

Az ókor és kultúrája

Fogalmak

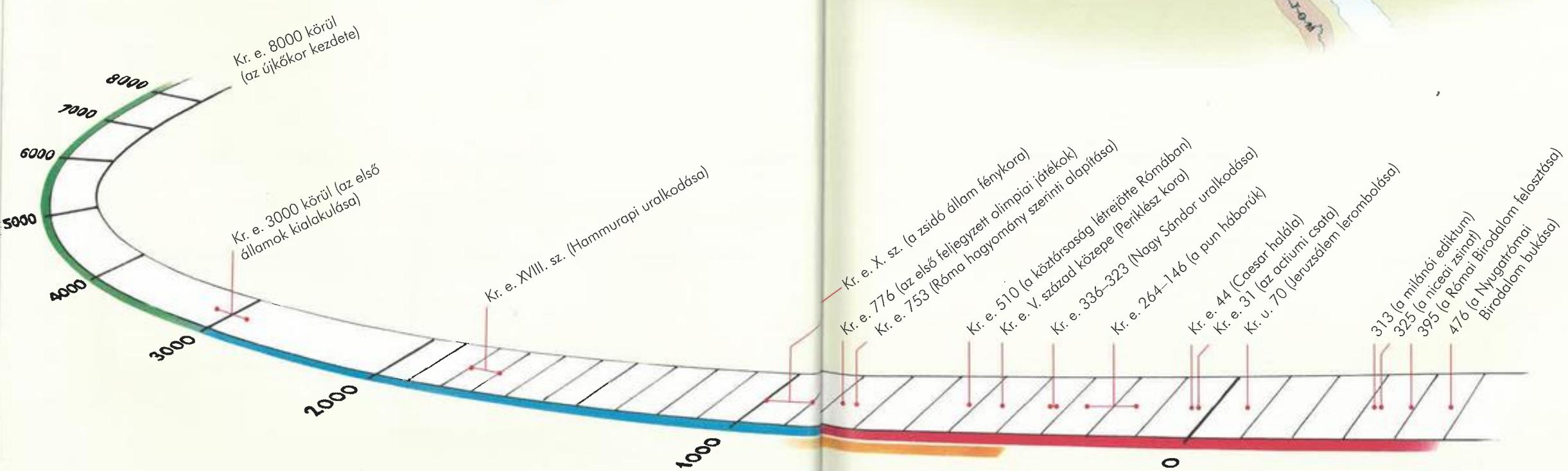
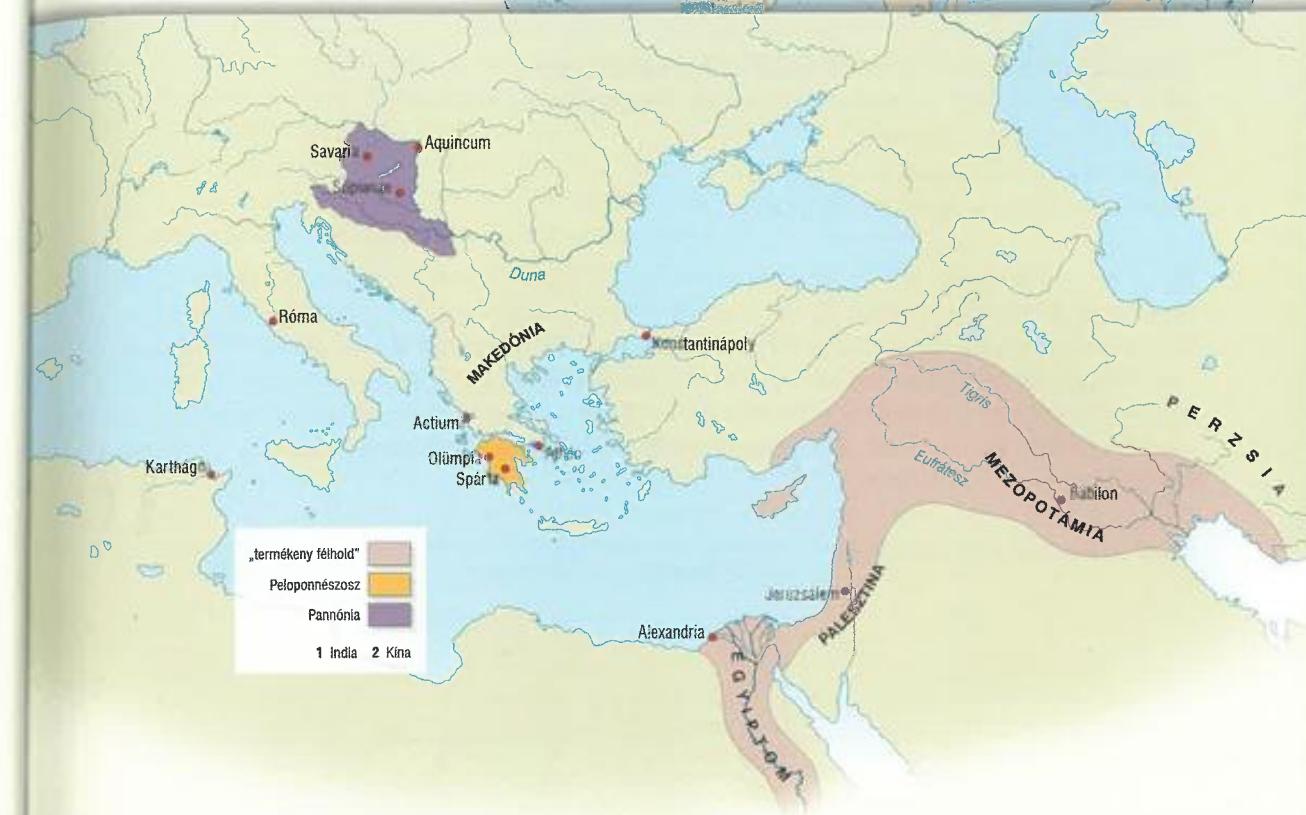
- régészeti, Homo sapiens, őskőkori, újkőkori, zsákmányoló életmód, mágia
- bronzkor, vaskor, nemzet-ség, városállam, öntözéses földművelés, despotizmus, buddhizmus, brahmanizmus
- polisz, arisztokrácia, démosz, türannisz, népgyűlés, esküdtbíróság, szratégosz, cserépszavazás, demagógia, mitológia, filozófia, hellenizmus
- patricius, plebejus, senatus, consul, dictator, néptribunus, rabszolga, provincia, triumvirátus, principatus, dominatus, limes, barbár, népvándorlás, diaszpóra, apostol, Biblia, egyház, püspök, zsinat

Személyek

- Kheopsz, Hammurapi, Salamon, I. Dareiosz, Mózes, Buddha, Konfuciusz
- Szolon, Kleiszthenész, Periklész, Hérodotosz, Thuküdidész, Platón, Arisztotelész, Pheidiász, Nagy Sándor, a legfontosabb görög istenek
- Hannibal, Gracchus testvérek, Marius, Sulla, Caesar, Antonius, Augustus, Constantinus, Attila, Názáreti Jézus, Péter apostol, Pál apostol

Topográfia

- „termékeny félhold”, Mezopotámia, Egyiptom, Palesztina, Perzsia, India, Kína, Babilon, Jeruzsálem,
- Athén, Spárta, Olümpia, Peloponnészosz, Makedónia, Alexandria
- Róma, Karthágó, Actium, Konstantinápoly, Pannónia, Aquincum, Sopianae, Savaria

Poliszok az ókori Hellászban

Feladat

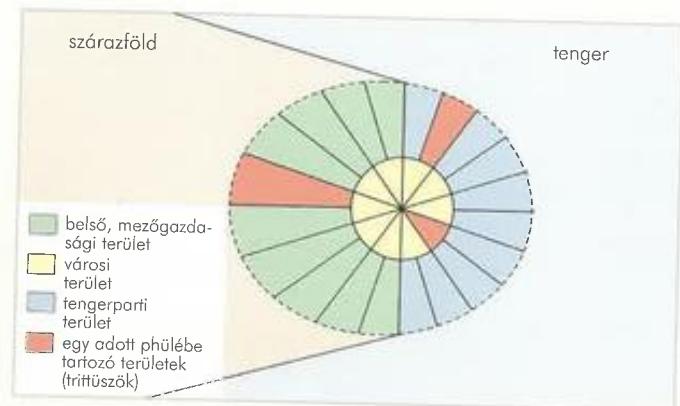
A forrás és ismeretei segítségével mutassa be az athéni demokrácia működését a Kr. e. 5. században!

Válaszában térjen ki a következő szempontokra!

- 1 A demokratikus köztársaság kialakulásának előzményei
- 2 Kleiszthenész reformjai
- 3 Az athéni demokrácia jellemzői
- 4 A demokrácia Periklész korában

F1 „A dolgok lefolyása, hogy nagyjából ismertessük, illesformá volt. minden egyes ember fogott egy cserépdarabot, és ráírta, hogy kit akar eltávolítani a polgárok közül, majd odavitte az agora egy bizonyos helyére, amely korláttal volt körülkerítve. Az arkhónok ebben először a cserepek mennyiségét számlálták össze; ha ugyanis hatezernél kevesebben voltak a szavazók, a cserépszavazás érvénytelennek számított. Azután külön rakták mindegyik nevet, és azt, akit a legtöbben írtak fel, tíz évre kiutasították, de úgy, hogy az illető megmaradt javai élvezetében. [...]” (Plutarkhosz: Párhuzamos életrajzok)

F2 Kleiszthenész phülébeosztása

F3 „[...] méltányosnak látszik, hogy mindenki részesedjék a tisztségekben, részint a most szokásos sorsolás, részint a kézfeltartással való választás révén, s hogy minden polgár, aki csak akar, szólhat a nyilvánosság előtt. [...] Úgy gondolják, hogy nem kell sorhúzás útján részesedniük sem a sztratégosz, sem a hipparkhosz tisztségében, hiszen tudja a nép is, hogy több haszon van abból, ha nem maga látja el ezeket a hivatalokat, hanem hagyja, hogy a legtekintélyesebbek lássák el. Hanem valahány tisztség van, amely fizetéssel jár és használ hoz a ház hoz, azokat a nép törekszik betölteni. [...]” (Pszeudo-Xenophón: Az athéni állam)

F4 „Fizetést kap először is a nép a rendes népgyűléseken való részvételéért, egy drachmát, a fogyűlésért kilenc oboloszt. Aztán a bíróságokon három oboloszt. Azután a tanácsban öt oboloszt, de a prütaniszoknak az ellátására még egy oboloszt tesznek hozzá. Az után a kilenc arkhon kap az ellátásra fejenként négy oboloszt, de a hírnökök és a fuvolást is ebből látják el. Azután a szalamiszi arkhon kap naponként egy drachmát. [...]” (Plutarkhosz: Párhuzamos életrajzok)

Az athéni demokrácia működése
a Kr. e. 5. században (III., V.)

1 **Athén** a közép-görögországi Attikában található. A dór vándorlás után kialakult új típusú államban, a **polisz**ban a Kr. e. 8. században jött létre a **köztársaság**. ✓ Az **államot** választott tisztségviselek irányították. Kezdetben a vezetők, az **arkhónok** csak az **arisztokraták** közül kerülhettek ki. ✓✓ A **démosz** elégedetlensége miatt **Szolón** arkhon Kr. e. 594-ben új alkotmányt dolgozott ki. A lakosságot négy vagyoni osztályba sorolta, és a politikai jogokat az alsóbb vagyoni osztályokra is kiterjesztette, mégis fenntartotta az arisztokrácia politikai súlyát. ✓ Az állam ügyeiben a **népgyűlés** döntött, amelynek ülésein minden athéni polgár részt vehetett. Az újonnan létrehozott 400 fős tanács (**bulé**) tagjai az első három vagyoni osztályból kerülhettek ki. A szintén új **esküdtbíróságoknak** (heliaia) a legszegényebbek is tagjai lehettek. A volt arkhónok tanácsa, az **areioszpagosz** politikai szerepe csökkent. ✓✓

Szolón reformjai nem teremtettek társadalmi egyensúlyt, ami lehetőséget adott a személyi hatalom, a **türannisz** kiépítésére. ✓ A köztársasági forma fennmaradt, de a tisztségviselek Peiszisztratosz hívei közül kerültek ki. A zsarnokuralom biztosította a démosz anyagi gyarapodását, és háttérbe szorította az arisztokráciát, de Peiszisztratosz fiai nem tudták fenntartani a rendszer népszerűségét, ezért Kr.e. 510-ben megdöntötték az egyeduralmat. ✓✓

2 Kr. e. 508-ban új alkotmány elkészítésével az arisztokrata politikust, **Kleiszthenészt** bízták meg. Az ő nevéhez kötötte a hagyomány a **cserépszavazás** bevezetését. ✓ Akire a legtöbb szavazat érkezett, azt tíz évre számúzték, de javait megtarthatta. Bár a cserépszavazás eredeti célja a türannisz megakadályozása volt, a politikai ellenfelekkel való leszámolásra is alkalmaszták. ✓✓

Kleiszthenész új, területi alapú **választási**, közigazgatási és katonai **rendszer** is kidolgozott. Attikát városi, tengerparti és belső területekre osztotta, ezeket pedig tíz-tíz részre. A harminc egységből háromfél részt egymáshoz rendelve tíz phülét hozott létre, amelyek területe nem volt összefüggő. ✓ A tíz **phülé** 50-50 tagot küldött az 500 fős buléba. Ezzel a beosztással az arisztokraták kisebbségebe kerültek a politikai intézményekben, a tengerparton és a városban ugyanis a démosz tagjai voltak többen. ✓✓ A lakosság vagyoni osztályozása továbbra is fennmaradt, de a politikai jogokat kiterjesztették. ✓ A legszegényebbek is bekerülhettek a buléba, amelynek tagjait **sorsolással** választották ki. ✓✓ Kleiszthenész egy új, tíztagú testületet is létrehozott. A Kr. e. 5. században ezek a **sztratégoszok** (katonai vezetők) lettek az athéni politika irányítói. ✓ Békében ugyan nem járt hatalommal ez a tisztség, de mivel gazdag és tekintélyes férfiakat

T2 Athén polisz köztársaság, álam arkhónok arisztokrata, démosz Szolón Kr. e. 594

népgyűlés bulé

esküdtbíróság areioszpagosz

türannisz

E3 Kr. e. 508 Kleiszthenész cserépszavazás

választási rendszer

phülé

F2

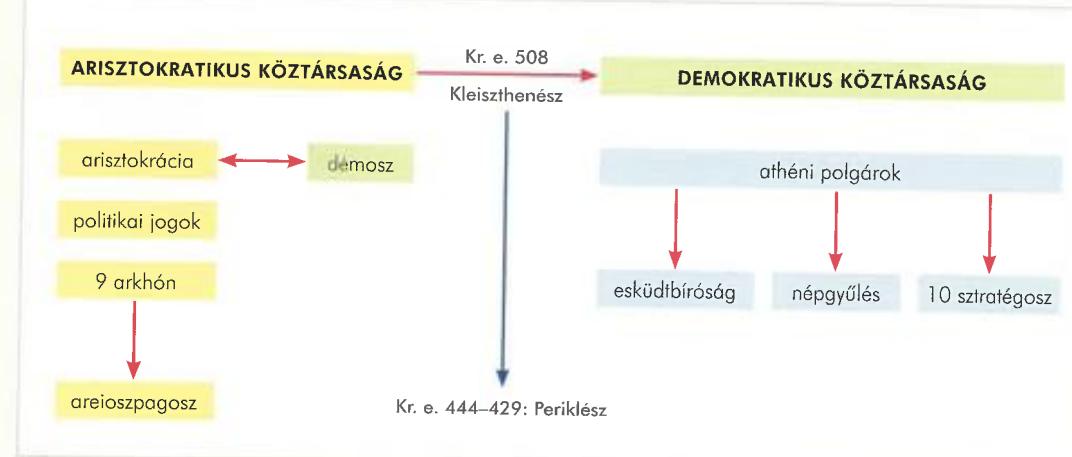
sorsolás Kr. e. 5. század sztratégosz

választottak meg, az ōket övező tisztelet révén keresztül tudták vinni akaratukat a népgyűlésen.✓ Az arkhónok és az areioszpagosz feladatköre és politikai befolyása csökkent, különösen azután, hogy az arkhónokat is sorsolták. Feladataik nagy része a naponta sorsolt és fizetett bizottságokkal működő esküdtbírósághoz került.

3 Kleiszthenész reformjai következtében **demokrácia**, azaz népuralom valósult meg Athénban. Az állam ügyeiben a népgyűlés döntött.✓ A teljes jogú polgárok politikailag egyenlők voltak, mivel a népgyűlésben mindennyian rendelkeztek szavazattal, és személyesen vehettek részt a döntésekben. Az ilyen rendszert **közvetlen demokráciának** nevezzük. Attika lakosságának jelentős része, a nők, a betelepült metoikoszok és a rabszolgák viszont nem rendelkeztek politikai jogokkal. Az athéni demokrácia tehát **korlátozott** volt.✓✓

4 A Kr. e. 5. sz. második fele az athéni demokrácia kiteljesedésének ideje. A polisz legtekintélyesebb politikusa ekkor **Perikléisz** volt, akit Kr. e. 444-től tizenötösről választottak meg sztratégosznak. A Perikléisz-kori demokrácia lényegében Kleiszthenész alkotmánya szerint működött. A legfontosabb változás a **napidíj** kiterjesztése volt.✓ Perikléisz javasolta, hogy napidíjat a bulé tagjainak és a népgyűlés résztvevőinek is fizesse-nek. Mivel a napidíj elég volt egynapi megélhetésre, a legszegényebbek is élhettek politikai jogaikkal. Ugyanakkor a szegények szavazatait arisztokrata politikusok megvásárolhatták, akik így a saját akaratukat érvényesítették a démoszon keresztül.✓✓

A jelentős állami kiadások fedezetét nagy részben a **déloszi szövetség** tagjainak védelmi hozzájárulása biztosította.✓ Az athéniak sokat áldoztak a város, főleg az Akropolisz szépítésére. Athén gazdagodása azonban ellenállást váltott ki szövetségeseiből. Ez a konfliktus vetett véget az athéni demokrácia virágzásának.✓✓

E4

demokrácia

közvetlen demokrácia

korlátozott demokrácia

Kr. e. 5. század második fele

Perikléisz

napidíj

F4

déloszi szövetség

E6

Szempontok	Optimális megoldás	Pont
Feladatmegértés	A vizsgázó feleletében alapvetően az athéni demokratikus állam működését mutatja be. A válasz a forrás felhasználásával lényegi összefüggéseket tár fel.	4
Tájékozódás térből és időben	A vizsgázó a történelmi eseményeket térben és időben elhelyezi. T1 Rögzíti, hogy a Kr. e. V. század közepe (Perikléisz kora) a görög/athéni demokrácia virágkora. T2 Rögzíti, hogy Athén az ókori Görögország egyik vezető polisza.	6
Kommunikáció és szaknyelv alkalmazása	K1 Használja a téma alapvető fogalmait: pl. arkhón, sztratégosz, népgyűlés, bulé, phülé, esküdtbíróság/heliaia, demokrácia, politika, állam. K2 A fogalmakat jelentésüknek megfelelően alkalmazza. K3 Egész mondatokban, folyamatosan fejt ki gondolatait, szabatosan fogalmaz. K4 Megállapításai árnyaltak, több szempontúak. K5 Felelete koherens, szerkesztett szöveg, a felépítése logikus, arányosan igazodik a téma kifejtéséhez.	10
Ismertszerzés	A vizsgázó beépíti válaszába a forrásokban található információkat, és következetéseket von le belőle. F1 Rögzíti a forrás egy lényegi elemét (pl. Kleiszthenész bevezette a cserépszavazást; aki a legtöbb szavazatot kapta, azt 10 évre számúzték), és ezzel kapcsolatban lényegi megállapítást tesz (pl. a cél a demokrácia védelme, a türannisz/zsarnokság megakadályozása; később a politikai ellenfelekkel való leszámolásra használták). F2 Rögzíti, hogy Kleiszthenész területi alapú phülébeosztást hozott létre, és megállapítja, hogy ennek köszönhetően az arisztokraták kisebbségbe kerültek a politikai intézményekben. F3 Rögzíti, hogy a politikai jogokat kiterjesztették, és megállapítja, hogy így a legszegényebbek is részt vehettek az állam irányításában. F4 Rögzíti, hogy Perikléisz bevezette a napidíjat, és megállapítja, hogy ezzel a legszegényebbek is élhettek politikai jogaikkal.	12
Eseményeket alakító tényezők feltárása, kritikai és problémaközpontú gondolkodás	E1 Rögzíti, hogy Athénban a Kr. e. 8. században kialakult az arisztokratikus köztársaság, és megállapítja, hogy az állam irányítása az arisztokraták kezében volt. E2 Rögzíti, hogy Szolón timokratikus alkotmányt vezetett be, és megállapítja, hogy az állam ügyeiben a népgyűlés döntött. E3 Rögzíti, hogy Szolón reformjait követően kiépült a türannisz rendszer Athénben, és ezzel kapcsolatban lényegi megállapítást tesz (pl. a rendszer biztosította a démosz anyagi gyarapodását, háttérbe szorította az arisztokráciát, a zsarnokuralmat megdöntötték). E4 Rögzíti, hogy létrejött a sztratégoszi tisztség, és megállapítja, hogy Athénban a választott sztratégosok lettek az állam tényleges vezetői. E5 Rögzíti, hogy Athénban közvetlen demokrácia jött létre, és megállapítja, hogy a nők, a gyerekek és az idegenek nem rendelkeztek politikai joggal, ezért korlátozott demokráciáról beszélhetünk. E6 Önálló ismereteivel, helyes megállapításaival kiegészíti és alátámasztja az elemzését (pl. rögzíti, hogy a szegények szavazatait meg lehetett vásárolni, és megállapítja, hogy ezzel egyes politikai csoportok érvényesítették a célkritizálásukat).	18

Társadalmi és politikai küzdelmek az ókori Rómában

Feladat

Mutassa be Iulius Caesar politikai céljait, és fogalmazza meg bukásának okait!

Válaszában térjen ki a következő szempontokra!

- 1 Társadalmi problémák és politikai konfliktusok
- 2 Caesar útja a hatalomhoz
- 3 Caesar rendszere, politikája
- 4 Az egyeduralmi kísérlet bukása

F1 „Marius [...] megígérte, hogy vagy megöli Iugurthát, [Numídia királya] vagy érve foglyul ejti. [...] A [consul]választáson Marius fényesen győzött, és nyomban hozzákezdett a toborzás-hoz. A törvénnyel és szokásokkal ellentétben sok vagyontalan embert és rabszolgát sorozott be a hadseregbe; ezeket a korábbi hadvezérek nem vették be, mert fegyvert vagy bárminemű megtiszteltetést csak az kaphattak, aki a vagyonbecslés alapján méltó volt rá [...].” (Plutarkhosz: Párhuzamos életrajzok)

F2 „Minden kiszolgált gyalogosának zsákmány címén [...] még huszonnégyezer sestertiust ajándékozott. Földet is osztott [...]. Adott továbbá a népnek [...] gabonát, [...] olajat és [fejenként] háromszáz sestertiust, [...] Ezek után Caesar az államügyek rendezéséhez kezdett; megjavította a naptárt, [...] az évet a nap járásához igazította, [...] a szökőhónapot megszüntette, ehelyett minden negyedik évben eggyel megtoldotta a napok számát.

Kiegészítette a senatust, patriciusi rangra emelt egyeseket. [...] A választási jog gyakorlásán úgy osztozott meg a néppel, hogy a consulságra pályázók kivételével a többi hivatali jelöltekkel felerészben a nép akarata szerint, felerészben Caesar javaslatára nevezték ki. [...]” (Suetonius: A caesarok élete)

F3 Caesar ezüstdenariusa. Az előlapon Caesar látható bobérkoszorúval a fején, a hátoldalon Venus istennő, akitől a Iulius család származtatta magát.

F4 [...] visszaélt hatalmával, és nem ok nélküл gyilkolták meg. Mert nem elég, hogy mértétele-nél sok tisztséget elfogadott – örökös consulságot, élete végéig tartó dictatori hatalmat, [...] az »imperator« előnevet, a »haza atyja« melléknevet, szobrot állítottat magának a királyok sorában. [...] A hagyományokat semmibe véve, éppilyen önkényesen osztogatta a hivatalokat több évre; [...] újdonsült polgárjogú személyeket, köztük néhány félig barbar gallust, felvett a senatorok so-rába. Ezenkívül a pénzverde meg az adóügyek vezetését házi rabszolgáira bízta. [...] Több mint hatvan ember esküdött össze Caesar ellen; az összeesküvés vezetői Caius Cassius, Marcus és Decimus Brutus voltak. [...]” (Suetonius: A caesarok élete)

Iulius Caesar egyeduralmi kísérlete (III., V.)

1 Róma a Kr. e. 2. század végén már nem egy itáliai városállam volt, hanem a Római Birodalom központja. Ezért a Kr. e. 6-5. században kialakított politikai intézményrendszer alkalmatlanná vált az állam irányítására.✓ A háborúk miatt átalakult a köztársaság társadalma is.✓ A rabszolgák száma folyamatosan nőtt, a paraszság tönkrement. A nincstelenek (proletárok) a városokba, főleg Rómába özönlöttek, és polgárjogukból igyekeztek megélni.✓ A paraszság vagyonvesztése miatt csökkent a besorozható katonák száma, és ez meggylengítette a birodalmat. A hadsereg válságát a Kr. e. 100 körül bevezetett reformok oldották meg: a katonák zsoldot és felszerelést kaptak, így a nincstelenek is besorozhatták.✓ A zsoldos hadsereg azonban új politikai erő jelent meg, amelyet felhasználtak hatalmi harcokban. Az évtizedek óta tartó zűrzavar, szegény tömegektől való félelem, a szövetségesek és a rabszolgák lázadása, a szenátori rend és a néppárt közötti polgárháborúk miatt sokan elfogadták, hogy a köztársaságot egy erős vezető által irányított rendszer váltsa fel.✓

2 Ebben a helyzetben tett kísérletet az egyeduralom megvalósítására Iulius Caesar (Kr. e. 100–Kr. e. 44). Kr. e. 60-ban titkos szövetségre lépett a két legnépszerűbb politikussal, a Spartacus sereget legyőző Pompeiuossal és Crassussal.✓ A triumvirátus tagjai segítették egymást, így Caesar Kr. e. 59-ben consul lett. Hivatali éve letelte után helytartóságot kapott, ami jelentős anyagi haszonnal járt. Galliában új területeket csatolt a birodalomhoz, ami növelte a népszerűségét Rómában. A zsákmányból jutalmazta a katonákat, ezzel erős, személyhez kötődő hadsereget épített fel.✓ A Caesar sikereire feltékeny Pompeius a senatussal szövetkezett: Caesart hazahívta.✓ Hadserege a törvény szerint nem léphetett Itália földjére, ő mégis egy légióval tért vissza Kr. e. 49-ben. Állítólag ekkor mondta, hogy „a kocka el van vetve”, vagyis elszánta magát a senatus elleni háborúra. Kr. e. 48-ban a Pharszalosznál vívott csatában Caesar legyőzte ellenfeleit. Ezután Egyiptomban és a Közel-Keleten is biztosította befolyását, majd visszatért Rómába.✓

3 Caesar tehát a birodalom egyedüli urává vált.✓ Katonai diktatúrát vezetett be, erre utal imperatori címe. Ugyanakkor formálisan fennmaradt a köztársaság: a senatus dictatori felhatalmazást és örökös consul tisztséget adományozott neki. Ő volt a pontifex maximus, a legfőbb papi tisztség birtokosa is, így reformáltathatta meg a naptárt. Bár a hatalom minden eleme az ő kezében összpontosult, de a lakosságot is meg akarta nyerni. Néptribunusi jogkörét használva védte a paraszságot, a szegényeknek földet és gabonát osztott, csökkentette az adósságokat és a lakberéket. A biztonság javítása érdekében a bűnözést szigorú büntetésekkel szorította vissza. Ezzel a régóta fennálló társadalmi feszültségeket

T1 Kr. e. 2. sz.
T2 Róma, Római Birodalom

E1 köztársaság
rabszolgák, paraszság, proletár

E2 polgárjog

zsoldos hadsereg

szenátori rend
néppárt
polgárháború

egyeduralom
Iulius Caesar

T1 Kr. e. 60
triumvirátus
consul, helytartó

T2 Gallia

E3 senatus

T1 Kr. e. 48
T2 Pharszalosz, Egyiptom

imperator
dictator
örökös consul
pontifex maximus

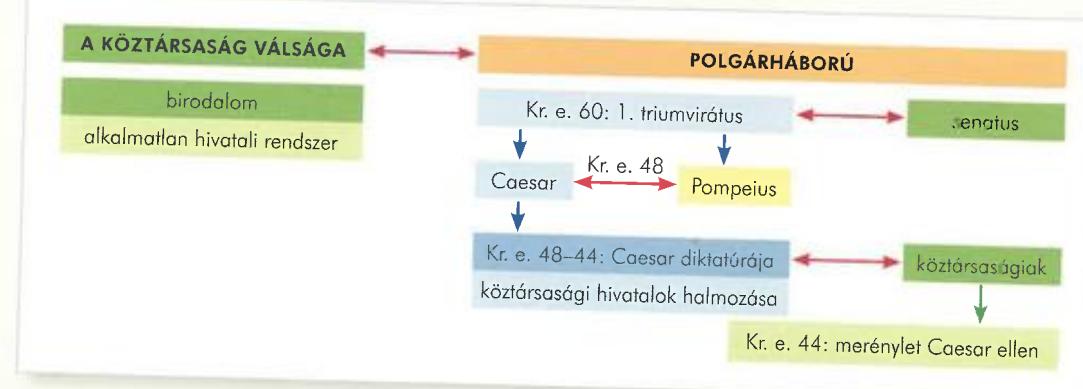
néptribunus

Az európai kultúra alapjai

csökkentette és a tömegek körében növelte népszerűségét. ✓ Átalakította az eredetileg városállamra szabott **politikai szervezetet**, hogy az a birodalom igazgatására alkalmas legyen. ✓ Ehhez a **személyi hatalom** kiépítésére volt szükség. **Polgárjogot** adományozott a **provinciák** helyi előkelőinek, eltörölte az adóbérőlő rendszert, csökkentve a visszaéléseket. **Censorként** befolyásolhatta a sénátus összetételét: 900 főre növelte a létszámát, és elsősorban saját híveit juttatta be a testületbe. A döntés jogát azonban a külügyekben és a pénzügyekben magának tartotta fenn. ✓ A pénzérémkre a saját és Venus istennő képéit verette, ✓ azt sugallva, hogy Venus istennőtől származik. Ez a propagandaeszköz is az egyeduralom alátámasztását szolgálta. Az állam **pénzügyeit** maga irányította hozzáértő hű emberei segítségével. Így a központi akarat érvényesítése mellett a szakszerűség is megjelenhetett az államigazgatásban. ✓

④ Caesar kegyesen bánt politikai ellenfeleivel: háttérbe szorította, de nem semmisítette meg őket, ahogy ez Sulla és Marius polgárháborúja idején jellemző volt. ✓ A hatalomból kiszorított előkelők a köztársaság védelmére hivatkozva összeesküést szöttek ellene: Kr. e. 44-ben a sénátusban meggyilkolták. A köztársaságot azonban nem menthették meg, Caesar politikai örököse, **Augustus** megeremette az új **monarchiát**, amit Caesar nevéből eredően **császárság**nak nevezünk. ✓

Iulius Caesar személyes hatalmi ambíciói mellett történelmi szerepet is betöltött: a köztársaság válságának radikális megoldásaként megváltotta a reformokkal tovább nem javítható rendszert. ✓ A Római Birodalom több évszázados későbbi története őt igazolta: ő kezdte meg az egységes, központosított és szakszerűen irányított birodalom kialakítását. Bukását nem a saját tévedése, inkább a helyzet éretlensége okozta. Ellenfelei nem tudták elfogadni, hogy az arisztokratikus köztársaság már nem létezett. És bár Caesar katonai diktatúrát hozott létre, annak konszolidációjára is törekedett: nem törölte el a köztársasági intézményeket. A hagyományokat viszont nem tisztelte, így ellenfelei szemében gőgösnek és fennhajzónak tűnhetett. ✓

F2

politikai szervezet
személyi hatalom
polgárjog, provincia

censor

F4

pénzügyek

F3

Kr. e. 44

Augustus
monarchia
császárság

E5

E6

Feladat

Mutassa be a görög és a római vallást! Emelje ki a közös és eltérő vonásokat!

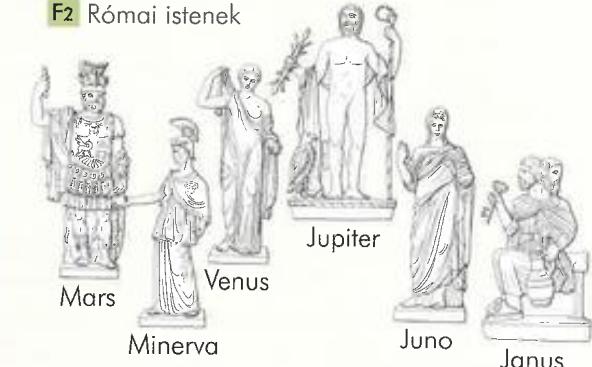
Válaszában térjen ki a következő szempontokra!

- 1 A görög és a római vallás jellege, a mitológiák jellemzői
- 2 A görög és római hitélet sajátosságai
- 3 A kultuszok változása

F1 Zeusz bika alakjában rabolja el Európét

F2 Római istenek

F3 Kultuszhelyek az ókori Hellászban

F4 A jóslás a görög és a római kultuszban

Apollón és papnője
a Püthia Delphoiban

Augustus császár
madárjósként (augur)

A görög és a római vallás (V)

1 Mind a görög, mind a római vallás **többistenhívő (politeista)** volt.✓ Az isteneket **ember alakúnak**, emberi jelleműnek (**antropomorf**) képzelték, és feladatkörrel ruházták fel. Az emberi társadalomhoz hasonlóan az istenek is hierarchikus viszonyban álltak egymással. A főisten tekintélyes családfőként parancsolt a többi istennel.✓✓

A görög mítoszok a **Kr. e. 8-7. századtól** művészeti alkotások-ként maradtak fenn. Egy korábbi hiedelemvilág elemeire is ráismerhetünk, amikor az isteneket valamilyen természeti jelenség vagy állat képében látjuk.✓ **Zeusz** például az égi jelenségek, a mennydörgés és villámlás istene, de bika, hattyú képében is ábrázolták, szent állata volt a sas, szent fája a tölgy. **Héra** jelzője a tehénszemű, **Pallasz Athéné** szent madara a bagoly volt.✓✓

A görög **teremtésmitosz** szerint a világ és az istenek a khaoszból jöttek létre. Több nemzedék váltotta egymást,✓ végül Zeusz szerezte meg a világ feletti hatalmat, és megosztott rajta a testvéreivel (**Poszeidón, Hádész**) és gyermekeivel. Az olümposzi isteneket (pl. **Aphrodité, Árész, Démétér, Hermész, Apollón, Héphaisszatosz**) az egész görögsg tisztele.✓✓ A görög mitológiában titánok és héroszok is szerepeltek.✓ Az emberiség jótevőjeként tekintettek például **Prométheuszra**, aki ellopta az **Olümposzról** a tüzet, és ezzel lehetővé tette a mesterségek kialakulását. A héroszok közül kiemelkedik a nagy erejű **Héralkész**, aki a római mitológiába már istenként került be **Hercules** néven.✓✓

Róma alapítói, a latinok eredetileg természeti jelenségeket, az ősök szellemét és a család **védőszellemjeit** tiszttelték. Ebből következik, hogy nem ábrázolták őket, nem voltak színes mítoszaik, nem voltak egymással rokonságban sem. Az **etruszkok** hatására a Kr. e. 6. századra jelentek meg az antropomorf istenek. **Jupiter** főisten felesége a családot védő **Juno** volt, **Minerva** pedig a gyermeke.✓ Róma fő kultuszhelyén, a Jupiter-temploban a két istennő szobrát is elhelyezték.✓✓

A görög kulturális befolyást mutatja, hogy a rómaiak azonosították saját isteneiket a hasonló szerepű görög istenekkel.✓ **Venus**, az ősi termékenység-istennő a szerelem istennője lett. Bár Apollónnak nem volt római megfelelője, a jóság és a költészet istenéét **Apollo** néven átvették. Árésznl a birodalomépítő Rómában fontosabb szerepe volt a háború istenének: **Marsra** ősatyaként tekintettek, hiszen az ő gyermeke volt a városalapító monda király, Romulus. A két vallás mégis jelentősen különbözött egymástól. A rómaiak például nagy tiszteletben részesítették **Vestát**, a családi összetartozás védelmezőjét, aki csak tűz alakjában jelent meg. **Janusnak**, a kezdet és a vég római istenének tisztelete a császárkorban is fennmaradt.✓✓

Hellászban az egész görögsg körében tiszttel istenek ünnepeire mesz-sze földről érkeztek zarándokok. A **pánhellén** ünnepek közül a leg-

politeista
antropomorf

E1
T1 Kr. e. 8-7. század

Zeusz

Héra
Pallasz Athéné
teremtésmitosz

E2
T2 Poszeidón, Hádész
Aphrodité, Árész
Démétér, Hermész
Apollón, Héphaisszatosz, Prométheusz

T3 Olümposz
Héralkész
E4 Hercules
T4 Róma
védőszellemek

etruszkok
Jupiter
Juno, Minerva

F2

Venus

Apollo

Mars

Vesta
Janus

E4
pánhellén

jelentősebb az **olümpiai** volt.✓ Itt már a Kr. e. 10. században rendeztek sportversenyeket Zeusz tiszteletére. Az első eredményt **Kr. e. 776**-ban jegyezték föl. Minthogy az egész görögsg részt vett a négyévenkénti versenyen, ez lett az **időszámításuk** közös alapja. Az attikai **Dionüszosz**-kultusból **Athén**ban alakult ki a **Kr. e. 5. században** a **színjátszás** és a **dráma**, amelyek az egész görög világban elterjedtek.✓✓ Rómában is léteztek hasonló ünnepek,✓ ezek azonban hamar elveszítették vallásos jellegüköt, és a nép szórakoztatásának eszközévé váltak. A cirkuszi kocsiverse-nyek, a gladiátorviadalok ilyenek voltak. A görögöktől átvett színjátszásban nem a tragédiák, hanem a hellenisztikus komédiák váltak népszerűvé.✓✓

2 Hellászban és Rómában is fontos szerepet töltött be a **jóság**.✓ A **jóspapokat** Hellászban nagy tisztelet övezte, hiszen tudásuk hasonló-vá tette őket az istenekhez. A **jóshelyek** közül a leghíresebbek Apollón delphoi és Zeusz dodonai szentélyei voltak. Aszklépiosz gyógyító szentélyeibe a betegek gyógyulást remélve zarándokoltak el. Rómában a **madárjósok** a madarak röptéből, viselkedéséből következtettek az istenek akaratára. Jóindulatukat attól reméltek, hogy a szertartásokat szabályosan és a lehető leg pontosabban végezték el. Erre a főpapok felügyeltek.✓✓

3 A görög és a római vallás a közösségekhez tartozást fejezte ki, ezek nem személyes, hanem államvallások voltak.✓ A görög poliszokban jellemzőbb volt a **helyi kultusz**. Rómában a **birodalmi kultusz** középpontjában álló istenek, a császárkorban az istenként ábrázolt császár szobra előtt is mutattak be áldozatot. Az uralkodók vallásos tisztelete, a **császárkultusz** Keletről származott. Rómában alkalmas volt az egyeduralom alátámasztására. Keletről érkeztek a birodalomba a **misztériumvallások** is. Ezek lehetővé tették személyes kapcsolat kialakítását az istennel.✓✓

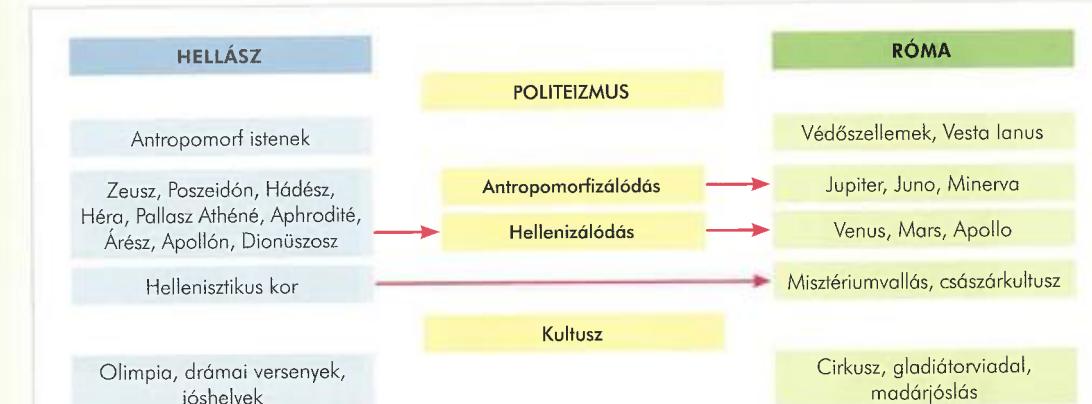
A görög és a római hitvilág a reneszánsztól napjainkig nagy hatást gyakorolt az európai kultúrára és művészetre, ezért fontos, hogy jól ismerjük az antik mitológiák szereplőit, történeteit.

T2	Olümpia
T1	Kr. e. 776
	időszámítás
T2	Athén
T1	Kr. e. 5. sz.
F3	Dionüszosz
	dráma, színjátszás

E5	jóság
	jóspapok
	jóshelyek
	madárjósok

F4	helyi kultusz
	birodalmi kultusz
	császárkultusz
	misztériumvallás

E6

Feladat

Mutassa be a görög és a római építészet és művészet sajátosságait! Emeljen ki néhány ismert alkotást!

Válaszában térjen ki a következő szempontokra!

- ① Görög és római építészet, az épületek sajátosságai
- ② A görög és a római művészet jellemzői
- ③ Róma kulturális hatása

F1 Egy dór stílusú görög templom rekonstrukciós rajza

F2 A római Pantheon (Kr. e. 27). A fény a félgömb alakú kupola kerek nyílásán jut be az épületbe

F3 Klasszikus stílusú bronzszobor; Zeusz vagy Poszeidón ábrázolása

F4 Portrék

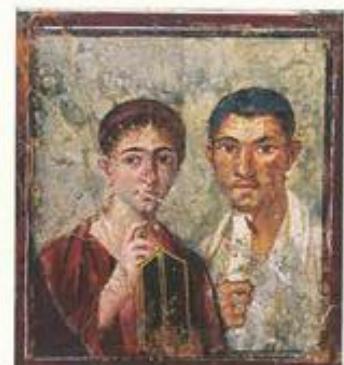
Római előkelő

Pompeius

Caesar

Egy házaspár portréja Pompeiből

Az antikvitás kiemelkedő kulturális emlékei (I.)

Az **európai kultúra** egyik megalapozója az ókori **görög-római civilizáció** volt. A görög kultúra számos elemét átvették a rómaiak. A római építészet a kora középkori bizánci, arab építészetben és a római stílusban élt tovább. A reneszánsz, a barokk, a klasszicizmus és a romantika is merített ihletet az **antik** művészettől, de elemei, témaival máig fölbukkannak.

1 A görög **építészet** reprezentatív alkotása volt a **templom**. Lépcsőszerűen emelkedő **alapzat**, háromszög alakú, **domborművel** díszített oromzat (tümpanon), domborműsalag (fríz) és a **cellát** körülvevő oszlopsor **jellemzi**. ✓ Az oszlopformák közül a legkorábbi a zömök, lábazat nélküli **dór oszlop** volt. Később alakult ki és terjedt el a kis-ázsiai poliszokból a karcsúbb, lábazaton álló, csigavonallal díszített **ión oszlop**. A **korinthoszi oszlopot** főleg a hellenizmus korában alkalmazták. ✓✓

Róma építészetében az etruszk, majd a Kr. e. 3. századtól a **hellenisztikus** hatás érvényesült, ✓ ezt a köztársaságkori épületek tumpanonos oromfala, dór vagy ión oszloprendje bizonyítja. De a Kr. u. 1. századra már felépültek a római civilizációra jellemző vízvezetékek, hidak, amfiteátrumok és cirkuszok. ✓✓ A római építészet legfontosabb újítása a **boltív** volt, amellyel nagyobb távolságot lehetett áthidalni. ✓ Az egymás után elhelyezett boltívek alkották a **dongaboltozatot**, a boltív elforgatásával jött létre a **kupola**. ✓✓

A római Pantheon magán viseli a római építészet legfőbb jellegzetességeit. Az előcsarnok gerendáit korinthoszi oszlopok tartják, oromfala timpanon. A templomot félgömb kupola fedi, amelynek tetőnyílásán áramlik be a fény. A tágas belső teret boltíves és szögletes falfülkék veszik körül. ✓ Az épület eredetileg a római istenek közös temploma volt, a középkorban kereszteny templommá szentelték. Több híres olasz művész nyughelye, itt van pl. Raffaello sírja. ✓✓

2 A görög **szobrászatban** a Kr. e. 5. századra alakult ki a **klasszikus stílus**. ✓ A művészek az örökk szépséget jelenítették meg, a szobrok, domborművek nyugalmat és harmóniát sugároztak, ahogyan a klasszikus kor legjelentősebb alkotójának, **Pheidiasznak** az **athéni Akropoliszon** feltárt művei is mutatják. ✓✓

A görögök legnagyobb teljesítménye az **emberábrázolás** volt. ✓ Emberként jelenítették meg az isteneket, például az olümpiai Zeuszzt, az akropoliszi Athénét, a méloszi Aphrodítét, de a Kr. e. 7. századtól megörökítették embereket is: először a kultikus versenyek győzteseit. A sportolószobor egyik leghíresebb példája Mürön **Diskoszvetője**. ✓✓ A Zeusz vagy Poszeidón ábrázoló bronzszobor is klasszikus stílusú. ✓ A figura mozdulatlansága pillanatnyinak tünik,

európai kultúra
görög-római
civilizáció

antik

építészet
alapzat, dombormű
cella

dór oszlop
ión oszlop
korinthoszi oszlop

F1

Róma
hellenisztikus

T1

Kr. u. 1. század
boltív

E2

boltozat, kupola

F2

Kr. e. 5. század
szobrászat

klasszikus stílus
Athén, Akropolisz

T2

Pheidiasz
emberábrázolás

E4

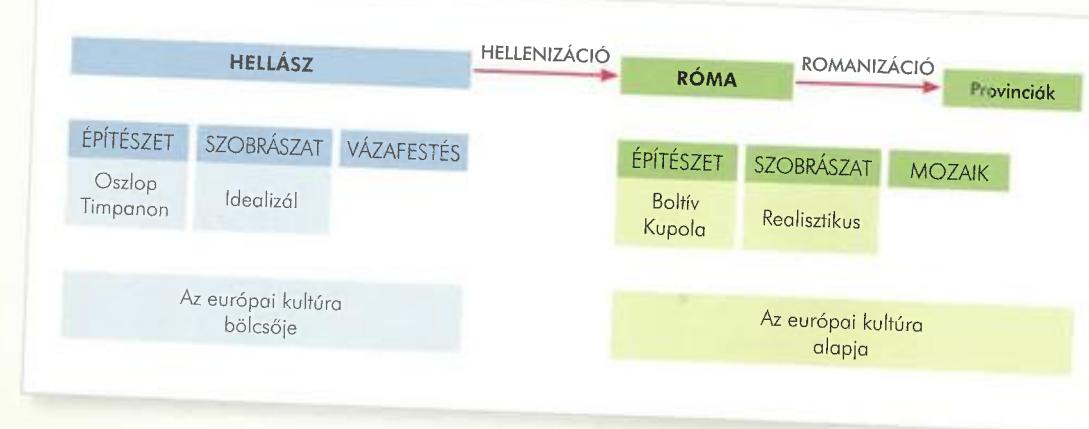
Diszkoszvető

így a következő mozdulat energiáját is magába sűrítí. A test arányai valósághűek, emberléptékűek, az alak mégis idealizált: isteni szépség, erő és nyugalom jellemzi.✓✓

A római szobrászat eredete is a vallásban kereshető. A rómaiak azonban nem az isteneket, hanem az ősöket ábrázolták. Bár sokat tanultak az etruszkoktól, és gyakran **másolták** a klasszikus görög műveket, náluk a realisztikus **portrészobrászat** vált jellemzővé.✓ Az alkotók **valósághűségre** törekedtek, és a vonások megörökítése mellett céljuk volt a **jellemábrázolás** is. Pompeius portréja egy élvezetekben szívesen elmerülő embert mutat. Caesar okos és elszánt, de nem kegyetlen az ábrázolás szerint.✓✓

A görög **festészet** jellegzetes emlékei a vázaképek,✓ amelyek mitológiai vagy hétköznapi eseményeket ábrázoltak. A Kr. e. 7. században a **feketealakos**, a Kr. e. 6. századtól a **vörösalakos váza** terjedt el. A vázák festett díszítése Itáliában is megjelent.✓✓ Görög mintákat követhetett a római falfestészet, amelynek számos emléke maradt fenn. És itt teljesedett ki a festmény egy sajátos változata, a színes kövekből kirakott **mozaik**.✓ A keleti eredetű mozaikművészet az egész birodalomban elterjedt. Számos emlékét tárták fel a **romanizált** provinciákban, például az egykor **Pannónia** területén is. Középületek, templomok, fürdők, lakóházak padlóját díszítették így. Az egyik leghíresebb a Nagy Sándor isszosszi csatáját ábrázoló mozaikkép.✓✓

3 Az európai kultúra számos eleme római eredetű.✓ Róma ugyanis nemcsak összegezte és saját képére formálta a görög és keleti civilizációk elemeit, hanem közvetítette is az utána következő kultúrák felé. A legtöbb európai nép a **latin ábécé** alapján alakította ki a sajátját. A **latin** nyelv túlélte a Római Birodalmat: a középkorban az **egyház**, a **jog** és a **tudomány** nyelve volt – az orvostudomány és a rendszertan máig használja. Az európai irodalmaknak közös előzménye a római irodalom.✓✓

F3

másolat
portrészobrászat
valósághűség
jellemábrázolás

F4

festészet

E5

feketealakos és
vörösalakos váza

T2

mozaik
romanizáció
Pannónia

E6

latin ábécé
latin nyelv, egyház
jog, tudomány

E7

Feladat

Mutassa be a zsidóság ókori történetét, a monoteizmus kialakulását, a vallás jellegzetességeit! Használja a forrásokat és a történelmi atlaszt!

Válaszában térjen ki a következő szempontokra!

- 1 A zsidó nép történetének főbb mozzanatai
- 2 A monoteizmus kialakulása, jellemzése
- 3 A zsidó hitélet az ókorban és a szétszóratásban

F1 Imádkozók a Siratófalonál. Ez a Kr. e. 6. században újjáépített Templom maradványa

F2 „Kezdetben teremtette Isten a mennyet és a földet. A föld még kietlen és puszt volt, a mélység fölött sötétség volt, de Isten Lelke lebegett a vizek fölött. Akkor ezt mondta Isten: Legyen világosság! És lett világosság. [...] És elnevezte Isten a világosságot nappalnak, a sötétséget pedig éjszakának nevezte. Így lett este, és lett reggel: első nap. [...] Akkor ezt mondta Isten: Alkossunk embert a képmásunkra [...] férfivá és nővé teremtette őket. Isten megáldotta őket [...]. Így lett este, és lett reggel: hatodik nap.” (Biblia, Mózes I. könyve)

F3 „Ne legyenek néked idegen isteneid én előtttem. Ne csinálj magadnak faragott képet [...] Ne imádd és ne tiszeld azokat; [...] Az Úrnak a te Istenednek nevét hiába fel ne vedd; [...] Hat napon át munkálkodjál [...]. De a hetedik nap az Úrnak a te Istenednek szombatja: semmi dolgot se tégy azon. [...] Mert hat napon teremté az Úr az eget és a földet, a tengert és minden, a mi azokban van, a hetedik napon pedig megnyugovék. [...]” (Mózes II. könyv)

F4 „A nép, amely sötétségen jár, nagy világosságot lát. [...] Mert egy gyermek születik nekünk, fiú adatik nekünk. Az uralom az ő vállán lesz, és így fogják nevezni: [...] Békesség Fejedelme! [...] Ezt mondja az ÚR [...]: Én vagyok az első és az utolsó, rajtam kívül nincs isten. [...] Térj hozzáam, mert megváltottalak. [...] Én, az ÚR, alkottam minden, egyedül feszítettem ki az eget, magam tettem szilárddá a földet.” (Ézsaiás próféta könyve)

A zsidó vallás fő jellemzői (V.)

1 A zsidóság (más néven héberek vagy Izrael népe) vallásáról és korai történetéről a **Bíblia** a legfontosabb forrásunk.✓ A zsidóság szent könyveit a kereszteny Biblia **Ószövetség** néven foglalja magába. Ennek legrégebbi része a **Tóra**, a Mózesnek tulajdonított öt könyv. A héber Bibliában mitikus történetek, vallási szabályok, rituális szövegek mellett történelmi mondák is találhatók.✓✓ A héber Biblia az óstörténetből két eredetmondát őrzött meg.✓ A korábbi szerint **Ábrahám** vezetésével Mezopotámián keresztül érkeztek **Kánaán (Palesztina)** földjére; a másik történetben **Mózes** Egyiptomból vezette a népet Kánaánba, ahol a 12 törzs szövetséget kötött egymással. A törzsszövetség hosszú harrok árán szerezte meg az új hazát.✓✓ A Kr. e. 11. században alapított zsidó királyság **Dávid** (Kr. e. 1010–970) és **Salamon** (Kr. e. 970–931) uralkodása idején, a **Kr. e. 10. században** élte fénykorát.✓ Az állam fővárosa és vallási központja **Jeruzsálem** lett. A zsidó állam Salamon halála után két részre, az **Izraeli** és a **Júdai** Királyságra szakadt. Ahogyan a térség többi kis állama, ezek sem tudtak ellenállni a hódító birodalmaknak. Izraelt az **asszírok** megsemmisítették, lakosságát áttelepítették. Júdát később az **Újbabiloni Birodalom** kebelezte be, a lakosság egy részét ekkor is áttelepítették. Az Újbabiloni Birodalmat megdöntő **perzsák** Kr. e. 538-ban hazaengedték a „**babiloni fogság** ból” a zsidóság előkelőit, és engedélyt adtak a jeruzsálemi Templom újjáépítésére. Az önálló zsidó állam azonban nem állt helyre: Nagy Sándor és a Római Birodalom is fennhatóságot gyakorolt a terület fölött.✓✓

2 A Biblia tanúsága szerint a zsidók egyetlen istent tiszteltek, akit **Jahve** vagy Elohim néven szólítottak meg. A magyar bibliafordításokban **Isten** vagy **Úr**, Úristen a megnevezése. A szigorú **egyistenhit**, a **monoteizmus** azonban csak fokozatosan szilárdult meg a Kr. e. 1. évezred folyamán.✓ Jahve eredetileg az Egyiptomból érkező nomád törzsek viharistene volt. A Kánaánért folytatott harcok idején vált a törzsszövetség egyetlen istenévé. Bár a zsidóknak tilos volt más istent tisztelniük, ekkor még nem tagadták más népek isteneinek létezését. A Kr. e. 8–7. században azonban Jahve kultusza meggyengült.✓✓ A hit helyreállítása érdekében léptek fel a **próféták**. Ők kezdték azt hirdetni, hogy az elkövetett vétkek miatt az Úr megbüntette a zsidó népet. De egy igazságos és békés kort is jövendöltek, amelyet az Úr küldötte, a **Messiás** fog elhozni.✓ A prófétai mozgalom átalakította a zsidóság istenképét: eszerint a világmindenség egyetlen és **mindenható istene** Jahve, az erkölcs és az igazság meghatározója.✓✓

3 A Kr. e. 6. században tették Jahve kultuszának kizárolagos helyévé a jeruzsálemi Templomot.✓ Máig ez a zsidóság legszentebb helye, amelynek maradványához, a **Siratófalhoz** sokan zarandokolnak el.✓✓

Bíblia
Ószövetség
Tóra

E1 Ábrahám
T2 Kánaán, Palesztina
Mózes

E2 Dávid, Salomon
T1 Kr. e. 10. század
T2 Jeruzsálem, Izrael,
Juda

asszírok
Újbabiloni Biro-
dalom
perzsák
„babiloni fogság”

E3
Jahve
Isten, Úr
monoteizmus

E4
próféták

F4
Messiás
 mindenható isten

F1
Siratófal

Hitük szerint Jahve **szövetséget** kötött a zsidó néppel.✓ Megígérte, hogy segíti őket, elvezeti új hazájukba, és védelmet nyújt a bajok ellen, de cserébe elvárta, hogy betartsák a szabályait. A zsidóság kapcsolata istenével így személyes és kölcsönös volt. Ezért alakulhattak ki belőle újabb monoteista vallások: a keresztenység és az iszlám.✓✓

A Mózes által közvetített vallási törvények szerint a zsidó nép nem ábrázolhatta istenét,✓ a nevét sem mondhatták ki, de minden hetedik napot neki szenteltek; ez a nap a sabbat, amikor csak vallási feladatakat lehetett végezni: Bíblát olvasni, megemlékezni az ünnepekről, újramesélni a nép történetét. Egy zsidó ember és a nép egésze is a vallási törvények pontos betartásával fejezte ki hűségét, engedelmességét Jahve iránt.✓✓

A zsidó vallás istenépe eltérít a korabeli népek szemléletétől: *Jahve a semmiből, csupán a dolgok megnevezésével teremtette a világot.*✓ Láthatatlan, de mindenütt és mindenkor jelen van a cselekedetei által. Ilyennek mutatja a teremtéštörténet vagy az Exodus (az Egyiptomból való menekülés) története is.✓✓

A zsidó hitéletben fontos szerepe volt a jeruzsálemi Templom **papságának**.✓ Ők ismerték a vallási titkokat, őrizték a Templomban a szimbolikus tárgyakat: a szövetséget jelképező **frigyládat**, az égő csipkebokrot idéző hétágú lámpást, a **menórát** és a szent iratokat, a **Tóra-tekerceket**. Az ő feladatai volt a hit tisztságának megőrzése és az áldozatok bemutatása is.✓✓ A római uralom elleni felkelés (Kr. u. 66–70) a Templom lerombolásával és a zsidóság **szétszóratásával** végződött.✓ A papok helyét a **rabbik** (tanítók) vették át, a Templom helyett Jeruzsálem irányába tájolt, egyszerű gyülekezeti házakban, **zsinagógákban** gyűltök össze imára és a Tóra olvasására. A szétszóratásban is ragaszkodtak hitükhez és hagyományaikhoz. Ez tartotta meg a zsidóságot több ezer éven keresztül.✓✓

szövetség

E5

F3

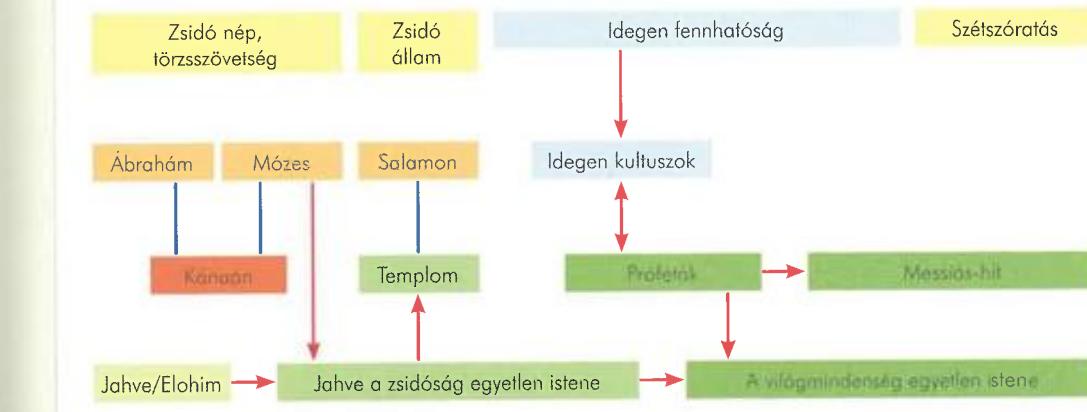
F2

papság
frigyláda
menora
Tóra-tekercs

E6

szétszóratás
rabbi
zsinagóga

E6

Feladat

A forrás és ismeretei segítségével mutassa be a kereszténység kialakulásának folyamatát és főbb tanításait!

Válaszában térjen ki a következő szempontokra!

- 1 A kereszténység kialakulása
- 2 A kereszténység államvallássá válásának lépései
- 3 A kora keresztény szertartások
- 4 A keresztény egyházszervezet

F1 Leonardo da Vinci: Az utolsó vacsora

F2 „Az volt a szokás a pogányok között, hogy december huszonötödikén megünnepelték a Nap születésének napiját, ahol a vígalom jeléül fényeket gyújtottak. Ezekben az ünnepségeken és mulatságokon a keresztyének is részt vettek. Minekutána az egyházyák felismerték a keresztyének hajlandóságát eme ünnepség iránt, tanácsot tartottak, és úgy határoztak, hogy az igazi Születést ünneplék azon a napon.” (Jákob Bar-Szalibi, szíri püspök)

F3 „Hogy mi a mi lakomáink lényege, elárulja a nevük maga: görög szóval [agapé] úgy hívjuk, hogy »szeretet«. Kerüljenek bármennyibe is, kegyes cérla kiadott pénz [...], mi a nincsteleneket is támogatjuk ezekkel az estébekekkel. [...] ha valaki beteg, szabadon látogatják, a szűkölködőt segítik. Alamizsnálkodnak zsörtöldés nélkül.” (Tertullianus keresztyén szerző műveiből, 2–3. század)

F4 „Mi azt valljuk, hogy az ember a hit által válik igazzá, a törvény szerint tettektől függetlenül. Vajon csak a zsidóké az Isten, s nem a pogányoké is? Bizony a pogányoké is. [...] Nincs különbség zsidó meg pogány között, mert mindenjunknak egy az Ura, aki bőkezű mindazokhoz, okik segítségül hívják.” (Pál apostol)

A kereszténység kialakulása és főbb tanításai (V.)

T2 Palesztína

Messiás

Názáreti Jézus

E1 apostol
keresztény

T2 Jeruzsálem

F1 Kr. u. 1. század
monoteista

E2 vallás
Bíblia, Újszövetség
evangelium

E3 Péter
Pál

F4

zsínat

E4

A Kr. e. 1. században római befolyás alá került **Palesztinában** több zsidó vallási-politikai csoportosulás jött létre: szadduceusok, farizeusok, esszénusok. Valószínűleg esszénus volt Keresztelő János, aki a **Messiás** (Megváltó) eljövetelét hirdette, és a Jordán vizében alámerítve megtisztította az embereket a bűneiktől.

1 A keresztyén vallás alapítója, **Názáreti Jézus** Krisztus volt. Életét az evangéliumokból ismerjük.✓ Ezek számos csodás elemet tartalmaznak, pl. fogantatását egy angyal jelentette be anyjának, Márianak. Jézus egy szűz gyermekeként született Betlehemberben. Harmincéves korában kezdte hirdetni tanításait. Útjait csodatételek kísérték: pl. a kevnyér- és halszaporítás, betegek gyógyítása, halott feltámasztása. Ezek mindenből bizonyították, hogy Jézus ember felettes tulajdonságokkal rendelkezett.✓ Tanítványokat gyűjtött maga köré, akiket **apostoloknak** (küldöttnek) neveznek. Ők alkották az első **keresztény** közösséget.✓ Miután Jézus bevonult **Jeruzsálembe**, szembekerült a zsidó főpapi réteggel, amely elfogatta, és bíróság elé állította. Végül a római helytartó, Pontius Pilatus ítélte halálra és feszítette keresztre.✓✓

A kereszténység a **monoteista** zsidóság körében alakult ki a **Kr. u. 1. század**ban, ezért előírásai szerint arra törekedett, hogy betartsa a vallási törvényeket. Krisztus legfőbb tanítása, hogy Isten megbocsát a megtérő bűnösöknek, és hogy az embernek szeretnie kell Isten és embertársait.✓ Hangsúlyozza az emberek közötti egyenlőséget, az anyagi javakról való lemondást, a szegénység önkéntes vállalását. Ezek jutalma egy új élet, amely a halál után vár a lélekre. Az utolsó ítélettel az Úr dönti el, hogy ki kerül a pokolba, és ki a mennyországba.✓✓ A **vallás** szent íratait a **Bíblia** tartalmazza.✓ Krisztus életét és tanításait az **Újszövetségen** találhatjuk, amelynek fontosabb részei: az **evangéliumok**, Pál levelei, az Apostolok cselekedetei és a Jelenések Könyve.✓✓

2 Krisztus halála után a keresztyén közösséget tanítványa, **Péter**, valamint a keresztyének üldözöjéből Krisztus követőjévé vált **Pál** vezette. Megpróbálták terjeszteni a vallást, növelni a közösség tagjainak számát, azonban kezdetben kevés sikert értek el. Ennek fő oka az volt, hogy csak zsidókat akartak megnyerni.✓ Lényeges változás történt, amikor Pál javaslatára mindenki számára lehetővé tették a keresztenység felvételét. Ezt nevezik páli fordulatnak.✓✓

Az emberek közötti egyenlőség✓ tanítása elsősorban a szegények körében tette népszerűvé a vallást. A túlvilági boldogság igérete azonban a magasabb társadalmi csoportok számára is vonzó volt. A keresztenység megtartotta a zsidó vallás monoteista jellegét. Krisztus tanítai az apostolok hirdették, a közösségek és a **zsínatok** magyarázták, így formálták egységes hitrendszerét.✓✓

A római istenkultusz elutasítása miatt üldözték a keresztenyeket (Nero, Decius, Diocletianus), gyakran a cirkuszi játékok során végezték ki őket. A hitükért meghaltakat vérterának nevezik.✓ A kereszteny mártírok példája segített a keresztenység terjedésében, egyenlőséget hirdető tanaik pedig tömegeket vonzottak. Végül 313-ban, a **milánói** rendeletben Constantinus engedélyezte a szabad vallásgyakorlásukat, 391-ben pedig Theodosius államvallássá tette a keresztenységet.✓✓

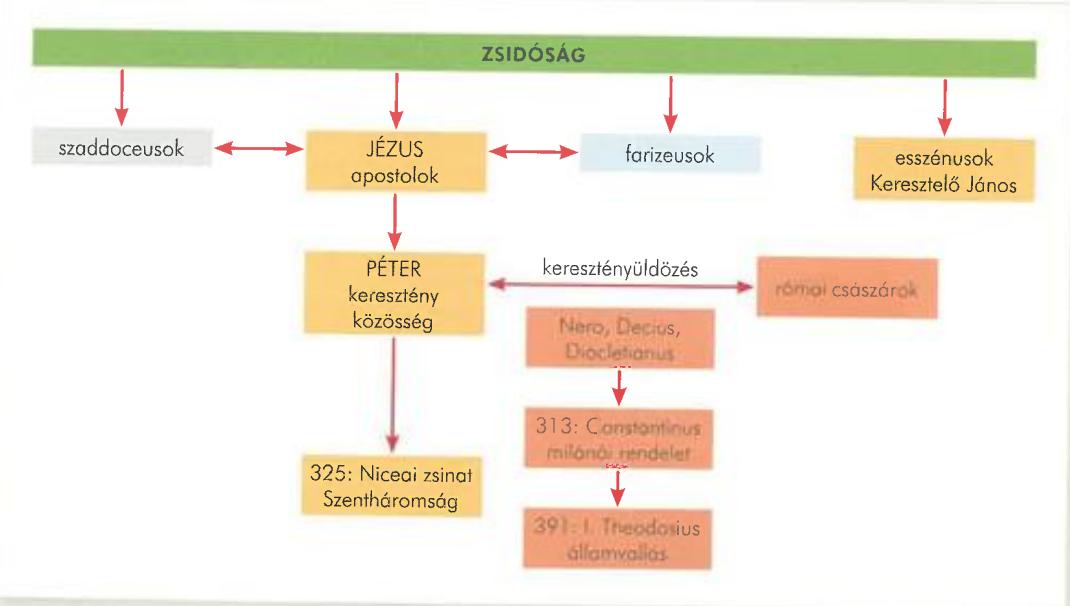
Krisztus tanításaiiból az első zsinatokon alakultak ki a keresztenység alaptanításai. A legelsőn, a **niceai** zsinaton (325) fogalmazták meg a **Szentháromság**tant.✓ E szerint az Atya, a Fiú és a Szentlélek ugyanazon isteni lényeg három megjelenési formája.✓✓

3 December 25-ét, Jézus születésének ünnepét a pogány Napisten ünnepének időpontjára helyezték,✓ ezzel akarták megnyerni a pogányokat az új vallásnak.✓✓ **Húsvét** Jézus feltámadásának, **pünkösд** az egyház megalakulásának ünnepe. A keresztenyek szeretetlakomákon vettek részt, gondoskodtak a rászorulókról, alamizsnát osztottak,✓ ezzel lett népszerű a vallás a szegények körében.✓✓

4 A 4. századra megszilárdult a kereszteny **egyház** szervezete. A közösségeket a plébánosok, az egyházkerületeket a **püspökök** vezették. A tartományi központok püspökei a metropoliták voltak.✓ Az önállósuló egyházak (örmény, szír, kopt) mellett a katolikus világ öt **patriarchátusból** állt, élükön az egymással egyenlő római, konstantinápolyi, antiochiai, jeruzsálemi és alexandriai pátriárkákkal.✓✓

T1	313
T2	Milanó
E5	
T1	325
T2	Nicea
E6	Szentháromság
F2	húsvét, pünkösд
F3	egyház püspök
E6	patriarchátus

Jegyzetek:

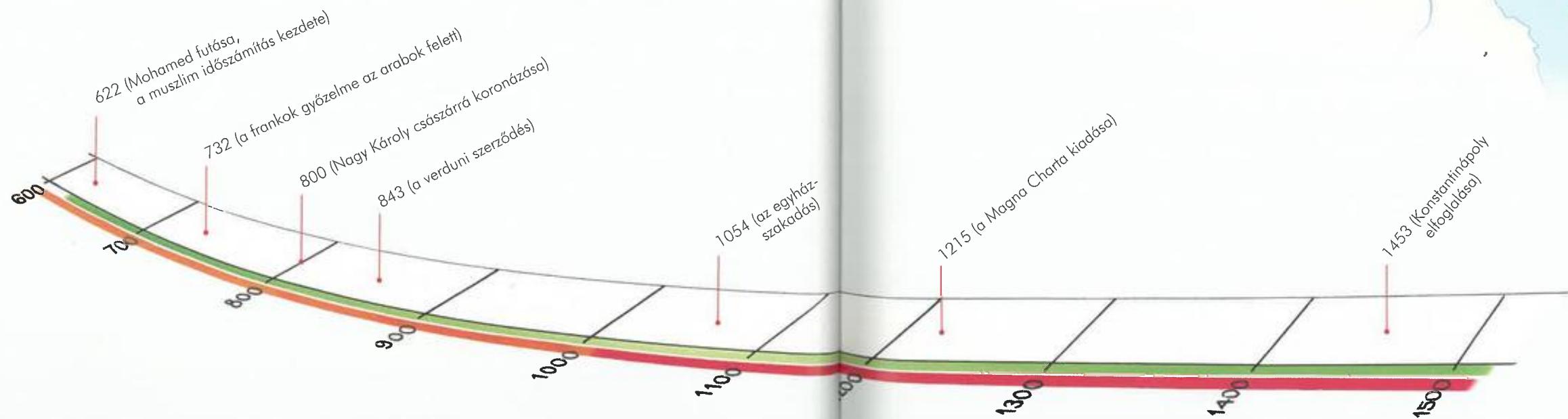

A középkor

- Fogalmak**
- islám, Korán, kalifa
 - feudalizmus, hűberiség, jobbágy, robot, majorság, uradalom, önellátás, nyomásos gazdálkodás
 - ortodox egyház, római katolikus egyház, pápa, szerzetes, kolostor, bencés rend, kódex
 - invesztúra, inkvizíció, eretnekség, antijudaizmus, kolduló rend
 - rendi monarchia, városi önkormányzat, hospes, céh, levantei kereskedelem, Hanza
 - lovag, román stílus, gótika, skolasztika, egyetem, reneszánsz, humanizmus
 - szultán, szpáhi, janicsár

- Személyek**
- Mohamed próféta
 - Karolingok, Nagy Károly, Justinianus
 - IV. Henrik, VII. Gergely
 - Aquinói Szent Tamás, Gutenberg

- Topográfia**
- Mekka
 - Bizánci Birodalom
 - Egyházi (Pápai) Állam
 - Szentföld, Német-római Birodalom
 - Velence
 - Firenze

Nyugat-Európa a kora középkorban

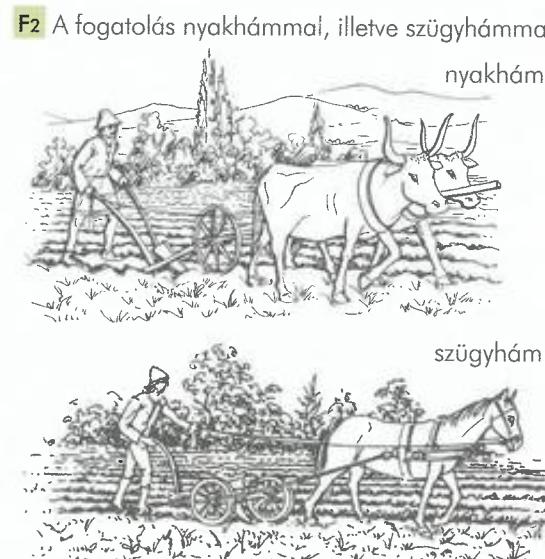
Feladat

A forrás és ismeretei segítségével mutassa be a mezőgazdasági technika változásait a középkorban!

Válaszában térjen ki a következő szempontokra!

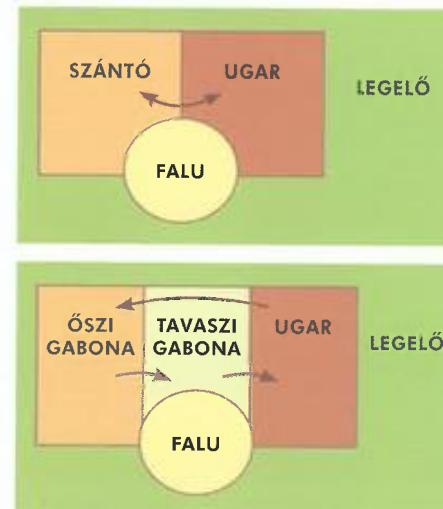
- 1 A kora középkori gazdaság Nyugat-Európában
- 2 Az uradalom jellemzői
- 3 A kora középkori mezőgazdasági technika
- 4 A 10–11. századi változások

F1 „Itt felsoroljuk mindenötök a szolgáltatásokat, amelyeket a parasztnak Hurstbourneben teljesíteni kell. Először minden hideről [telek = 120 acre] 40 pennyt kell fizetniök az őszi napjegyenlőség idején, és 6 mittan [18 hl] sört és 3 sester [korsó] búzát kenyérnek, és fel kell szántaniok 3 acrét [21 hold] a saját idejükben, és bevetni azt saját gabonájukkal, és behozni azt a földesűr csűréje saját idejükben, és 3 font árpát adni mint bért, és fél acre rétet lekaszálni saját idejükben, és boglyába rakni azt és gondoskodni 4 szekérre komány hasított fáról mint bérrel, azt rágásba rakni a saját idejükben, és gondoskodni 16 pole [80 méter] kerítésről mint bérrel hasonlóképpen saját idejükben, és Húsvétkor adniuk kell 2 anyajuhot 2 báránnyal, [...] és nekik kell megmosniuk a juhokat és megnyírni őket a saját idejükben.” (Megállapodás a szolgáltatásokról, 1050 körül)

F2 „Frigyes Isten kegyelméből a hamburgi egyház érseke, [...] Azt akarjuk, hogy mindenki számára legyen ismert ez a szerződés, amelyet mi a Rajnán inneni emberekkel [...] kötöttünk. Ezek az emberek felkeresték felségünket, igen erősen kérve a püspökségünk területén fekvő eddig műveletlen, mocsaras, az ország lakói számára haszontalan földet átengedését, hogy azt terművé tegyék. Egyezséget kötöttünk, [...] évenként 1 dénárt fizetnek nekünk. [...] a föld gyümölcsének tizedét nekünk adják.” (Az érsek, a terület ura telepeseket toboroz a mocsaras területek termőssítésére)

F3 Nyomásos gazdálkodás

A mezőgazdasági technika változásai a középkorban (I.)

1 Az 5. századi Nyugat-Európa jelentős változásban ment keresztül a római korhoz képest. A **középkor** kezdetén a gazdaság súlypontja a városokról a falakra helyeződött. ✓ Megszűnt az árforgalom és a pénzgazdálkodás. A római áratermelő latifundiumok **önellátó uradalmakká** alakultak át.✓✓

2 A hatalom és a földtelajdon összekapcsolódott. A megélhetést a föld birtoklása, illetve használata biztosította. A földművesek nem rendelkeztek földtelajdonnal, a föld használatáért **terményjáradék**-kal és **munkajáradékkal**, **robottal** tartoztak a birtokosnak. ✓ A terményjáradék általában a termény tizede volt. Ez az egyháznak fizetett **tized** mintájára alakult ki. A munkajáradék azt jelentette, hogy a parasztok kötelesek voltak megművelni a birtokos kezelésében levő **majorsági földet**, az allódiumot, illetve elvégezni más uradalmi munkákat: szállítást, építést stb. ✓✓ Az uradalom részeinek használatát is szabályozták: a **szántókat** a parasztok saját eszközeikkel művelték. ✓ Az **erdők**, **legelők** és halászóvizek a birtokos és a falu lakónak **közös használatában** voltak. Közösen vették igénybe az uradalmi **kovács** és **malom** szolgáltatásait is. ✓✓

3 A földet kezdetben a kimerülésig használták, majd felhagyta a művelésével. Ez volt a **legelőváltó** gazdálkodás. A 8. századtól áttértek a nagyobb létszámú népesség eltartását lehetővé tevő két-, illetve **háromnyomásos módszerre**. A szántóterületet fölösztötték, felét, illetve egyharmadát bevetetlenül hagyták. Ez a pihentetett föld volt az **ugar**. A szántót és az ugart évente váltották. ✓ A háromnyomásos rendszer **Nyugat-Európában** alakult ki, amit az ottani csapadékosabb időjárás tett lehetővé. Előnye a nagyobb megművelt terület és a nagyobb haszamú őszi gabona termelése volt. ✓✓ A szerszám még az ősi idők óta alkalmazott faeke és sarló, az igavonó állat pedig az ökör volt.

4 A 10. század végére lezárult a Nyugat-Európát érintő népvándorlás. A békesebb időszak együtt járt a népesség növekedésével, ami több élelmiszer termelését tette szükségessé. Eleinte a szántóterületet növelték: erdőketirtottak, mocsarakat csapolta le, legelőket szántottak fel. ✓ Erre a feladatra **hospesek** (telepesek) vállalkoztak, akik az újonnan létrehozott telkekhez kedvezményeket kaptak a birtokostól. A többévi adómentesség, a **jobbágytelek** használati jogának **örökíthetősége**, a **szabad költözés** joga a többi földművesnél kedvezőbb helyzetbe hozta a telepeseket. ✓✓ A népesség gyors növekedése miatt azonban a sűrűn lakott nyugat-európai területekről a jobbágyok tömegesen vándoroltak **Közép- és Kelet-Európába**. ✓

T1 5. század
T2 Nyugat-Európa
középkor

E1 önellátó uradalom

terményjáradék
munkajáradék
robot
tized

majorság

F1 szántó
erdő, legelő, víz
közös használat
kovács, malom

legelőváltó
háromnyomásos
módszer
ugar

T2 Nyugat-Európa

F3

10. század

hospes

örökíthető
jobbágytelek
szabad költözés

T2 Közép- és Kelet-Európa

Az elvándorlás megakadályozására Európa-szerte megkapták a szabad költözés és a földek örökíthetőségének jogát. Ezzel kialakult a **jogilag egységes jobbágyság**.✓

A szántóterület növelése mellett a technikai fejlődés is jelentős hást gyakorolt. A *vaspapuccos faekét* a 10. század végére felváltotta a **nehézeke**, a nyakhámot a **szügyhám**.✓ A szügyhám biztosította a nagyobb vonóerőt, ami a nehézeke használatához szükséges volt.✓ Az ökör mellett terjedt a **ló** használata,✓ ezek patjátat patkolással védték. A föld elegyenyetéséhez **boronát** használtak, így a mag biztosabban kicsírázott. Közép- és Kelet-Európában is a két-nyomásos, illetve a háromnyomásos gázdálkodás terjedt el.✓

A technikai újítások következtében megnőtt a terménymennyiség. A **felesleget**, azaz a létfenntartáshoz nem szükséges terményeket el lehetett adni.✓ Ezzel újjáéledt az áratermelés, a pénzgazdálkodás és a **társadalmi munkamegosztás**.✓ A földhöz kötött földművelők mellett a szabadabban mozgó iparosok és kereskedők a nyersanyag, illetve a **piac** közelében telepedtek meg.✓ A virágzó középkorban újra létrehozták a **városokat**, és kialakult a polgárság.✓

E3 jogilag egységes jobbágyság

F1 nehézeke
szügyhám
ló
borona

E4 felesleg

E5 társadalmi munkamegosztás
piac
városok

E6

Feladat

A forrás és ismeretei segítségével mutassa be a hűberiséget jellemzőit a kora középkorban, valamint a jobbágyság helyzetét a hűberi társadalomban!

Válaszában térjen ki a következő szempontokra!

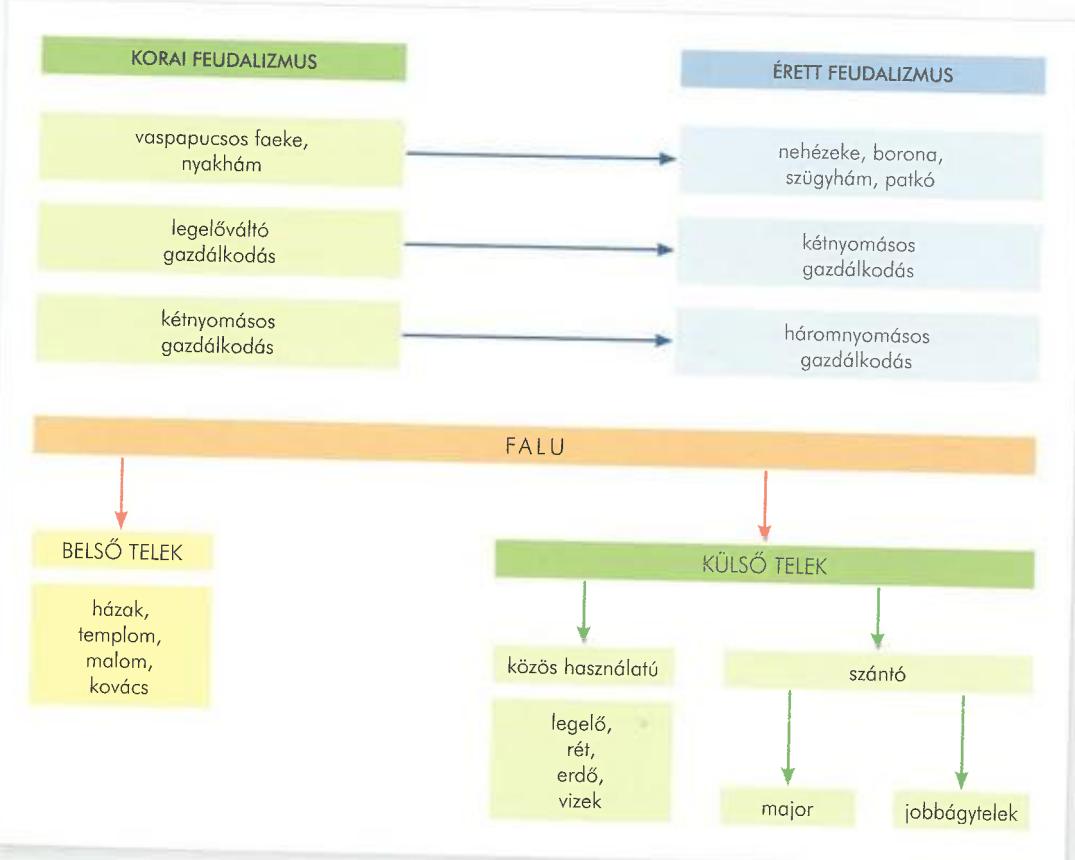
- 1 A mintaadó frank államszervezés
- 2 A hűberiséget
- 3 A jobbágyság

F1 „[Klodvig] király [Alariikkal], a gótok királyával [...] tíz mérföldnyire [Poitiers] városától megütközött. [...] Isten segítségével [Klodvig] királyé lett a győzelem. [...] Ezután Chararichus ellen vonult. [...] Csellel fogásba ejtette fiával együtt, [...] mindenkitől lefejezte. Haláluk után ové lett királyságuk, minden kincsükkel és népükkel együtt. [...] De még sok más királyt tétetett el láb alól, sőt közel a rokonait is, akiktől felt, hogy kiragadják kezéből a királyságot. Így terjesztette ki uralmát egész Galliára.” (Tours-i Gergely: A frankok története)

F2 „Hogy minden szabad ember, aki négy művelt parasztbirtokot használ, akár a magáé, okár valaki másnak a jóvoltából benefíciumpént bírja, a saját költségén fegyverkezzék fel és vonuljan az ellenségre vagy a seniorával, ha már az is útra kész, vagy a comesével.” (Capitulare missorum, 808)

F3 „[...] A hűberes köteles túszként jelentkezni fogásba esett uráért, ha az ezt kívánja és ezen kívánságát vele bármely úton közölte. És mindenki, aki hűberuraknak hűségesküt tettek, ha uruknak fegyverre vagy lóra van szüksége, vagy őt ellenség kezében, vagy halálos veszedelemben találják – kötelesek becsülettel minden tőlük telhetőt megtenni, hogy ebből a veszedelemből megszabadítsák. [...] Aki ellenben megtette ezeket uráért, azt a hűberér a köztük levő hűberi hűségnél fogva köteles kiszabadítani. [...] Hívására kötelesek szolgálatra jelentkezni lóval és fegyverrel, mégpedig a királyság bármely pontján, ahova szólítja őket [...]” (Jean Ibelin ciprusi hűberér és jogász könyvéből)

F4 „[...] az emberi törvény két rendet különböztet meg: a nemeseket és a szolgákat, akik nem azonos állapotúak. [...] a katonák, az egyház védelmezői, a nép oltalmazói, nagyokái és kicsikéi, vagyis mindenkié s egyidejűleg saját biztonságuk őrei. A másik csoport a szolgáké. Ez a szerep nincs rész semmivel sem rendelkezik, csak amit szenvedése árán szerez. [...] Pénzt, ruhát, táplálékot ők szolgáltatnak mindenki számára. [...]” (Adalberon: Carmen ad Robertum regem)

A feudális társadalom (II., V.)

1 A kora feudális társadalom **Nyugat-Európában** a hódító germán (frank) és a helyi római vagy romanizált lakosság összeolvadásából jött létre. A frank állam az **5. században** jött létre. Alapítója a Meroving-dinasztiába tartozó Klodvig volt (481–511). A törzsfők hatalmát megtörve egyesítette a frankokat, majd a szomszédos népek legyőzésével uralmát kiterjesztette Galliára. ✓ A hatalma megszilárdítása érdekében felvette a **kereszténységet**. Az őt támogatóknak birtokokat adományozott, ezzel kialakította a **hűbéri rendszert**. ✓

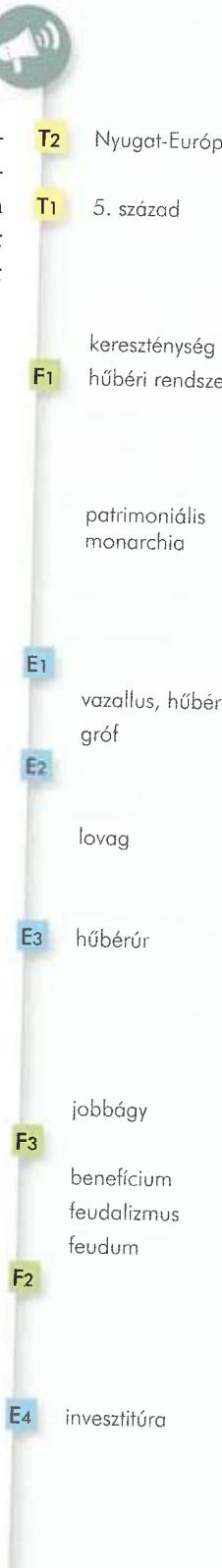
A középkorban a hatalom alapja a föld volt, ami lehetett öröklőtt vagy adománybirtok. Az öröklött birtokot patrimoniumnak nevezték. A legnagyobb birtokállományokkal az uralkodók rendelkeztek, ezért nevezték a kora feudális királyságokat **patroniális monarchiáknak**.

2 Az állam élén álló király rendelkezett az összes földterület felett. ✓ Ezekből a földekből adományozott területeket az egyháznak, mely őt a hatalomban támogatta, valamint azoknak az előkelőknek, akik a birtokokért katonai kötelezettséget vállaltak. ✓ Ezek a világi előkelők lettek a király **vazallusai, hűberesei**. ✓ Őket állította a grófoknak. A **grófok** bíráskodtak, a király nevében adót szedtek a grófságban, és vezették annak haderejét. ✓

A főurak birtokadományokkal hűbéri viszonyt alakíthattak ki a **lovagi** réteggel. ✓ A király vazallusa így egyben hűbérül is lehetett, saját hűbereseket gyűjtve maga köré. Így jött létre a hűbéri lánccal. A hűbéri kapcsolatot a birtokadomány mellett a hűbéri eskü erősítette meg. ✓ A **hűbérür** (senior) és hűberese (vazillus) kölcsönös kötelezettségeket vállalt egymás iránt. A vazillus örökök hűséget fogadott, hogy hűbérurát kardjával és tanácsaival szolgálni fogja, a hűbérür pedig birtokot adott és védelmet ígért hűberesének. ✓ Az így kialakult hűbéri rendszer földbirtokosainak ellátása a parasztok (**jobbágynak**) feladata volt, akik nem tartoztak bele a hűbéri rendszerbe. ✓ A hűbérbirtok a középkor első évszázadaiban nem öröklődő **beneficium** volt, ✓ ami a hűberes halála után visszakerült a király tulajdonába. Ezt váltotta fel a **feudalizmus** általánosan elterjedt öröklődő **feudum**, amiről a korszak a nevét kapta. Az öröklődő birtok esetében a kötelezettségek is öröklődtek. ✓

A hűbérbirtokkal rendelkezők között voltak a papok is, akik egyházi birtokaikat királyi hűbérként kapták. ✓ Az uralkodók emiatt igényt tarthattak az egyház irányítására, a püspökök kinevezésére és beiktatására (**invesztitura**), ami miatt később szembe kerültek Rómával. ✓

3 A középkor kezdetén a gazdaság súlya a városokról a falvakra helyeződött át. A római kori rabszolgák és colonusok, valamint a szabad germán parasztok összeolvadásával létrejött a jobbágyság. ✓

A jobbágynak önállóan gondolkodó telkes parasztot jelentett, aki telkének használati jogával és annak örökösdési jogával, valamint saját munkaeszközökkel és személyes tulajdonnal rendelkezett. Ha szabad költözési joggal rendelkezett, akkor adókötelezettségei teljesítése után átköltözhetett egy másik földesúr fennhatósága alá. ✓

A földbirtokos a szántóterületet parasztokkal művelte, akik tulajdonjoggal nem, csak használati joggal rendelkeztek, de telkükön szabadon örökíthették. A megélhetést biztosító földterület használatáért a telek nagyságának arányában a jobbágynak szolgáltatásokkal tartoztak a földesúrnak. Kötelesek voltak megművelni a birtkos kezelésében levő **majorsági földet**, az **allodiumot**, ✓ valamint szállítási és egyéb munkakötelezettség terhelte őket. Ez a kötelező munkajáradék a **robot** volt. Ezenkívül **terményjáradékot** fizettek a birtokosnak, illetve ünnepek alkalmával ajándékot kellett adniuk. ✓ A jobbágynak nemcsak földesurát tartotta el, hanem az egyházt is. Az egyháznak fizetett adó a **tized** volt. A faluhoz tartozó erdők, legelők és halászóvizek a birtokos és a falu lakóinak közös használatában voltak. ✓

A földet kezdetben a kimerülésig használták (legelőváltó gazdálkodás), majd a szántóterületet több részre osztva egy részt bevetetlenül hagyva (**ugar**) a két-, illetve háromnyomásos módszert alkalmazták. Így nagyobb területen többet termeltek, ami nagyobb létszámú népesség eltartását tette lehetővé. ✓

E5

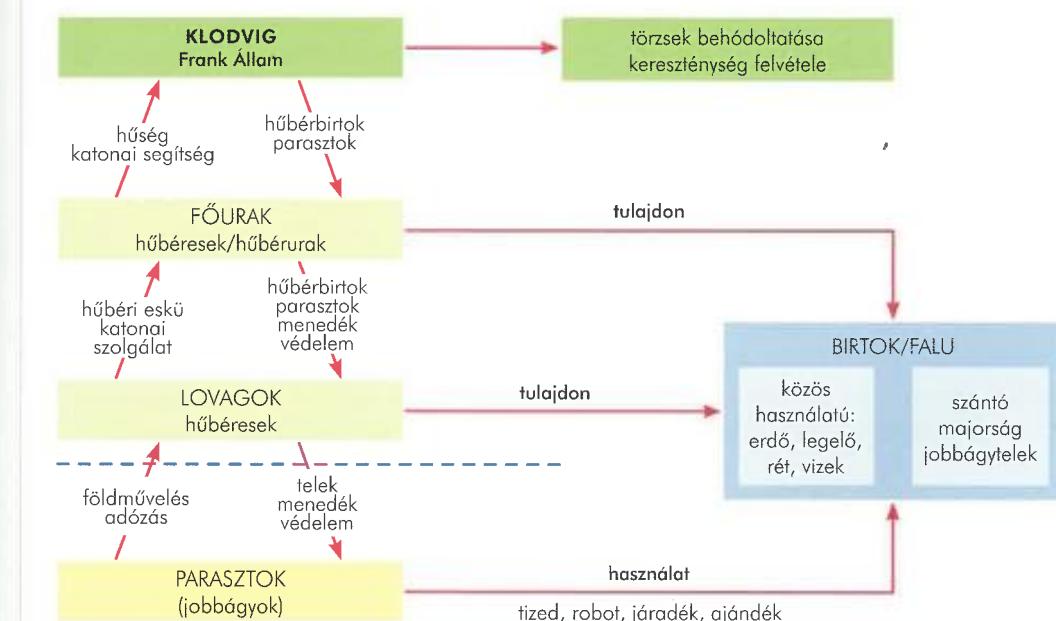
majorság, allodium
robot
terményjáradék

F4

tized

ugar

E6

A középkori egyház

Feladat

Mutassa be az egyházsakadás okait! Jellemezze a keleti és nyugati keresztenységet! Használja a történelmi atlaszát is!

Válaszában térjen ki a következő szempontokra!

- 1 A pápai hatalom kiépítése
- 2 A szerzetesség szerepe az egyházban
- 3 Az egyházsakadás okai

F1 „Én is mondom neked: Péter vagy, erre a sziklára építem egyházamat, s az alvilág kapui sem vesznek rajta erőt. Neked adom a mennyek országa kulcsait. Amit megkötsz a földön, a mennyben is meg lesz kötve, s amit feloldasz a földön, a mennyben is fel lesz oldva.” (Biblia, Máté evangéliuma)

F2 „[...] az ő vezetése alól magunkat soha ki nem vonva, [...] békétűrésünkkel részt veszünk Krisztus szenvédéseiben, hogy aztán országának is méltó részesei lehessünk. [...] Az alázatoság legkiválóbb foka a késedelem nélküli engedelmesség. [...] Mihelyt tehát az előljáró valamit parancsol, [...] késlekedést ne ismerjenek a cselekvésben. [...] Senki se merészelen az apát rendelése nélkül [...] bármit is sajátjaként bírni; [...] mindenük legyen közös [...] A tétljenség a lélek ellensége. Ezért a testvérek a megállapított időben foglakozzanak testi munkával, más órákban pedig szent olvasmányokkal. [...] Ha pedig a helyi viszonyok vagy szegénységük azt kívánna, hogy maguk gyűjtsék be a termést, ne szomorkodjanak, mert akkor igazi szerzetesek, ha saját kezük munkájából élnek, mint atyáink és az apostolok is. [...]” (Szent Benedek regulája)

F3 „Romboltasd le a bennük levő bálványokat, de a templomokat mosdasd tisztára szenteltvízzel, és emel tess bennük oltárokat, állíttass rájuk ereklyéket, [...] így az emberek talán szívesebben felkeresik az ismerős helyeket. [...] Ha némi engedményt teszünk nekik a külsőségekben, könnyebben elfogadják Isten kegyelmének bensőséges vigaszát.” (Nagy Szent Gergely utasítása a téritő szerzeteseknek)

F4 „Szentesítés erejével kimondjuk, hogy [...] a nicaeai [...] a konstantinápolyi [...] az első ephesosi zsinat, [...] végül a kalcedóniai [...] zsinat hittételeit éppen úgy elfogadjuk, mint a Szentírás szövegét, s a szabályokat éppen úgy betartjuk, mintha törvények lennének.
2. Éppen ezért a törvény erejével szentesítjük e zsinatok meghatározásai szerint azt, hogy az idősebbik Róma pápája a legelső valamennyi pap között, az új Róma, azaz Konstantinápoly szentséges érsekéé pedig a második hely az idősebbik Róma apostoli szentséke mögött, viszont valamennyi többi főpapi szék elé helyezendő.” (Justinianus egyházi törvényei)

A keleti és a nyugati keresztenység (V.)

A keresztenység a zsidó vallás alapjain jött létre. Az **evangéliumok** szerzői **Jézus Krisztust** a próféták által ígért **Messiás**ként mutatták be. Szellemi örökösei, az **apostolok** tovább hirdették és formálták is a krisztusi tanításokat. **Pál** reformjai például lehetővé tették, hogy **pogányok** is felvegyék a keresztenységet. Így válhatott a 4. század végén a **Római Birodalomban**, majd egész **Európában államvalássá**. A keresztenység elterjesztése az állammal összefonódó **katolikus** (egyetemes) **egyház** érdeme volt.

1 Róma pátriárkája, a Szent Péter utódjának tekintett **pápa** a többi egyházi vezetőnél nagyobb tekintélyt és hatalmat igényelt. Máté evangéliuma szerint ugyanis maga Jézus bízta meg Péttert az egyház vezetésével.✓ A Római Birodalom nyugati területeinek elszakadása után a pápa felett csak névleg állt világi hatalom, ugyanis **Konstantinápolyból** egyre nehezebb volt érvényesíteni a császári akaratot.✓ Így I. (Nagy Szent) Gergely pápa (590–604) szuverén uralkodóként irányíthatta az egyházi birtokokat.✓ A 7. századtól a pápa inkább a frank uralkodóval, Kis Pipinnel szövetskezett. Kis Pippin észak-itáliai adományával jelentősen megnőtt a pápai birtokok területe. Ezekből jött létre **756**-ban az önálló **Egyházi Állam**. A konstantinápolyi pátriárka továbbra is a császár fennhatósága alatt maradt.✓

2 Az egyházhhoz tartoztak a világi élettől elforduló **szerzetesek** közösségei.✓ A Nagy Szent Vazul reguláját követő **bazilita** közösségek a 4. századtól jöttek létre a Római Birodalom keleti felén. Tagjai lemondattak a világi életről, a világi javakról és örömökről; fő feladatuk a krisztusi szeretet gyakorlása, az elesettek gyámolítása volt. Nyugaton a szerzetesség keleti mintára terjedt el. A **bencés rendet** **529** körül Szent Benedek alapította Monte Cassinóban.✓✓ A regula, a szerzetesi élet szabályzata Krisztus példájának követését írta elő: **engedelmességet, szegénységet és tiszta**ságot. Ezért üdvözülést, túlvilági boldogságot ígért jutalmul.✓ A szerzetesek imával és munkával töltötték az idejüket. Jelszavuk is ezt a két feladatot emelte ki: „Imádkozz és dolgozz!”. A **kolostorokban** élő szerzetesek **fizikai és szellemi munkát** egyaránt végeztek: megőrizték az ókor szellemi és anyagi műveltségét, és megteremtették a középkori kultúra alapjait.✓✓ Nagy Szent Gergely pápa az apostolok utódaiként tekintett a szerzetesekre, rájuk bízta a pogányok **megterítését**.✓ Az új államok megkeresztelekedett uralkodói szívesen fogadták őket, így tevékenységük nyomán a 10. század végére Európa keresztennyé vált.✓

3 A kereszteny egyházból a kezdetektől zajlottak viták a Bibliában összefoglalt tanításokról. Egyházi tanácskozásokat, zsinatokat hívtak össze, ahol megvitatták a **hittételeket**.✓ Az elfogadott **dogmákat**

evangéliumok
Jézus Krisztus,
Messiás, apostolok
Pál, pogányok
Római Birodalom
Európa
államvallás
katolikus egyház

T2 Róma
pátriárka, pápa

T2 Konstantinápoly

F1

T1 756
T2 Egyházi Állam

E1 szerzetes
bazilita

T1 529
E2 bencés rend
engedelmesség
szegénység, tiszta
ság
kolostor
fizikai és szellemi
munka

F2

térítés

F3

hittételek, dogmák

Az érett középkor Nyugat- és Közép-Európában

azután mindenkinek kötelezően el kellett fogadni. A más nézeteket valló keresztenyeket **eretneknek** nyilvánították, és kizárták az egyházból. Ez történt például az ariánusokkal, akik követték Jézus tanításait, de isten voltát tagadták.✓✓

Amikor Róma és Konstantinápoly között a hatalmi versengés miatt kiéleződtek az **ellenállók**, nem tartottak többé egyetemes zsinatokat, így szaporodtak a különbségek. Ezek azonban az alapvető hittételeket nem érintették: egyformán elismerték **Krisztus isten** voltát, isteni és emberi természetét, **Mária istenanya**való tiszteletét, a **Szentháromságban** az Atya, a Fiú és a Szentlélek egységét.✓✓ Eltérelmek inkább az egyház és a világi hatalom viszonyában és a szer-tartások rendjében mutatkoztak. A római pápa egyenrangú volt az uralkodókkal, és minden nyugati kereszteny felett hatalmat gyakorolt.✓ A konstantinápoli pátriárka alá volt rendelve a császárnak, aki beleszólhatott az egyház ügyeibe. A pátriárka csak a keleti keresztenyek egy részét irányította.✓✓

Különbözőt a szertartás:✓ a hívek számára nyugaton **egy szín alatti áldozás** volt, Keleten a kenyér mellett borral is, azaz **két szín alatt** áldoztak. A **szertartási nyelv** Nyugaton latin volt, Keleten görög. Itt később szláv egyházi nyelv is létrejött. Nyugaton kialakult a cölibátus, a keleti papok továbbra is nősülhettek. Eltérelmek ítélték meg a képek tiszteletét: a nyugati egyházban a **szentkép** csupán ábrázolás volt, Keleten azonban az **ikon** szentség, kultikus tárgy.✓✓

Végül az alapvető egyezések ellenére a vezető szerepért és tekintélyéért folyó küzdelem **1054**-ben **egyházzakadáshoz** vezetett.✓ A pápa és a pátriárka kölcsönösen kiáltkozták egymást, így alakult ki Keleten az **ortodox**, Nyugaton a **katolikus** egyház.✓✓

eretnek

E3

Krisztus isten

Mária istenanya

F4

Szentháromság

E4

egy és két szín
alatti áldozás

szertartási nyelv

E5

szentkép

ikon

T1

1054

egyházzakadás

E6

orthodox, katolikus

Feladat

Mutassa be és elemezze a források, az atlasz és ismeretei alapján, hogyan jöttek létre a nyugat-európai városok, mi jellemzései jogállásukat, belső felépítésüket és gazdasági életüket!

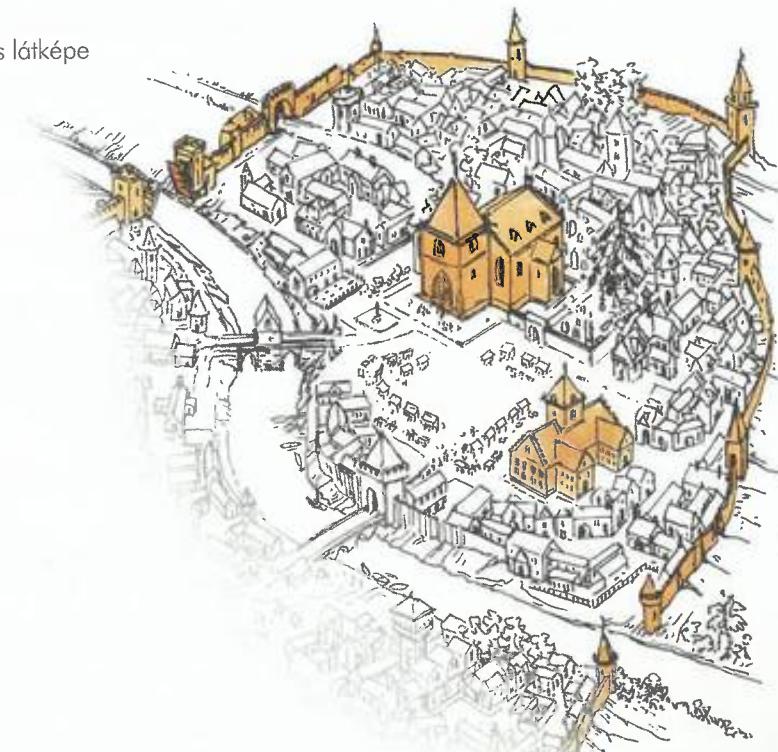
Válaszában térjen ki a következő szempontokra!

- ① A városok kialakulásának gazdasági okai
- ② A városok jogállása, a városi társadalom
- ③ A középkori városok jellemző képe
- ④ A céh működése

F1 „A szegényeknek és a középrendőreknek a város kormányzásában semmi részük nincs. Ez ugyanis teljesen a gazdagok kezében van, akik akár vagyonuk, akár származásuk révén a polgári joghoz hozzájutottak.” (Newcastle-upon-Tyne, 12. század)

F2 „Negyedik Henrik király [...] emlékezetül akarjuk adni, [...] hogy egyetlen hatalmasság se merészeli Lucca városának a várost körülvevő régi vagy új városfalát sem megrongálni, sem lerombolni. [...] S a város és alsó városa lakói közül senkit se tartóztassanak le törvényes bírói ítélet nélkül. [...] az említett luccaiak szabadon adhassanak-vehessenek a Szent Dominus-i és Szent Comparmulus-i vásáron.” (Lucca város kiválltság levele, 11. sz.)

F3 Jellegzetes középkori város látképe

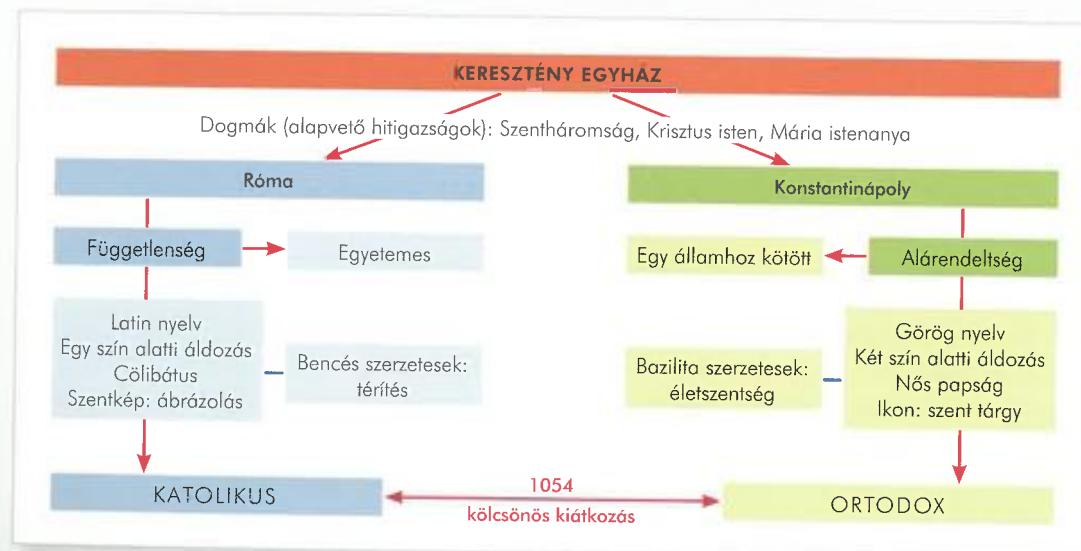

F4 1. Párizsban senki nem lehet takács, csak ha ipart vásárol a királytól. [...]

8. minden takácsmester csak egy tanulót tarthat a házában, ezt is csak négy évre és 4 párizsi livre fejében. [...]

47. A fent említett céh tagjai közül senki sem kezdheti a munkáját napfelkelte előtt. [...]

51. A takácssegédek hagyják abba a munkát, mi helyt a vecsernyére hívó harang megszólal.” (A párizsi takácsok határozatai, 13. század)

A középkori város és a céhes ipar (I., II.)

1 A 10. század végére a Nyugat-Európát érintő népvándorlás lezárult. A népesség növekedése miatt több élelmiszerre volt szükség. Ezért a földművelésben jobb eszközöket alkalmaztak, és Európa északnyugati részén áttértek a háromnyomásos gazdálkodásra. Mindez a terménymennyiség növekedéséhez és a piacra vihető **felesleg** megjelenéséhez vezetett, ami újjáélesztette az **árutermelést** és a **pénzgazdálkodást**, és lehetővé tette a társadalmi munkamegosztást.✓✓

A **11–12. században** Nyugat-Európában gyorsan nőtt a **városok** száma, amelyeknek a lakosai **kereskedelemmel** és **kézműiparral** foglalkoztak.✓ A városok eredetileg a **távolsági kereskedelmi** útvonalak közelében alakultak ki. Az útvonalak kereszteződésénél, tengeri kikötőkben, folyók mentén, eltérő földrajzi tájegységek találkozásánál ugyanis gyakran létesítettek kereskedőtelepet. Mivel itt az átmenő forgalom igen élénk volt, és **piac** is műköött, a falvak kézművesei is ide települtek, mert itt könnyebben jutottak hozzá a nyersanyagokhoz, és könnyebben adhatták el termékeiket.✓✓

2 A városok feudális birtokok területén jöttek létre, ezért a birtokosok a városok lakótól is megkövetelték a feudális adókat és szolgáltatásokat, valamint bíráskodtak is felettük. A városlakók azonban önmagukat kormányzó közösségeket, **kommunákat** hoztak létre. Ezzel kinyilvántartották a feudális uruktól való függetlenségüket.✓ A **Franciaországban** és a **Német-római Császárságban** kibontakozó kommunamozgalmat az uralkodók támogatták, ugyanis érdekkükben állt a pénzforgalom és az adóbevételek növelése. Ezért **kiváltságokkal** biztosították a városok önrendelkezését.✓✓ Különböző jogállású városok jöttek létre.✓ A **mezővárosok** földesúri fennhatóság alatt maradtak, a **szabad királyi városok** közvetlenül az uralkodó fennhatósága alá kerültek, lakosságukat az uralkodó mentesítette a feudális terhek és a földesúri bíráskodás alól.✓✓ Engedélyezte nekik, hogy **fallal** vegyék körbe és védjék városukat.✓ Felruházta őket a szabad **bíróválasztás**, a **vásártartás** és gyakran az **árumegállítás** jogával is. **Adójukat** évente egy összegben, közvetlenül az uralkodónak fizették.✓✓

A városi társadalmat alkotó **polgárok** közül a szegények és a közepes vagyonú **iparosok** nem vehettek részt a város irányításában.✓ A gazdag **patríciusok** közül került ki a **polgármester**, a főbíró és a **városi tanács** többi tagja is. A tanács irányította a közigazgatást, helyi törvényeket, rendeleteket hozott és bíróságként is műköött.✓✓

3 A város főtere volt a **piactér**, itt állt a **templom** és a **városháza** is.✓ A főteret szűk, zsúfolt utcák vették körül, mivel a falak korlátozták a város terjeszkedését. Az emeletes házakban alul boltként is működő műhelyek, felül lakások voltak. Vezetékes víz és csatorna

T2 Nyugat-Európa

E1 felesleg

E2 árutermelés

E3 pénzgazdálkodás

T1 11–12. század

E4 város, kereskedelem, kézműipar

E5 távolsági kereskedelem

E6 piac

T2 kommunika

E7 Franciaország, Német-római Császárság

E8 kiváltságok

E9 mezőváros

E10 szabad királyi város

E11 városfal

E12 bíróválasztás

E13 vásártartás

F1 árumegállítás, adó

F2 polgár

F3 iparos

F4 patrícius, polgármester

F5 városi tanács

F6 piactér, templom, városháza

nem volt, a szennyvizet, szemetet az utcára öntötték. Ilyen körülmények között gyakoriak voltak a járványok és a tűzvészek.✓✓

4 A városi kézművesek az idegen árukkel szemben és a minőség védelmében a 11–12. század folyamán érdekvédelmi szervezetekbe, **céhek**be tömörültek.✓ A céhek elértek, hogy a városi piacnak csak a városi céhekbe tartozók árulhassák termékeiket, s lehetetlenné tettek a céhen kívüli kézművesek, a **kontárok** működését.✓✓ Meghatározották a **munkaidőt**, az alkalmazottak és a munkaeszközök számát, a termelhető **mennyiséget**, a béréket és a termékek árát.✓ Szigorúan szabályozták a **minőséget** is. Ezzel korlátozták a **versenyt**, és biztosították a céhe tartozó iparosok megélhetését.✓✓

Egy városban több, azonos terméket előállító műhely is műköött, ezek együtt alkottak egy-egy céhet. Volt például szabócéh, csizmadiacéh, fazekascéh, kerékgyártócéh stb. A céh élén a céhmester állt. A **mesterek** a céh teljes jogú tagjai voltak, olyan iparosok, akik magas szinten műveltek a szakmájukat, és saját műhelyükben egy-két segéddel és inassal dolgoztak.✓ A **segéd** vagy mesterlegény képzett iparos volt, de nem rendelkezett saját műhellyel. A mester házában élő **inas** a szakmát tanulta.✓✓ A céh szabályozta a mesterré válás folyamatát. Előírták az inas kötelességeit, járandóságát. Rendelkezett a legények munkarendjéről, munkaidejéről és munkabéréről. A vizsga a **mesterremek** elkészítése volt.✓ Nem minden legényből lehetett azonban mester, ugyanis a sikeres vizsga mellett a céhbe való felvételről fizetni kellett, és egy lakomát is kellett rendezni a többi mester számára.✓✓

F3

céh

E5

kontár
munkaidő
mennyiség, ár
minőség, verseny

F4

mester
segéd

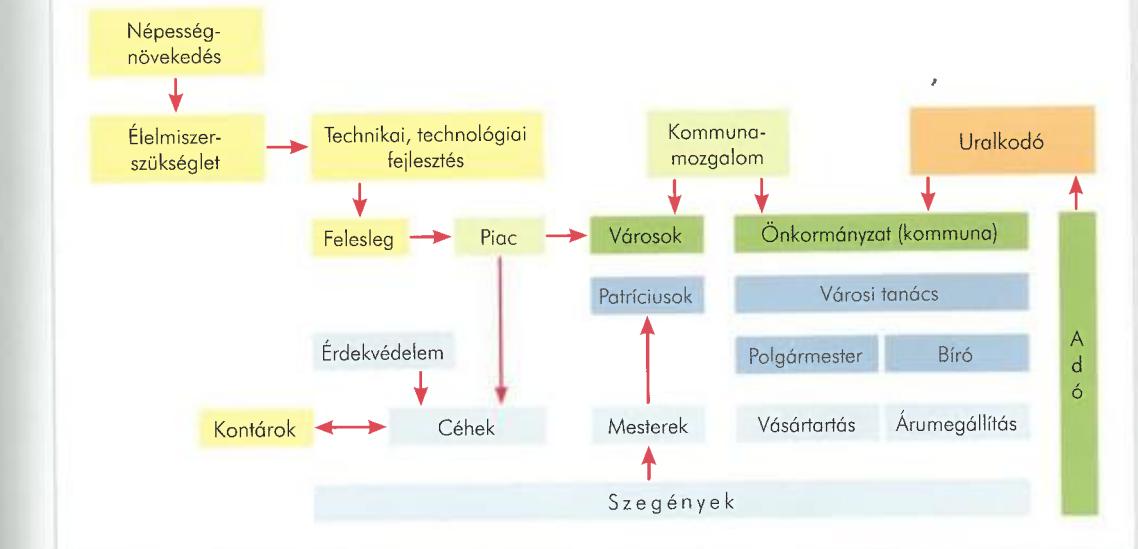
E6

inas

E8

mesterremek

Uralkodó
Kommunamozgalom
Önkormányzat (communa)
Városi tanács
Patríciusok
Mesterek
Szegények
Bíró
Polgármester
Vásártartás
Árumegállítás
A d ó

Az iszlám vallás és az Oszmán Birodalom

Feladat

Mutassa be a források és ismeretei segítségével az iszlám vallás kialakulását és legfontosabb vonásait!

Válaszában térjen ki a következő szempontokra!

- ① Mohamed fellépése
- ② Az iszlám vallás alappillérei
- ③ Az iszlám vallás jellemzői

F1 Mohamed látogatása a mennyországban és a pokolban

F2 „Ti Írás birtokosai! Ne lépiétek túl a határt a ti vallásotokban és ne mondjatok Allahról mást, csak az igazságot! Jézus, a Messiás, Mária fia csupán küldötte Allahnak és az ő szava, amit szolgalmazott Máriának, és belőle kiáradó szelleм. Higgyetek hát Allahban és az ő küldötteiben és ne mondjatok azt, hogy: Három!” (Korán)

F3 A Kába szentély, illetve Mohamed elhelyezi a fekete követ a Kábában

F4 „Amikor ez a levél eljut hozzátok, biztonságban érezhetitek magatokat, megadatik nektek Isten oltalma és küldöttjének oltalma. Nem fognak benneteket bántalmazni, és nem fognak szorongatni, mivel Isten küldöttje oltalmazni fog benneteket [...].” (Arab vezér levele egy általa elfoglalt zsidó település lakónak, 8. század)

Az iszlám vallás kialakulása és főbb tanításai (V.)

Az arabok a hagyományuk szerint Ábrahám Iszmail nevű fiától származnak. Lakóhelyük az Arab-félsziget volt, amelynek nagy része sivatagos terület. Az oázisokat nomád állattartók, **beduinok** lakták. A félszigeten haladó Tömjénút mentén telepedtek meg a kereskedők. Legjelentősebb városuknak **Mekka** és Jaszrib (**Medina**) számított. A törzsi ellenétekben élő beduinok politeisták voltak. ✓ Ők évente vittek áldozati ajándékot isteneiknek a mekkai szentélybe. ✓✓

① Az **islám** vallás alapítója, **Mohamed** próféta Mekkában született, kereskedő családban. Kereskedő útjai során ismerkedett meg a zsidó és a keresztény vallás tanításaival, amelyek nagy hatással voltak gondolkozására. ✓ 610-ben kapta az első kinyilatkoztatást Allah-tól Gábriel arkangyal közvetítésével. ✓✓ Ezt követően kezdte hirdetni tanításait. Jézushoz hasonlóan a főbb gondolatai a szeretet, a megbocsátás és az egyenlőség, valamint a **monoteizmus**✓ voltak. Az új vallás, az iszlám hirdetése során szembekerült a mekkai előkelőkkel, ezért **622**-ben Mekka elhagyására kényszerült, és a közeljében Jaszribba (Medina) települt át. Ez az esemény volt a **hidzsra**, amely a **muszlim** időszámítás kezdete lett. ✓✓ Mivel Mekkának központi szerepe volt, ezért háború robbant ki Mekka és Medina között. 630-ban Mohamed behódolásra kényszerítette Mekkát.

Mohamed halála után a **próféta** helyettesei, a **kalifák** lettek a muszlim közösség vallási-politikai vezetői. ✓ Az első négy kalifa uralma idején kettészakadt a muszlim közösség. A **szunniták** szerint a közösségnek kell gondoskodnia a kalifa megválasztásáról. A **síiták** (Ali pártja) azt követelték, hogy a próféta vérrokona, Ali legyen a kalifa. ✓✓ Omár idején indult meg az arab terjeszkedés Bizánc és Perzsia rovására. Néhány év alatt iszlám uralom alá került a Közel-Kelet. Perzsia után Közép-Ázsiát is elfoglalták, és terjesztették az iszlám vallást. 711-ben Gibraltárnál átkeltek Európába, és megdöntötték a Vizigót Királyságot. Terjeszkedésüket a frankok állították meg **732**-ben **Poitiers**-nél.

A meghódított területek zsidó és keresztény lakossága továbbra is gyakorolhatta vallását. ✓ A muszlimok toleránsak voltak az iszlámhoz hasonlóan kinyilatkoztatott, monoteista vallások követőivel, csak külön adó megfizetésére kötelezték őket. ✓✓

② Az iszlám vallásnak öt pillére van. ✓ A legfontosabb a monoteizmus hirdetése és megvallása. Az iszlám egyetlen istene **Allah** (Allah = az isten). Mohamed az isteni kinyilatkoztatás prófétája. A vallás napi öt imát ír elő hívei számára a mekkai szentély felé fordulva. Mivel az első kinyilatkoztatást Mohamed **Ramadán** havában kapta, ezért minden évben egy hónapos böjtöléssel emlékeznek meg erről. ✓✓ Minden muszlimnak, ha megteheti, életében legalább egyszer el kell

beduin

T2 Mekka, Medina

E1 iszlám
Mohamed

E2 monoteizmus

T1 622
hidzsra, muszlim

E3 próféta, kalifa

szunnita
síita

E4

T1 732
T2 Poitiers

F4

Allah

Ramadán

E5

A középkor kultúrája

utaznia Mekkába a Kába-szentélyhez, amelynek oldalába befalazták a szent fekete követ, ✓ és el kell végeznie az előírt **zarándoklatot.** ✓✓ A muszlimoknak kötelességük gondoskodniuk a szegényekről, mindenkinek vagyona szerint kell adakoznia.

3 Az iszlám vallás türelmet és megbocsátást, a földi javakról való lemondást hirdet. ✓ Tiltja az uzsorakamat szedését, a szerencsejátékot, az alkohol és a disznóhús fogyasztását. Engedélyezi a többnejűséget (**poligámia**), de legfeljebb négy felesége lehet egy férfinak. ✓✓ A tanítás szerint a hívők a mennyországba, a hitetlenek és a bűnösök a pokolba jutnak. ✓ A hívők sorsáról az utolsó ítélet során a próféták segítségével Allah dönt. ✓✓

Az iszlám vallás elfogadja a zsidó és kereszteny prófétákat mint a **kinyilatkoztatás** közvetítőit, de elutasítja Jézus isteni lényegét és a Szenttáromságot, ahogy Mohamedet is földi halandónak tekinti. ✓ A vallás szent iratai – a **Biblia** mellett – a Mohamednek adott kinyilatkoztatásokat tartalmazó **Korán.** ✓✓

F3 zarándoklat

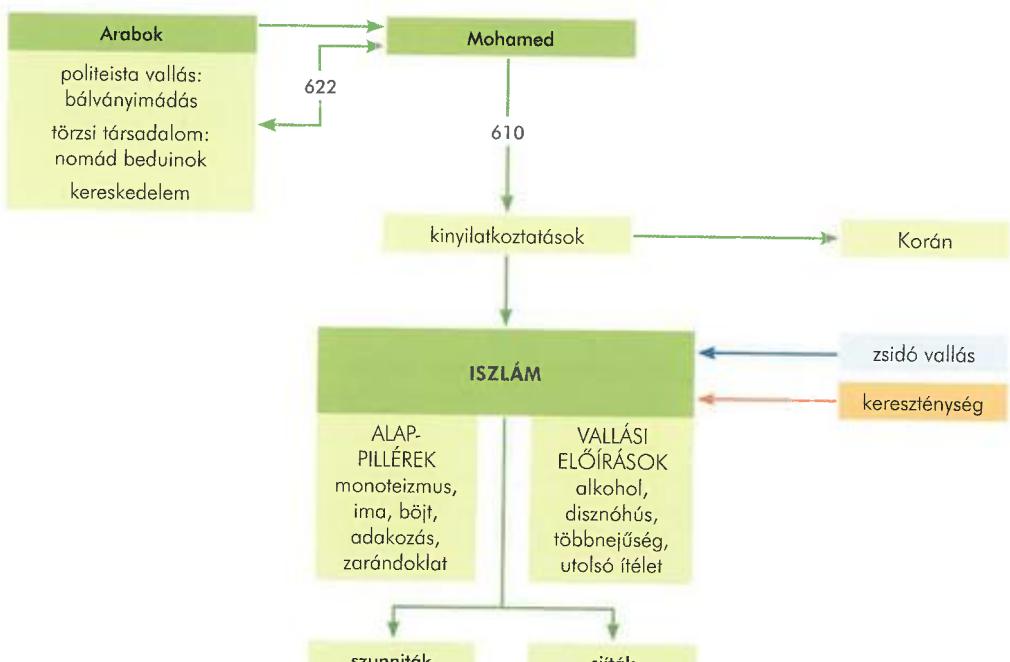
E6 poligámia

F1

kinyilatkoztatás

Biblia

F2 Korán

Feladat

Mutassa be a középkori művészetet a román és a gótikus építészet kapcsán!
Emelje ki a gótika újításait!

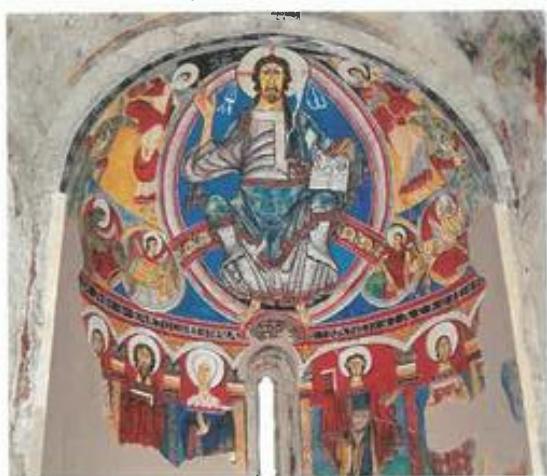
Válaszában térjen ki a következő szempontokra!

- 1 A román stílus gyökerei, előzményei
- 2 A román stílus jellegzetességei
- 3 A gótika jellemzői
- 4 A társadalmi változások művészeti hatása

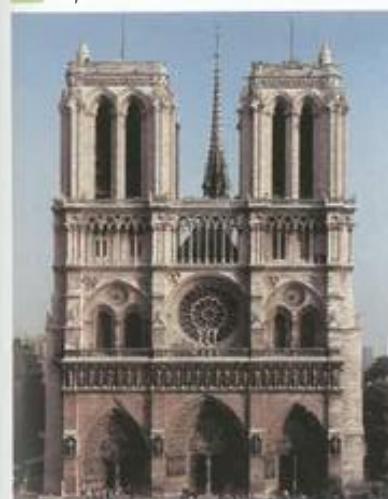
F1 Verona, San Zeno Maggiore-bazilika

F2 A világíró Krisztus (Pantokrator) a tahulli San Clemente freskóján

F3 A párizsi Notre-Dame

F4 A lőcsei Szent Jakab-templom szárnya-oltárán Lőcsei Pál a gyermek Jézussal ábrázolt Máriát helyezte a középpontba

A román és a gótikus építészet (I.)

A középkorban a római kultúra hatását, a szellemi és anyagi kultúra folytonosságát a kereszteny **egyház** biztosította, amely meghatározó szerepet játszott a népvándorlás után létrejött új államalakulatok megszervezésében. A korszakból fennmaradt épületek számunkra is tükrözik a kor szellemiségett.

1 A román, az első európai korstílus a latin kereszténységhez csatlakozó államokban terjedt el, és a **11–13. században** volt meghatározó. Híres emléke például a cluny-i kolostor, a speyeri székesegyház, Magyarországon a jáki és a lébényi templom. A román elnevezés arra utal, hogy a középkorban a **római építészeti** hagyományokat fejlesztették tovább. A szertartás átalakulása miatt például a nagy tömegek befogadására alkalmas római csarnokot, a bazilikát használták templomként.

2 A korszak legjellemzőbb épülete a **templom**, amely méreteivel, díszítettségével az egyház hatalmát és gazdagságát fejezte ki. A **vastag falak, lőrésszerű ablakok, erős kapuk, zömök tornyok** azt hangsúlyozták, hogy a templom **védelmet** nyújt. Szakrális értelemben megvédi a híveket a gonosztól, de világi értelemben is ugyanúgy lehetett menedék, mint az erődített épületek: kolostorok, paloták, várak, lakótornyok. A román stíusra jellemző vastag falak tehát elsősorban védelmi célból épültek, nem technikai hiányosság miatt.

A templomok alaprajza kereszt alakú, ami úgy jött létre, hogy a többnyire **három** hosszanti **hajót** egy **kereszthajóval** kötötték össze. Az épületek külső képét és a belső teret is meghatározza a **boltív**: a kapuk, az ablakok, az árkádsorok, a szentély és a diadalív ezt az elemet ismétlik. Az ablakok kicsik, csak a főhajó **rózsaszabla**ka enged be több fényt. A homlokzat képét a statikus szobrokkal, **domborművekkel** díszített főkapu határozta meg. A belső térben a falakat színes **freskók** borították, Itáliában gyakran még ekkor is **mozaikot** alkalmaztak. A szentély volt az épület leghangsúlyosabb része, ahol Krisztus a világ uraként és legfőbb bírájaként (Pantokrator) jelent meg az evangéliisták, apostolok és angyalok társaságában. A templom így a földi világban **Isten országát** jelképezte. A nem szakrális funkciójú egyházi és világi épületek dísztelenek voltak, de a boltívek, pillérek ezek szerkezetében is megjelennek.

3 A gótika a **12–15. század** stílusa. Nevét a reneszánsz korában negatív jelzőként adták: barbár, azaz nem római mintákat követő stílusnak tekintették. Az első gótikus épületet a Párizs melletti **Saint Denis** kolostor apátja építette 1150 körül. Innen terjedt el a katolikus Európában, de a keresztesek révén eljutott a Szentföldre is. Az alkotók a román építészet eredményeit felhasználva számos újítást vezettek be.

középkor
egyház

T1 román stílus
11–13. század

E1 római építészet

E2 templom
vastag falak
lőrésszerű ablakok
kapuk, tornyok
védelem

F1 három hajó
kereszthajó
boltív
rózsaszablak

E3 dombormű
freskó
mozaik

F2 Isten országa

T1 12–15. század
gótika

T2 Saint Denis

E4

A boltívet fölváltotta a **csúcsív**, a tető súlyát külső **támivek** és **támpillérek** hordozzák. A templom külsejét kisebb tornyokkal, kőcsipkékkel, falfülkékkel, szobrokkal gazdag díszítették. A **bélletes kapuk** és **rózsaszablakok** a románkorai hagyományt folytatták. A freskók helyét a képes **üvegablakok**, festett **szárnyasoltárok** és a háttérből kilépő **szobrok** vették át. A sejtelmes félhomály helyett a **fény** uralkodik, Krisztus és az Úr jelenlétéit szimbolizálva. A belső terek és a tornyok magasba nyúlnak, Isten felé törekzenek, mint a hívő ember.

4 A templomok átalakulásában a technikai fejlődésen túl az is szerep játszott, hogy a védelmet már világi építmények: várak, erődített paloták, városfalak látták el. A gótikus jegyek a világi épületeken is megjelentek: magas falak, csúcsíves ablakok, tornyok, kőcsipkék jellemzik őket.

Templomokat már nemcsak uralkodók vagy püspökök építettek, hanem **városi közösségek** is, amelyek így akarták kifejezni gazdagságukat és hitbeli buzgalmukat. A főtereken álló gótikus **katedrálisok** több emberöltőn át készültek, sokat be sem fejeztek, mert a vállalkozás meghaladta a polgárok gazdasági erejét.

Újfajta **Mária-kultusz** bontakozott ki. Mária alakjában is az emberi vonásokat hangsúlyozták: az oltárképeken anyaként, a gyermek Jézussal vagy a fiát siratva jelent meg. Számos templomot szenteltek neki, például a párizsi vagy a reimsi **Notre Dame**-ot, hazánkban a budavári Mátyás-templomot, a Belvárosi Plébániatemplomot, a győri székesegyházat.

A gótika korában az egyház derűsebb lett, közelebb került az emberekhez és az evilági dolgokhoz. Krisztust nem „világ bíróként”, inkább az emberiségért szenvendő **megváltóként** ábrázolták.

csúcsív
támví, támpillérek
bélletes kapu
rózsaszablak
üvegablak
szárnyasoltár
szobor
fény

E5
E6
E6
E6
E6
E6

E6
E6

Notre-Dame

F4
E6

Mária-kultusz

Feladat

E Mutassa be a reneszánsz művészetet! Emelje ki a humanizmus újításait!

Válaszában térjen ki a következő szempontokra!

- 1 A szellemi újjászületés gazdasági és társadalmi háttere
- 2 A humanizmus, az emberközpontú világnezet
- 3 A reneszánsz stílus jellemzői

F1 „Az Isten, [...] mikor befejezte művét, úgy óhajtotta, legyen valaki, aki [...] értelmét mérlegelje, szépségét szeresse, nagyságát csodálja. Ezért [...] eltökélte, hogy megalkotja az embert. [...] így szolt hozzá: „A többi teremtmény [...] az általunk előírt törvények közé kényszerül. [...] Téged [...] szabad akaratodra bízlak. [...] Lelek végzéséből lesüllyedhetsz az alacsony, állati világba, és újjászülethetsz a felsőbb, az Isten világába.” (Giovanni Pico della Mirandola: Az ember méltságáról)

F2 „Mielőtt egyetlen esetből általános érvényű szabályt alkotnál, próbáld ki kétszer-háromszor, és figyeld, vajon a próbák ugyanazzal az eredményekkel járnak-e. [...] Az a felfogásom, hogy azok a tudományok, melyek nem születtek tapasztalatból, minden bizonyosság anyjától, amelyek nem fejeződnek be a kezzelfogható gyakorlatban, vagyis amelyek eredete, kialakulása és végcélja nem megy keresztül az öt érzékszerv valamelyikén, hiúak és tele vannak tévelygéssel.” (Leonardo da Vinci)

F3 Michelangelo: Dávid

F4 Farnese palota, Róma

A reneszánsz és a humanizmus (I.)

Itália középkori fejlődése eltérít Európáétól. Itt nem jött létre nagyobb politikai egység, és fennmaradt a **kereskedelemlakás**, a **pénzgazdálkodás** és a saját életét szabadabban irányító **polgári** réteg. Ezért válthatott Itália a **14. század**ban a humanizmus és a reneszánsz szülőhazájává.

1 A kisebb-nagyobb észak-italiai városállamok polgárai a keleti kereskedelemből, illetve a virágzó posztó- és selyemiparból származó jövedelmüket pénzváltással és -kölcsönzéssel sokszorozták meg.✓ Miután a nemesek is bekapsolódtak a nagy hasznöt igérő távolsági kereskedelembé, a polgárok és nemesek közötti különbségek fokozatosan eltűntek, így az **egyenrangúság** fontosabbá vált a hierarchiánál. A 13. századra létrejött **városköztársaságok**ban viszont rövidesen kialakult a **személyi hatalom** rendszere. **Firenze** vezetése például a 15. században a Medici család kezébe került. Udvaruk több nemzedéken át a kultúra központja volt. A család leghíresebb tagja, Lorenzo Medici mecénásként tudósokat és művészeket támogatott.✓✓

2 A gazdasági és társadalmi folyamatokkal összefügg, hogy a középkort lezáró szellemi mozgalom, a **humanizmus** Firenzéből terjedt el. Fontos tényező volt az is, hogy Itália lakói együtt éltek Róma tárgyi és szellemi örökségével.✓ Az antik művekben ráismertek saját koruk **embereszményére** is: az életet élvezni akaró, **öntudatos**, gazdag és egyenrangú polgárra. A gondolkodás középpontjában már nem Isten, hanem az ember állt, aki büszke volt az **egyéni teljesítményére**, például a megszerzett vagyonára vagy tudására.✓✓ A korbeli gondolkodók – mint Pico della Mirandola is – úgy véltek, Isten az embert a teremtés csúcsára helyezte, és **szabad akaratot** adott neki.✓ Ez a reneszánsz **emberközpontúság** filozófiai-teológiai alapja: a szabad akarat nagyobb felelősséget ró az emberre, de a helyes úton járóknak nagyobb megbecsülést biztosít az isteni rendben.✓✓

Meg változott a **vallás**hoz való viszony is: bár hittek Krisztusban, és törekedtek az **üdvözülésre**, de nem akarták szenvédésként megélni a földi létet.✓ Meglátták az Isten által teremtett világ szépségét, és gyönyörködni akartak benne. Az egyház **tekintélye** viszont megingott, mivel sokan elutasították az általa hirdetett világképet.✓✓ A középkori ideológiát **gyengítette**, hogy a kor tudósai, a **humanisták** a **tapasztalatot** és a **megértést** tekintették a helyes ismeretek forrásának,✓ miközben a középkor filozófiája, a skolasztika épp a hitet tartotta elsődlegesnek. A humanisták még a Biblia szövegét is megvizsgálták. Rotterdami Erasmus például szövegkritikai módszerekkel számos hibát fedezett föl és javított ki a latin nyelvű Bibliában.✓✓

T2 Itália, Európa
T1 14. század
kereskedelemlakás
pénzgazdálkodás
polgár

egyenrangúság
városköztársaság
személyi hatalom

T2 Firenze

E1
humanizmus

embereszmény
öntudat
egyéni teljesítmény

E2
szabad akarat
emberközpontúság

F1
vallás
üdvözülés

tekintély

E3
humanisták
tapasztalat
megértés

F2

3 A humanizmus ideológiájának formai tükröződése volt a művészeti területen a **reneszánsz**, a **14–16. század** művészeti stílusa. A név az **újjászületésre** utal.✓ A művészek szakítottak a középkori forma-világgal, és visszatértek a görög és római gyökerekhez: az antikvitás témaírást, technikáit, ábrázolásmódját fejlesztették tovább.✓✓

A irodalom és a **képzőművészet** a humanizmus szellemében az emberi életet, az emberi jellemet, öröömöt, fájdalmat, bűnt ábrázolta.✓ A vallási téma júniusban Krisztust, Máriát, az Urat, a szenteket emberinek mutatták. Ennek szép példái Michelangelo Pietà című szobra, a mennyezetfreskó a Sixtus-kápolnában, vagy Leonardo da Vinci és Raffaelo Madonna-képei. Gyakori téma volt az **antik mitológia**, ilyen például Botticelli Vénusz születése című festménye. A reneszánsz idején vált önálló műfajtá a **portré**.✓✓

A reneszánsz alkotásokat **harmonia**, nyugalom és szépség jellemzi. Ebben a klasszikus görög szobrászat hagyományait követték. Michelangelo Dávidja sajátosan ötvözi a kereszteny és pogány tematikát, **hitelesen de idealizálva** ábrázolja az emberi testet;✓ a kompozíció kiegyensúlyozott, a testtartás és a tekintet feszültséget, összponosítást fejez ki, és összhatásában erőt sugároz. Így jelképezte a szobor a büszke firenzei polgárokat.✓✓

Az építészek is a nyugalmat sugárzó, harmonikus arányokat tekintettek követendő példának; a templomokat, palotákat, középületeket ebben a szellemben terveztek. Az épületeket vízszintesen tagolták, kevéssé díszítették.✓ A római **építészet** elemeit használták: oszlopokat, timpanont, **boltívet**, loggiát; és a terefedésre újra gyakran alkalmaztak **kupolát**. Példaként a firenzei dómot vagy a római Szent Péter-bazilikát említhetjük.✓✓

A tudósok, művészek a társadalom megbecsült tagjai voltak.✓ Bár többnyire egyházi vagy magán megrendelésre dolgoztak, a **mecénások** megfizették és tiszteletben tartották őket.✓✓

T1
reneszánsz
14–16. század
újjászületés

E4
képzőművészet

antik mitológia

E5
portré
harmonia

hitelesség
idealizálás

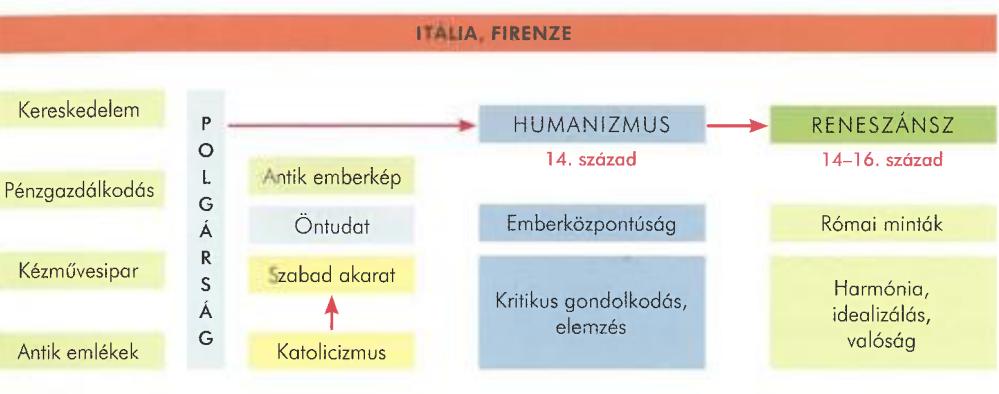
F3

építészet
boltív
kupola

F4
mecénás

E6

Jegyzetek:

Kora újkor (1492-1789)

Fogalmak

ültetvény, tőke, kapitalizmus, világkereskedelem, abszolutizmus, merkantilizmus, manufaktúra, vevésforgó

reformáció, protestáns, evangéliikus, református, ellenreformáció, jezsuita, barokk

anglikán, puritán, Jognylatkozat, alkotmányos monarchia

felvilágosodás, racionalizmus, a hatalmi ágak megosztása, természetjog, társadalmi szerződés, népszuverenitás, szabad verseny, felvilágosult abszolutizmus

Személyek

Kolumbusz, Magellán, Vasco da Gama, V. Károly, XIV. Lajos, I. (Nagy) Péter

Luther, Kálvin

I. Erzsébet, Cromwell

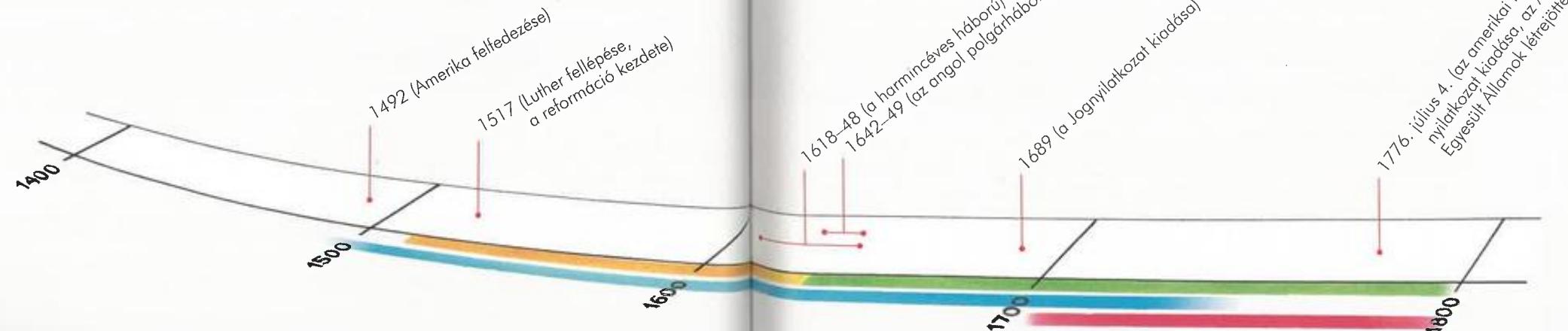
Kopernikusz, Spinoza, Montesquieu, Voltaire, Rousseau, Adam Smith, Washington, II. (Nagy) Frigyes

Topográfia

Németalföld, Versailles, Párizs, Szentpétervár

London

Poroszország, Szilézia, Lengyelország, gyarmatok Észak-Amerikában

1 Massachusetts
2 New Hampshire
3 Rhode Island
4 Connecticut
5 New York
6 Pennsylvania
7 New Jersey
8 Delaware
9 Maryland
10 Virginia
11 Észak-Karolina
12 Dél-Karolina
13 Georgia

spanyol
angol
francia
orosz

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

A földrajzi felfedezések és következményei

Feladat

A forrás és ismeretei alapján mutassa be a földrajzi felfedezéseket kiváltó okokat, feltételeket!

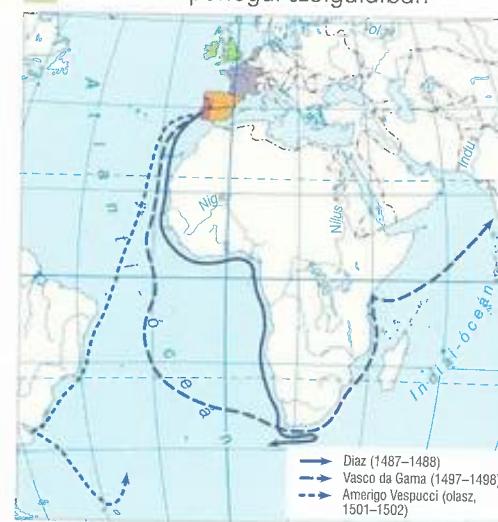
Válaszában térjen ki a következő szempontokra!

- ① A földrajzi felfedezések okai
- ② A felfedezések technikai feltételei
- ③ Portugál és spanyol felfedezők
- ④ A földrajzi felfedezések társadalmi következményei

F1 Martellus világterképe, 1489; karakk; iránytű

F2 Felfedezők portugál szolgálatban

F3 „Jól tudván, hogy örülni fogtok a nagy győzelemnek, amelyet utam során nekem a jó Isten juttattott, írom Nektek az alábbi levelet. Megtudhatjátok belőle, hogy a hajóhaddal, amelyet Kasztília felséges uralkodói rám bíztak, a Kanári-szigetektől 33 nap alatt Indiába értem. Értesülhettek belőle, hogy felfedeztem ott számos sűrűn lakott szigetet, amelyet őfelségéik névében minden formában birtokba vettettem anélkül, hogy bármi ellenállásba ütköztem volna. Az első szigetnek [...] a San Salvador nevet adtam, a Legmagasabb Felség emlékére, akinek az ő nagylelkűségének minden köszönhetek.” (Kolumbusz Kristóf levele, 1493)

F4 „A magas szerződő felek meghatalmazott képviselőik útján [...] megegyeztek abban, hogy sarktól sarkig, északról délre egy egyenes vonalat húznak a Zöld-foki-szigetektől (2035 km) távolságra nyugat felé. Mindazok a szigetek, illetve szárazföldi területek, amelyeket Portugália királya, illetve az ő hajói felfedeztek, vagy fel fognak fedezni, e határvonalról keletre, illetve azon belül északra, vagy délről, az említett portugál király úr és az ő utódai örökös tulajdonába mennek át. Azok pedig, amelyeket Kasztília és Aragónia királya és királynője, illetve az ő hajói az említett határsártól nyugatra fedeztek fel, vagy fognak felfedezni északon, vagy délen, az említett király úr, illetve királynő és az ő utódai örökös tulajdonába mennek át.” (Tordesillas-i egyezmény)

A földrajzi felfedezések (I., VI.)

A földrajzi felfedezések jelentőségét mutatja, hogy a történettudomány korszakhatárnak tekinti: Amerika 1492-es felfedezésétől számítják az **újkor kezdetét**.

① A 15. században Európa népessége és a városi lakosság aránya is nőtt. A gazdasági fellendülés miatt egyre több pénzre volt szükség a **kereskedelemben**.✓ Az oszmánok által kivetett adók növelték az árakat, a Mongol Birodalom összeomlása miatt pedig veszélyessé váltak a szárazföldi utak is Ázsia felé. Az európai arany- és ezüstbányák hozamát a korabeli fejtési módszerekkel nem tudták növelni, ezért nemesfémhiány, pénzhiány állt elő.✓ A gazdagodó polgárok igénye megnőtt az Európába szállított levantei áruk (rizs, cukor), keleti fűszerek (bors, sáfrány) és **luxuscikkek** (selyem, illatszer) iránt.✓ A hagyományos kereskedelmi forgalom (Selyemút) azonban ezt nem tudta kielégíteni, ezért új forrásokra, új kereskedelmi utakra volt szükség. Ezt az igényt erősítette, hogy a levantei áruk megdrágultak, mert a szárazföldi kereskedelemből az arab kereskedők mellett a hódító oszmán-törökök is használt húztak.✓✓

② A tengeri útvonalak felfedezéséhez a technikai-tudományos fejlődés és az uralkodói támogatás is hozzájárult. A navigáció új eszközei az **iránytű** és asztrolábium voltak, egyre pontosabb **terképek** készültek, a legfontosabb lépés azonban az óceáni hajózásra alkalmas hajótípus, a karavella és a **karakk** kifejlesztése volt.✓ A felfedezésekben a portugálok játszottak vezető szerepet. Tengerész Henrik herceg már a 15. század első felében **hajósiskolát** alapított és **expedíciós** hajók felszerelését biztosította.✓✓

③ A portugál felfedezők **Afrika** nyugati partjai mentén indulnak el, hogy a kontinens megkerülésével eljussanak Indiába. Egyre délebbre hajóztak az ismeretlen vizeken, míg Diaz 1487-ben elérte Afrika legdélibb pontját, a Jóreménység fokot, végül **Vasco da Gama** 1498-ban ezen az úton jutott el **Indiába**.✓ Ezzel a portugálok megnyitották az Európából Ázsiába vezető vízi utat, és nagy haszonnal vettek részt a keleti fűszerek kereskedelmében.✓✓

A firenzei csillagász és térképész, Toscanelli a korabeli felfogással ellentétben úgy gondolta, hogy a Föld gömb alakú.✓ Az általa készített térképpel azt akarta igazolni, hogy nyugat felé hajózva el lehet jutni keletre, vagyis Indiába.✓✓ Toscanelli térképe alapján, a spanyol királyi pár támogatásával indult útnak 1492-ben **Kolumbusz Kristóf**. Néhány hét után elérte a közép-amerikai szigetvilágöt, de sohasem tudta meg, hogy nem Indiába érkezett,✓ hanem egy addig ismeretlen földrészről felfedezett fel. Ezt néhány évvel később Amerigo Vespucci átlapította meg, ezért az Újvilág róla kapta a nevét.✓✓ A Földet először Ferdinand Magellán hajózta körbe 1519 és 1522 között.

az újkor kezdete

kereskedelem

E1

luxuscikk

E2

iránytű, térkép

karakk

hajósiskola

F1

expedíció

T2

Afrika

T1

Vasco da Gama

T2

1498

India

F2

E3

1492

Kolumbusz Kristóf

T2

Amerika

F3

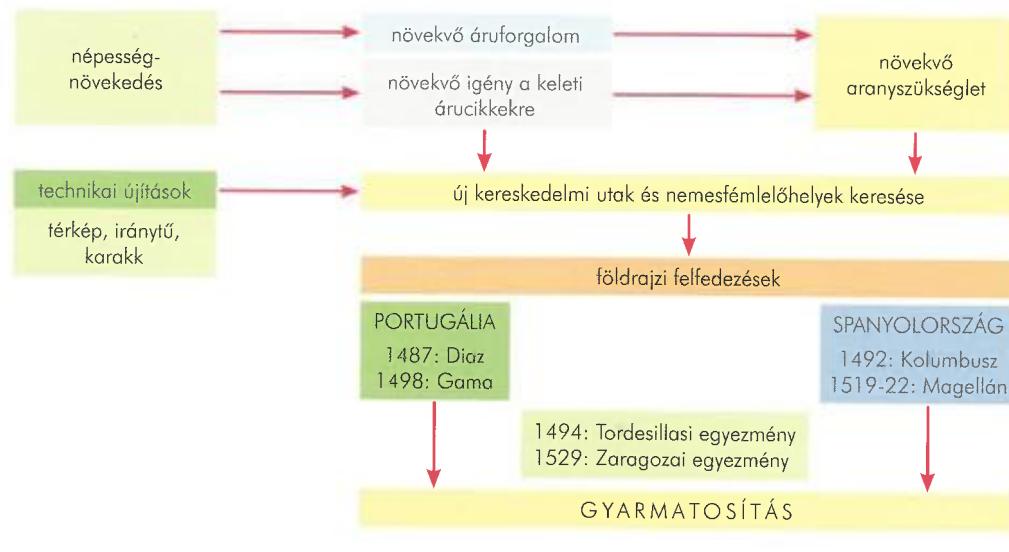
Magellán

Az újonnan felfedezett területek birtoklásáért megindult a verseny Spanyolország és Portugália között. A pápa közvetítő szerepet vállalt a két állam konfliktusában, és elérte, hogy 1494-ben **Tordesillasban** aláírják azt a **megállapodást**, amely az Atlanti-óceántól nyugatra fekvő területeket felosztotta közöttük. ✓ Ezt egészítette ki az 1529-ben megkötött **zaragozai egyezmény**, amely az ázsiai területek felosztását tartalmazta. Ennek alapján a portugáloké lett az afrikai területek mellett Brazília és India. Latin-Amerika és a Fülöp-szigetek spanyol érdekerületté váltak. ✓✓

④ A mórok elleni háború, a **reconquista** lezárulásával a harcokban érdekelt spanyol és portugál kisnemesi réteg új megélhetést keresett magának. Közülük kerültek ki az Amerikát meghódító **konkviztádorok**, akik a meggazdagodás reményében vettek részt az **indián** lakosság leigázásában, a kontinens kifosztásában. ✓ A közép- és dél-amerikai azték, maya és inka birodalmakat egy-egy katonai vezető parancsnoksága alatt kis létszámú katonasággal is meg tudták dönteni. ✓✓

Az őslakosokat katolikus hitre tértítették, és munkára kötelezték. ✓ Az indiánok fizikuma azonban gyenge volt a földeken vagy a bányákban végzett munkához. A kíméletlen bánásmód és a behurcolt betegségek is hozzájárultak ahhoz, hogy a számuk jelentős mértékben csökkent. A kiesett munkaerő pótlására Afrikából **rabszolgává** tett **feketéket** szállítottak a gyarmatokra. ✓✓

Idővel a lakosság keveredett. ✓ Így jöttek létre a **meszticek**, a **mulattok** és a **zambók**. ✓✓

tordesillasi egyezmény

zaragozai egyezmény

F4

reconquista

konkviztádor
indián

E4

rabszolga

feketék

mesztic, mulatt

E5

E6

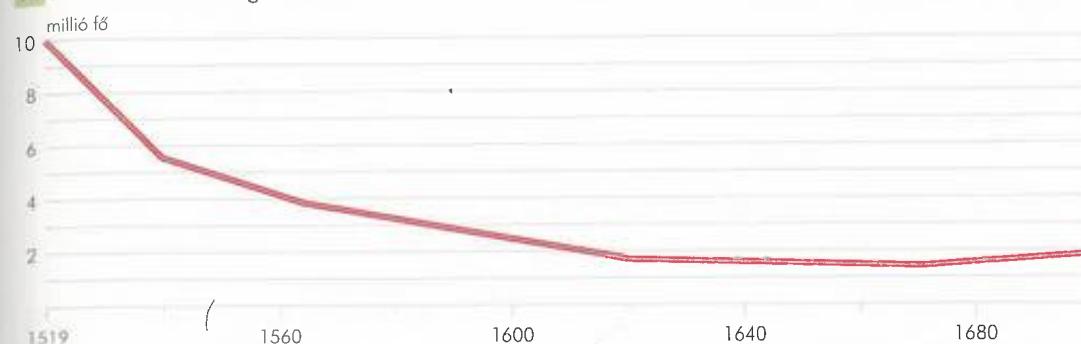
Feladat

A forrás és ismeretei alapján mutassa be a földrajzi felfedezések gazdasági következményeit!

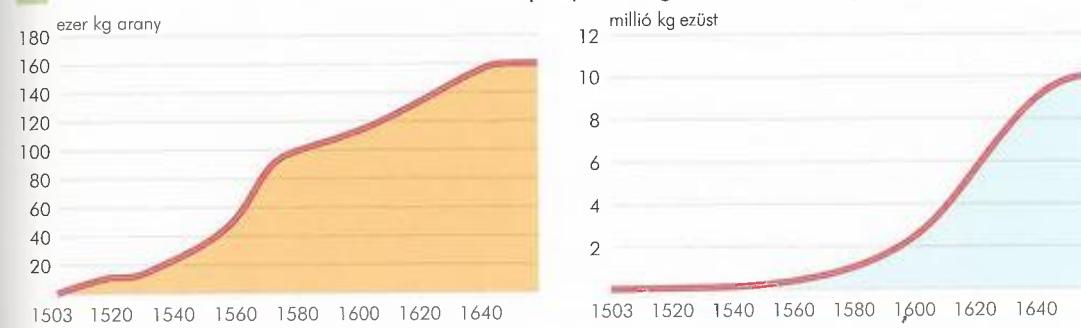
Válaszában térjen ki a következő szempontokra!

- 1 Az atlanti kereskedelem
- 2 Az árforradalom
- 3 A manufaktúrák kialakulása
- 4 A kontinentális munkamegosztás

F1 Az indián lakosság csökkenése Mexikóban

F2 Az 1503 és 1660 között Latin-Amerikából Spanyolországba szállított arany és ezüst mennyisége

F3 „Először John Pomer, aki, mint hisszük, igen kegyetlen ember, mihelyt birtokba jutott, erőszakkal elvette és elrabolta az Ön szegény alattvalótól azokat a legelőket, amelyeket használtak. Ezeket bekerítette, és nemrégiben ezekhez sövénnyel még más földeket is hozzávett, és az egészet saját személyes hasznára és javára vette birtokába.” (Földjükön előző angol parasztok panaszos levele a királyhoz)

F4 „A lengyel királyságnak és az említett Danzig [Gdańsk] városának egész gazdagsága és jövedelme abból származik, hogy a hollandok minden évben egyszer vagy kétszer két-háromszáz hajóval eljönnek Danzigba, s két hétközött leforgása alatt felvásárolják és elszállítják az összes gabonát, amit az említett városban találnak. Az elmúlt huszonöt évben Lengyel- és Poroszország nagy földesurai mind fölfedezték, hogy összes gabonájukat leküldhetik a folyókon Danzigba, s ott értékesíthetik. Ezért a lengyel királyság és a nagy földesurak hatalmasan meggazdagodtak.” (Transsylvaniai császári küldött jelentése; 1546)

A földrajzi felfedezések gazdasági hatásai (I., VI.)

A 15. században az európaiak új kereskedelmi útakat kerestek a megrágult levantei kereskedelelem kikerülésére. Az Európából Ázsiába vezető vízi utat Afrika nyugati partjai mentén hajózva a portugálok nyitották meg. A spanyol szolgálatban álló felfedezők, Kolumbusz, Amerigo Vespucci és Magellán expedíciót követő gyarmatosítás az amerikai piacokkal és árucikkekkel bővítette az árucserét. Az Amerikából Európába áramló nemesfém pedig a 16. században a legfejlettebb területeken átalakította a gazdaságot.

1 Amerika felfedezésével a **világkereskedelem** fő útvonalai áthelyeződtek az Atlanti-óceánra,✓ csökkentve a levantei és Hanza kereskedeleml jelentőségét. Az **Atlanti-óceán partvidékén** alakultak ki az új kereskedelmi központok: a portugál Lisszabon, a spanyol Sevilla, a németalföldi Antwerpen és Amszterdam, valamint az angol London.✓✓ A földrajzi felfedezések megváltoztatták a korábbi **világgazdaságot**: kibővültek a kontinensek közötti kereskedelmi kapcsolatok. A spanyol és portugál gyarmatokról **nyersanyagokat**, **nemesfémét** vittek Európába,✓ cserébe Európából késztermékeket, **iparcikkeket** szállítottak Amerikába.✓✓ Folyamatos közvetlen kereskedeleml alakult ki Európa és Ázsia között is, emellett továbbra is érkeztek áruk a Selyemúton és Itálián keresztül.✓ Az Ázsiából szállított fűszerekért, luxuscikkekért Európa arannyal és ezüsttel fizetett.✓✓

Az ültetvényeken és bányákban rabszolgaként dolgoztatott indián lakosság száma rohamosan csökkent.✓ A kiesett munkaerőt az európaiak Afrikából pótolták. Az üveggyöngyökért, szeszért vásárolt **rabszolgákat** tömegesen szállították Amerikába.✓✓ Jelentős hatása volt annak is – bár inkább a későbbi századokban érvényesült –, hogy a spanyol és portugál gyarmatokról új növények kerültek Európába.✓ A **kukorica**, a **burgonya**, a **paradicsom**, és a **bab** fontos szerepet játszott a népelemezésben, a **paprikát** fűszerként, a **dohányt** és a **kakaót** elvezeti cikként használták.✓✓

2 Spanyolországba a 16–17. században nagy mennyiségi nemesfém érkezett.✓ Az ipar azonban elmaradott volt, így a spanyolok arannyal és ezüsttel fizettek az importált iparcikkekért. Ennek következtében a pénz kiáramlott a gazdaságilag fejlettebb **Németalföldre** és Angliába, illetve bekerült az európai pénzforgalomba.✓✓ A mennyiségi növekedése csökkentette a nemesfémek értékét,✓ ami az árak emelkedéséhez vezetett. Ennél is nagyobb hatása volt azonban a gyors népességnövekedésnek. Emiatt ugyanis megnőtt az iparcikkek és az élelmiszerök iránti kereslet, ami tovább növelte az egyébként is magas élelmiszerárakat Nyugat-Európában. Az infláció és a keresletnövekedés együtt ugrásszerű áremelkedést okozott, azaz **árforradalom** következett be.✓✓

világkereskedelem

T2 az Atlanti-óceán partvidéke

E1 világgazdaság nyersanyag nemesfém

E2 iparcikkek

E3

F1 rabszolga

E6 kukorica, burgonya, paradicsom, bab, paprika, dohány, kakaó

T2 Németalföld

F2

E4 árforradalom

3 A megnövekedett igényeket a céhek a termelés korlátozása miatt már nem tudták kielégíteni.✓ A kereskedelemben meggazdagodott vállalkozó réteg a pénzét (**tőkéjét**) az iparba fektette. A tőkés biztosította a termelés feltételeit: a munkahelyet, munkaeszközöt, nyersanyagot és a munkaerőt, ő értékesítette a készterméket is. Így jött létre az új termelési üzemmforma, a **manufaktúra**.✓✓ A manufaktúrában a munkások között **munkamegosztás** alakult ki,✓ ami a termelékenység növekedését eredményezte.✓✓ A változások következtében a kereslet és a kínálat kiegyenlítődött.

Angliaban a **16. század**ban megnőtt a posztómanufaktúrák száma, és ezek egyre több nyersanyagot igényeltek. Az angol nemesség egy része, a vállalkozó **gentry** ezért bekapsolódta az áratermelésbe: juhtenyészsébe kezdtek. A legelőket a közös földek és a szántók elkerítésével szerezték meg. Ezt a folyamatot nevezik **bekerítésnek**.✓ A földjükön elűzött parasztok elveszítették a megélhetésüket, csavargóvá, útonállóvá váltak. Az uralkodók és a parlament által hozott, ún. véres törvényekkel bekényszerítették őket a szerveződő manufaktúrákba, így a volt céhes iparosok mellett ők alkották a manufaktúrák **bérmunkás** rétegét.✓✓

4 A **nyugat-európai** népességnövekedés és az élelmiszerárak jelentős emelkedése miatt a **kelet-közép-európai** birtokosoknak megérte bekapsolódni az áratermelésbe: gabonájukat Nyugaton értékesítették.✓ Az ipari termékek ára azonban az élelmiszerkénél lassabban emelkedett, így Keleten nem látszott érdemesnek az iparba befektetni, ugyanis a mezőgazdasági termékek forgalmazása is nagy hasznat hozott. Nyugat és Kelet-Európa között tehát kialakult a **kontinentális munkamegosztás**: Nyugaton – bár a lakosság nagy többsége ekkor is a mezőgazdaságból él – gyorsan fejlődött az ipar, amit a keleti vásárlóerő növekedése is ösztönözött; Keleten még lehetett fokozni a mezőgazdaság teljesítményét a robot növelésével vagy az alacsony munkaigényű pusztai állattartással.✓✓

tőke

E5 manufaktúra
munkamegosztás

E6

T2 Anglia
T1 16. század
gentry

bekerítés

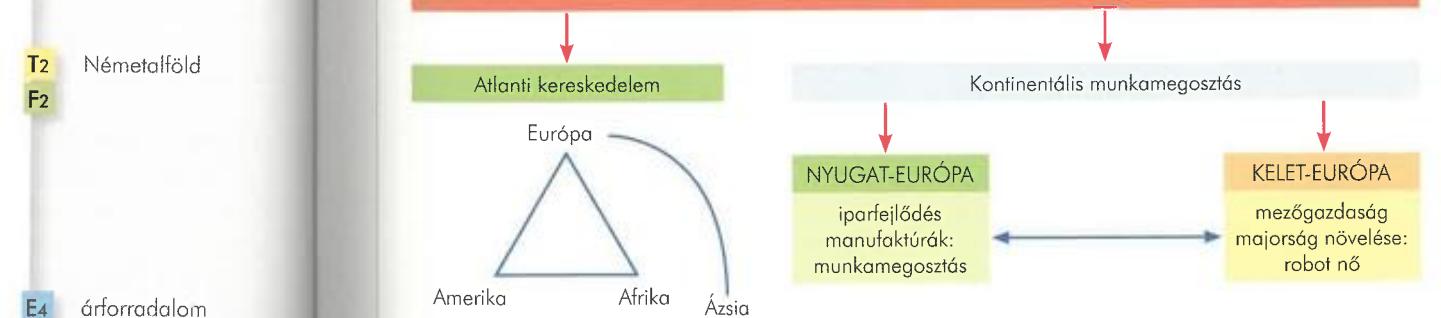
F3 bérmeunkás

T2 Nyugat-Európa
Kelet-Közép-Európa

kontinentális mun-
kamegosztás

F4

FÖLDRAJZI FELFEDEZÉSEK

Reformáció és katolikus megújulás

Feladat

A forrás és ismeretei segítségével mutassa be Luther fellépései körülményeit és tevékenységének hatását! Jellemzze a reformáció során létrejött kereszteny felekezeteket!

Válaszában térjen ki a következő szempontokra!

- ① A reneszánsz pápaság és az egyház erkölcsi válsága
- ② Luther egyházkritikája és az evangélikus hitvallás
- ③ A kálvinizmus jellemzői
- ④ A reformáció társadalmi és kulturális hatásai

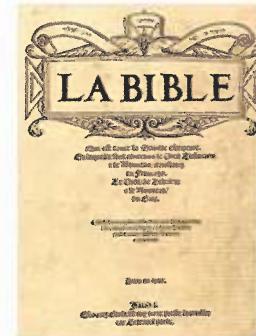
F1 „Nemesek és kereskedők, asszonyok és kisasszonyok, ifjak és véne! Tudjátok meg, hogy mindenki, aki megyyóni, megbánta bűneit és betette a pénzt a lódiákba, minden bűne bocsánatot nyer. Nem halljátok-e halottaitok hangját? Így kiáltanak: könyörüljetek rajtunk, mert súlyos büntetéseket és kínzásokat szenvedünk, amelyektől egy kicsiny adománnyal kiválthatottak bennünket.” (Tetzel)

F2 „6. A pápa nem bocsáthat meg másként egyetlen vétket sem, csak azáltal, hogy azt Istenről megbocsátottnak jelenti ki [...]”

50. Arra kell tanítani a keresztyéneket, hogy ha a pápa tudna a búcsúhirdetők zsarolásairól, azt akarná, hogy inkább égjen porig Szent Péter bazilikája, mint azt, hogy juhainak bőréből, húsából és csontjából épüljön fel. [...]
94. Buzdítuk azért a keresztyéneket, hogy fejüket: Krisztust, bűnhődésen, halalon és poklon át is követni igyekezzenek,
95. és abban bízzanak, hogy inkább sok szorongattáson át, mintsem a béke biztonságán át jutnak be a mennybe.” (Luther 95 tételeből)

F3 „Eleve elrendelésnek pedig az Isten azon örök elhatározását nevezük, amellyel önmagában elvégezte azt, hogy akarata szerint mi történék minden egyes emberrel. Isten ugyanis nem egyforma állapotra teremt mindenkit, hanem némelyeket az örök életre, másokat pedig az örök kárhozatra rendelt már kezdettől fogva.” (Kálvin: *Institutio Christianae Religionis* – A keresztyén vallás rendszere, 1536)

F4 Bibliafordítások a reformáció korából: német (1534), angol (1534), francia (1535), magyar (1590)

A reformáció irányzatai (V.)

1 A 16. század elején a pápaságot elhivatott teológusok helyett **reneszánsz** szellemiséggű politikusok szereztek meg, akiknek életvitelle nem felelt meg az egyház által hirdetett erkölcsi elveknek. ✓ Az egyházfők világi uralkodóként viselkedtek. Céljuk a **Pápai Állam** és az egyház világi hatalmának erősítése volt. II. Gyula pápa ezért kezdett bele a korszak legnagyobb kereszteny templomának építésébe. A római **Szent Péter-székesegyház** költségeinek fedezésére X. Leó pápa a **búcsúcédulák** árusítását rendelte el. ✓✓ Ezek a bozsánatos bűnök büntetésének elengedését, a purgatórium elkerülését ígérték a híveknek. ✓ Korábban is ismerték a búcsú által elnyerhető bűnbocsánatot, de a halottknak pénzért vásárolt üdvözülés felháborította az embereket. ✓✓ Az egyházat egyébként is egyre több bírálat érte, mert a gazdagsgája éles ellentétben állt az általa hirdetett krisztusi elvekkel. A 16. században több párhuzamos egyházi **reformmozgalom** bontakozott ki. Ezekből évekig tartó viták során különböző felekezetek jöttek létre.

2 Martin **Luther** német Ágoston-rendi szerzetes, a **wittenbergi** egyetem tanára **1517. október 31**-én tette közzé **95 tételből** álló vitaindító írását. Ebben a búcsúcédulák árusítása, a hívek becsapása *ellen tiltakozott*, ✓ és azt hirdette, hogy a hívek **egyedül a hit által** üdvözölhetnek. Hangsúlyozta, hogy az igaz hit egyedüli forrása a **Biblia**. ✓✓ Luther követői az ágostai hitvallást fogadták el, amely kimondta, hogy az üdvözülés feltétele **Krisztus** tanításainak **kötettséje**. Mivel a Bibliában a keresztség, az úrvacsora és az egyház szerepelt, a többi dogmát elvetették. ✓ A pápa hatalmát nem ismerték el, de a **püspökségeket** megtartották. A papokat egyenrangúnak tekintették a hívekkel, ezt fejezte ki a **két szín alatti áldozás** és az anyanyelvű istentisztelet. Az egyházi vagyont szekularizálták (világi kézbe adták). ✓✓ A **lutheránus** vagy **evangélikus** felekezet Skandináviában, Németországban és Közép-Európában terjedt el.

3 Jean Calvin (**Kálvin** János) elfogadta, de tovább is fejlesztette Luther eszméit. *Új elem volt a predesztináció* tana, mely szerint üdvözülni csak az Úr által eleve kiválasztottak fognak. ✓ Az ember nem ismerheti Isten szándékát, de feladata, hogy méltóvá váljon az üdvösségre. ✓✓ Kálvin fogalmazta meg a **zsarnokölési elméletet**, amely szerint a közösség eltávolíthatja a hatalmával visszaélő vezetőt. ✓ Ennek szellemében alakították ki az önálló gyülekezetekből álló, választott lelkipásztorok és presbiterek tanácsa által irányított egyházi szervezetet. ✓✓ A **kálvinista** vagy **református** felekezet Svájcban, Franciaországban, Németalföldön, Skóciában, Magyarországon és Lengyországban terjedt el.

T1 16. század
pápaság
reneszánsz
Pápai Állam

E1 Szent Péter-
székesegyház
búcsúcédulák

F1 reformmozgalom

Luther
T2 Wittenberg
T1 1517. október 31.
95 téTEL
F2 egyedül a hit által
Biblia
Krisztus követése

püspökségek
két szín alatti
áldozás

E2 lutheránus, evan-
gélikus

Kálvin
predesztináció

F3 zsarnokölési
elmélet

E3 kálvinista, reformá-
tus

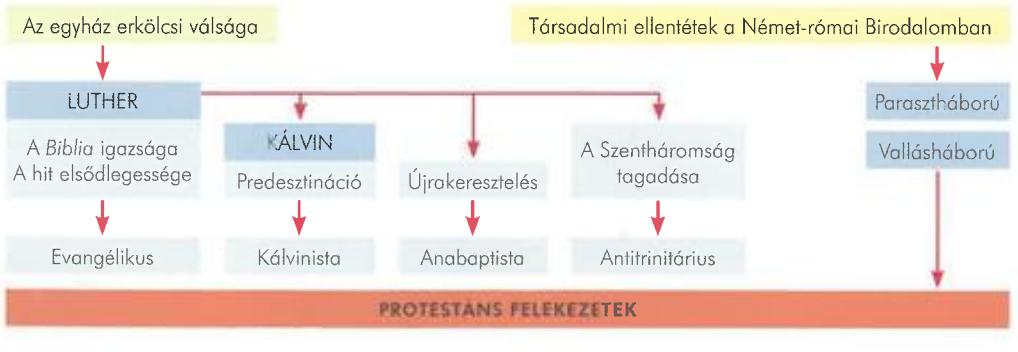
4 Németországban Luther fellépésének hatására bontakozott ki az **anabaptisták** (újrakeresztelkedők) vallási mozgalma. ✓ Ők a Bibliából az evangéliumi szegénységet és egyenlőséget emelték ki. A reformáció más irányzataitól is jelentősen eltérnek: szemben állnak a hit vagy az isteni kegyelem általi üdvözülés tanával. A 18. században Amerikába menekült közösségeik máig őrzik hagyományait. ✓✓

A reneszánszban gyökerező korai racionalizmus az alapja az **antitrinitárius** (Szentláromság-tagadó) irányzat kialakulásának. ✓ A legismertebb képviselője Miguel Serveto (Szervét Mihály) volt, aki tanításaiban a kereszténység alapvető dogmáját sértette meg. Ez a sok helyen üldözött irányzat Erdélyben unitárius egyházként bevett felekezettel szerveződhetett. ✓✓

A reformáció hatása a német társadalom felső rétegére is kiterjedt. A **protestáns** fejedelmek szekularizálni akarták az egyházi javakat, a császár viszont meg akarta védeni az egyházt. ✓ Ez az ellentét vezetett a **német vallásháborúhoz**, ami 1555-ben az augsburgi vállásbékével zárult: a német fejedelmek szabadon gyakorolhatták vallásukat, és alattvalói vallásáról is dönthettek. ✓✓

A **reformáció** a műveltséget is megújította. A protestáns felekezetek **lefordították** és **kinyomtatták a Bibliát**, ✓ hogy minél több emberhez juthasson el. A protestáns **iskolákban** modernizálták és az alsóbb rétegekre is kiterjesztették az oktatást. Az alapfokú képzés középpontjába a Biblia megismerését, az egyházi énekek tanulását és az anyanyelvet helyezték. ✓✓ A tanítók felsőbb iskolát végeztek, a lelkészek pedig Wittenbergben vagy más protestáns **egyetemeeken** tanultak, ✓ így felkészült **hitvitázók** és szónokok váltak belőlük. ✓✓

A művészetelekhez való viszony is átalakult a protestáns közösségekben. ✓ Mivel elutasították a szentkultuszt, elutasították a szentképeket is: a templomok falát lemeszelték, a szobrokat eltávolították, és minden pompás külsőséget elhagytak szertartásainkból. A zene, az **egyházi ének** szerepe azonban hangsúlyosabbá vált. ✓✓

anabaptisták

E6 antitrinitárius

E6 protestáns
német vallásháború

T1 1555

E6 reformáció
bibliafordítás
nyomtatás
iskolák

F4 egyetemek
E4 hitviták

E5 egyházi ének

Feladat

Mutassa be, hogyan válaszolt a katolikus egyház a reformáció kihívására! Ismeresse az eredményeket!

Válaszában térjen ki a következő szempontokra!

- 1 A katolikus egyház és a reformáció következményei
- 2 A katolikus egyház reformációellenes lépései
- 3 A trienti zsinat határozatai
- 4 A katolikus megújulás eredményei

F1 Gúnyrajz Lutherről

F3 A trienti zsinat dogmatikai (hittani) határozatai

Luther elvei	A trienti zsinat határozataiból
A Biblia az iránymutató hitbeli kérdésekben	Az egyházi hagyomány egyenértékű a Bibliával
A pápa hatalmának tagadása	Megerősítették a pápa hatalmát
Senki sem közbenjáró Istennél	Megerősítették az egyházi hierarchiát, a papság szerepét
Egyedül a hit általi üdvözülés	Az üdvözülés a hit, az isteni kegyelem és a jó cselekedetek révén lehetséges
Csak a kereszség és az úrvacsora szentség	Megerősítették a hét szentséget
Elvetették a szentek és ereklyék tiszteletét	Ereklyék, szentek – különösen Szűz Mária – tisztelete
Anyanyelvű istentisztelet	Latin nyelvű mise, látványosabb szertartás
Elutasították a búcsúcédulák árusítását	Megtiltották a búcsúcédulák árusítását

F4 A trienti zsinat egyházfegyelmi határozatai

Luther elvei	A trienti zsinat határozataiból
A papok nősülhetnek	Fennartották a cölibátust
Magas színvonalú teológiai képzés	A püspökök alapításának papnevelő szemináriumokat
A püspökök felügyelik a gyülekezeteket	A püspökök ellenőrzések egyházmegyéjükben a papokat
A papság feladata a hívek lelkijelentése	A papság feladata a hívek lelkijelentése

A katolikus megújulás (V.)

Az **egyház** válsága a **16. század** elején már nyilvánvalóvá vált. Sokan belső változásokat sürgettek, de a pápák vagy erejük nem volt hozzá, vagy az érdekeik mászt diktáltak. A változáshoz a **reformáció** robbanásszerű elterjedésére volt szükség.

1 Luther 1517. október 31-én kihirdetett tételeiben még csak a búcsúcédulák árusítását támadta.✓ Az alapgondolatból azonban – hogy a bűnöket egyedül Isten bocsáthatja meg – olyan elvek megfogalmazása következett, amelyek az egyház létjogosultságát vonták kétségbe: Ha az ember a **hit által üdvözülhet**, ha a hit egyedüli forrása a **Biblia**, ha a **Biblia** az erkölcsi útmutatást is megadja, akkor nincs szükség közvetítőkre, nincs szükség sem a papságra, sem az egyházra, sem a pápára.✓✓ Az egyház és a világi hatalom ekkor az engedetlenekkel szemben már bevált eszközökhez folyamodott: a pápa 1520-ban **kiátkozta**, a császár 1521-ben birodalmi átokkal sújtotta Luthert. De sem ezek, sem a **hitviták**, sem a **Luther elleni propaganda** nem akadályozta meg az új eszmék elterjedését.✓ Ebben fontos szerepet játszott az egyház tekintélyét megingató **humanizmus**; és az is, hogy a **társadalom** több csoportjának **érdekében** állt az egyház szerepének megúltoztatására.✓✓

2 Mivel két évtizedig nem sikerült megállítani a tömegek elpártolását, III. Pál pápa (1534–1549) **reformokra** szánta el magát. **1540-**ben jóváhagyta a Jézus Társaságát, a **jezsuita rend** működését, amelynek alapítója Loyolai Ignác spanyol nemes volt. A rend tagjait az egyház iránti feltétlen hűség és fegyelem jellemzte. Legfőbb feladatauknak a téritést tekintették.✓ A protestánsok példáját követve iskoláikban magas színvonalú **oktatás** folyt, **egyetemeik** a hitvitákhoz szükséges alapos **teológiai** felkészültséget biztosítottak a rend tagjainak, akik mindenkorban felszentelt papok voltak. Tevékenységük hozzájárult a katolikus egyház tekintélyének és hatalmának részleges visszaállításához.✓✓

A pápa 1542-ben újjászervezte az **inkvizíciót**,✓ ami elsősorban a gondolkodók, tudósok ellen bizonyult hatásos fegyvernek.✓✓ Giordano Brunót, aki a világgyetem végtelenségét tanította, 1600-ban máglyára küldte a Szent Törvényszék.

3 III. Pál végül összehívta a régóta követelt egyetemes **zinatot**, amely **1545-**benült **Trientben**, és megszakításokkal **1563-**ig ülésezett. Célja a szükséges reformok kidolgozása és a hitszakadás megakadályozása volt.✓ Az utóbbi célját azért sem válthatta valóra, mert a német-római császár **1555-**ben aláírta a vallásháborút lezáró **augsburgi vallásbékét** a protestáns fejedelmekkel, így a katolikus

T1 16. század
egyház
reformáció

T1 1517. október 31.
Luther

hit általi üdvözülés
Biblia

E1 kiátkozás
hitviták
propaganda
humanizmus
társadalmi érdek

F1 reformok
T1 1540
jezsuita rend

F2 inkvizíció
E2

T2 zsinat
T1 1545–1563
T1 1555
augsburgi vallásbéke

mellett az evangélius is bevett, az állam által elfogadott felekezetté vált. A **hitszakadást** tehát nem lehetett elkerülni.✓✓

A trienti zsinat dogmatikai határozatai a Luther által felvetett kérdésekre adtak választ. A búcsúcédulák árusítását megtiltották✓ ugyan, a **hittételeken (dogmák)** azonban nem változtattak: a pápa hatalma, a **szentségek**, szentek, ereklyék tisztelete, az **üdvözülés** módja, a **bűnbocsánat** lehetősége nem változott, a **papság** közvetítő szerepe Isten és az ember között vitathatatlan maradt.✓✓ Az egyházi fegyelemről hozott döntések értelmében magasabb színvonalú képzést biztosítottak a papok számára, és a papságot a hívek lelkij gondozására kötelezték.✓ Ebben követték a reformációt, mert az új vallási mozgalom sikeres látva a katolikus vezetők is megértették, hogy az emberek igénylik a hitéleti támogatást, a pasztorációt. Ezek a reformok az egyház **erkölcsi** és **szervezeti megújulását** eredményezték, ami a trienti zsinat legfőbb – máig ható pozitív eredménye volt.✓✓

A zsinat döntése értelmében összeállították és folyamatosan bővítették a **tiltott könyvek** jegyzékét: az ideológiai okokból veszélyesnek minősített könyveket **indexre** tették.✓ Erre a sorsra jutott **Kopernikusz** csillagászati könyve, amely a **heliocentrikus világkép** alapműve volt, de eleinte a bibliafordítások is.✓✓

4 A katolikus egyház 16. századi intézkedéseire a katolikus megújulás mellett a kevésbé pozitív **ellenreformáció** elnevezést is szokták használni.✓ Az előbbi az egész egyházra, az utóbbi a helyi küzdelemre vonatkozható, amelyben nem riadtak vissza az erőszak alkalmazásától sem. Példaként a Szent Bertalan-éjt, az eperjesi polgárok kivégzését vagy a gályarabnak eladt predikátorok történetét lehet fölhozni.✓✓ Az ellenreformáció különösen olyan területeken volt sikeres, ahol azt az államhatalom támogatta:✓ Franciaországban, a Habsburg Birodalomban (Ausztria, Csehország, királyi Magyarország) és Lengyországban.✓✓

E3 hitszakadás

hittétel, dogma
szentségek, üdvözülés, bűnbocsánat

F3 popság

erkölcsi, szervezeti
megújulás

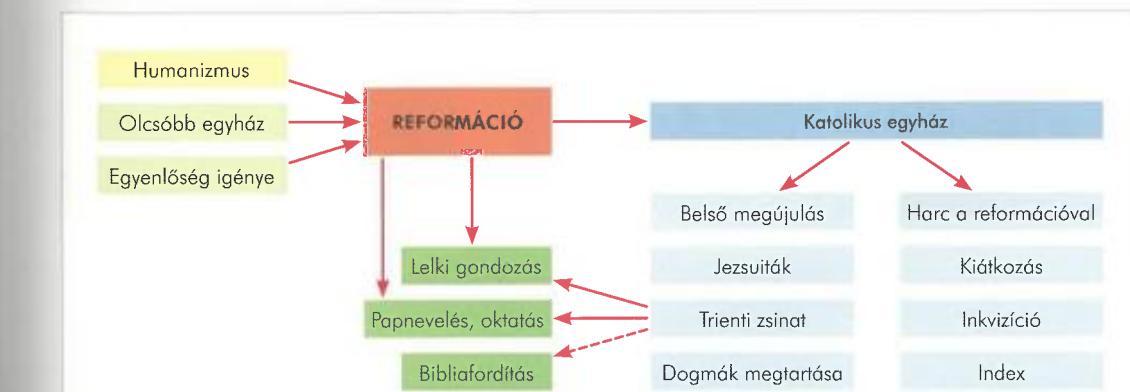
tiltott könyvek
index

Kopernikusz
heliocentrikus
világkép

ellenreformáció

E5

E6

Feladat

Mutassa be a barokk stílus jellemzőit! Térjen ki kialakulásának körülményeire!

Válaszában térjen ki a következő szempontokra!

- 1 Társadalmi változások a 16. században
- 2 A barokk építészet jellemzői
- 3 A barokk megjelenése a képzőművészettel

F1 A római II Gesù (épült: 1568–1585) főhajójának mennyeztfreskója és a templom rajza

F2 Bernini: Szent Teréz extázisa; Apollón és Daphné

F4 „[...] szükség van [...] közhatalomra, amely mindenkiat kordában tartja és cselekedeteiket a közhatalomra irányítja. [...] közhatalmat [...] csak azon a módon lehet létrehozni, hogy minden hatalmat és erőt egyetlen személyre, vagy egyetlen olyan gyülekezetre ruházunk át, amely akaratunkat szótöbbséggel egyetlen akarattá alakíthatja át.” (Thomas Hobbes: Leviatán, avagy az egyházi és világi állam anyaga, formája és hatalma, 1651)

A barokk stílus jellemzői (I.)

A **16. század** történelmi korszakhatár, az **újkor** kezdete. A régi és az új egyszerre volt jelen a gazdaságban, a társadalomban, a politikában, a vallásban és a művészetben. Az új jelenségek részben folytatták, részben megtagadták az előzményeket. Az ellentétekből új egység, új világkép született, amelynek művészeti tükröződése a **barokk**. Az új stílus az egész keresztény világban elterjedt: **Európa** mellett főleg **Latin-Amerikában**.

1 A **gazdasági-társadalmi** folyamatokra a kora újkorban általánosan jellemző volt az egyensúly megbomlása, új pozíciók keresése. A földrajzi **felfedezések** következtében az Újvilágból Spanyolországba nemesfém áramlott be,✓ amely először az iparosodott Németalföldön működött **tőkeként**: mozgásba hozta a nyugat-európai gazdaságot.✓✓ A megnövekedett állami bevételek lehetővé tették az uralkodók szerepének megerősítését.✓ Nyugat-Európában tehát kialakult a modern **állam** első formája, amit **abszolutizmusnak** neveznek, bár az uralkodónak sehol sem volt korlátlan, azaz abszolút hatalma.✓✓

Az **egyház** erkölcsi és ideológiai **válsága** a 16. század első felében a **reformáció** gyors térhódításában mutatkozott meg. Az **ellen-reformáció** eleinte hagyományos módsereket alkalmazott:✓ az új eszmék elfojtásának eszköze az inkvizíció és az Index volt. A **trienti zsinat** (1545–63) azonban megalapozta az új szellemiségű katolikus egyházat, amely előtérbe helyezte a hitéletet, a hívek lelkijogosítását. A **katolikus megújulás**hoz szorosan kötődött a téritő tevékenységet folytatató **jezsuita rend** és az új szemléletet kifejező barokk **művészet**.✓✓

A barokk ideológia szerint a világ fő rendezési elve a **hierarchia**. Ahogy ennek legmagasabb pontján a mindenható Isten és Krisztus áll, úgy az állam irányításának is egy kézben kell összpontosulnia. Hobbes az angliai polgárháború zűrzavarában egyenesen a társadalmi béke feltételének tekintette, hogy a közhatalmat az uralkodó egyszemélyben gyakorolja.✓ Ebből az következik, hogy az ideális államforma az abszolút monarchia, amely jól illeszkedik a barokk eszmerendszerbe: a királyok isten kegyelméből uralkodnak, ugyanakkor egy jól kiépített és átlátható hatalmi struktúra csúcsán helyezkedtek el.✓✓

2 A barokk kor **építészei** megőrizték a reneszánsz eredményeit, de az elemeket másképp rendezték el. Az oszlopokat, a timpanont, boltívet, kupolát „szabálytalanul” alkalmazták.✓ A vízszintes **tagolást** fölváltotta a **függőleges**, az egyenest a **hullámvonal**, a nyugalmat a szenvedély, a **mozgalmasság**.✓✓

Az első barokk épület, a jezsuita rend főtemploma, az **II Gesù** 1570 körül épült **Rómában**. Ennek külső képe, valamint a belső térré

T1 16. század
újkor

T2 barokk
Európa, Latin-Amerika

gazdaság, társadalom
felfedezések

E1 tőke

állam
abszolutizmus
egyház, válság
reformáció
ellenreformáció
trienti zsinat

katolikus megújulás
jezsuita rend
művészet
hierarchia

E3

F4

építészet
függőleges tagolás
hullámvonal
mozgalmasság

E4

T2

gazdag freskó, márvány és arany **díszítése** mintává vált. A főhajó mennyezetfreskója a barokk templomok egyik legjellemzőbb sajátossága. Azt az **illúziót** kelti, mintha a templom mennyezete nyitva lenne az ég felé. ✓ Az II. Gesù freskója egyenesen a mennyezethez vezető utat mutatja, más templomokban a kupolára, mennyezetre festett égből szentek, angyalok, Krisztus, Mária vagy maga az Úr néz le az emberekre. ✓ Számos uralkodói és főúri palota vagy kastély épült barokk stílusban, például a versailles-i, bécsi, drezdai, fertődi stb. Az egyházi és uralkodói épületek pompájukkal és **monumentalitásukkal** erőt sugároztak, a hatalmat szimbolizálták. ✓✓

3. A barokk szobrászat megőrizte és továbbfejlesztette a reneszánsz hagyományait. A **vallásos témák** mellett gyakoriak az antik **mitológiai feldolgozások**. ✓ Az alakok egyszerre **realisztikusak** és **idealizáltak**, a megörökített pillanat azonban egészen újszerű: a csavarodó, lebegő testek, hullámzó drapériák mozgalmassá, a **fény** és **árnyék** **ellentéte** drámaiává teszi az alkotásokat. A korszak legnagyobb szobrásza Bernini volt. ✓✓

A barokk **festészet** ábrázolásmódja hasonló a szobrászatéhoz: Rubens: *Levétel a keresztről* című festményén jól megfigyelhető a fény-árnyék ellentét és a mozgalmasság. ✓ Realisztikus, hogy a halott Krisztus teste súlyos, megtört, mint akármelyik emberé. A körülötte állók arcáról, mozdulataiból **erőteljes érzelmeket** olvashatunk le. ✓✓

Az egyház és az uralkodók a **propaganda** lehetőségét látták a művészetben, ezért támogatták mecénásként a barokk alkotókat. ✓ A németalföldi barokk festők gyakran dolgoztak föl világi témaikat. A gazdag polgárok tájképet, csendéletet, portrét rendeltek a művészektől. Így az **egyházi** és az **uralkodói** barokk mellett kialakult a **polgári** irányzat is. ✓✓

díszítettség

illúzió

F1

monumentalitás

E5

vallásos és mitológiai témák

realisztikus

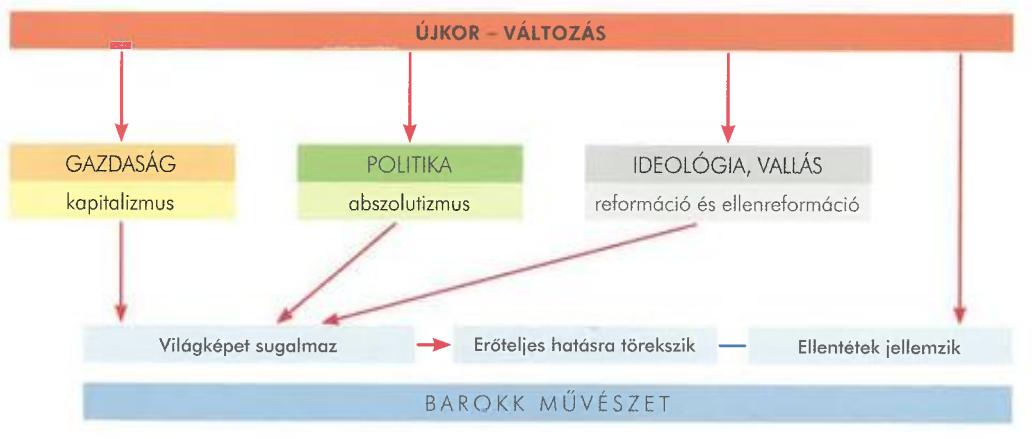
idealizált

fény és árnyék, ellentét, drámaiág festészet

erőteljes érzelmek propaganda

egyházi, uralkodói, polgári

E6

Alkotmányosság és abszolutizmus a 17–18. században**Feladat**

A forrás és ismeretei alapján jellemzze az angol alkotmányos monarchiát!

Válaszában térjen ki a következő szempontokra!

1. Az alkotmányos monarchia kialakulása
2. A hatalmi ágak működése
3. A választójog

F1 „[...] az államban a polgárok meg vannak fosztva természeti jogaitól. E jog az államra van átruházva, mellyel ez a szükséghez képest intézkedések [törvények] úgy tekinthetők, mintha a polgárok maguk hozták volna. [...] A közösség megbíz egyeseket a törvények végrehajtásával [...].” (John Locke: Két értekezés a polgári kormányformáról, 1689)

F2 „1. Hogy a bitorolt hatalom, tudniillik a törvényeknek ideiglenesen hatályon kívül helyezése vagy a törvények végrehajtásának megakadályozása, csupán királyi tekintély alapján, a parlament hozzájárulása nélkül törvénytelen.
 2. Hogy a bitorolt hatalom, tudniillik a törvények alól vagy azok végrehajtása alól való felmentés, csupán királyi tekintély alapján, a parlament hozzájárulása nélkül törvénytelen. [...]
 4. Hogy a korona céljaira való pénzfelvétel bármilyen ürügy vagy kiváltságok alapján a parlament hozzájárulása nélkül, hosszabb időre és más módon, mint ahogyan a megajánlás megszabta vagy meg fogja szabni, törvénytelen. [...]
 6. Hogy az országban béke idején, a parlament hozzájárulása nélkül állandó hadsereg felállítása és tartása törvénytelen. [...]
 8. Hogy a parlamenti választások szabadok.” (Jognyilatkozat, 1689)

F3 „Ha a törvényhozó hatalom a végrehajtó hatalommal ugyanabban a személyben, vagy ugyanabban a hatósági testületben egyesül, nincsen szabadság, mivel attól lehet tartani, hogy az ilyen uralkodó vagy az ilyen testület zsarnoki törvényeket fog hozni, s azokat zsarnoki módon fogja végrehajtani. Akkor sincs szabadság, ha a bírói hatalom nincsen elválasztva a törvényhozó, valamint a végrehajtó hatalomtól.” (Montesquieu: A törvények szelleméről, 1748)

F4 „Minthogy szabad államban minden szabad lelkű ember maga kell hogy kormányozza magát, következésképpen a nép egészét kell hogy illesse a törvényhozó hatalom. Minthogy azonban ez a nagy államokban keresztlüvhetetlen, és a kis államokban is sok hátránya jár, a népnek a maga képviselői útján kell megennie minden, amit maga nem tud megenni. Az egyes kerületekben minden állampolgárt meg kell, hogy illessen az a jog, hogy szavazhasson a képviselőválasztáson; kivéve azokat, akik annyira alacsony helyzetben vannak, hogy úgy tekintendők, mint akiknek nincs saját akaratuk.” (Montesquieu: A törvények szelleméről, 1748)

Az angol alkotmányos monarchia jellemzői (IV., V.)

1 Erzsébet halálát követően, mint nőági örököös, a skót király fogalta el az angol trónt I. Jakab néven. Ezzel Skócia és **Anglia** között **perszonális unió** jött létre. Jakab, majd utóda, I. Károly abszolút monarchiájával szembekerült a megerősödött, kálvini vallású angol polgárság. Fő politikai törekvésük a hatalom megosztása volt az uralkodó és a parlament között. Az 1642-ben kitört **polgárháború** a parlament győzelmével ért véget.✓ A parlament halálra ítélte a királyt, akit 1649-ben végeztek ki. Anglia államformája **köztársaság** lett.✓✓ **Cromwell** megbízható embereire támaszkodva katonai diktatúrát vezetett be, amely haláláig, 1658-ig tartott.

Az 1660-ban összeült parlament elfogadta II. Károly visszahívását Angliába. Ezzel megkezdődött a Stuartok hatalmának visszaállítása, a **restauráció**.✓ Az abszolutizmusban kormányzó II. Jakabbal szemben vejték, Hollandia helytartóját, Orániai Vilmost hívták meg Anglia trónjára. 1688-ban Jakab elmenekült, így III. Vilmos és felesége, Mária harc nélkül szerezte meg Anglia trónját. Ezt nevezték **dicsőséges forradalomnak**.✓✓

Az uralkodópár 1689-ben elfogadta a parlament által előterjesztett Jogok törvényét (**Jognyilatkozat**),✓ amely lehetővé tette, hogy a 18. században **alkotmányos monarchia** alakuljon ki Angliában.✓✓

2 A Jognyilatkozat Locke államelméletén alapult. Locke az alkotmányos monarchiát tekintette a legjobb államformának. *Felfogása szerint a civilizált társadalomban élő egyének azzal, hogy lemondattak természetes jogaiak egy részéről, és az önbíráskodás elkerülése érdekében az életük, tulajdonuk és szabadságuk megvédeésének jogát átruházták az államra, illetve az uralkodóra,✓ társadalmi szerződést kötöttek. A hatalomgyakorlás szabályai, a törvények azonban az uralkodókra is vonatkoznak, így a társadalmi szerződést megszegő uralkodó pedig leváltható.✓* Locke fogalmazta meg először az alapvető **hatalmi ágak** – végrehajtó, bírói és törvényhozó hatalom – **szétválasztását**.

A Jogok törvénye értelmében az uralkodó, a kormány és a választott parlament között feladatmegosztás alakult ki. Az uralkodó a kormány által irányította, a **parlament ellenőrizte a pénzügyeket** és a hadsereget, azaz a parlament hozzájárulása nélkül békéidőben hadsereget felállítani nem lehetett.✓ Megfogalmazta, hogy a **törvényhozás** a parlament kizárolagos joga, és rögzítette a parlament ellenőrzését a végrehajtó hatalom felett.✓✓ Érvényesült a **hatalom-megosztás** elve, a törvényhozói hatalmat és a bírói hatalmat függetlenítették az uralkodótól.✓ A bírák ellenőrzésének joga a parlamenthez került. A parlament tehát korlátozta a király hatalmát.✓✓

T2 Anglia
perszonális unió

polgárháború

E1 köztársaság
Cromwell

restauráció

E2 dicsőséges forradalom

T1 1689

E3 alkotmányos monarchia

természetes jog

társadalmi szerződés
törvény

F1 hatalmi ágak szét-
választása

parlament

F2 törvényhozás
hatalommegosztás

F3

A Jognyilatkozat szabályozta az uralkodó jogkörét:✓ a **miniszterelnök**, a hadsereg vezetőinek kinevezése, választások után az új parlament összehívása, és megfelelő feltételekkel a parlament feloszlatása. A parlament által hozott törvényeket a király **szentesítette**, és rendelkezett **vétójoggal** is.✓✓ A végrehajtó hatalom élén a miniszterelnök állt. A **kormány** miniszterelnökét a választásokat megnyerő párt tagjai közül a király nevezte ki, és a kinevezést a parlament hagyta jóvá.✓ A kormány többi tagját a miniszterelnök javaslatára az uralkodó nevezte ki. A kormány felelősséggel tartozott a parlamentnek. Ezért az államforma parlamentáris monarchia.✓✓

3 A törvényhozó hatalom, a parlament továbbra is **kétkamarás** volt. A felsőházat, a **Lordok Házát** személyes részvétel és királyi kinevezés alapján állították össze. Az alsóház, a **Képviselőház** tagjait **cenzusos választójog** alapján választották meg.✓ A választásokon csak férfiak vehettek részt, és bár nyíltak voltak, a magas vagyoni cenzus miatt a társadalomnak csak 5-7%-a szólhatott bele az ország ügyeibe.✓✓

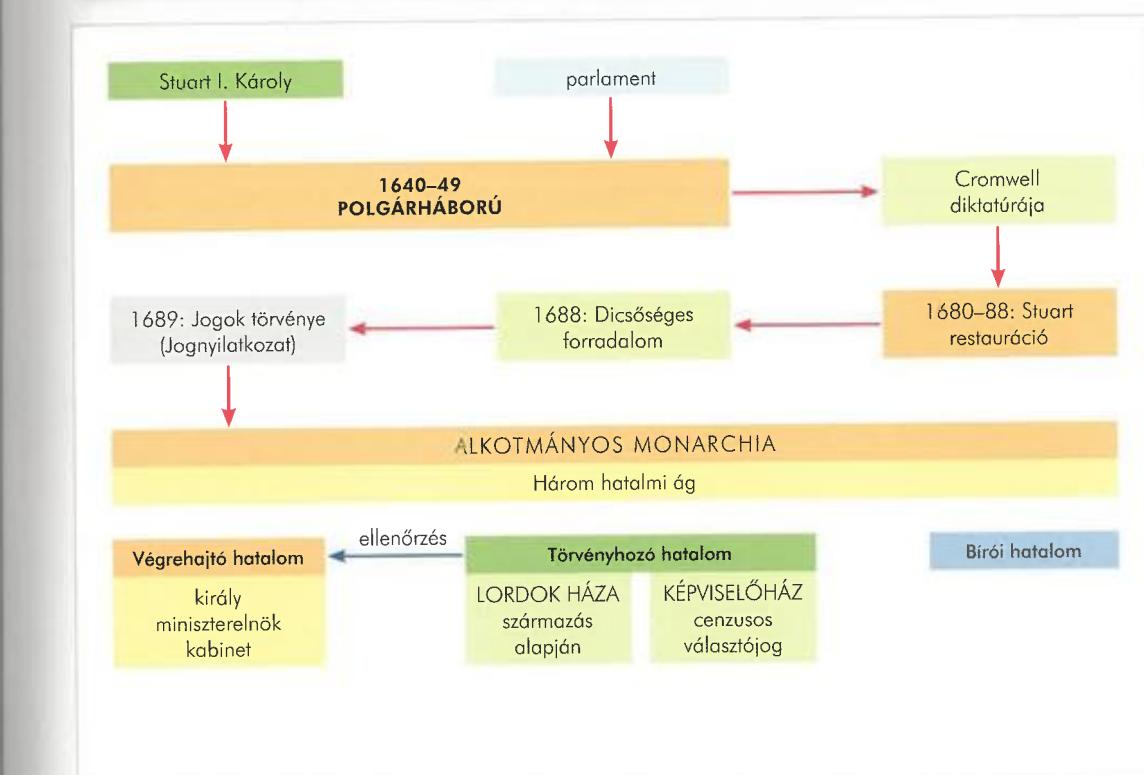
Angliában kétpártrendszer jött létre:✓ a parlamenti képviselők két politikai csoportba tömörültek. A **toryk** a középbirtokosokra, a **whigek** az iparos-kereskedő polgárságra támaszkodtak.✓✓

miniszterelnök

szentesítés
vétójog
kormány

kétkamarás
Lordok Háza
Képviselőház
cenzusos választójog

tory
whig

A felvilágosodás kora

Feladat

Mutassa be a felvilágosodás fontosabb eszméit és főbb képviselőit a források és ismeretei alapján!

Válaszában térjen ki a következő szempontokra!

- 1 A felvilágosodás gazdasági-társadalmi alapjai, elterjedése
- 2 A felvilágosodás filozófiai-ismeretelméleti előzményei
- 3 A felvilágosodás állam- és gazdaságelméletei
- 4 Az egyházhöz és a valláshoz való viszony

F1 „XVIII. Két úton (és csak e két úton) kutatható és lelhető fel az igazság. Az egyik az érzékeitől és az egyeditől a legáltalánosabb érvényű axiómákhoz* rohan, [...] belőlük vezeti le [...] a középső axiómákat. Ez a jelenleg járt út. A másik [...] az igazi út, csakhogy nem próbálja ki senki. XXXVI. Tanításunkban csupán egyetlen igen egyszerű módon folyamodhatunk: visszavezetni a tényekhez, a tények sorozatához és rendjéhez az embereket, és rávenni őket, hogy szabaduljanak meg egy időre a fogalmaktól, és szokjanak lassan össze a valósággal.” (Francis Bacon: *Novum Organum*)

*axióma: nem megkérőjelezhető, megállapított alaptény, alapigazság a filozófiában

F2 „Megtalálni a társulásnak azt a formáját, amely a köz egész erejével védi [...] minden tagjának személyét és vagyonát, s amelyben, bár az egyén egyesül a többiekkel, változatlanul csak önmagának engedelmeskedik, és éppolyan szabad marad, mint amilyen azelőtt volt. Ez az az alapvető kérdés, amelyre a társadalmi szerződés megoldást ad. [...] minden személy [...] az általános akarat legfőbb irányítása alatt egyesül, [...] a magánszemélyek és a köz kölcsönös kötelezettséget vállalnak egymással szemben; [...] mivel a főhatalom csupán a részeit alkotó egyénekből áll, ezért nincs és nem is lehet az övékkel ellentétes érdeke; így hát alattvalói nem szorulnak biztosítára vele szemben. [...] Csakhogy [...] dacára a közös érdeknek, semmi sem szavatolja, hogy [az alattvalók] teljesíteni fogják kötelezettségeiket [...] [ezért] aki nem hajlandó követni az általános akaratot, azt az egész alakulat fogja engedelmeskedésre kényszeríteni.” (Rousseau: *Társadalmi szerződés*)

F3 „[...] a munkamegosztás [...] minden iparágban kiváltja a munka termelékenységének arányos növelését. [...] mindenki azt hiszi, hogy csak a saját érdekeit követi, ténylegesen azonban így közvetetten a legjobban támogatja a népgazdaság egészének jólétét is. Ebben az egyes ember egy láthatatlan kéz vezeti, hogy kövessen egy olyan célt, amit semmi esetre sem tűzött ki.” (Adam Smith: *A nemzetek gazdagsága...*)

F4 „TEISTA* [...] olyan ember, aki szilárdan meg van győződve egy jóságos és hatalmas Legfőbb Lény létezéséről: szerinte ez a lény teremtte valamennyi [...] lényt, gondoskodik fajuk fönnyradásáról, ha nem is kegyetlenül, de megbünteti őket bűneikért, és megjutalmazza őket erényes cselekedeteikért. [...] Meggyőződése, hogy a vallás nem érthetetlen metafizikai tételekből áll, nem is hívságos külsőségekből, hanem Isten imádásából és igazságosságából. Jót tenni: ez a vallása; engedelmeskedni Istennek, ez tanainak összessége.” (Voltaire: *Filozófiai ábécé*)

*teista (vagy deista): Istenhívő, aki szerint Isten létezik, örök, de miután megteremtette a világot, nem avatkozik bele működésébe; szembenáll az ateistával, aki tagadja Isten léttét

A felvilágosodás (V.)

A felvilágosodás a 18. század szellemi mozgalma volt. Hatása máig érvényesül, hiszen ekkor fogalmazták meg először a polgári **szabadság**, a polgári **egyenlőség** eszméjét eszméjét és nyilvánvalóvá tették a helyes gondolkodás elveit is.

1 A felvilágosodás a gazdaságilag legfejlettebb, leginkább polgárosodott **centrumból**, **Nagy-Britanniából** és Hollandiából indult ki, de **Franciaországban** a társadalom szélesebb rétegeit is elérte,✓ és francia közvetítéssel jutott el a német területekre. A fejletlenebb régiókban, Közép- és Kelet-Európában, **Észak-Amerikában** is elterjedt, és a polgári átalakulást követelő politikai mozgalmak eszmei alapvetésévé vált.✓

2 Előzménye a 17. században létrejött modern **világi tudomány** volt. Ez vetette föl azt a kérdést, hogy hogyan lehet biztosan helyes ismeretekhez jutni. Válaszként a filozófia megfogalmazta a **megismerés** alapvető elveit. Francis Bacon szerint a **tapasztalatból** kiindulva, a tények sorozatából kell következtetni, és ezeket minden össze kell vetni a valósággal.✓ Ezt a módszert **empirizmusnak** nevezik.✓

A **racionalizmus** elvét Descartes fogalmazta meg. Szerinte a helyes kiindulópontot kell megtalálni, és a gondolkodási folyamat során „**kételkedni**” kell, azaz folyton ellenőrizni a következetések helyességét.✓ A felvilágosodás tudósai, filozófusai a megismerés helyes módszereként átvették az empirizmus és rationalizmus elvét.✓

3 A felvilágosodás egyik legfontosabb hatása a politikai elméletek fejlődése és a politikai gondolkodás széles körű elterjedése.✓ A filozófusok által ekkor megfogalmazott politikai alapelvek máig érvényesek. **Államelméletét** a természetjogból kiindulva John Locke alapozta meg.✓ Ideális államnak Locke és **Montesquieu** is az alkotmányos monarchiát tekintette, amely betartja a **társadalmi szerződést**, és biztosítja a polgárok számára a szabadságot.✓ Álláspontjuk szerint a szabadság akkor valósul meg, ha a törvényeket közös megállapodással hozzák, azok mindenire egyformán érvényesek, valamint ha megosztják a **törvényhozó**, a **végrehajtó** és a **bírói hatalmat**. Elengedhetetlennek tartották a gondolkodás, a szólás (véleménynyilvánítás) és a vallás szabadságát is.✓✓

Jean-Jacques **Rousseau** bírált a magántulajdonon alapuló polgári államot és társadalmat, valamint a hatalommegosztás elvét is. A **Társadalmi szerződés** című értekezésében arra a következetettsére jutott, hogy az egyénnek szabadságot biztosító államforma csak úgy valósulhat meg, ha a társadalom tagjai lemondanak egyéni érdekeik érvényesítéséről,✓ és a hatalmat egy végrehajtó személynek vagy tes-

T1 18. század
felvilágosodás
szabadság
egyenlőség

centrum

T2 Nagy-Britannia,
Franciaország

T2 Európa, Észak-Amerika

világi tudomány

megismerés
tapasztalat
empirizmus

F1 rationalizmus
kételkedés

E2

államelmélet
Montesquieu
társadalmi szerződés

törvényhozó,
végrehajtó, bírói hatalom
Rousseau

tületnek adják át. Az így létrejött közhatalom a közérdeket érvényesíti akár az egyénnel szemben is.✓✓ Az ilyen államban Rousseau szerint nem kell elválasztani a törvényhozó, a végrehajtó és a bírói hatalmat, mert az ellenőrzés a nép kezében van; ha elégedetlen a hatalommal, leváltja.✓ Rousseau ezzel a **népszuverenitás**, azaz a népfelség elvét fogalmazta meg, azt a politikai helyzetet, amelyben a nép maga gyakorolja a hatalmat.✓✓

A felvilágosodás gondolkodói választ kerestek arra a kérdésre is, hogy miből ered az országok gazdagsága.✓ A francia **fiziotraták** – vitatkozva a **merkantilista** szemlélettel – úgy látták, hogy nem az ipar és a kereskedelem, hanem a mezőgazdaság teremti meg az értékeket.✓✓ A fejlettebb angol viszonyokat elemző **Adam Smith** szerint a nemzet gazdagságának alapja a munka és a munkamegosztás.✓ A befektetett munka az, ami meghatározza az áru értékét, és megtermeli a tőkés hasznát. Ezt nevezik **munkaérték-elméletnek**. Smith is elvetette az állami beavatkozást, támogatta a **szabad versenyt**: szerinte a haszonelvűség jó irányba mozgatja a gazdaságot.✓✓

④ A felvilágosodás hívei, különösen **Voltaire**, Diderot és az enciklopédisták támadták az egyházat, mivel a rendi társadalom és a tekintély-
elv védelmezőjét látották benne. Nem voltak ateisták, hiszen elfogadták Isten léjtét. Szerintük Isten a világ és az erkölcsi rend teremtője, viszont nem avatkozik bele az emberiség további sorsába.✓ Ez a vallásfelfogás, a **deizmus** szükségtelennek láttá az egyházat és a papokat. A racionálizmus szellemében elutasította a fanatizmust, és a vallásban is csak az észszerű elemeket fogadta el.✓✓

A felvilágosodás képviselői abban is hittek, hogy a tudás jobbá teszi az embereket.✓ Az **Enciklopédia** szerepe a tudományok, a technika, a mesterségek, a gazdaság ismereteinek összegyűjtése volt, emellett elterjesztette a felvilágosodás társadalomkritikáját és etikai nézeteit is.✓✓

Jegyzetek:

- F2 népszuverenitás
- E4 fiziotraták
merkantilista
- E6 Adam Smith
- F3 munkaérték-elmélet
szabad verseny
- F4 Voltaire
- F5 deizmus
- E5 Enciklopédia

A polgári átalakulás, a nemzetállamok és az imperializmus kora (1789–1914)

Fogalmak

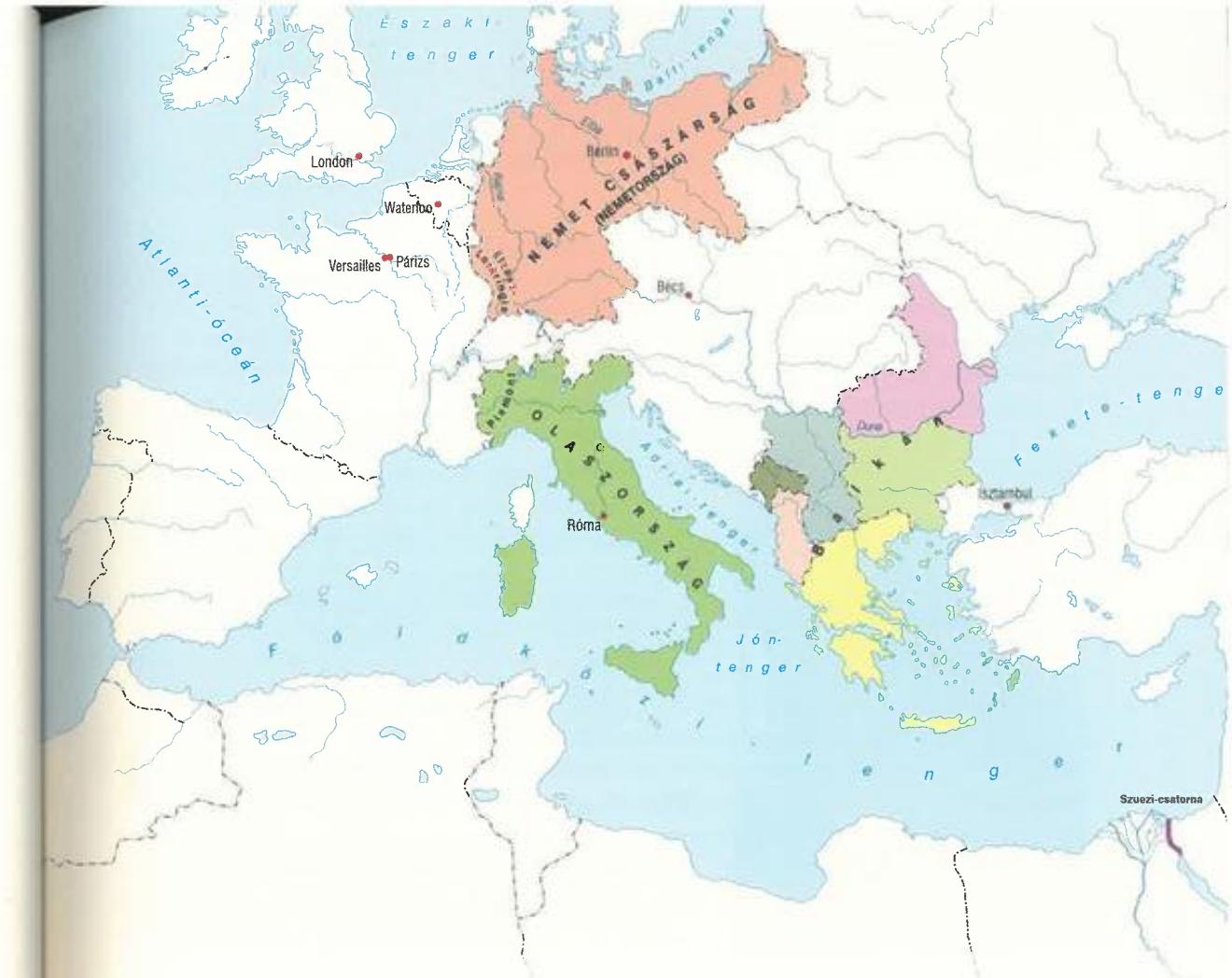
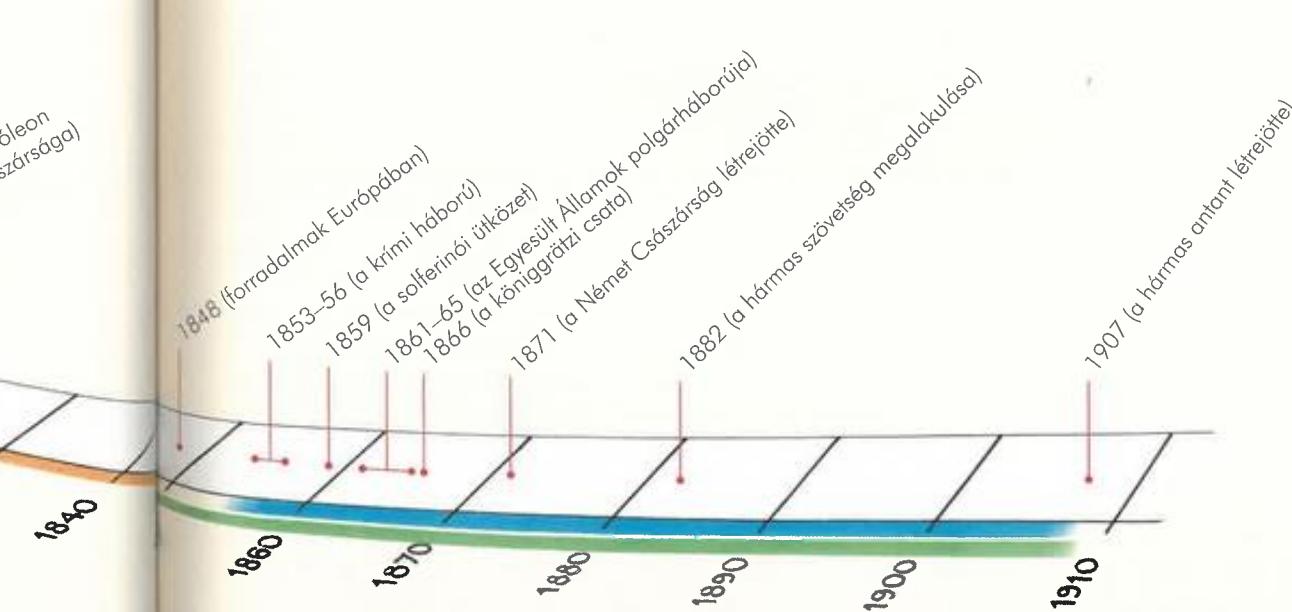
- Emberi és polgári jogok nyilatkozata, alkotmány, jakobinus, terror
- nacionalizmus, liberalizmus, konzervativizmus, szocializmus, Szent Szövetség
- urbanizáció, városiasodás, monopólium, futószalagos termelés
- polgári állam, szakszervezet, keresztenyszocializmus, szociál demokrácia, középosztály, emancipáció, antiszemitaizmus, cionizmus
- nagyhatalom, egyenlőtlenségi fejlődés, hármas szövetség, antant keleti kérdés

Személyek

- XVI. Lajos, Danton, Robespierre
- Napóleon, Metternich, Marx, Garibaldi
- Watt, Stephenson, Rothschildok
- Viktória királynő, XIII. Leó
- III. Napóleon, Bismarck, Lincoln, II. Vilmos

Topográfia

- Párizs, Versailles
- Waterloo, Bécs
- London

A francia forradalom eszméi és a napóleoni háborúk

Feladat

E Mutassa be az Emberi és polgári jogok nyilatkozatának jelentőségét!

Válaszában térjen ki a következő szempontokra!

- ① A Nyilatkozat kiadásának szellemi előzményei, politikai körülményei
- ② Az alapvető emberi jogok és a belőlük következő polgári jogok
- ③ A szabadság garanciái

F1 „Első cikkely. Az emberek szabadnak, jogilag egyenlőnek születnek, és azok is maradnak. A társadalomi megkülönböztetések csak a közhasznosságon alapulhatnak.

II. minden politikai egyesülés célja az ember természetes és elvülhetetlen jogainak megőrzése. Ezek a jogok a szabadság, a tulajdon, a biztonság és az elnyomásnak való ellenállás.” (Emberi és polgári jogok nyilatkozata, 1789. augusztus 26.)

F2 „IV. A szabadság azt jelenti, hogy minden megtehető, ami másnak nem árt: ennél fogva minden ember természetes jogai gyakorlásának csak olyan korlátai vannak, amelyek a társadalom más tagjai számára is biztosítják ugyanezen jogok élvezetét. Ezen korlátokat csak a törvény határozhatja meg.

V. A törvény csak a társadalom számára ártalmat cselekedetek tiltására jogosult. Mindazt, amit a törvény nem tilt, nem lehet megakadályozni, és senkit sem lehet arra kényszeríteni, amit a törvény nem rendel el.” (Emberi és polgári jogok nyilatkozata, 1789. augusztus 26.)

F3 „X. Senkit sem szabad meggyőződési miatt zaklatni, legyenek ezek akár vallásuk, feltéve, hogy ezek megnyilvánulása nem zavarja a törvényes rendet.

XI. A gondolatok és vélemények szabad cseréje az ember egyik legértékesebb joga; tehát minden állampolgár szabadon beszélhet, írhat és nyomtathat, de a törvény által meghatározott esetben felelnie kell e szabadsággal való visszaélésekért.” (Emberi és polgári jogok nyilatkozata, 1789. augusztus 26.)

F4 „XII. Az ember és polgár jogainak biztosítása karhatalmat tesz szükségessé; e hatalmat ezért mindenki javára hozzá létre, nem pedig azok egyéni hasznára, akikre rá van bízva.

XIII. A karhatalom fenntartása és a kormányzat költségei miatt közös adózásra van szükség; amelyből egyenlő módon kell részesednie valamennyi állampolgárnak, képességeiknek megfelelően.” (Emberi és polgári jogok nyilatkozata, 1789. augusztus 26.)

Az Emberi és polgári jogok nyilatkozatának alapkérdezései (III., V.)

Az **Emberi és polgári jogok nyilatkozata** azokat az elveket fektette le, amelyek máig meghatározzák az **alkotmányos** rendszereket. A megalkotása óta eltelt idő történelmi tapasztalata azt mutatja, hogy a benne foglalt kijelentések közül egyetlen egy sem veszítette el az aktualitását vagy igazságát. Az emberi és polgári jogok körét bővíteni lehet, a szűkítés azonban az **alapvető emberi jogok** nyilvánvaló korlátozáshoz, az egyenlőség és szabadság elvének megsértéséhez vezet.

T2 1 Párizsban az elégedetlen tömeg **1789. július 14**-én elköpte a régi rendszert, majd **Versailles**-ban a harmadik rend kezdeményezésére az általános rendi gyűlés **nemzetgyűléssé** alakult. A nemzetgyűlés **1789. augusztus 26**-án elfogadta az Emberi és polgári jogok nyilatkozatát.✓ Ez a felvilágosodás korának államellenállási nézeteit összegezve 17 pontban rögzítette a polgári alkotmány alapelveit.✓✓ A szöveget nagyrészt La Fayette márki fogalmazta meg, olyan példákra tekintve, mint az angol Jogok törvénye (**Jognyilatkozat**) és az amerikai **Függetlenségi nyilatkozat**. A filozofusok közül főleg **Montesquieu** és **Rousseau** hatása érvényesült.✓ Ők elutasították a kiváltságosok uralmát biztosító politikai berendezkedést, és olyan államforma létfogaltságát hangsúlyozták, amelyben minden állampolgár szabad, vagyis döntési jogokkal rendelkezik.✓✓

T1 2 A Nyilatkozat első pontja leszögezi, hogy az emberek **szabadnak** és **egyenlőnek születnek**, a második pont tovább részletezi a természetes jogokat, kiegészítve a **tulajdon**, a **biztonság** és az **elnyomásnak** való **ellenállás** jogával. A felsorolt emberi jogok védelmét az **állam** feladatainak tekinti.✓ Ezek szerint a **hatalom** nem eredhet másról, mint a néptől, amely a politikai társulást létrehozta. Ez a **népszuverenitás** elve, amelyet a Nyilatkozat harmadik pontja meg is fogalmazott.✓✓ A negyedik és ötödik pont a szabadság definícióját adja meg: minden megtehető, ami másnak nem árt, és ami az egyenlőség elve alapján más számára is megengedhető. A szabadságot csak a világosan és pontosan megfogalmazott **törvény** korlátozhatja.✓ Az egyenlőség elvéből következik, hogy a törvényeknek mindenki egyformán köteles alávetni magát, a népszuverenitás elvéből pedig az következik, hogy a **törvényhozás**ban az állampolgárok is részt vehetnek.✓✓ Rousseau a törvényhozásban **közvetlen**, képviseli részvételt képzelt el, Montesquieu **képviselők útján való részvételt**, és ehhez a választójogot csak a tulajdonnal rendelkezők számára gondolta megadhatónak.✓ Az 1791-es alkotmány Montesquieu elvét alkalmazva a **cenzusos választójogot** mondta ki.✓✓

A Nyilatkozat arra is kitért, hogy a törvényeknek a tiltott cselekedetek felsorolása mellett szabályozniuk kell a vád alá helyezést, a fogvatartást

Emberi és polgári jogok nyilatkozata
alkotmány

alapvető emberi jogok

T2 Párizs, Versailles
T1 1789. július 14.
nemzetgyűlés
T1 1789. aug. 26.

E1 Jognyilatkozat,
Függetlenségi nyilatkozat
Montesquieu
Rousseau

E2 szabadság
egyenlőség
tulajdon, biztonság
ellenállás
állam, hatalom
népszuverenitás

F1 törvény

F2 törvényhozás

F3 közvetlen, képviseli részvétel

E3 cenzusos választójog

A 19. század eszméi és a nemzetállami törekvések

Feladat

Mutassa be a 19. században kialakult nézetrendszeret, eszmeáramlatokat és ezek egymáshoz való viszonyát!

Válaszában térjen ki a következő szempontokra!

- ① A gazdasági és társadalmi változások
- ② A polgári világnezet alapjai: liberalizmus, konzervativizmus, nacionalizmus
- ③ A munkásság helyzetének javítására tett javaslatok: a szocializmus eszméje

F1 „[...] az emberi szabadság [...] magába zárja először is a lelkiismeret egész belső világát, a legátfogóbb értelemben vett szabadságot követelve számára: a gondolkodás és az érzés szabadságát, az érzelmek és vélemények korlátlan szabadságát minden kérdésben. [...] Másodszor [...] szabadságot, [...] hogy vállalva a következményeket azt tegyük, amit tenni akarunk embertársaink akadályoztatásától mentesen, mindaddig, amíg az, amit teszünk, nincs az Ő kárukra. [...] Az egyén szabadságából harmadszor következik az egyének közötti társulás szabadsága [...].” (John Stuart Mill: A szabadságról, 1859)

F2 „[...] még halogatom szerencsékívánataimat Franciaország frissen kivívott szabadságához, míg tudomást nem szerzek arról, hogy e szabadság párosul-e kormányzással, közhatalommal, a hadseregek fegyelmezetségével és engedelmességével, a jövedelmek hatékony begyűjtésével és helyes elosztásával, erkölccsel és vallással, békével és renddel, illendő társadalmi szokásokkal. A maguk módján ezek szintén jó dolgok: nélkülük a szabadság sem üdvös, ameddig tart, s valószínűleg nem is tart sokáig.” (Edmund Burke: Töprengések a francia forradalomról, 1790)

F3 „Talpra! Németek! Talpra! Német nép! Te, egykor oly tiszteletre méltó, bátor és nagyra becsült nép! Talpra! Hasson át benneteket a nagy s olyan régen elfeledett testvériség! Érezzétek az azonos vér szent és eltéphetetlen kötelékeit, az azonos nyelvét és életmódét, hiszen éppen ezeket akarták ronggyá tépni az idegenek [...]. Ne legyen többé katolikus és protestáns, ne legyen többé porosz és osztrák, szász és bajor, sziléziai és hannoveri, ne legyen többé hitbéli különbség, gondolatbeli és akaratbeli ellentét közöttetek – legyetek végre egymásnak, akárjatok végre egyet szeretetben és hűségen egymás iránt, s nincs az az ördög, aki legyőzhetne benneteket.” (Ernst Moritz Arndt, 1813)

F4 „Az egész társadalom mindenki által két nagy ellenséges táborra szakad, két nagy, egymással homlokegyenest szembenálló osztályra: burzsoáziára és proletariátusra. [...] A burzsoá osztály létenek és uralmának leglényegesebb feltétele [...] a tőke képződése és gyarapítása; a tőke feltétele a béralkotás. [...] Az ipar haladása [...] a munkásoknak a konkurencia okozta ellenfelődése helyébe a munkásoknak a társulás révén létrejövő forradalmi egyesülést állítja. A nagyipar fejlődésével tehát kicsúszik a burzsoázia lába alól maga a talaj, amelyen termel és a termékeket elszállítja. mindenekelőtt saját sírsóját termeli. Pusztulása és a proletariátus győzelme egyaránt elkerülhetetlen.” (Karl Marx és Friedrich Engels: A Kommunista kiáltvány, 1848)

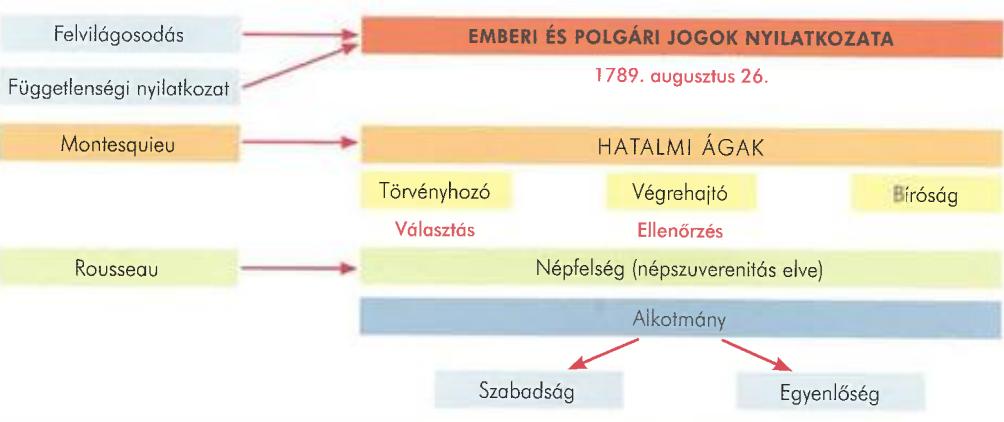
és a büntetést, a büntetésnek pedig arányosnak kell lennie az elkövetett bűnnel.✓ Ehhez kapcsolódva kinyilvánították az igazságszolgáltatás ma is érvényes alapelvét: a törvény előtti egyenlőség elvét, a meghozott törvények visszamenőleges alkalmazásának tilalmát, és az ártatlanság vélelmét. Mindezek azért fontosak, mert a törvények betartásától azóta is a hatalmi önkény korlátozását várják el az állampolgárok.✓✓

A tizedik pont a **vallásszabadságot**, a tizenegyedik a **gondolat-** és a **szólásszabadságot** nyilvánítja ki.✓ A két utóbbi természetes következménye a **sajtószabadság**. Már a Nyilatkozat is az egyén legértékesebb jogainak nevezte ezeket, igényük a 19. században – a polgári alkotmányok tanúsága szerint – még erősebbé vált.✓✓

A szabadság alapvető jogából nem következik, hogy az állam nem rendelkezhet **végrehajtó hatalommal**. A Nyilatkozat kimondja, hogy a közös jogok védelme megkívánja a „karhatalom” létrehozását, amelynek fenntartásához a **közteherviselés** elve szerint minden állampolgárnak hozzá kell járulnia. Azonos elvek alapján, de képességeik szerint különböző mértékben mindenkinél kell **adót fizetnie**.✓ Ezt a „karhatalmat” azonban a népszuverenitás elve alapján ellenőrizhetik azok, akik megbízták érdekeik, szabadságuk megvédelésével.✓✓

③ A Nyilatkozat alkotói Montesquieu-vel egyetértve kijelentették, hogy az emberi és polgári jogok érvényesülését a hatalom **elszámoltathatósága** és a **hatalmi ágak szétválasztása** garantisza.✓ Ahol ezek nem valósulnak meg, ott nincs szabadság, és az államnak nincs polgári alkotmánya. Ezzel a következtetéssel ma is egyetérthetünk.✓✓

A felvilágosodás optimistán tekintett a jövőbe: a Nyilatkozattól azt várták, hogy megjavítja az államot és jobb belátásra bírja a hatalom gyakorlóját.✓ A Nyilatkozat szövege azt sugallja, hogy ezeknek az elveknek és a jogoknak nemcsak a forradalmi Franciaországban, hanem minden államban érvényesülni kellene.✓✓

A 19. század főbb eszmeáramlatai (V.)

A 19. század politikai gondolkodására nagy hatást gyakorolt a **felvilágosodás**, a francia **polgári forradalom** és az **iparosodás**. Az ekkor született eszmerendszerek számos részletükben megváltoztak, az alapeltek azonban nem. Így a mai közéletben is meghatározó politikai nézetek alapjai a 19. századi eszmékre vezethetők vissza.

1 A 19. század a fellendülés korszaka volt **Európában** és az **Amerikai Egyesült Államokban**. A mezőgazdaság fejlődése a népesség gyors növekedését eredményezte. Az **ipari** fejlődés egész Európában változásokat idézett elő. Átalakult a településszerkezet, fölgynölt az **urbanizáció**, átalakult a társadalom szerkeze is. A kis és közepes tulajdonnal rendelkező rétegekből, illetve a szellemi foglalkozásúakból Nyugaton ki-alakult a **középosztály**, amely a **választójog** kiterjesztése következtében politikai szerephez jutott. A **gyáripar** növekedésével gyorsan nőtt a **bér-munkások** száma, nekik azonban nem volt parlamenti képviselőjük.✓✓

A 19. században is a **szabadság** állt a politikai gondolkodás középpontjában. A jogi egyenlőség kivívása ugyanis nem szüntetett meg minden társadalmi igazságtalanságot. Ezek feloldására különböző elkezelések születtek.

2 A liberalizmus vagy **szabadelvűség** teljesítette ki a felvilágosodás örökségét.✓ A liberálisok is hittek abban, hogy az egyének és a társadalmi intézmények a jogrend segítségével jobbá tehetők. Úgy vélték, hogy a korlátlan hatalom kialakulása megakadályozható a **hatalommegosztással** és az **alkotmányosság** kialakításával. Bár a liberalizmus még **1848**-ban is **forradalmak** ideológiája volt, képviselői elsősorban **parlamentáris** keretek között igyekeztek elérni céljaikat.✓✓ A társadalom és a gazdaság működésében az **egyenlőséget** hangsúlyozták: szükségesnek tartották, hogy az állam biztosítsa a legszélesebb **polgári szabadságjogokat**.✓ A **törvény előtt** és az adózásban **egyenlőséget** hirdettek. A gazdasági élet alapelvének a **szabad verseny** tartották. A liberalizmus társadalmi bázisa a **középosztály** volt, amely az állam szerepének minimalizálására törekedett.✓✓

A **konzervativizmus** valójában nem eszmerendszer, inkább viszonyulás a társadalmi folyamatokhoz. Burke a francia forradalom kritikájaként fogalmazta meg alapelvét: a konzervatívok veszélyesnek tartották az olyan változtatásokat, melyek az adott társadalmi-politikai rendszer megsemmisüléséhez vezethetnék.✓ Az emberi természetet tökéletlennek tartották, ezért nem hitték, hogy az egyént jó irányba lehet befolyásolni. A szabadság szükségességét nem tagadták, de szerintük azt csak a **közösségek** megszokott rendje biztosíthatja.✓✓ A **magántulajdon** sérthetetlennek tartották. A társadalmi rend fenntartásában az **egyháznak** és a **val-lásnak** fontos szerepet tulajdonítottak. A **családot**, a helyi közösségeket,

felvilágosodás
polgári forradalom
iparosodás

T1 19. század
T2 Európa, Amerikai Egyesült Államok
ipar
urbanizáció

E1 középosztály
választójog
gyáripar
munkások
szabadság

T1 liberalizmus
szabadelvűség
hatalommegosztás
alkotmányosság
forradalom

E2 1848
parlament
egyen
polgári szabadságjogok, törvény előtti egyenlőség
szabad verseny

F1 konzervativizmus

F2 közösségek
magántulajdon
egyház
vallás, család

a **hagyományokat** tekintették értéknek.✓ Nem vetették el a változtatást, de csak a megfontolt átalakítás volt elfogadható számukra.✓✓ A konzervativizmus azért válhatott jelentős politikai tényezővé,✓ mert képviselői elfogadva az alkotmányosság elvét, korlátozták az állam elnyomó szerepét. Így nem csak a nemesi eredetű rétegek érdekeit képviselték.✓✓

A **nacionalizmus**, a nemzeti összetartozás eszméje is kötődik a forradalmi Franciaországhoz. Európában a napóleonii háborúk következtében alakult ki. A közös történelmi múlttal, közös nyelvvel és kultúrával rendelkező emberek a 19. század elejétől vallják magukat egy **nemzet**hez tartozónak.✓ A nem egy államban élő **kultúrnemzetek**, például a németek arra törekedtek, hogy **nemzetállamot** hozzanak létre, amelyben a nyelvi-kulturális határ egybeesik az államhatárral.✓✓ A liberalizmus összefonódott a nacionalizmussal: a polgári átalakulás mellett az 1848-as forradalmak célja a **nemzeti önrendelkezés** biztosítása volt.✓ A nemzetállami törekvések szembeszálltak a soknemzetűséggel, több kultúrnemzetet magukba foglaló birodalmakkal is, amelyek érdeke az **államnemzeti** eszme, az egy politikai nemzet elvénél fenntartása volt.✓✓

3 Az iparosodott államokban a tőkések és munkások közötti vagyoni különbség növelte a feszültségeket. Az ellentétek feloldására törekedve többen is megfogalmazták a **szocializmus**, a társadalmi egyenlőség programját.✓ A javaslatok abban egységesek voltak, hogy a **kiszákmányolást** kell megszüntetni – a megtermelt javak igazságos elosztásával. Megfogalmazódott a **közösségi tulajdon** igénye is.✓✓

A legnagyobb hatású elméletet **Marx** dolgozta ki: a társadalom történetét vizsgálva megállapította, hogy az lényegében **osztályharc**, kiszákmányolók és kiszákmányoltak küzdelme. Úgy vélte, hogy a **kapitalizmussal** az **osztálytársadalom** elérte fejlődése végpontját, és a közeljövőben a **proletariátus** világörökötő forradalma fogja elsöpörni a bursztázia uralmát.✓ A munkásosztály megszerzi az államhatalmat, megszünteti a magántulajdont, így létrejön az osztályok nélküli társadalom.✓✓

Marx elmélete is utópiának bizonyult, a gyakorlatba átültetve diktatórák, igazságtalan politikai rendszerek kialakulásához vezetett.

hagyomány

E3

nacionalizmus
nemzet
kultúrnemzet
nemzetállam

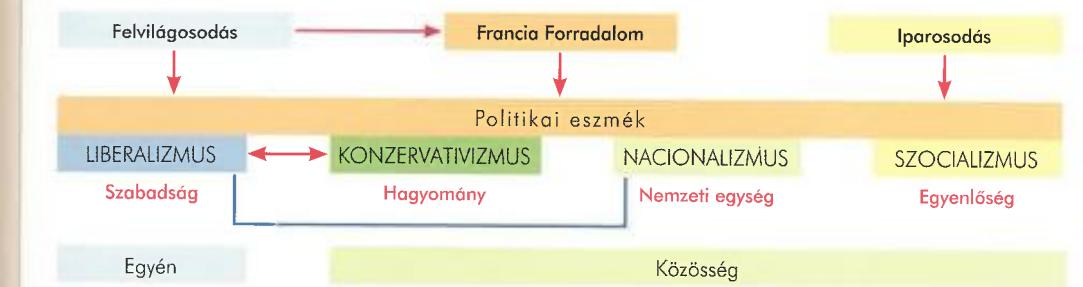
F3

nemzeti önrendelkezés
államnemzeti

E4

szocializmus
kiszákmányolás
közösségi tulajdon
Marx
osztályharc
kapitalizmus
osztálytársadalom
proletariátus

F4

Gyarmati függés és harc a világ újrafelosztásáért

Feladat

A forrás és ismeretei segítségével mutassa be a szövetségi rendszerek kialakulásának lépéseit!

Válaszban térjen ki a következő szempontokra!

- ① Az ellentétes fejlődés
- ② A hármas szövetség kialakulása
- ③ Az antant

F1 „1. Bolgárország önhatalósági és adózó fejedelemséggé alakítatták ő császári felsége, a szultán hűbérurasága alatt [...]. [...]”

6. Bulgária ideiglenes kormányát a szervezeti szabályzat elkészültéig egy orosz császári biztos fogja vezetni [...]. [...]”

25. Bosznia és Hercegovina tartományokat Ausztria–Magyarország fogja megszállni és kormányozni.” (A berlini kongresszus jegyzőkönyvéből; 1878)

F2 „Őfelségeik [...] a német császár [...] és Ausztria császára [...] elhatározták, hogy a béke és a kölcsönös védelem szövetségét kötik meg egymással. I. cikkely. Abban az esetben, ha az egyik birodalmat [...] Oroszország részéről támadás érné, minden szerződő fél köteles egymásnak birodalma teljes fegyveres erejével segítséget nyújtani, s ennek megfelelően csakis együttesen és közös megegyezés esetén békét kötni.” (Kettős szövetség, 1879)

F3 „Végtelenül megalázó lenne számunkra, ha kárpótlást követelnénk Fashoda kiürítéséért. Megpróbálták elérni a megalázásunkat – az egyetlen eszköz ennek elhárítására, ha nem megyünk bele valamilyen kufárkodásba. Nagyon tévednek azok a lapok, amelyek a pillanatot érettnek tartják a London és Párizs közötti összes vitakérdés elintézésére, mert éppen most kellett olyan felénk irányuló érzelmeket tapasztalnunk Anglia részéről, amelyek a legkevésbé sem alkalmasak arra, hogy bennünket illesmire bátorítsanak.” (Journal des Débats, 1898)

F4 „1. Nagy-Britannia kötelezi magát, hogy nem törekzik a maga számára megszerezni [...] semmiféle politikai vagy kereskedelmi jellegű koncessziót* [...] az Iszfahánon, Jezden és Hakin áthaladó vonalon túl, amely a perzsa határon az orosz–afgán határ metszéspontjánál ér véget [...]. 2. Oroszország kötelezi magát, hogy törekzik a maga számára megszerezni [...] semmiféle politikai vagy kereskedelmi jellegű koncessziót [...] az afgán határtól Gazikon, Birdzsanon, Kermanon keresztül Bender Abbászban végződő vonalon túl [...].” (Oroszország és Nagy-Britannia szerződése, 1907)

A szövetségi rendszerek kialakulása (VI.)

Az egységes német állam megteremtéséhez Poroszországnak elsősorban győztes háborúkat kellett vínni, ezután új helyzetben alakíthatta ki viszonyrendszerét a nemzetközi politikában. Az egyesítésben fő riválisát, Ausztriát 1866-ban legyőzte, majd létrehozta az Észak-német Szövetséget. Ehhez a délnémet államok a Franciaország feletti győzelem után csatlakozhattak. Az egységes **Német Császárságot** **1871**-ben **Versailles**-ban kiáltották ki.✓ A békészerződés értelmében Németország megkapta Franciaországtól **Elzászt** és **Lotharingiat**, a veszes államot jelentős hadisarcjal is sújtották, ezért a német politikának számolnia kellett a franciák **revans** törekvésével.✓✓

① A német nemzetállam, és ezzel az egységes piac megteremtése Németország gyors gazdasági fejlődéséhez vezetett. A gazdasági adottságok elsősorban a **nehézipar** (bányászat, vas- és acéltermelés) fejlődését ösztönözték.✓ Az iparvidékekre, a Ruhr-vidékre, Sziléziába, a Saar-vidékre nagy mennyiséggű **tőke** áramlott, ami segítette az iparosodást. A gazdaságilag jelentős területek összekötését a gyorsan bővülő vasúthálózat segítette elő. Ekkor vált a nehézipar vezető vállalatává a vasúti síneket és ágyúkat gyártó Krupp-művek.✓✓

A 19–20. század fordulójára jellemző az úgynevezett **ellentétes fejlődés**.✓ Németország a 19. század utolsó harmadában **gazdasági nagyhatalommá** vált, és egyre határozottabban jelezte szándékát a **gyarmatosításba** való bekapcsolódásra. Gazdasági fejlettség tekintetében megelőzte Franciaországot és részben Nagy-Britanniát is.✓✓ A további beruházások érdekében gyarmatokra volt szüksége, Ázsia és Afrika nagy része viszont angol és francia kézen volt. Németország mint későn induló nagyhatalom minden össze négy afrikai gyarmatot tudott szerezni 1884-ben, Togót, Kamerunt, Német-Kelet-Afrikát és Német-Délnyugat-Afrikát.✓ További gyarmatokat csak **háborúval** szerezhettek Nagy-Britannia és Franciaország rovására.✓✓

② Ezekkel az okokkal magyarázható, hogy 1873-ban Oroszországgal és az Osztrák–Magyar Monarchiával létrehozta a **három császár szövetséget**.✓ Bár a szövetség a nagyhatalmak együttműködésére épült, a balkáni rendezésben Oroszország Ausztria–Magyarország kizárássával próbált sikert elérni.✓✓ Az 1877–1878-as, az orosz–török háborút követő San Stefanó-i békében Oroszország jelentős befolyást szerzett a Balkánon, amivel szemben a nagyhatalmak – köztük saját szövetségesei is – felléptek. A **Balkánon** – az Oszmán Birodalom megyyengülésével – a Monarchia és Oroszország is ki akarta terjeszteni befolyását,✓ ezért a szövetség felbomlott.✓✓ Mivel Németország és Ausztria–Magyarország között nem volt érdekellentét, nem sokkal később, 1879-ben megkötötték az oroszellenes kettős szövetséget,✓

T1	1871
T2	Német Császárság Versailles, Elzász, Lotharingia
E1	revans

nehézipar
tőke

E2	elltétes fejlődés gazdaság nagyhatalom gyarmatosítás
----	---

E3
háború

E4	három császár szövetsége
----	--------------------------

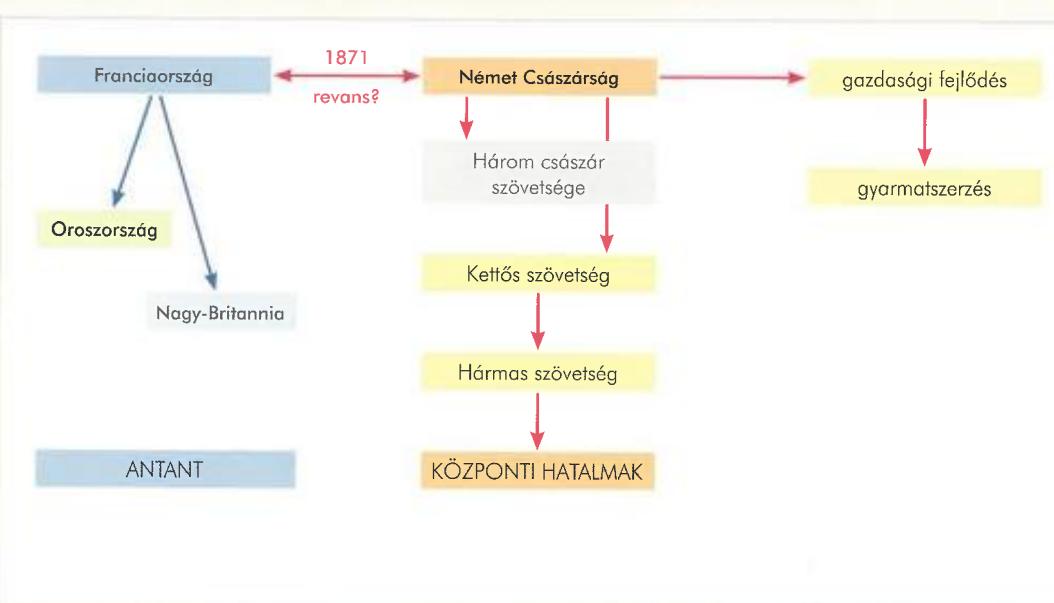
E5

T2	Balkán
----	--------

F1

amelyhez 1882-ben Olaszország is csatlakozott. Az így kialakult **hármas szövetség** megfelelt Bismarck német kancellár elképzeléseinek: sikerült Franciaországot elszigetelnie, amely így egy háború esetén nem számíthatna támogatókra.✓✓

3 Bismarck számítása azonban nem vált be: Franciaország 1893-ban németellenes szövetséget kötött Oroszországgal.✓ Ez a megállapodás azt is jelentette, hogy a béke felerősítése esetén Németország két-frontos háborúra kényszerül Franciaországgal és Oroszországgal.✓✓ Az afrikai gyarmatok miatti vetélkedés Nagy-Britannia és Franciaország között az 1898-as **fashodai incidens**hez vezetett. A két gyarmatosító hadserege a szudáni Fashodánál találkozott, ami fegyveres összecsapással fenyegetett.✓ A konfliktust végül tárgyalások útján rendezték, és a két állam 1904-ben megkötötte az **antantegyezményt**. Ebben Franciaország lemondott területi igényeiről Szu-dánban, az angolok viszont támogatást ígértek a franciák további, elsősorban marokkói terjeszkedéséhez.✓✓ Franciaország két **szövetsége** között a perzsa területek kérdésében fenyegetett fegyveres összeütközés. Végül a francia közvetítéssel megkötött megállapodással érdekerületekre osztották Perzsiát.✓ Így 1907-ben kialakult a hármas antant, amely stratégiai szempontból kedvezőbb helyzetbe került a német szövetségi rendszernél.✓✓ Németországot hátrányosan érintette az is, hogy 1902-ben Olaszország egy titkos egyezményenél **semlegességről** biztosította Franciaországot, ha háborúba keveredik a Német Császársággal.

T1 1882
hármas szövetség

F2

E6
fashodai incidens

T1 1904
antant

F3 szövetséges

T1 1907

F4 semlegesség

Az ipari forradalom hullámai és hatásai

Feladat

Mutassa be az ipari forradalom főbb jellemzőit és legfontosabb találmányait!

Válaszban térjen ki a következő szempontokra!

- 1 Az iparosodás feltételei Angliában
- 2 Találmányok az iparosodás első korszakából
- 3 Az iparosodás újabb szakaszának jellemzői

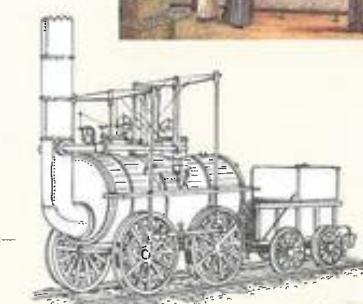
F1 A textilipar fejlődése a szövőszéktől a fonogyárig

- 1733: repülő vetélő – felgyorsította a szövést
- 1764: „Fonó Jenny” – egyszerre 8 orsót működtetett
- 1768: vízzel működtethető fonógép
- 1779: „öszvéry” kézi fonógép – egyesítette elődei eredményeit
- 1785: mechanikus szövőszék
- 1794: gyapottisztító gép
- 1804: lyukkártyás szövőgép
- 1825: gőzgéppel hajtott szövőgép

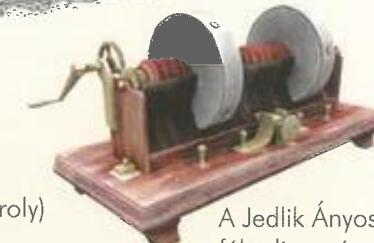
F2 A Locomotion

Stephenson a korábbi kísérletek tapasztalataira alapozva építette meg gőzmozdonyát, amely 1825-ben vontatott először szerelvényt a Stockton–Darlington-vasútvonalon.

F3 Az elektromosság főbb találmányai

- 1861: dinamó (Jedlik Ányos)
- 1879: szénszálas izzó (Edison)
- 1882: New York-i villanytelep (Edison)
- 1885: transzformátor (Déri Miksa, Bláthy Ottó, Zipernowsky Károly)

A Jedlik Ányos-féle dinamó

F4 A vas alkalmazása az építészetben

Öntöttvas híd az angliai Severn folyó fölött

A Nyugati pályaudvar vasszerkezete (1877)

Az ipari forradalmak legjelentősebb területei, találmanyai, a gyáripar kezdetei (I.)

Ipari forradalomnak azt a történelmi fordulatot nevezik, amikor megkezdődött a tőke és a munkaerő átáramlása a mezőgazdaságból az iparba, valamint gépesítették a termelést, és ennek következtében az **ipari termelés növekedése** folyamatosan meghaladta a mezőgazdaságét. Ez a változás Angliában történt meg először a **18. század utolsó harmadában**. Az **iparosodás** azóta is állandó jelenség, amelyet több szakaszra osztanak. minden újabb korszakát ugrásszerű technológiai fejlődés és jelentős társadalmi átalakulás jelzi.

1 Az iparosodásnak **Nagy-Britanniában** minden más országánál kedvezőbb feltételei voltak: a 18. század első felében lezajlott a mezőgazdaság tőkés átalakulása, a termelés modernizálása. Így rendelkezésre állt az ipar számára szükséges **munkaerő** és **tőke**. A gyarmatbirodalom és a gazdagodó társadalmi rétegek **kereslete** állandó **piacot** biztosított az iparcikkeknek. A vállalkozások a **bankok** től kérhettek **hitelt**. Az iparosodást elősegítette a gépekhez szükséges **nyersanyagok** bősége is: Anglia jelentős szén- és vasérckészletekkel rendelkezett. ✓✓

2 Az ipar átalakulása hamarosan **Nyugat-Európában** és **Észak-Amerikában** is megkezdődött. A változás először mindenütt a kisebb tőkeigényű **könnyűiparban** indult el. A **textilipar** gépesítése, a **fotonágépek** és mechanikus **szövőszékek** alkalmazása hatékonyabbá tette a munkát, ami további újításokra ösztönözte a vállalkozókat. Így egyre több és olcsóbb terméket állítottak elő. Az alacsony ár miatt a termelés folyamatos **bővítménye** vezetett. Így a vállalkozók mind nagyobb **haszonhoz** jutottak. ✓✓

A termelés növeléséhez új **energiaforrásra** volt szükség. Miután **James Watt** 1769-ben megalkotta az általánosan használható **gózgépet**, megkezdődhetett a gózenergia ipari alkalmazása. Ennek következtében a hagyományos háziipart és a kézműipart felváltotta a gépesített termelés. Ezzel új üzemforma jött létre: a **gyár**. ✓✓

A árumennyiség növekedése megkövetelte a **közlekedés** fejlesztését. ✓ A góz hajtőerejét ezen a területen is igyekeztek kihasználni. Mivel az ipari forradalom előtt csak vízi úton lehetett olcsón nagy tömegű **árut szállítani**, először a **gózhajót** letölthető valósult meg. ✓✓ A szárazföldi közlekedésben a **vasút** hozta meg az igazi áttörést. George **Stephenson** gőzmozdonya 1825-től közlekedett a szabványosított, azonos nyomtávú síneken. ✓ Az iparosodás hatására a 19. század első felében Európa-szerte és az USA-ban vasútépítési láz tört ki, vasúton ugyanis óriási mennyiséggű árut lehetett gyorsan és pontosan szállítani, és a személyszállítást is felgyorsította. A vasúti forgalom növekedé-

ipari forradalom

ipari növekedés

T1 a 18. sz. utolsó
harmada

T2 Nagy-Britannia

munkaerő, tőke

kereslet

piac, bank

hitel

nyersanyag

E1

T2

Nyugat-Európa,

Észak-Amerika

könnyűipar, textilipar

fonágép, szövőgép

F1

a termelés bővülése

haszon

energiaforrás

James Watt,

gózgép

E2

gyár

közlekedés

E3

áruszállítás

gózhajó

vasút

Stephenson

se élénkítette a gazdaságot, mivel könnyebb volt elérni a piacokat és a nyersanyaglelhelyeket. ✓✓

A vasúti sínek, kocsik gyártása folyamatos és nagy értékű megrendeléseket jelentett a **nehézipar** számára. ✓ A vaskohászat egyre jobb technológiát alkalmazott, így egyre jobb minőségű **vasat** és **acélt** tudtak előállítani. Ez lehetővé tette a precízebb fém**gépek** és alkatrészeik **gyártását**. ✓✓

3 A 19. század utolsó harmadában az iparosodás új szakaszba lépett. A kémia fejlődésének eredményeként megjelent a **kőolaj** mint energiahordozó, amelyből a gózgépnél jobb hatásfokú **belső égésű motor** (Otto, 1876) üzemanyaga készült. ✓ A kis méretű erőgép új lehetőségeket teremtett a közlekedésben: **német** mérnökök építették meg az **autómobilt**, amelyet az **amerikai Henry Ford** cége kezdett **tömegesen gyártani** (T-modell, 1908) a futószalagos munkaszervezés eredményeként. Ezt a könnyű motort építették be a **repülőgéphe** (Wright testvérek, 1903) is. ✓✓ A kőolaj feldolgozása átalakította a **vegyipart**: fellendült a gumi-, üveg-, műanyag-, műtrágya- és gyógyszergyártás.

A legnagyobb hatású tudományos és technikai eredmény az **elektromos áram** ipari előállítása és széles körű alkalmazása volt. Ezt Jedlik Ányos és Ernst Siemens dinamója tette lehetővé. Az elektromosság a minden nap életben is megjelent **Edison** szénszálas izzója révén. ✓ A hírközlés új eszközei, a telefon, a rádió szintén elektromos árammal működtek, ahogy a mozi és a fonográf is. ✓✓

A vasat nemcsak gépekhez, hanem hidak, csarnoképületek szerkezetéhez is alkalmazták; az első ilyen építmény Magyarországon a Nyugati pályaudvar volt. ✓ Ezt a kohászat fejlődése tette lehetővé: a Martin-Siemens-kemencében magas minőségű acélt állítottak elő. Ennek felhasználása javította a szerszámok, gépek, sínek minőségét is. ✓✓

A kohászati, elektronikai és vegyipari találmanyoknak köszönhetően jelentősen átalakult a nagyvárosi élet. ✓ Kiépítették a közvilágítást, amely előbb gázzal, később elektromossággal működött. A városokban megjelent a villamos és elterjedt a négyütemű motorral hajtott autó is. ✓✓

F2

nehézipar
vas, acél, gépgyártás

E4

T1 a 19. sz. utolsó
harmada
kőolaj
belső égésű motor

T2

Németország, USA
autómobil
tömeggyártás
repülőgép
vegyipar

E5

elektromos áram

F3

F4

E6

IPAROSODÁS: TŐKE, MUNKAERŐ, PIAC, INNOVÁCIÓ

a 18. sz. utolsó harmadától – Nagy-Britannia

Könnyűipar

Vasipar

a 19. sz. utolsó harmadától – Németország, USA

Nehézipar

Szövés, fonás gépesítése

Gépgyártás

Szén

Gőzgép

Belső égésű motor

Elektromos áram

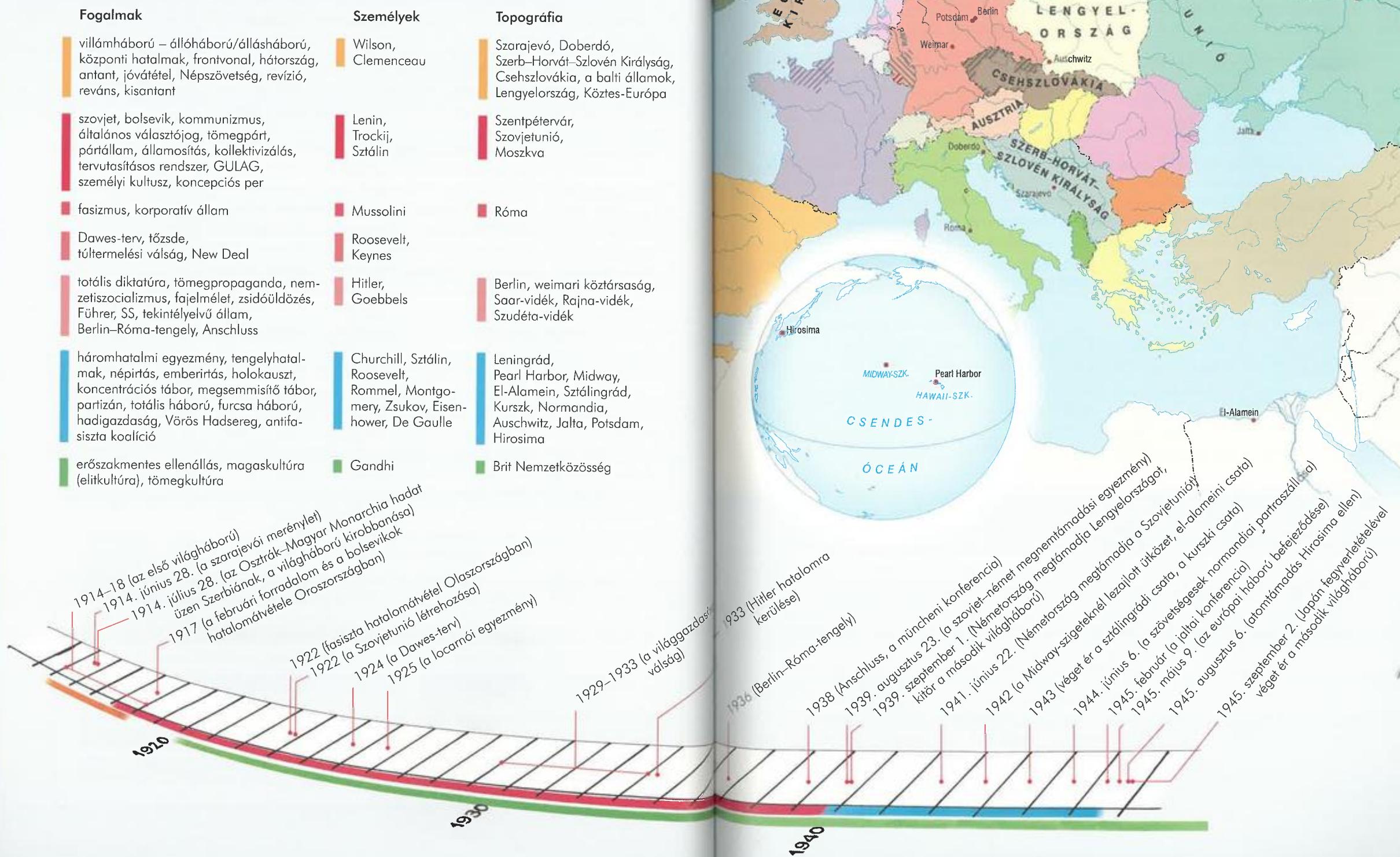
Gyár

Kőolaj

Vasút

Vegyipar

A világháborúk kora (1914–1945)

Az első világháború és következményei

Feladat

A forrás és ismeretei segítségével mutassa be az első világháborúban részt vevő államokat, valamint a háborúban kialakuló frontvonalakat! Ismertesse, hogy a hadviselésnek milyen új sajátosságai jelentek meg a korábbi háborúkhöz képest!

Válaszában térjen ki a következő szempontokra!

- 1 A háború kitörése
- 2 A fő frontvonalak kialakulása
- 3 A hadviselés sajátosságai

F1 „[...] a legfontosabb döntés, amit, mint a német vezérkar vezetője meg kellett hoznom az volt, hogy Németország a két fronton védekezzen harcoljon-e, vagy csak egy fronton, de ott támadni kellene. Részletes vizsgálat és tanulmányok után, úgy döntöttem, hogy ez utóbbit választom, tehát a támadást nyugaton a lehető legerősebb erők bevetésével kell lefolytatni. Ez azt jelentette, hogy az ugyanakkor keleten folytatott harcokat minimális haderővel is el lehet majd végezni. Volt némi remény, hogy határozott fellépéssel nyugaton a csata hamar véget ér, de ez csak akkor valósulhat meg, ha nyílt harcot vívunk a francia hadsereggel.” (Von Moltke, Gondolatok és emlékeim, 1914)

F2 A háború fő hadszínterei

F3 A szemben álló felek erőviszonyai

Központi hatalmak	Összlakosság	Mozgósítottak összesen
Németország	65 000 000	11 000 000
Ausztria–Magyarország	52 000 000	7 800 000
Törökország	21 000 000	2 800 000
Bulgária	4 800 000	1 200 000
Összesen	142 800 000	22 800 000

Fontosabb antantországok	Összlakosság	Mozgósítottak összesen
Nagy-Britannia	46 000 000	8 900 000
Franciaország	40 000 000	8 400 000
Oroszország	153 000 000	12 000 000
Olaszország	36 000 000	5 600 000
USA	92 000 000	4 300 000
Összesen	367 000 000	39 200 000

Hadviselés az első világháborúban (VI.)

1 1914. június 28-án Gavrilo Princip szerb nacionalista diá

Szarajevóban sikeres merényletet hajtott végre Ferenc Ferdinánd, az Osztrák–Magyar Monarchia trónörökösé ellen.✓ A merényletet a központi hatalmak megfelelő ürügyek találták a háború kirobbanására.

1914. július 28-án az Osztrák–Magyar Monarchia **hadat**

üzent Szerbiának, ezzel kitört az első világháború.✓ Németország előbb a gyorsan **mozgósító** Oroszországnak, majd Franciaországnak is hadat üzent, és megindította a támadását Franciaország ellen. Belgium **semlegessége**nek megsértése miatt Nagy-Britannia is hadat üzent Németországnak. A **központi hatalmak** oldalán 1914-ben az Oszmán Birodalom, 1915-ben pedig Bulgária lépett hadba.✓ Korábbi szövetségeik egyelőre nem léptek be a háborúba. Az antanttól kapott kedvező ajánlatok hatására Olaszország 1915-ben, Románia 1916-ban az **antant** szövetségeseként indított hadműveleteket, Spanyolország pedig semleges maradt.✓

2 Németország a vezérkari főnök, Moltke által átdolgozott **villámháborús** haditerv alapján indított támadást. A Schlieffen-terv szerint

először Franciaországot kellett volna legyőzni egy gyors hadjárrattal, miközben az oroszok megállítására elég lett volna kisebb erőket bevetni.✓ Oroszország azonban a vártnál rövidebb idő alatt mozgósított és indított támadást, amelynek megállítására nyugatról kellett csapatokat elvonni. Az átcsoportosítás miatt nem sikerült a Monarchia Szerbia elleni támadása sem.✓ A két fél kölcsönösen megállította egymás támadásait. Oroszország Kelet-Poroszországban a németekkel, Galiciában az Osztrák–Magyar Monarchiával harcolt. Nagy-Britannia és Franciaország csapatai a svájci határtól a tengerig húzódó nyugati **frontvonalon** álltak szemben a német hadsereggel. Olaszország hadba lépésével Északkelet-Olaszországban alakult ki új front. Az Oszmán Birodalom és Oroszország nyílt összecsapására Kelet-Anatóliában került sor.✓ Ez az öt fő frontvonal a háború végéig lényegesen nem változott, mert az erők kiegyenlítettek voltak. Így a villámháborús terv kudarcot vallott, és **állóháború** alakult ki.✓ Az 1917-es oroszországi forradalmaknak köszönhetően az 1918-as különbéke után a központi hatalmak mentesítések a többfrontos háború alól.✓ Az orosz kilépés ellensúlyozására lépett be az Egyesült Államok a háborúba 1917-ben. Az antant így jelentős erőfölénybe került.✓

3 Az első világháborúban tömegesen álltak rendelkezésre a fronton bevethető, kiképzett tartalékosok.✓ A nagy létszámu, többmilliós **haderő** bevetését az tette lehetővé, hogy a hadviselő felek már évekkel a háború előtt bevezették az **általános hadkötelezettséget**.✓ Az előző évtizedek tudományos–műszaki fejlődése követke-

T1 1914. június 28.
T2 Szarajevó

T1 1914. július 28.
E1 hadüzenet
mozgósítás

semleges
T2 központi hatalmak

T2 antant
E2 villámháború

F1
frontvonal

F2
állóháború

E3
haderő
általános hadkötelezettség

tében a fegyverek hatásfoka jelentősen megnőtt, a hadiipar kapacitása pedig alkalmas volt nagy mennyiségű hadieszköz gyártására. Így a hadviselő felek között **anyagcsata** alakult ki: az a szövetség győzhetett, amelyik nagyobb emberi és hadianyag-tartalékkal, illetve erősebb gazdasággal rendelkezett.✓✓

A nagy tűzerejű **gépfegyverek**, **ágyúk**, **aknavetők** elleni védekezésül a hadseregek **lövészárkokba** ásták be magukat. A lövészárkok **elfoglalására** vetették be a **harmadik gázt**.✓ A levegőnél nehezebb gáz elleni védekezésül **gázálarcokat** fejlesztettek ki, amelyeket a háború alatt tökéletesítettek.✓✓

A végső győzelem érdekében a hadviselő államok további új haditechnikai eszközöket: **tankokat**, **repülőket**, **tengeralattjárókat**, nagyobb hatótávolságú ágyúkat vetettek be.✓ Ezekkel ugyan a remélt eredményeket nem tudták elérni, viszont jelentősen megnőtt az áldozatok, a halottak, sebesültek és rokkantak száma.✓✓

A háború végül az antant győzelmevel zárt. A központi hatalmak államai egymás után **kapituláltak**,✓ végül **1918. november 11-**én Németország fegyverletételével ért véget a világháború.✓✓

anyagcsata

E4

gépfegyver, ágyú
aknavető
lövészárkok
harmadik gáz, gázálarc

F3

tank, repülő
tengeralattjáró

E5

kapituláció

T1

1918. nov. 11.

E6

Feladat

A források és ismeretei segítségével mutassa be a Párizs környéki békéket, a békétárgyalásokon megmutatkozó hatalmi ellentéteket!

Válaszában térlen ki a következő szempontokra!

- 1 A wilsoni pontok érvényesülése a békében
- 2 Anglia és Franciaország érdekeinek ütközése
- 3 A versailles-i és saint-germaini békék
- 4 A trianonai béké területi vonatkozásai

F1 „IX. Az olasz határokat a felismerhető nemzetiségi vonalak szerint kell kiigazítani.

X. Ausztria–Magyarország népei részére meg kell adni az önálló fejlődés legszabadabb lehetőségét. [...]

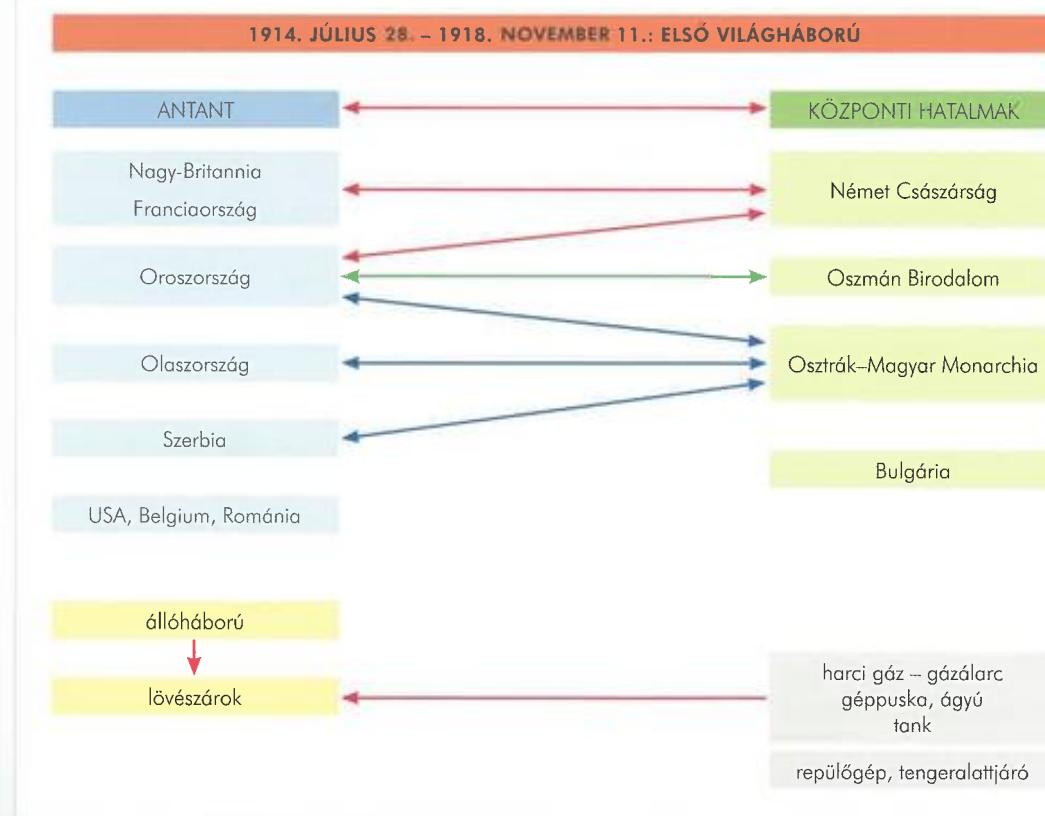
XII. A jelenlegi Ottomán Birodalom török részeinek teljes szuverenitást kell biztosítani, de a többi nemzetiség részére biztosítani kell létük teljes biztonságát.

XIII. Független lengyel államot kell létesíteni, amely magában foglalja a lengyel lakosság lakta részeket.” (Wilson 14 pontja, 1918)

F2 „A német hadsereg összlétszáma nem haladhatja meg a 100 000 főt, ideérte a tiszteket. Az általános hadkötelezettséget Németországban el kell törölni.” (Versailles-i békeszerződés)

F3 „Nem szabad megfeledkezni arról, hogy a meghozandó döntések től függ Franciaország jövője keleten. Ha kielégítjük a románok jogos követeléseit, és betartjuk kötelezettségeinket, Romániában több mint 15 millió lakossal rendelkező igazi francia gyarmatunk lesz, ahol fejleszthetjük kereskedelmünket és iparunkat, és ahol úgy érezhetjük magunkat, akárcsak otthon.” (A bukaresti francia misszió vezetőjének távirata, 1919. január)

F4 A trianonai béké határváltozásai

Az I. világháborút lezáró Párizs környéki békek (VI.)

Az 1914–18-ig tartó első világháború a **központi hatalmak** vereségével végződött. Németország kapitulációja után lehetővé vált a **háborút** lezáró **béke** feltételeinek kidolgozása.

1 Wilson, az USA elnöke már 1918 januárjában nyilvánosságra hozta 14 pontos békejavaslatát.✓ A béke fenntartása érdekében – Wilson javaslatára – létrehozták a **Népszövetséget**. Az USA elnöke a nyílt diplomácia, a fegyverkezés általános csökkentése, a szabad kereskedelem és hajózás elveinek megfogalmazásával egy igazságos béke alapjait kívánta megteremteni.✓✓ Indítványozta például, hogy a győztesek ismerjék el az Osztrák–Magyar Monarchia és az Oszmán Birodalom **nemzetéinek önrendelkezési jogát**, állításak helyre Lengyelország államiságát, és csatolják Olaszországhoz az olaszlakta területeket.✓ Az antant hatalmak azonban győzelmüük kihasználására és – hogy a **revans** lehetőségét kizárták – az ellenségeik végleges meggyengítésére törekedtek.✓✓

2 Így Wilson háttérbe vonulása mellett a brit és a francia érdekelhetők befolyásolták a békepontokat. Nagy-Britannia a nyugat-európai erőegysúlyra törekedett, míg Franciaország célja Németország teljes meggyengítése és a közép-európai régió feletti befolyás megszerzése volt.✓ **Clemenceau** francia miniszterelnök ezt a cseh és román területi követelések kielégítésével kívánta biztosítani. Ezen államok megérősítésével akarta feltartóztatni a bolsevik eszmék terjesztését is.✓✓

Az 1919. január 18-án Versailles-ban megnyíló békekonferencián a győztes **államok** képviselői vettek részt, a veszteseket csak a kidolgozott békéfeltételek aláírására hívták meg. Ezért beszélünk békediáltatásról. A vesztes államoknak megtiltották az általános **hadkötelezettséget** és a **hadseregek fejlesztését**,✓ valamint **jóvátétel** fizetésére is kötelezték őket. Franciaország ugyanis azt remélte, hogy a vesztesek, különösen Németország gazdasági és katonai meggyengítésével elkerülhető az újabb háború.✓✓

3 A Németországot sújtó versailles-i békét **1919. június 28-**án írták alá. Eszerint Németország elveszítette **gyarmatait**, amelyeken Franciaország és Nagy-Britannia osztottak. Franciaországhoz csatolták **Elzász-Lotharingiat**, az angolok azonban megakadályozták, hogy a franciák a Rajna partjáig terjeszkedjenek.✓ A Rajna bal partja népszövetségi ellenőrzés alá került, jobb partján **demilitarizált övezetet** alakítottak ki.✓✓ A német iparvidékek közül a **Saar-vidék** került népszövetségi ellenőrzés alá. Itt a lakosság tizenöt év után **népszavazással** döntethetett a terület hovatartozásáról. A **Ruhr-vidék** Németországé maradt, de az itt kibányászott szemet Franciaországba szállították.✓ A Szovjet-Oroszországtól 1918-ban megszerzett területekből létrejött a Lengyel Köztársa-

központi hatalmak
háború
béke
Wilson

Népszövetség

E1

nemzet
önrendelkezési jog
revans

F1

Clemenceau

F3

állam
hadkötelezettség
hadsereg, jóvátétel

F2

T1 1919. június 28.
gyarmat
T2 Elzász-Lotharingia

demilitarizált övezet

E2
T2
T2

Saar-vidék
népszavazás
Ruhr-vidék

ság, amelynek a lengyel **Korridorral** biztosítottak kijáratot a tengerhez. A Korridor Lengyelországot összekötötte Gdańskkal, de Kelet-Poroszországot elválasztotta Németországtól.✓✓

Az 1919. szeptember 10-én aláírt saint-germaini békében Ausztria elismerte a Monarchia népeinek önrendelkezési jogát, és lemondott Olaszország javára az olaszlakta Dél-Tirolról és az Istriai félszigetről.✓ Németországnak és Ausztriának mindenbékében megtiltották az egyesülést, az Anschlusst.✓✓

4 1920. június 4-én írta alá a magyar delegáció a trianoni békét. A konferencia számára Teleki Pál ugyan elkészítette az úgynevezett „**vörös térképet**”,✓ amely a Kárpát-medence etnikai viszonyait tüntette fel, de ezt figyelmen kívül hagyva nem **etnikai**, hanem politikai **alapon** húzták meg Magyarország új határait.✓✓ A trianoni békében a **Felvidéket** és **Kárpátalját** Csehszlovákiához, **Erdélyt** és a **Partiumot** Romániához, a **Délvidéket**, Horvátországot és a Muraközöt a **Szorb-Horvát-Szlovén Királysághoz**, **Burgenlandot** pedig Ausztriához csatolták.✓ A jelentős területvesztés mellett ezzel a döntéssel a magyarság harmada a határon túlra került.✓✓

A Bulgáriát kismértékben sújtó békemegállapodás mellett az Oszmán Birodalom írt alá súlyos békéfeltételeket 1920. augusztus 10-én Sèvres-ben. Az elcsatolt arablakta részeiből Szaúd-Arábia független lett, a többi terület angol-francia félgyarmati függésbe került, **mandátumterületté** vált. A török állam elveszítette európai területeit és a szigetvilág jelentős részét.✓ A megállapodással és az antantmegszállással szemben – Musztafa Kemal (Atatürk) vezetésével – fegyveres harc indult. Ennek végén, 1923-ban Lausanne-ban újratárgyalta a feltételeket, amelyek a törökök számára biztosították a **nemzetállam** megeremtését.✓✓

Korridor

E3

1920. június 4.
vörös térkép
etnikai alap

E4

Felvidék, Kárpátalja, Erdély, Délvidék, Burgenland

F4

mandátum

E6

nemzetállam

A fasizmus és a nemzetiszocializmus

Feladat

E Mutassa be a forrás és ismeretei segítségével a nácik hatalomra jutásának folyamatát, Hitler politikai nézeteit és a náci ideológiát!

Válaszában térjen ki a következő szempontokra!

- ① A nemzetiszocialista ideológia
- ② A náci párt programja
- ③ A sörpuccs
- ④ A hatalom megszerzése
- ⑤ A felhatalmazási törvény

F1 „11. Követeljük a munka nélküli szerzett jövedelmek megszüntetését. [...]

13. Követeljük a társaságok tulajdonában lévő üzemek államosítását. [...]

15. Követeljük az öregekről való gondoskodás nagysabású kiépítését.”

(Az NSDAP programja; 1922)

F2 „A természet nem tűri a gyöngébb egyedeknek az erősebbekkel való közösülését, és még kevésbé engedi meg, hogy a magasabb rendű faj az alacsonyabb rendű fajjal olvadjon egybe, mert különben egy csapással kárba vész az egész munkája. A történelemből leszűrt tapasztalatok ezt számtalan szor igazolják. Az árja fajoknak alacsonyabb rendű népekkal való vérkeveredése mindenig a kultúrnívó süllyedését jelentette.” (Hitler: Mein Kampf; 1925)

F3 A nemzetiszocialista párt (NSDAP) választási plakátjai 1932-ből. A náci párt az 1. számú listán indult. Az „Arbeit und Brot” jelenléte: „Munka és kenyér”.

F4 „1. cikk A birodalmi törvényeket a birodalmi kormány is elfogadhatja. [...]

2. cikk A birodalmi kormány által elfogadott birodalmi törvények eltérhetnek a birodalmi alkotmánytól, [...] A Birodalmi Elnök jogai érintetlenül maradnak.

3. cikk A birodalmi kormány által elfogadott birodalmi törvényeket a kancellár dolgozza ki [...]. Berlin, 1933. március 24.” (Felhatalmazási törvény)

A nemzetiszocializmus (IV., V.)

Az első világháború Németország vereségével ért véget, amit gazdasági összeomlás követett: a márka inflálódott, nőtt a **munkanélküliség**. Súlyosbította a helyzetet, hogy a békében fontos iparvidékeket csatoltak el, az országot pedig **jóvátétel** fizetésére kötelezték. ✓ Európa több országához hasonlóan Németországban is megjelentek a szélsőséges eszmék, a **kommunista** és a **nemzetiszocialista** ideológia. ✓

① A szélsőjobb legismertebb politikusa Adolf **Hitler**, a Nemzetiszocialista Német Munkáspárt (NSDAP), más néven náci párt vezetője volt. Az 1920-ban alakult párt eredetileg nagyőkeellenes volt, szociálist programot hirdetett, követelte a **társadalombiztosítás** és a **nyugdíjrendszer** bevezetését. ✓ Célként a nemzeti közösséget erősítését tűzte ki, amiből azonban egész társadalmi csoportokat rekesztett ki. ✓ Legfőbb ellenségeként a zsidóságot jelölte meg. A náci párt programjának alapvető eleme volt az **antiszemita fajelmélet**, amely szerint a németek magasabb rendű emberek, ✓ vagyis **árják**, a **zsidók** pedig az alacsonyabb értékű népek közé tartoznak. Ezért meg kell őket fosztani állampolgári jogaitól, meg kell szüntetni az egyenlőségüket. Ezt a nürnbergi **faji törvényekkel** meg is valósították. ✓

② Fontos alapelve, a **vezérelv** ✓ szerint a nemzetnek céljai megvalósításához egy vezér, a **Führer** mögé kell felsorakoznia. ✓

Az NSDAP célja a versailles-i békerendszer **revíziója** volt. ✓ Gdańsk és a lengyel Korridor, a Saar-vidék és a Rajna-vidék visszaszerzése, az **Anschluss**, vagyis Németország és Ausztria egyesítése révén meg akarták valósítani a nagynémet államot, a Német Birodalmat. ✓

Hitler gondolkodására nagy hatást tett a **szociáldarwinizmus**. Az eszme szerint az állatvilághoz hasonlóan az emberi társadalomban folyó küzdelemből is a legerősebb faj kerül ki győztesen, amely elhódítja a gyengébbektől a fennmaradásához szükséges életteret. ✓ Ez az élettérelmélet alapozta meg a későbbi kelet-európai német terjeszkedést. ✓

A párt társadalmi bázisát a jobboldali érzelmű, alacsony társadalmi státuszú és a gazdasági válság miatt egzisztenciájukat féltő alsó középrétegek alkották.

③ Az 1919-től 1933-ig fennálló **weimari köztársaság**ban a náci **1923**-ban tettek először kísérletet a hatalom megszerzésére. Az 1921-ben megalakult **SA** segítségével akarták megdönten a bajor kormány hatalmát, de kudarcot vallottak. Ez volt a **müncheni sörpuccs**. ✓ Hitlert letartóztatták, és elítélték. A tíz hónapos börtönbüntetése alatt írta meg ideológiáját összegző könyvét, a **Mein Kampf**. ✓ Szabadulása után arra törekedett, hogy törvényesen, választások útján szerezze meg a hatalmat.

munkanélküliség

jövötétel

kommunista

E1

nemzetiszocialista

Hitler

társadalombiztosítás

nyugdíj

F1

antiszemita fajelmélet

árja, zsidó

F2

faji törvény

vezérelv

E2

Führer

revízió

Anschluss

E3

szociáldarwinizmus

E4

weimari köztársaság

T2

1923

SA

müncheni sörpuccs

Mein Kampf

E6

A kommunista diktatúra

4 A gazdasági stabilizáció idején a párt támogatottsága alacsony volt, de az 1929-ben kezdődő **gazdasági válság** megváltoztatta a helyzetet. ✓ Németországban is ugrásszerűen nőtt a munkanélküliség, csökkent az életszínvonal, növekedett a nyomor, aminek következetében fokozatosan emelkedett a két szélsőséges párt, a komunista és a nácik támogatottsága. ✓✓ A kommunistákkal szemben a nagyítókések anyagi támogatást biztosítottak a náciknak. Így jött létre 1931-ben a **Harzburgi Front**.

Az 1932-ben, a gazdasági válság mélypontján tartott nemzetgyűlesi választások kampányában a náci párt az életkörülmények javítását, munkalehetőségek megteremtését ígézte az embereknek. ✓ Hitler fontosnak tartotta a **propagandát**, és a modern média eszközeivel (sajtó, rádió) eredményesen befolyásolta, mozgósította a tömegeket. ✓✓ Emellett repülőgéppel naponta több városba is elutazott, ahol beszédeket tartott. A nácik erőfeszítése sikert hozott: bár abszolút többséget nem szereztek, megnyerték a választásokat. ✓ Hitler **1933. január 30-i** kancellári kinevészével a nemzetiszocialisták törvényes úton kerültek hatalomra. ✓✓

5 1933. március 24-én a kormány elfogadtatta a birodalmi gyűléssel a **felhatalmazási törvényt**, amelynek értelmében a kormány a **Reichstag** (birodalmi gyűlés) jóváhagyása nélkül hozhatott törvényeket, amelyek akár az alkotmánytól is eltérhettek. ✓ A felhatalmazási törvény birtokában felszámolták a parlamentarizmust. Létrehozták az első **konzentrációs táborokat**, ahová a rendszer ellenfeleit hurcolták el. A tartományok élére Hitler nevezte ki a vezetőket. A szakszervezetek helyett megalakították a **Német Munkafrontot**. A politikai pártok betiltásával júliusban kialakult az egypártrendszer. ✓✓

gazdasági válság

E5

Harzburgi Front

propaganda

F3

1933. január 30.

T1

felhatalmazási törvény

E6

Reichstag

konzentrációs tábor

F4

Német Munkafront

Feladat

Mutassa be a forrás és ismeretei segítségével a sztálini rendszer jellemzőit!

Válaszban térjen ki a következő szempontokra!

- 1 A kommunista hatalomátvétel
- 2 A sztálini gazdaságpolitika
- 3 A sztálini diktatúra

F1 „Annak érdekében, hogy biztosítsuk a helyes és zavartalan gázdálkodást olyan alapon, hogy a földművelő szabadabban rendelkezzék gazdasági erőforrásaival, annak érdekében, hogy erősítsük a parasztgazdaságot és növeljük terméshozamát, továbbá azért, hogy pontosan megállapíthatassuk a földművelőkre hároló állami kötelezettségeket, mindezek érdekében az egész terményfelesleg kötelező beszolgáltatását – mint az élelem, nyersanyag és takarmány állami begyűjtésének módját – természetbeni adóval kell felváltani.” (Az Orosz Kommunista Párt X. kongresszusának határozata, 1921)

F2 A szlálini Szovjetunió társadalma

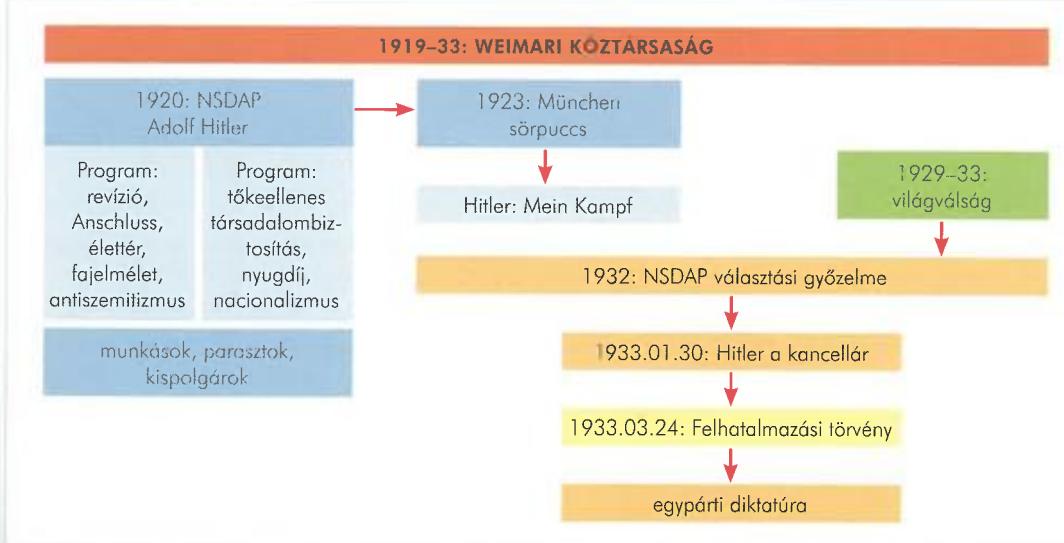
	polgár	önálló paraszt	munkás és szolgáltatás	kohoztag
1928	4,6 %	74,9 %	17,6 %	2,9 %
1939	0	2,6 %	50,2 %	47,2 %

F3 „1937-re Oroszország évente 40.000 komplikált fémesztergapad, 167 ezer 15 lóerős traktor (1933-ban 73 ezret produkált), 38 billió kilowatt villamosáram, 152 millió tonna szén (1933-ban 76, 1928-ban 36 millió tonnát termelt), 155 ezer tonna réz termelését irányozza elő. A mezőgazdaság hozama megduplázódik. A technikai kultúra (gyapot stb.) és a tejtermékek értéke több mint a kétszeresére kell, hogy emelkedjen.” (Louis Fischer amerikai munkáspárti politikusnak a Nation c. újságban megjelent cikkéből, 1934)

F2 Propagandaplakát

A plakát felirata:
Köszönök a szerencsét
gyerekkorért a szeretett Sztálinnak

A sztálini diktatúra (IV., V.)

Oroszország kudarcot vallott az első világháborúban. **1917** februárjában a gazdasági kimerülés okozta politikai válság a cári rendszert elsöprő **forradalomhoz** vezetett. A politikai átalakítás nehézségei és a háború miatti tömegelégedetlenség tette lehetővé, hogy az 1917 nyarai kisebb-ségen levő **bolsevik** párt novemberben **puccsal** átvegye a hatalmat.

1 **Lenin**, a bolsevik párt vezetője, **Marx** forradalmi elméletéből kiindulva alakította ki pártja programját. minden más politikai és társadalmi erőt megsemmisítve egypártrendszert hozott létre.✓ Mivel csak az eszméhez és a párthoz hű emberek kaphattak feladatot az állam vezetésében, a párt és az állami hatalom összefonódásával kialakult a **pártállam**, amely a politika mellett a gazdaságot is irányítja.✓✓ A bolsevik programot megvalósítva **államosították** a termelőeszközöket: a gyárakat, a bányákat, a bankokat, a nagybirtokokat; és földet osztottak a parasztoknak.

Az 1918-tól 1921-ig zajló polgárháború alatt megszűntek a piaci viszonyok, szinte teljesen leállt a gazdaság. Ezért a hatalom megtartása érdekében 1921-ben megkezdődött a gazdaság fejlesztése. Az új gazdaságpolitika (**NEP**) a kötelező beszolgáltatás helyett bevezette a **terményjáradékot**, így érdekelte tette a parasztságot a termelés növelésében. Ezzel javult a lakosság ellátása.✓✓

Még Lenin életében megkezdődött az utódlási harc, amelynek győztese nemcsak a párt, hanem az **1922**-ben megalakult **Szovjetunió** vezetője is lett. Az egyik esélyes jelölt **Trockij**, a másik a **pártfőtitkára**, Sztálin volt.✓ Lenin halála (1924) után **Sztálin** szerezte meg, és 1953-as haláláig meg is tartotta a hatalmat.✓✓

2 Sztálin fontos feladataknak tartotta a gazdaság fejlesztését.✓ A hangsúly az iparfejlesztésre helyezte, így a beruházások döntő hányadát ez az ágazat, azon belül is a **nehézipar** kapta.✓✓ 1928-ban elrendelte a mezőgazdaság **kollektivizálását**. Felszámolták a polgárságot és az önálló paraszti réteget; az egyéni gazdákat szövetkezetekbe (**kolhoz**) kényszerítették.✓ A gazdagparaszti réteget (**kulák**) megsemmisítették, földjeiket elvették. Akik ellenálltak az intézkedéseknek, azok munkatáborba kerültek. Az értékesebb területeket (erdőgazdálkodás, vadgazdálkodás) állami irányítás alá vonták (**szovhöz**).✓✓ A termelőszövetkezetek számára **gazdálkodási terveket** írtak elő. A mezőgazdaság állami támogatást nem kapott, a megermelő tőkét pedig elvonták, és az iparba fektették.✓ Ennek következményeként visszaesett a termelés, csökkent az állatállomány, ami **éhínségek**hez vezetett.✓✓

Az iparban is **tervutasításos rendszert** vezettek be. A politikai helyzet miatt Sztálin számára fontos volt az ipar fejlesztése. Nagy hangsúlyt kapott az energiatermelés, a gépgyártás, illetve a hadiipar

T2	Oroszország
T1	1917 forradalom
	bolsevik, puccs
	Lenin, Marx
E1	pártállam államosítás

F1	terményjáradék
T1	1922
T2	Szovjetunió pártfőtitkár
E2	Sztálin

E3	nehézipar kollektivizálás kolhoz kulák
F2	szovhöz tervgazdálkodás

E4	éhínség tervutasításos rendszer
----	---------------------------------------

alapját szolgáló ágazatok fejlesztése.✓ Az 1929–32 közötti első, és az 1933–37 közötti második ötéves terv eredményeként jelentős mértékben fejlődött a Szovjetunió ipara.✓✓ A termelés növeléséhez sajátos módszerekkel is hozzájárultak. Ilyen volt a **munkaverseny**, illetve a **sztahanovista** (élmunkás) **mozgalom** is.

3 Sztálin az 1930-as évekre **totális diktatúrát** épített ki. Nem engedett beleszólást a döntéseibe, az állam egyszemélyi vezetőjeként túlzott tiszteletet várt el a társadalomtól (**személyi kultusz**).✓ A kritikát nem tűrte el, kritikusait megfélemlítette, elpusztította.✓✓

A diktatúra fenntartásának egyik eszköze a társadalom megfélemlítése volt. Ennek érdekében állandó volt a „tisztogatás”, a belső ellenség leleplezése, megsemmisítése, amit az **NKVD**-re, a politikai rendőrségre támaszkodva valósítottak meg.✓ A tisztogatásnak értelmezései, szabotörök minősített munkások, a kollektivizálásnak, **kolhozosításnak** ellenálló parasztok, illetve az éhínségről felelőssé tett kulákok estek áldozatul. Sokakat bírósági ítélet nélkül öltek meg vagy hurcoltak el. Sztálin egyszemélyi hatalmának megerősítése érdekében a hadseregen és a pártban is tisztogatásokat hajtottak végre. Lehetséges vetélytársait, Zinovjevet, Kamenyevet és Buharin, valamint más régi **komunistákat**, magas rangú katonákat és pártvezetőket állítottak bíróság elé a Szovjetunió, a párt vagy a kommunizmus elárlása miatt.✓✓ Az ilyen **koncepcióiós perek** során a bíróság feladata a megvádolt emberek bűnösségeinek és büntetésének igazolása volt. Sokakat kivégeztek, illetve büntetőtáborokba küldtek. Az állami terror megnyilvánulásának számított az is, hogy a **GULAG** (Táborok Állami Irányítása) működtetésével valósítottak meg hatalmas építkezéseket, amelyekhez az olcsó munkaerőt a bűnösök ítélt emberek tömegei biztosították.✓ A sztálini **terrornak** és a tervutasításos rendszerben megvalósított erőltetett iparosításnak több tízmillió áldozata volt a Szovjetunióban.✓✓

munkaverseny
sztahanovista
mozgalom

totális diktatúra
személyi kultusz

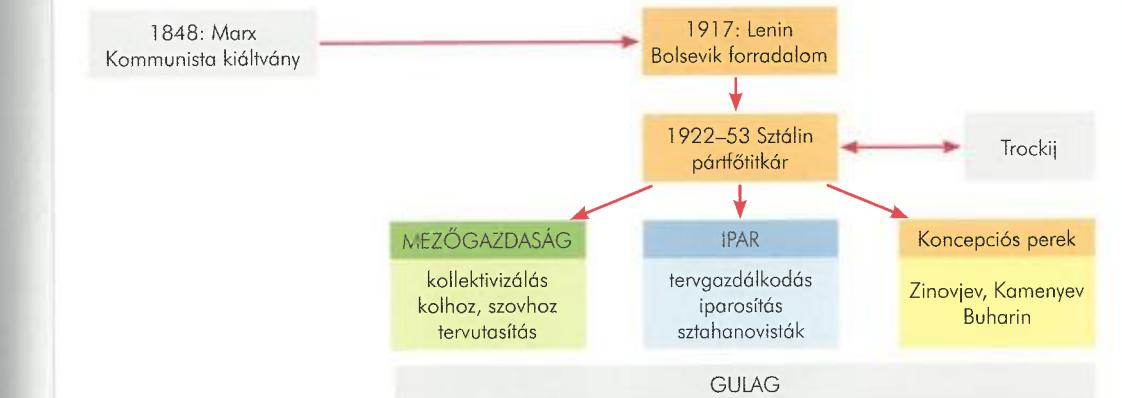
F4
NKVD
kolhozozás

communista
koncepcióiós per

E5
GULAG
terror

Trockij
Koncepcióiós perek
Zinovjev, Kamenyev
Buharin

GULAG

A második világháború

Feladat

A forrás és ismeretei segítségével mutassa be a második világháború előzményeit, valamint kitörésének körülményeit!

Válaszban térjen ki a következő szempontokra!

- ① Az európai politika a 30-as évek második felében
- ② A szovjet–német viszony 1939-ben
- ③ A háború kitörése

F1 „Franciaország [...] Németország ellen irányuló katonai szerződést kötött a Szovjetunióval. [...] A német kormány a jövőben az előállt új helyzettel kénytelen számolni, olyan szituációval, amelyet még csak bonyolít az, hogy a francia-szovjet szerződést ezzel pontosan azonos szövetségi szerződés egészíti ki Csehszlovákia és Szovjet-Oroszország között. A német kormány ezért a nemzet azon természeti jogából kiindulva, hogy megvédelmezze saját határait, és megőrizze védelmi eszközeit, a mai nappal visszaállítja teljes és korlátlan szuverenitását a demilitarizált övezetben.” (A német kormány emlékirata, 1936. március 7.)

F2 „1. Az szándékom, hogyha más eszközök nem vezetnek célra, fegyveres erőimmel bevonulok Ausztriába, ott alkotmányos állapotokat teremtek, és megakadályozom a további erőszakos cselekedeteket a német érzelmű lakosság ellen. [...] A hadseregek és a légierőnek a hadműveletre kijelölt erői tartoznak 1938. március 12-én legkésőbb 12 órától bevonulásra, illetve bevetésre készen állni.” (Hitler 1. sz. utasítása 1938. március 11-én)

F3 „Németország, az Egyesült Királyság, Franciaország és Olaszország, tekintetbe véve a szudétánemet terület elcsatolására vonatkozó, elvben már elérte egyezményt, megegyezett az elcsatolás következő feltételeiben és módosataiban, valamint az ennek következtében foganatosítandó intézkedésekben, és a jelen egyezmény által mindegyikük felelősséget vállal a végrehajtáshoz szükséges lépések biztosításáért.” (A müncheni egyezmény, 1938. szeptember 29.)

- F4**
- I. Amennyiben a Balti államok (Finnország, Észtország, Lettország, Litvánia) területi és politikai felosztására kerül sor, Németország és a Szovjetunió befolyási övezetének határát Litvánia északi határa alkotja majd. Ebben az összefüggésben minden két fél elismeri Litvánianak a vilni területhez fűződő érdekét.
 - II. A lengyel államhoz tartozó terület politikai és területi felosztásánál Németország és a Szovjetunió érdekszféráját hozzávetőlegesen a Narev, a Visztula és a Szan folyók választják el egymástól. [...]
 - IV. Ezt a záradékot minden két félnek titkosan kell kezelnie. Moszkva, 1939. augusztus 23.”
(Molotov–Ribbentrop-paktum)

A második világháború kitörésének körülményei (VI.)

1 Hitler, miután 1933. január 30-án hatalomra jutott, megkezdte a felkészülést a **revízió** megvalósítására. ✓ Ennek első lépéseként kiléptette **Németországot** a Népszövetségből, ezzel biztosítva politikai önállóságát. A hadiiparnak adott megrendelések mellett 1935-ben bevezette az általános hadkötelezettséget, és a **Saar-vidéken** tartott népszavazás eredményeként visszacsatolta a területet Németországhoz. ✓✓

A Franciaország elleni védekezésre hivatkozva a német hadsereg 1936-ban bevonult a **Rajna-vidékre**, ✓ megsértve ezzel a versailles-i békét. Bár Franciaország tiltakozott a **remilitarizálás** ellen, a nemzetközi diplomáciában Hitler lépései nem lett következménye. ✓✓ Ugyanebben az évben kötött szövetséget Németország Olaszországgal (**Berlin–Róma-tengely**) és Japánnal (antikomintern paktum). ✓ Az egyezmények célja a három fasiszta nagyhatalom politikájának összeegyeztetése volt. ✓✓

Hitler ezután továbblépett külpolitikai céljai megvalósításában: **1938. március 13-án** a német csapatok bevonultak **Ausztriába**, és végrehajtották az **Anschlusst**. ✓ Ezzel létrejött a nagynémet állam, Ausztria Ostmark néven a birodalom keleti tartománya lett. Bár Hitler ezzel a lépéssel is megszegte a békeszerződéseket, az angol–francia megbékélési politika miatt ennek sem lett következménye. ✓✓ A német területek egyesítésében a következő lépés a németlakta **Szudéta-vidék** megszerzése volt. Miközben Németország diplomáciai és katonai nyomást gyakorolt **Csehszlovákiára**, a nyugati hatalmak tárgyalást javasoltak, és az **1938. szeptember 29-i müncheni konferencián** beleegyeztek Csehszlovákia megcsonkításába. ✓ A **müncheni egyezmény** egyik következménye, hogy 1938. november 2-án, az **első bécsei döntéssel** Magyarország visszakapta a Felvidék magyar-lakta területeit. ✓✓ A következő évben, 1939. március 15-én a német csapatok Prágába, a magyarok Kárpátaljára vonultak be, ezzel a nyugati államok hallgatólagos beleegyezése mellett feldarabolták Csehszlovákiát. ✓ Kárpátalját Magyarországhoz csatolták, a németek pedig létrehozták a Cseh–Morva Protektorátust, amelynek élére helytartót neveztek ki. ✓✓ Németország újabb revíziós lépéseként a lengyel kormánytól követelte a **Korridor** és Gdańsk átadását.

2 A nyugati hatalmak várakozása ellenére 1939. augusztus 23-án Németország és a Szovjetunió külügyminisztereinek meg nemtámadási egyezményt írtak alá. A szerződés titkos záradéka, a **Molotov–Ribbentrop-paktum** értelmében a két ország felosztotta egymás köztött **Lengyelországot** és a **Baltikumot**. Németország kapta Nyugat-Lengyelországot a Korridorral, a szovjeteknek a nyugat-ukrán,

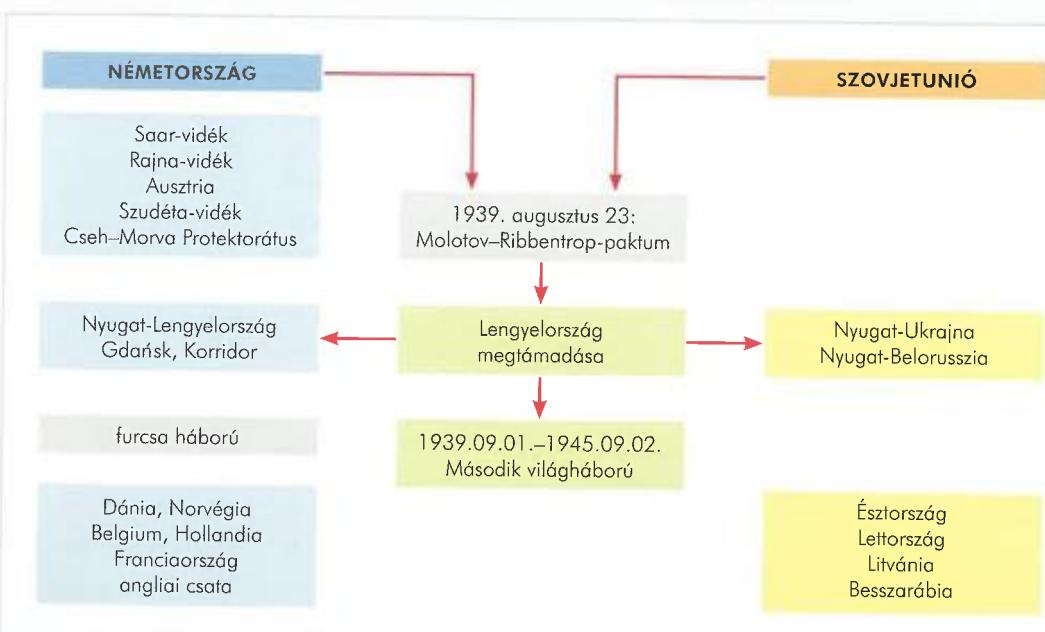
T1	Hitler revízió
T2	Németország
T2	Saar-vidék
E1	
T2	Rajna-vidék remilitarizálás
F1	Berlin–Róma-tengely
E2	
T1	1938
T2	Ausztria Anschluss
F2	
T2	Szudéta-vidék Csehszlovákia
T1	1938 müncheni egyezmény első bécsei döntés
F3	
E3	Korridor
T2	Molotov–Ribbentrop-paktum Lengyelország, Baltikum

nyugat-belorusz területek jutottak.✓ A későbbi események azt igazolták, hogy Hitler azért állapodott meg **Sztálinnal**, hogy elkerülje a kétfelől hárítását.✓✓

3 Németország 1939. szeptember 1-jén megtámadta Lengyelországot. A Balti-tenger felől Gdańsk, nyugati irányból pedig Varsó ellen indították támadást. A korszerű német **páncélos hadosztályokkal** szemben a lengyelek nem tudtak védekezni.✓ Szeptember 17-én a Szovjetunió is támadást indított, és a paktumnak megfelelően megssálta Kelet-Lengyelországot. Október elejére a lengyelek kényetlennek voltak feladni az ellenállást, így az önálló Lengyelország megszűnt.✓✓ Mivel szeptember 3-án Nagy-Britannia, majd Franciaország is hadat üzent Németországnak, kitört a második világháború.✓ Hadműveletet azonban a hadviselő felek nem indítottak egymás ellen, ezért nevezik a háború első szakaszát **furcsa háborúnak**.✓✓

1940 tavaszán a németek lerohanálták Dániát és Norvégiát, majd májusban Belgium semlegességét megsérte indították támadást Franciaország ellen. 1940. május 10-én Churchill lett Nagy-Britannia miniszterelnöke. Irányítása mellett 1940 nyarán a britek vissza tudták verni a német légitámadásokat.✓ A Szovjetunió ugyanebben az évben Finnország és Románia rovására növelte területeit, és bekebelezte a balti államokat is.✓✓

A nyugat-európai győzelmek lehetővé tették, hogy Hitler elkezdje keleti tervei megvalósítását: Németország 1941. június 22-én hadüzenet nélkül megtámadta a Szovjetuniót.

Feladat

Mutassa be az európai zsidóság második világháború alatti tragédiáját!

Válaszban térjen ki a következő szempontokra!

- 1 A zsidóság kirekesztésének ideológiai alapjai a náci Németországban
- 2 A zsidóság kirekesztésére és elkülönítésére hozott intézkedések
- 3 A zsidóság megsemmisítésére tett intézkedések

F1 „4. Csak az lehet állampolgár, aki néptárs, akinek ereiben tiszta vér folyik, vallásra való tekintet nélkül. Éppen ezért zsidó nem lehet néptárs.

7. Követeljük, hogy az állam – kötelességszerűen – elsősorban az állampolgárok számára gondoskodjék kereseti és életlehetőségek biztosításáról. Ha nem lehetséges az állam egész lakosságáról való gondoskodás, akkor az idegen nemzeteket a birodalomból ki kell utasítani.” (A Nemzeti Szocialista Német Munkáspárt, az NSDAP programjából, 1922)

F2 A varsói gettó 1940–1943-ig állt fenn.
(A felirat jelentése: a zsidók lakóövezete, belépni tilos)

F3 „1941. szeptember 19. Ettől a naptól fogva viselni kellett a zsidócsillagot, a hatágú Dávid-csillagot ábrázoló kis rongyot. A színe sárga volt, ami a mai napig is a kártevők és a karantén jele, és ami már a középkorban is a zsidók megkülönböztető színe volt. Az irigység színe ez és a vérbe keveredett epéé, a kerülendő rosszé.” (Victor Klemperer visszaemlékezése)

F4 Az auschwitzi koncentrációs tábor bejárata.
(A felirat jelentése: a munka szabaddá tesz)

A holokauszt (III.)

Holokausztnak a második világháború alatt a zsidóság ellen elkövetett **népirtást** nevezik. A kifejezés görög eredetű, jelentése: teljesen elégő áldozat. Héber nyelven a teljes pusztulás, kiirtás jelentésű soá szót használják. Nem előzmények nélkül zajlott le, ugyanis a zsidósággal szembeni gyanakvás, az időnként fellángoló zsidóüldözés végigkísérte a kereszteny Európa történetét.✓ A vallási gyökerű **antijudaizmus** Krisztus megölése miatt hibázta a zsidókat. Ez a középkori eredetű szemlélet a katolikus egyházban fennmaradt 1965-ig hivatalos álláspontként. Ezért találkozhatunk vele még napjainkban is a közbeszédben. Az **antiszemitizmus**, a gazdasági, politikai alapú kirekesztés a 19. század végén jelent meg, amelynek legszélsősebb megnylánulása a **holokauszt** volt, a náci Harmadik Birodalom kísérlete a 11 millió európai zsidóság teljes megsemmisítésére.✓✓

1 Az NSDAP 1922-es programjából kiolvasható, hogy a **náci ideológia** fontos alkotóeleme a társadalmi **fajelmélet**, amely szerint a népek genetikailag meghatározottak és rangsorolhatók, valamint a biológiai szelekcióhoz hasonlóan harban állnak egymással. A legmagasabb rendű faj, az árják feladata az **élettér** megszerzése és a faj tisztságának megőrzése.✓ Ezért a germánok kötelessége, hogy saját társadalmukból kivessek, sőt leigázzák, elpusztítás az alsóbb rendű népeket, elsősorban a zsidóságot, de a cigányokat és a szlávokat is.✓✓

2 Amikor 1933-ban az NSDAP hatalomra jutott, megkezdődött a fajvédő program végrehajtása. Az 1935-ös **nürnbergi törvények** meghatározták, hogy ki tekintendő zsidónak, és ezeket az embereket megfosztották állampolgári jogaitól:✓ elvették szavazati jogukat, nem viselhettek állami hivatalt. Emberi szabadságukat korlátozva megtiltották számukra az árjákkal való házasságot.✓✓ További törvényekkel elkobozták vagyonukat, a háború megkezdése után pedig **gettókba** kényszerítették őket, hogy elkülönítsék a lakosság többi részétől, és megkönnyítsék a **deportálásukat**.✓ A legnagyobb gettó a **varsói** volt, ahol 400 ezer ember élt 3,5 km² területen. Az összeszűfolt, nélkülöző emberek közül sokan meghaltak betegség vagy éhezés miatt.✓✓ Az életben maradtakat a megszállt és a szövetséges országokból is németországi **munkatáborokba** szállították.✓ Ezek mintájául az 1933-ban létrehozott dachaui tabor szolgált, ahol rossz ellátás mellett nehéz fizikai munkát végeztettek a foglyokkal, akik nem csak zsidók voltak; a politikailag megbízhatatlan kommunistákat, szocialistákat vagy keresztenyeket istáborokba gyűjtötték.✓✓ 1941 szeptemberétől kötelezővé tették a zsidó származású emberek számára a **sárga csillag** viselését,✓ ami megkönnyítette, hogy a hatóságok azonosításuk, ellenőrzések, ellenzeti teljék és megalázásuk őket. Hasonló intézkedések történtek a náci-

népirtás

antijudaizmus

antiszemitizmus

holokauszt

náci ideológia
fajelmélet

élettér

F1

T1

T1
nürnbergi törvények

E2

gettó
deportálás

T2

F2

munkatábor

E3

sárga csillag

kal szövetséges és a megszállt országokban, például Magyarországon, Romániában, Bulgáriában, Lengyelországban, Hollandiában is.✓✓

3 Hitler fajvédő programjának megvalósításához a Harmadik Birodalom állami és katonai szerveit használták fel, amelyek egyre kevésbé eszközökkel alkalmaztak.✓ A háború előtti **kivándoroltatás** révén több mint félmillió ember hagyta el Németországot nagy összegű illeték fejében. A háború kezdetén már a zsidóság fizikai megsemmisítését tüzték ki célul; ez volt a Lengyelországban létrehozott **koncentrációs táborok** valódi feladata.✓✓ A Szovjetunió megtámadása után a megszállt területeken különleges **SS-alakulatok** (Einsatzgruppe) tömeges gyilkosságokat hajtottak végre:✓ több mint egymillió embert, zsidókat, cigányokat, kommunistákat, ellenállókat, hadifoglyokat lőttek tömegsírokba vagy mérgeztek meg a mozgó gázkamrákban funkcionáló teherautók rakterébe vezetett kipufogógázzal.✓✓ Ez azonban a végrehajtóknak lelkileg megterhelő volt, és a náci vezetés nem tartotta elég hatékonyak, ezért 1942-ben a wannsee-i konferencián döntöttek a **végső megoldás** új módszeréről: a zsidó emberek személytelen és iparszerű elpusztításáról. Ezután kezdték meg – kizárolag keleten – az új típusú koncentrációs táborok kialakítását. A foglyokat marhavagonokban szállították a táborokba, és ott szelektálták őket.✓ A munkaképeseket nehéz fizikai munkával halálra kínozták, az öregeket, betegeket, gyerekeket azonnal az **auschwitzi, treblinkai, belseci megsemmisítő táborba** vitték, és a speciálisan kialakított gázkamrákban ciangázzal megmérgezték, majd a nyomok eltüntetése érdekében krematóriumokban eléggették.✓✓ A zsidó áldozatok száma (mértekadó vélemények szerint) 5,8-6 millió fő volt, és legalább még ugyanennyi embert pusztítottak el, mert cigány, lengyel, orosz, ukrán volt, vagy hite, világnéze miatt ellenségek számítottak.✓ Minderről a háború alatt nagyon keveset tudott a világ, mivel az SS igyekezett eltitkolni. Néhány fogolynak azonban sikerült megsööknie. Az ő beszámolóik magas politikai körökönöz is eljutottak, de a népirtás tényeinek feltárása csak a háború után kezdődött meg a táborokat felszabadító szovjet hadsereg **dokumentumai** és a túlélők **visszaemlékezései** alapján.✓✓

F3

Hitler

kivándoroltatás

koncentrációs
tábor

SS-alakulatok

E4

1942

végső megoldás

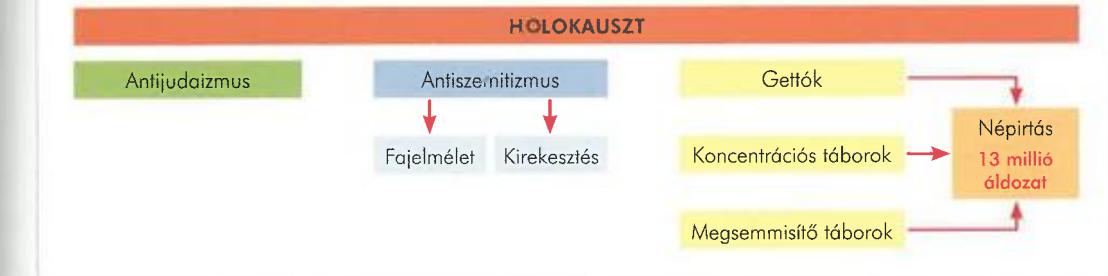
T2

Auschwitz, Belsec,
Treblinka

megsemmisítő
tábor

F4

dokumentumok
visszemlélezések

A jelenkor

Fogalmak

Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ), szuperhatalom, vasfüggöny, hidegháború, fegyverkezési verseny, kétpólusú világ, NATO, Varsói Szerződés, KGST, Európai Gazdasági Közösség (Közös Piac), berlini fal, harmadik világ, el nem kötelezettek mozgalma, enyhülési politika, szociális piacgazdaság, beatkorszak, hippimozgalom, olajválság, ökumené, újantiszemítizmus, Cartha '77 mozgalom, prágai tavasz, diáklázadások, Szolidaritás

■ rendszerváltozás

■ Európai Unió, integráció, euró

■ iszlám fundamentalizmus, terrorizmus, nemzetközi terrorizmus, vallási fanatizmus, PC, mobiltelefon, globalizáció, multikulturalizmus, internet, tömegkommunikáció, fogyasztói társadalom, adósságspirál, globális felmelegedés, ökológiai katasztrófa, fenntarthatóság, környezetvédelem, fiatalodó és öregedő társadalom, migráció, foglalkozási szerkezet, diszkrimináció

Személyek

Sztálin, Mao Ce-tung, Truman, Adenauer, Hruscsov, Kennedy, Ben Gurion, Tito, De Gaulle, Brezsnyev, Willy Brandt, Thatcher, Reagan

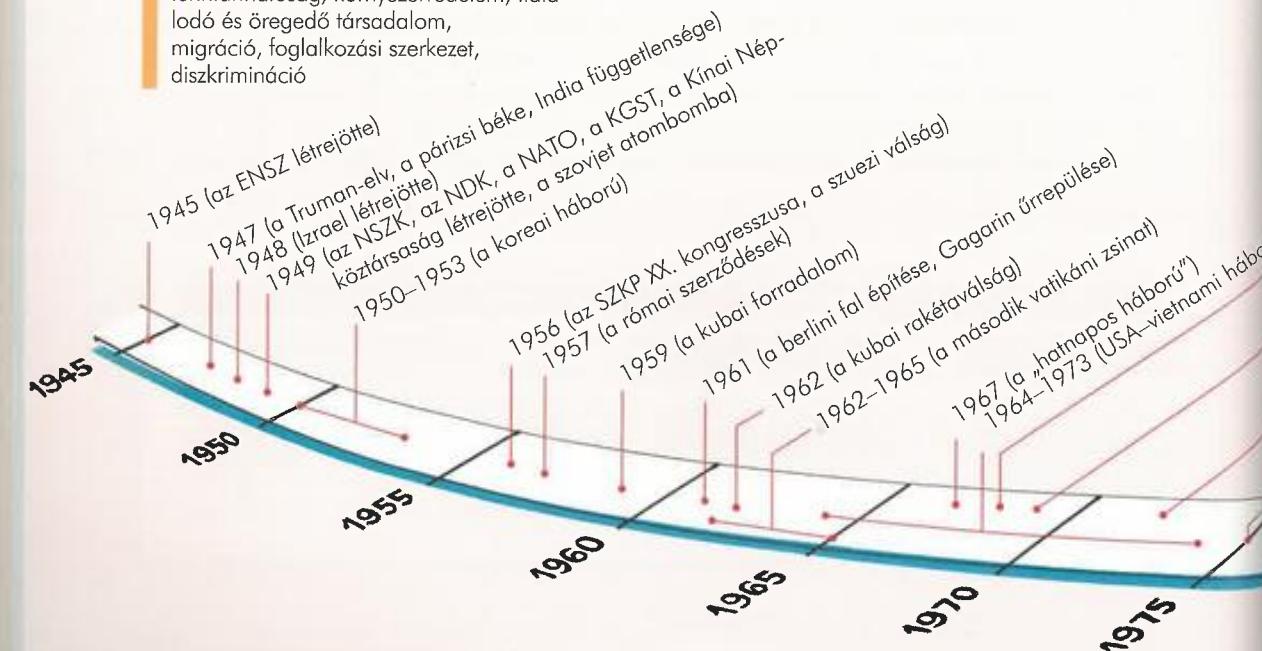
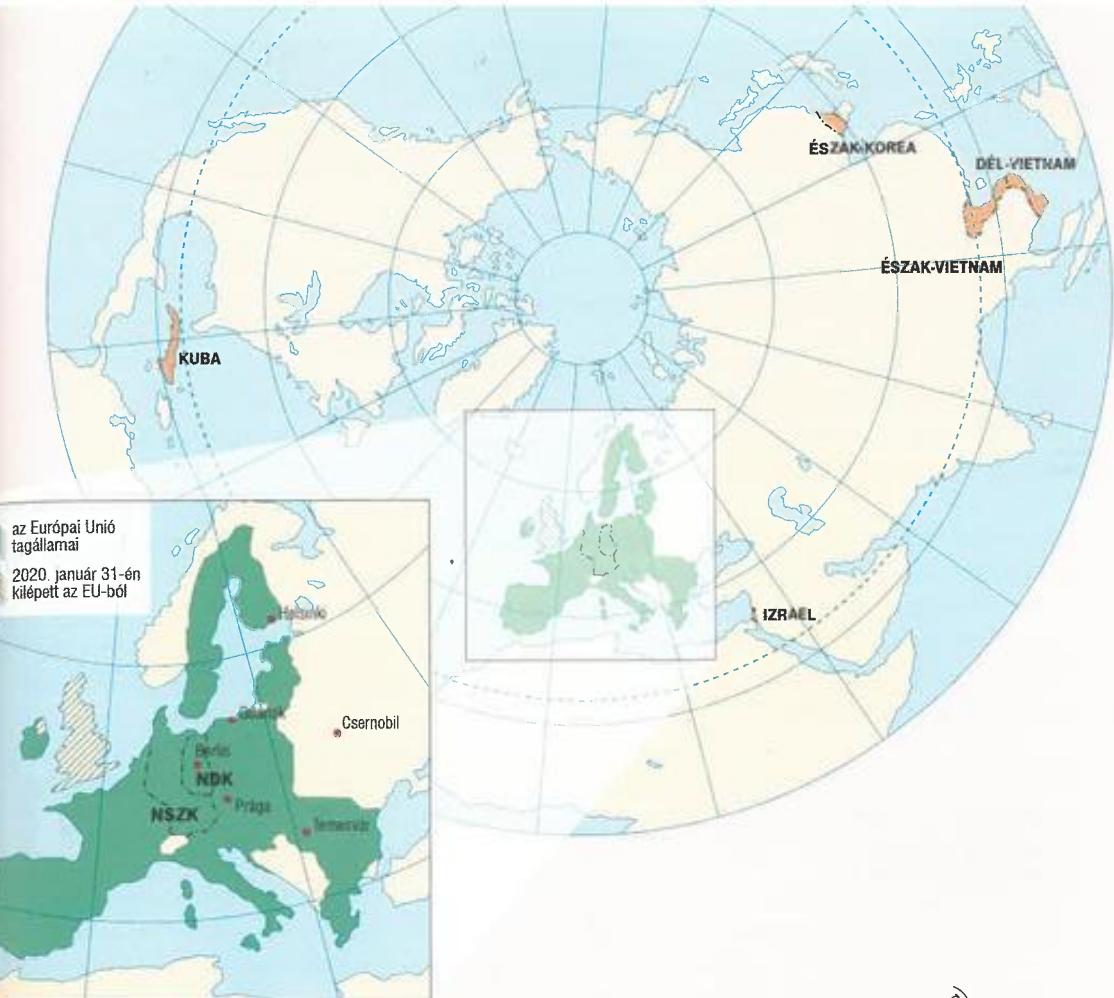
Ceausescu, Gorbacsov, Helmut Kohl, Lech Wałęsa, Václav Havel, II. János Pál, George Bush, Boris Jelcin, Bill Clinton, Tony Blair, George W. Bush

■ Temesvár

Topográfia

NSZK, NDK, Izrael, Kuba, Korea, Vietnam, Berlin, Helsinki, Prága, Gdańsk, Csernobil

■ az EU tagállamai

- 1945 (az ENSZ létrejötte)
- 1947 (a Truman-elv, a párizsi béke, India függetlensége)
- 1948 (Izrael létrejötte)
- 1949 (az NSZK, az NDK, a NATO, a KGST, a Kína Népköztársaság létrejötte, a koreai háború)
- 1950–1953 (a koreai háború)
- 1955 (SZKP XX. kongresszusa, a szuezi válság)
- 1956 (a római szerződések)
- 1957 (a kubai forradalom)
- 1959 (a berlini fal építése, Gagarin űrrepülése)
- 1961 (a kubai rakétaválság)
- 1962–1965 (a második vatikáni zsinat)
- 1964–1973 (USA-vietnami háború)
- 1967 (a hatnapos háború)
- 1970 (a helsinki értekezlet)
- 1972 (SALT-1 szerződés)
- 1975 (a helsinki szállás)
- 1979 (SALT-2 szerződés, szovjet csapatok Afganisztánban)
- 1985 (a kelet-közép-európai rendszerváltozások, a berlini fal lebontása)
- 1989 (a Szovjetunió szétesése, a délszlovák oldalrás)
- 1991 (a modiártúra szerződés, Csehszlovákia szétválása)
- 1992 (Csehszlovákia és Szlovákia szétválása)
- 1993 (a schengeni egyezmény lépésével)
- 1995 (a NATO bombázza Szerbiát)
- 1999 (a NATO bombázza Szerbiát)
- 2001 (terrotámadás az Egyesült Államok ellen)
- 2002 (az euró bevezetése)
- 2004 (hivatalosan Magyarország része az EU-hoz)

A kétpólusú világ kialakulása

Feladat

Mutassa be a források és ismeretei segítségével a kétpólusú világ kialakulását, a keleti és a nyugati blokk főbb jellemzőit!

Válaszában térjen ki a következő szempontokra!

- ① A politikai berendezkedés
- ② A katonai szembenállás
- ③ A gazdasági rendszer

F1 „A Balti-tenger mellett fekvő Stettintől az Adriai-tenger mentén fekvő Triesztig vasfüggöny ereszkedik le Európára. E vonal mögött vannak Közép- és Kelet-Európa régi államainak összes fővárosai – Varsó, Berlin, Prága, Bécs, Budapest, Belgrád, Bukarest és Szófia. Mindezek a híres városok és országok lakossága a szovjet szférában fekszik, és valamilyen formában alá vannak vetve nemcsak a szovjet befolyásnak, hanem Moszkva egyre nagyobb mértékű ellenőrzésének.” (Churchill-fultonzi beszéde, 1946)

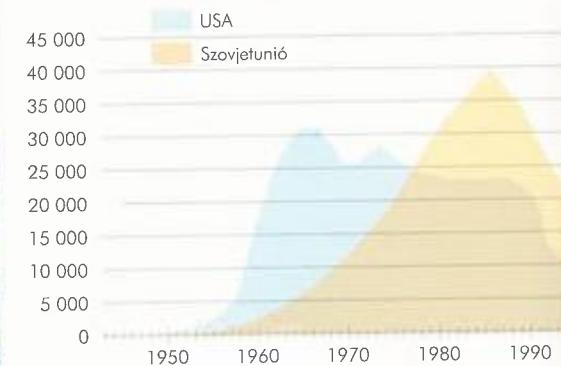
F2 A kubai rakétaválság

F4 „1. Cikk A Szerződésben részes, nukleáris fegyverrel rendelkező valamennyi állam kötelezi magát, hogy sem közvetlenül, sem közvetve senkinek nem ad át nukleáris fegyvereket vagy egyéb nukleáris robbanószerkezeteket, illetve nem engedi át az ellenőrzést az ilyen fegyverek vagy robbanószerkezetek felett; és hogy semmilyen módon nem segít, bátorít vagy ösztönöz nukleáris fegyverekkel nem rendelkező államot nukleáris fegyver vagy egyéb nukleáris robbanószerkezet előállítására vagy más módon megszerzésére, sem pedig az ilyen fegyverek vagy robbanószerkezetek fölötti ellenőrzés megszerzésére.

2. Cikk A Szerződésben részes, nukleáris fegyverrel nem rendelkező valamennyi állam kötelezi magát, hogy sem közvetlenül, sem közvetve senkitől sem fogad el nukleáris fegyvereket vagy egyéb nukleáris robbanószerkezeteket, illetve nem vállalja ilyen fegyverek vagy robbanószerkezetek ellenőrzését; hogy nem állít elő és más módon sem szerez nukleáris fegyvereket vagy egyéb nukleáris robbanószerkezeteket, és hogy nem kér és nem fogad el semmiféle segítséget nukleáris fegyverek vagy más nukleáris robbanószerkezetek előállításához.” (ENSZ-határozat, 1968. június 12.)

F3 Az amerikai és a szovjet nukleáris robbanófejek számának alakulása

A kétpólusú világ kialakulása (III., VI.)

1945-ben véget ért a második világháború, de nem állt vissza a körábbiti hatalmi egyensúly. A politikai rendszerek és érdekek ellenére miatt a győztes szövetség államai szembefordultak egymással. Így jött létre két szuperhatalom: az **USA** és a **Szovjetunió**, amelyek az erőviszonyok alapján kettéosztották Európát.

① A Szovjetunió 1945-ben megszálta Kelet-Európa államait, és a kommunista pártokat támogatva 1948-ra kikényszerítette, hogy szovjet mintázú rendszerek jöjjenek létre.✓ Ezekben az országokban **egypárti diktatúra** épült ki: a párt főtitkára és a pártvezetés kezében összpontosult az államhatalom. A szovjet érdekszférát **keleti blokknak** nevezték.✓ A vele szembenálló **nyugati blokkba**✓ többpárti demokráciák, az Egyesült Államokkal szövetséges nyugat-európai országok tartoztak. Ezekben szabad választásokon dölt el, hogy kik gyakorolhatják a hatalmat.✓Így **kétpólusú világ** jött létre, amelynek részeit – ahogy Churchill nevezte – **vasfüggöny** választotta el egymástól.✓ A két szuperhatalom 1947-től nyílt fegyverkezési versenyt és ideológiai harcot folytatott egymás ellen. Ezzel megkezdődött a **hidegháború**.✓

A közösen megszállt Németország hovatartozásáról nem tudtak megegyezni, ezért 1949-ben Németországot és Berlint is felosztották.✓ A nyugati területekből megalakult a demokratikus **NSZK** (Német Szövetségi Köztársaság), a szovjet befolyási övezetből létrejött a másik német állam, a kommunista **NDK** (Német Demokratikus Köztársaság).✓

② Az Egyesült Államok a demokrácia védelmében lépett fel Európában. A Truman-elv meghirdetésével 1947-ben kötelezettséget vállalt a szovjet terjeszkedés megállítására, a Marshall-segélyel a gazdaság helyreállítását támogatta. A katonai védelem és a szövetség erősítése érdekében 1949-ben létrehozta a **NATO-t**,✓ amelynek célja a szovjet fenyegetés elhárítása. A NATO-val szemben a Szovjetunió 1955-ben megalapította a **Varsói Szerződést**, a keleti blokk katonai szövetséget.✓ A két szuperhatalom és katonai tömb közötti **fegyverkezési verseny** során a hagyományos fegyverek gyártása mellett nukleáris fegyverkezés is folyt:✓ a szemben álló felek interkontinentális és közép-hatótávolságú, valamint tengeralatti járókról és repülőkről indítható atomfegyvereket halmoztak fel.✓Így Amikor 1959-ben **Kubában** győzött a forradalom, az új vezető, Fidel Castro felvette a kapcsolatot a Szovjetunióval. Az Egyesült Államok megkísérítette megdönteni Castro kommunista rendszerét, de az akció kudarcot vallott. Kuba ekkor a Szovjetunióhoz fordult katonai védelemért, mire **Hruscsov** 1962-ben az **USA** ellen irányuló, támadó atomrakétákat telepített az országba. Az **USA** elnöke, J. F. **Kennedy** válaszlépésként tengeri blokád alá vette Kubát, de nem indított katonai akciót. Ezzel kialakult a **kubai**

T2 USA, Szovjetunió

egypárti diktatúra

T2 keleti blokk, nyugati blokk

E2 kétpólusú világ vasfüggöny

F1 hidegháború

T2 NSZK, NDK

E3

T1 1949
NATO
Varsói Szerződés
E4 fegyverkezési verseny

F3
T1 1959
T2 Kuba

T1 1962
Hruscsov
Kennedy

rakétaválság,✓ ami világháborúval és atomháborúval fenyegetett. Végül a két félnek sikerült kompromisszumot kötnie. Az 1962 októberében létrejött megállapodás alapján a Szovjetunió leszerelte a rakétáit és elszállította Kubából, az USA pedig feloldotta a blokádot.✓✓ A rakétaválság hatására 1963-ban közvetlen kapcsolatot létesítettek a két szuperhatalom vezetői között, ez volt a „forró drót”. A nukleáris háború kirobbanásának elkerülése érdekében pedig az Egyesült Államok és a Szovjetunió kezdeményezésére 1968-ban az **ENSZ** elfogadta az atomfegyverek gyártásának beszüntetését és a meglévő készletek le-szerelését kimondó **atomsorompó egyezményt**.✓ A hidegháború időszakában öt állam, az Egyesült Államok, a Szovjetunió, az Egyesült Királyság, Franciaország és Kína fejlesztett ki és gyártott **nukleáris fegyvereket (atombombát és hidrogénbombát)**. Ezek az államok csatlakoztak elsőként az egyezményhez.✓✓

3 A két blokk között gazdasági téren is voltak különbségek. A keleti blokk államaiban szovjet mintára bevezették a **tervgazdaságot**. A termelőszközöket **államosították**, a magántulajdon visszaszorult.✓ A Szovjetunió kezdeményezésére **1949**-ben megalakult a szocialista országok gazdasági együttműködési rendszere, a **KGST** (Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa), amelynek tagállamai között közvetlen árucsera zajlott. A Szovjetunió biztosította a nyersanyagot, amit a tagállamok ipara dolgozott fel.✓✓ A nyugati blokk országaiban a **magántulajdonra, a szabad versenye**, a gazdaságilag gyengébb vállalatok támogatására épülő **szociális piacgazdaság** volt a jellemző.✓ **1957**-ben az **Európai Gazdasági Közösség** (EGK) alapításával hat nyugat-európai állam (Franciaország, NSZK, Olaszország, Belgium, Luxemburg és Hollandia) közös vámterületet hozott létre. Ezzel megvetették egy egységes gazdasági régió alapjait. A **Közös Piac** biztosította a tagállamok számára az áruk, a személyek, a szolgáltatások és a tőke szabad mozgását.✓✓

kubai rakétaválság

F2

ENSZ

atomsorompó
egyezmény

nukleáris fegyver
atombomba
hidrogénbomba

F4

tervgazdaság

államosítás

T1

1949

KGST

E5

magántulajdon
szabad verseny
szociális piacgazdaság

T1

1957

EGK

E6

Közös Piac

Feladat

Mutassa be a forrás és ismeretei alapján az ENSZ kialakulását, legfontosabb szerveit és működésük alapvető sajátosságait!

Válaszában térjen ki a következő szempontokra!

- 1 Az ENSZ megalakulása
- 2 A Közgyűlés
- 3 A Biztonsági Tanács
- 4 Az ENSZ egyéb szervei

F1 „9. cikk. 1. A Közgyűlés az Egyesült Nemzetek összes tagjából áll.

10. cikk. A Közgyűlés a jelen Alapokmányban meghatározott célok körébe tartozó vagy jelen Alapokmány szerint létesített valamely szerv hatáskörével és feladataival kapcsolatos minden kérdést vagy ügyet megvitathat és az ilyen kérdésekben vagy ügyekben ajánlásokat tehet az Egyesült Nemzetek Szervezete tagjainak, a Biztonsági Tanácsnak, vagy minden a Szervezet tagjainak, minden a Biztonsági Tanácsnak.” (Az ENSZ Alapokmánya)

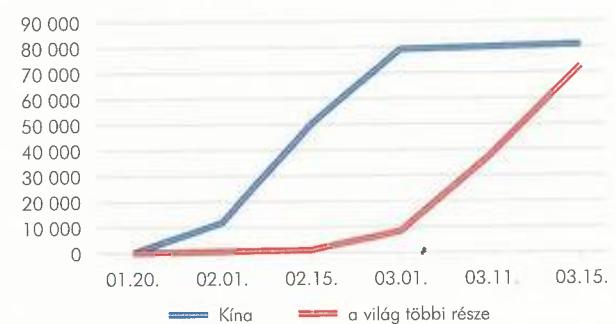
F2 „25. cikk. A Szervezet tagai megegyeznek abban, hogy a Biztonsági Tanács határozatait a jelen Alapokmánynak megfelelően elfogadják és végrehajtják. [...]

27. cikk. 1. A Biztonsági Tanács minden tagjának egy szavazata van.

3. minden más kérdésben a Biztonsági Tanács határozatait tagjainak az összes állandó tagok egybevágó szavazatait magában foglaló kilenc igenlő szavazattal kell hoznia.” (Az ENSZ Alapokmánya)

F3 „A WHO éjjel-nappal értékeli a járványt. Mély aggodalommal tölt el mindenkit a vírus súlyosságának és terjedésének, illetve a tétlenségnak a riasztó szintje. Ezért úgy értékeltek, hogy pandémiaként (világjárvánnyéknél) jellemző a Covid-19. A Kínán kívül észlelt fertőzések száma 13-szorosára emelkedett az utóbbi két héten.” (Tedrosz Adamon Gebrejeszusz, a WHO főigazgatója, 2020. március 11.)

A koronavírussal fertőzöttek száma (2020)

F4 „Népirtásban és más háborús bűncselekményekben bűnösnek találta és 40 éves börtönbünítetésre ítélte Radovan Karadzsics volt boszniai szerb elnököt a Hágai Nemzetközi Törvényszék. Karadzsicsot első fokon tizenegyből tíz vádpontban találták bűnösnek. A két legsúlyosabb vádpont a Szarajevó civil lakosságát célzó tüzérségi lövetés és a több mint hétezer srebrenicai fogoly lemeszárlásának elrendelése volt. Mind a kettőben bűnösnek mondta ki.” (BBC, 2016)

Az ENSZ megalakulása és működése (V., VI.)

Az antifasiszta koalíció tagállamai még a háború alatt döntötték az **Egyesült Nemzetek Szervezetének** létrehozásáról, hogy az elősegítse a nemzetközi együttműköést a háború utáni világ békéjének és biztonságának megőrzése érdekében.

1 Az első megállapodásra már 1943-ban sor került, majd 1944 augusztusában, a washingtoni Dumbarton Oaksban dolgozták ki a szervezet működésének alapjait.✓ Az **ENSZ** alapító konferenciája az öt győztes hatalom, az USA, a Szovjetunió, az Egyesült Királyság, Kína és Franciaország meghívására ült össze San Franciscóban. Alapokmányát **1945.** június 26-án 51 állam írta alá.✓ Bár a világszervezetet a győztesek hozták létre, bármely állam csatlakozhat hozzá, ha teljesíti az alapokmányban rögzített kötelezettségeket. Ma 193 ENSZ-tagállam van.

Az ENSZ legtöbb intézményének székhelye **New York.**✓ Legfontosabb szervei a Közgyűlés, a Biztonsági Tanács, a Nemzetközi Bíróság, valamint a Gazdasági és Szociális Tanács.✓✓ Az ENSZ élén a **főtitkár** áll, akit a közgyűlés választ meg. A főtitkár diplomáciai feladatakat lát el döntési jogkör nélkül.

2 A **Közgyűlésben** minden tagállam képviselteti magát.✓ Az egyenlőség elve alapján minden állam egy-egy szavazattal rendelkezik. A felvételi kérdésekben egyszerű többséggel döntenek. A közgyűlés választja a főtitkárt és a Biztonsági Tanács nem állandó tagjait.✓✓

3 A Közgyűlés elő tárt és a béke fenntartása érdekében cselekvést igénylő ügyek a **Biztonsági Tanács** elő kerülnek.✓ Az eredetileg 11 tagú tanács ma 15 tagból áll. Öt **állandó tagja** van: az USA, Oroszország (eredetileg: Szovjetunió), Kína, Franciaország és Nagy-Britannia. A nem állandó tagok (eredetileg 6, ma 10) mandátuma két évre szól.✓✓ A BT tagjai is egy-egy szavazattal rendelkeznek, de egy határozat meghozatalához legalább kilenc igen szavazatra van szükség.✓ Az állandó tagok **vétójoggal** rendelkeznek, ami az alapítók dominanciáját garantálja napjainkban is.✓✓

A Biztonsági Tanácsot az ENSZ Alapokmányában megfogalmazott rendelkezések jogosítják fel cselekvésre.✓ Első lépésként felkéri a konfliktus szereplőit, hogy békés úton rendezzék viszonyukat. Ehhez támogatást és tanácsot is ad. Erőteljesebb eszközöként gazdasági **embargót** hirdethet, vagy nemzetközi katonai beavatkozást kezdeményezhet az agresszorral szemben. A háborús térségbe békfenntartó katonákat, „**kéksisakosokat**” küldhet. A BT határozatai az ENSZ-tagállamok részére kötelező érvényűek.✓✓

4 A **Nemzetközi Bíróság** Hágában ülésezik. A testület feladata, hogy eldöntse a tagállamok közötti jogvitákat. Döntése kötelező érvényű. Az ENSZ konkrét ügyre 1993-ban létrehozott *ad hoc* bírósága, a Nem-

Egyesült Nemzetek Szervezete

ENSZ

E1

T1

T2

E2

Közgyűlés

E3

Biztonsági Tanács
állandó tag

F1

F2

embargó

kéksisakos

Nemzetközi Bíróság
Hága

E4

zetközi Törvényszék a balkáni háborúban **háborús bűnökkel** vádolt Radovan Karadzsics és Ratko Mladics ügyében ítélezett.✓ A háborús bűnök, a népirtás és az emberiség elleni bűnök a 2002-ben létrehozott állandó Nemzetközi Büntetőbíróság illetékessége tartoznak.✓✓

A **Gazdasági és Szociális Tanács** végzi az ENSZ gazdasági, szociális és környezeti feladatainak irányítását, összehangolását.✓ Céljai közé tartozik az **életszínvonal** emelése, a **teljes foglalkoztatás**, valamint a gazdasági és szociális haladás és fejlődés feltételeinek megteremtése. Napjainkra a természetes környezet pusztulása és pusztítása miatt egyre fontosabbá válik a **fenntartható fejlődés** lehetőségeinek kidolgozása.✓✓

Az ENSZ szakosított intézményei között a legismertebbek a **WHO** (Egészségügyi Világszervezet), a **FAO** (Élelmezési és Mezőgazdasági Szervezet), az **IMF** (Nemzetközi Valutaalap), a **WTO** (Kereskedelmi Világszervezet), az **UNESCO** (Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezet) és az **UNICEF** (Gyermekekkel).✓ Az ENSZ szervezetei csak nemzetközi összefogással kezelhető világméretű problémák megoldásán dolgoznak. Ilyen a **globális felmelegedés** megállítása, a **harmadik világ**, az elmaradott térségek segélyezése, az éhínségek, betegségek felszámolása, a menekültök segítése és az **emberi jogok** védelme.✓✓ Az egyik legfontosabb szervezete a WHO, amely a világméretű **járványok** megfélezésében (**ebola**, **AIDS**) is fontos szerepet játszik. Súlyos problémát jelentett a 2019-ben Kínából induló **koronavírus-járvány**, amelyet a WHO 2020. március 12-én **világjárványnak** (pandémia) minősített.✓ A szervezet figyelemmel kísérte a járvány terjedését, folyamatos tájékoztatást biztosított, és összehangolta a védekezést.✓✓

Az ENSZ nem minden konfliktust tudott hatékonyan kezelní, a BT tevékenysége mégis hozzájárul a világbeke fenntartásához. **Békefenntartó** feladatakat lát el, például Palesztinában az arab–izraeli, Cipruson a görög–török, Bosznia és Hercegovinában a balkáni konfliktus miatt. Nem lebecsülendők a fejlődő országokban megvalósított szociális és egészségügyi programok sem.

háborús bűnök

F4

Gazdasági és Szociális Tanács
életszínvonal
teljes foglalkoztatás

fenntartható fejlődés

WHO

FAO,

IMF, WTO

UNESCO

UNICEF

globális felmelegedés

harmadik világ
emberi jogok

járványok

ebola, AIDS

koronavírus
világjárvány

F3

békefenntartó

,

A kétpólusú világrend megszűnése

Feladat

A forrás és ismeretei alapján mutassa be a Szovjetunió szétesésének okait és folyamatát!

Válaszában térjen ki a következő szempontokra!

- ① A hidegháború lezárása
- ② Gorbacsov kül- és belpolitikája
- ③ A Szovjetunió felbomlása

F1 „Nyugaton egyesek szeretnék ránk tukmálni ilyen verziót: a szocializmus, úgymond súlyos válságban van; zsákutcába vezeti a társadalmat. [...] Azt mondják, hogy az átalakítással semmire sem megyünk a ma funkcionáló rendszer keretei között, és azt javasolják, változtassuk meg a rendszert, merítsünk a másik társadalmi-politikai rend eszköztárából és tapasztalataiból. Ehhez még hozzáteszik, hogy ha a Szovjetunió [...] lemond szocialista útválasztásáról, ez [...] felnyitja a sorompót, és szoros kapcsolatokat lehet majd kialakítani a Nyugattal. [...] Hogy kizártak minden e kérdéssel kapcsolatos mendemondat és spekulációt – és nem kevés ilyesmit hallunk Nyugatról –, szeretném még egyszer hangsúlyozni: minden átalakításunkat a szocialista útválasztással összhangban valósítjuk meg [...].” (Gorbacsov: Több szocializmust, több demokráciát, 1985)

F2 „A hidegháború december 3-án délután 12 óra 45 perckor véget ért”, „Bush és Gorbacsov fogadalmat tesz a világnak: partnerek a békében.” (világajtó, 1989. december 3. A máltai tanácskozásról).

F3 „Egyesült frontot hozunk létre a Kreml gazdasági és katonai nyomása ellen, amely nemcsak Litvániát, hanem a két másik balti köztársaságot is fenyegeti.” (Landsbergis litván elnök, 1990. május 12.)

F4 „1. Az Amerikai Egyesült Államok, az Orosz Föderáció, valamint Nagy-Britannia és Észak-Írország Egyesült Királysága megerősíti Ukrajna iránti elkötelezettségét, [...] hogy tiszteletben tartsa Ukrajna függetlenségét és szuverenitását, valamint Ukrajna meglévő határait.
4. Az Amerikai Egyesült Államok, az Orosz Föderáció, valamint Nagy-Britannia és Észak-Írország Egyesült Királysága megerősíti elkötelezettségét az ENSZ Biztonsági Tanácsának azon döntése iránt, hogy támogatást nyújtson Ukrajnának, mint nukleáris fegyverrel nem rendelkező Szerződő Félnek, hogy csatlakozzon a nukleáris fegyverek elterjedésének megakadályozásáról szóló egyezményhez, ha Ukrajna olyan erőszakos cselekmény vagy agresszió áldozatává válik, amelyben nukleáris fegyvereket használnak.” (Budapesti egyezmény, 1994. december 5.)

A Szovjetunió felbomlása (V., VI.)

1 Leonyid Brezsnyev 1964–82-ig volt az SZKP főtitkáraként a Szovjetunió és a keleti blokk vezetője. Az 1970-es években, az enyhülés időszakában részt vett a leszerelési tárgyalásokban, ✓ és 1972-ben és 1979-ben aláírta a SALT-1 és SALT-2 megállapodásokat az USA elnökeivel, Nixonnal, illetve Carterrel. ✓ Az 1973-as olajválság után tartósan romlott a Szovjetunió gazdasági teljesítménye, ami hozzájárult az eladósodásához. ✓ Mikor az USA 1981-ben megválasztott elnöke, Ronald Reagan újabb fegyverkezési versenyre akarta készteni, a Szovjetunió anyagilag már nem tudott lépést tartani. Brezsnyev így is az állami bevételek aránytalanul nagy részét fordította fegyverkezésre, ami az életszínvonal csökkenéséhez vezetett. ✓ Brezsnyev halála után két idős politikus, Andropov, majd Csernyenkó töltötte be rövid ideig a pártfőtitkári tisztséget. 1985-ben Mihail Gorbacsovot választották az SZKP vezetőjének.

2 Gorbacsov a korábbi párt- és állami vezetőknél fiatalabb és a változásokra nyitottabb volt: kísérletet tett a Szovjetunió megreformálására.

1986. februárjában hirdette meg a peresztrojka (átépítés) programját, a politikai-gazdasági rendszer átalakítását. Egyszer a rendszer demokratizálására, másrészt a gazdaságpolitika átalakítására törekedett. Mindezt a szocializmus fenntartásával képzelt el. ✓ A gazdaságban a központi irányítás, az állami befolyás csökkenése, a tervgazdaság leépítése mellett megkezdték az áttérést a szabadpiacra. Lehetővé tették a magánvállalkozások alapítását, 1989 elejére jutottak el a privatizációig. ✓

Gorbacsov nevéhez fűződik a glasznoszty, a nyitottság meghirdetése is, ami szabad információáramlást és véleménynyilvánítást jelentett. ✓ Csökkentették az állami cenzúrát, biztosították a szólás- és sajtószabadságot, amelyek lehetővé tették a szovjet társadalom problémáinak feltárását: a növekvő alkoholizmust, a születéskor várható élettartam csökkenését, az életszínvonal elmaradását a nyugati országokétől. Ugyanakkor a szovjet média az 1986. áprilisi csernobil reaktorrobbanást csak napokkal később hozta nyilvánosságra. ✓

A reformok következtében felszínre kerültek a Szovjetunió társadalmi, politikai feszültségei. ✓ Nőtt a bűnözés, a korupció, sztrájkokra, nemzetiségi összetűzésekre került sor. ✓ A peresztrojka következményeként 1989-ben Csehszlovákiában, Lengyelországban, Magyarországon, Romániában és Bulgáriában összeomlott a kommunista rendszer, és a berlini falat is lebontották. 1989. decemberében Gorbacsov Máltán találkozott George Bush amerikai elnökkel. Ezt a találkozót szokták a hidegháború befejezéseként értékelni, ✓ mivel a találkozó során Gorbacsov ígéretet tett, hogy

T2 Szovjetunió
Brezsnyev
ennyhülés

T1 1972, 1979

E1 SALT-1, SALT-2
olajválság

Reagan
fegyverkezési
verseny
fegyverkezés

Ez
T1 1985
Gorbacsov

peresztrojka

gazdaságpolitika
szocializmus

tervgazdaság

F1
privatizáció
glasznoszty

T2 Csernobil

E1 korupció, sztrájk

E4 1989

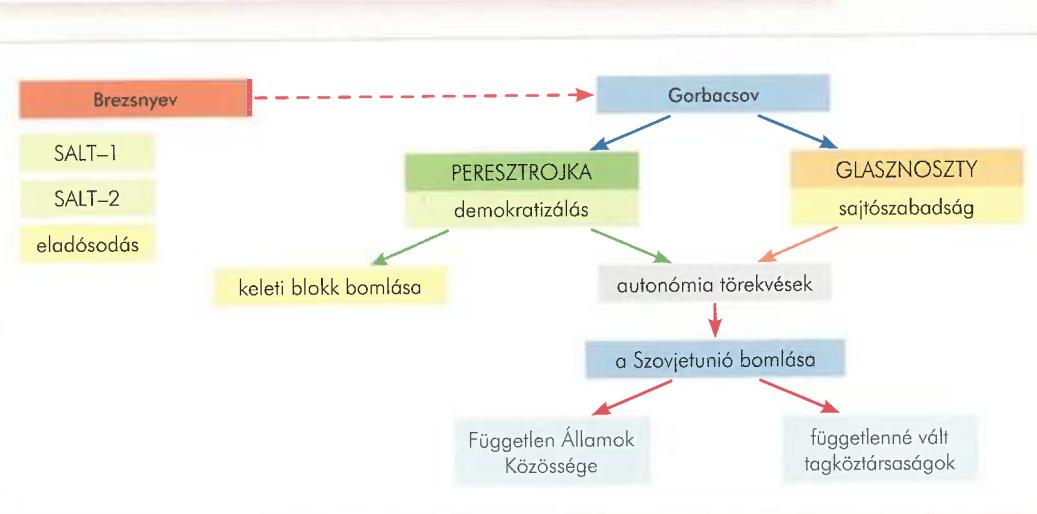
kommunista
George Bush
hidegháború

a keleti blokk országainak politikai döntéseibe a Szovjetunió nem fog beleszóni. ✓✓

③ A szovjet tagköztársaságok vezetői a politikai változásokat kihasználva előbb **autonómiára**, majd függetlensére törekedtek. ✓ Elsőként **Litvánia** kiáltotta ki függetlenségét. A **többpártrendszer** 1989. december 7-én törvényesítették a litván alkotmányban. 1990 februárjában lezajlottak az első szabad választások, ami után az újonnan összeült parlament 1990. március 11-én megszavazta Litvánia függetlenségét. ✓✓ Ezt a döntést 1991. februárjában népszavazással erősítettek meg, majd márciusban Észtország és Lettország döntött a függetlensésről. ✓ Erről áprilisban a grúz parlament is határozatot hozott. Ugyanekkor a Szovjetunióban is népszavazást rendeztek, amelyen a többi tagköztársaság szavazónak háromnegyede a szövetség fenntartása mellett foglalt állást. ✓✓

A Gorbacsov megbuktatására szervezett 1991. augusztusi sikertelen puccskísérlet után a szovjet Államtanács hivatalosan is elismerte a balati államok függetlenségét. ✓ 1991. december 8-án Oroszország, Ukrajna és Fehéroroszország vezetői bejelentették, hogy kiválnak a Szovjetunióból, és megalakítják államszövetségüket, a **Független Államok Közössége (FÁK)**. ✓✓ 1991. december 25-én Gorbacsov lemondott a valóságban már nem is létező Szovjetunió elnöki posztjáról.

A megszűnő Szovjetunió nemzetközi jogait Oroszország örökölte. Az államszövetség felbomlása után az Ukrajna területén tárolt atomfegyverek sorsáról az 1994-ben aláírt **budapesti egyezmény** döntött. Ukrajna vállalta, hogy az ország területén nem tárol **nukleáris fegyvereket**, az aláíró hatalmak pedig elismerték Ukrajna függetlenségét. ✓ Az ukránok Oroszországba szállították a tömegpusztító fegyvereket megsemmisítésre. ✓✓

F2

autonómia

T2

Litvánia

többpártrendszer

E5

F3

puccs

E6

Független Államok
Közössége (FÁK)

F4

budapesti egyezmény
nukleáris fegyver

Feladat

A forrás és ismeretei alapján mutassa be Németország újraegyesítésének folyamatát!

Válaszában térjen ki a következő szempontokra!

- ① A német kérdés a hidegháborúban
- ② Az enyhülés időszaka
- ③ Az újraegyesítés folyamata
- ④ Németország újraegyesítése

F1 A megszakított Berlin

F2 „1. cikk. A Német Demokratikus Köztársaság és a Német Szövetségi Köztársaság az egyenjogúság alapján normális, jószomszédi kapcsolatokat hoz létre egymással.

2. cikk. A Német Demokratikus Köztársaság és a Német Szövetségi Köztársaság az Egyesült Nemzetek Szervezetének alapokmányában lefektetett célokat és elveket magáénak vallja, különös tekintettel valamennyi állam szuverén egyenlőségére, a függetlenség, önállóság és területi integritás, az önrendelkezési jog tiszteletben tartására, az emberi jogok és a megkülböztetéstől mentes politika folytatására.” (Berlin, 1972. december 21.)

F3 „Margaret Thatcher felt a német egyesítéstől, mert úgy vélte, az azonnali és félelmetes növekedést hoz majd Németország gazdaságának, mely már eleve a legerősebb európai kereskedelmi partnerünk volt.” (Douglas Hurd brit külügyminiszter)

F4 A magyar határ megnyitása az NDK-beli menekültek előtt

Németország újraegyesítése (V., VI.)

1945. május 7-én Németország elvészítette a második világháborút.

1 A győztes nagyhatalmak – korábbi megállapodásuknak megfelelően – négy **megszállási övezetre** osztották az országot és Berlint is. ✓ A szövetségesek együttműködése 1948-ig tartott, amikor az angol, francia és amerikai zónát közös irányítás alá vonták. Válaszul a Szovjetunió tíz hónapra **blokád** alá vonta Nyugat-Berlint, ✓✓ de nem tudta megakadályozni, hogy 1949 májusában a nyugati zónákból megalakuljon a Német Szövetségi Köztársaság (**NSZK**). Erre válaszul a szovjet zónából létrejött a Német Demokratikus Köztársaság (**NDK**). Ezzel Németország megosztottsága véglegessé vált. ✓ Az NSZK 1955-ben csatlakozott az USA katonai tömbjéhez, a **NATO**-hoz, míg az NDK a keleti blokk katonai szervezetének, a **Varsói Szerződésnek** lett a tagja. A két német állam eltérő politikai és gazdasági rendszert épített ki. Az NSZK-ban **többpárti demokrácia** és **piacgazdaság** alakult ki, míg az NDK-ban **pártállami diktatúra** és **tervgazdálkodás** jött létre. A különbségek a két német állam szembenállásához vezettek. ✓✓ Az ellenségeskedést fokozta, hogy a két német állam határa egyben a keleti és nyugati tömb határa is volt. A **hidegháborús** elzárkózás értelmében ott szigorú határvédelmet építettek ki, de a berlini zónák elválasztó vonalán át lehetett jutni. Sok menekülő választotta ezt az utat. ✓ Ennek megakadályozására a keletnémet pártvezetés 1961 augusztusában a két zónát elválasztó **berlini fal** építésébe kezdett. ✓✓

2 1969-ben az NSZK szociáldemokrata kancellárja, **Willy Brandt** új politikát hirdetett a német-német kapcsolatokban, és 1972-ben aláírták a két állam viszonyát normalizáló **egyezményt**. ✓ A közeledés következménye volt, hogy 1973-ban az NDK-t és az NSZK-t együtt vették fel az **ENSZ**-be. ✓✓ Ez a politika folytatódott Brandt utóda, Helmut Schmidt kancellársága idején is.

3 A két állam egyesítéséhez vezető első lépés Mihail **Gorbacsov** főtitkári kinevezése után a **peresztrójka** meghirdetése volt. ✓ Ezt Ronald **Reagan** 1987-es berlini beszéde követte, amelyben a berlini fal lebontását követelte. ✓✓ Mind Margaret **Thatcher** Nagy-Britannia miniszterelnöke, mind François Mitterrand Franciaország elnöke igyekezett elodázni a megosztottság felszámolását. ✓ Egyik államnak sem volt érdeke, hogy az 1945-ben legyőzött Németország ismét viszszatérjen a nagyhatalmak közé. Thatcher és Mitterrand Gorbacsovotól vártak segítséget, a pártfőtitkár azonban az **egyesítést** támogatta. ✓✓

1989-ben a kelet-német **pártállam** meggengült. Nyáron tömegtüntetések kezdődtek az NDK nagyvárosában Erich Honecker **pártfőtitkár** távozását, szabad utazást, demokratizálást követelve. A diktatúra azonban szilárdnak látszott, ezért egyre többen akarták elhagyni az országot.

megszállási övezet

F1 blokád

T1 1949

T2 NSZK, NDK

NATO

Varsói Szerződés
többpárti demokrácia, piacgazdaság

pártállami diktatúra
tervgazdálkodás

hidegháború

T1 1961

E2 berlini fal

Willy Brandt

F2

Gorbacsov

peresztrójka

Reagan

E3 Thatcher

F3 egyesítés
pártállam
pártfőtitkár

Amikor a **páneurópai piknik** után, 1989. szeptember 11-én a magyar kormány megnyitotta az osztrák-magyar határt, kb. tízezer keletnémet állampolgár távozott az NSZK-ba. ✓ A tüntetések ósszel is folytatódtek, ami végül Honecker bukását okozta. Az új NDK-vezetés november 9-én azonnali határnyitást ígért. ✓✓ Berlinben az átkelőknél várakozó fiatalok a falra fölmászva ünnepelték a változást, majd elkezdték bontani a falat, amely 1961 óta családot, barátokat szakított el egymástól. ✓ A keletnémet kormány visszaállította az alapvető **szabadságjogokat**, új választási törvényt hozott, amely alapján 1990 márciusában **többpárti választásokra** került sor. Az áprilisban hivatalba lépő kormány megkezdte a két német állam egyesítésének előkészítését. ✓✓

4 A két német állam és a négy nagyhatalom képviselői 1990. március 14-én a bonni külügyminiszteriumban kezdték tárgyalásokat az egyesítésről. ✓ 1990. július 1-jén hatályba lépett a szerződés, amely a pénzügyi, gazdasági és szociális uniót rögzítette. Az NDK-ban a nyugatnémet márkat tették törvényes **fizetőeszközé**. ✓✓

Helmuth Kohl nyugatnémet **kancellár** július 16-án Moszkvában Mihail Gorbacsov szovjet elnökkel megállapodott abban, hogy a német egység megvalósulásával egyidejűleg a Szovjetunió elismeri a leendő egységes Németország teljes és korlátlan szuverenitását, és 1994 végéig minden katonáját kivonja az NDK területéről. ✓ Augusztus 31-én Berlinben írták alá az NDK és az NSZK **egyesülési szerződését**, amely biztosította a jogi kereteket a két német állam egybeolvadásához. Németország viszszanyerte teljes **szuverenitását**, a német-lengyel határ pedig az Odera és a Neisse vonal lett. Október 3-án az NDK tartományai csatlakoztak az NSZK-hoz, így Németország újraegyesült. A főváros ismét Berlin lett. ✓✓

Az újraegyesített német állam a NATO-nak is és az **Európai Uniónak** is tagja maradt. Az egyesítésnek azonban része a keleti területek felzárkóztatása, a nyugat-keleti ellentétek megszüntetése, és ez a hosszú folyamat még ma sem fejeződött be.

T1 1989
páneurópai piknik

F4
szabadságjog
többpárti választás

E4

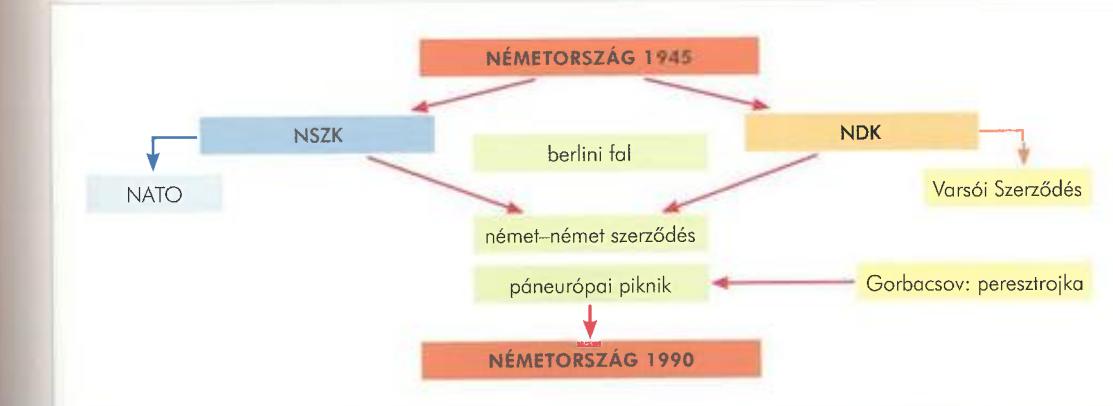
fizetőeszköz

E5
Helmut Kohl
kancellár

E6
egyesülési szerződés

szuverenitás

Európai Unió

Az európai integráció

Feladat

Mutassa be a források és ismeretei segítségével az Európai Unió alapelveit, főbb intézményeit és azok működését!

Válaszában térjen ki a következő szempontokra!

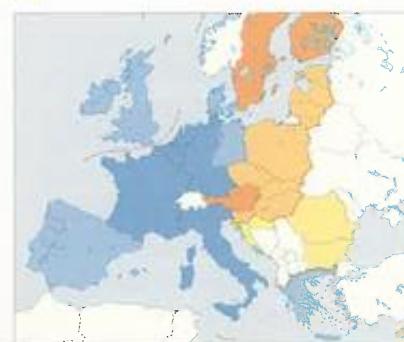
- ① Az Európai Unió kialakulásának főbb lépései
- ② A maastrichti szerződés
- ③ Az Európai Unió intézményei

F1 „Európát nem lehet egyszerre vagy összességében megalakítani. Akkor válik valóra, ha először konkrét tettekkel gyakorlati összefogás születik. Az európai nemzetek összefogásának feltétele, hogy megszűnjön a Franciaország és Németország között fennálló évszázados ellentét. [...] A francia kormány e céiból azt javasolja, hogy a teljes francia és német szén- és acéltermelést egy Európa más országai számára is nyitott szervezet keretében vonjuk közös hatóság felügyelete alá.” (Robert Schuman francia külügymintiszter, 1950)

F2 „Őfelsége, a belgák királya, a Németországi Szövetségi Köztársaság elnöke, a Francia Köztársaság elnöke, az Olasz Köztársaság elnöke, Ő Királyi Fensége a luxemburgi nagyhercegnő, Őfelsége, Hollandia királynője [...] megteremtik egy olyan erőteljes atomenergia-ipar fejlesztésének a feltételeit, amely révén bővül az energiatermelés, korszerűbbé válnak a műszaki eljárások, [...].” (Szerződés az Európai Atomenergia közösségi létrehozásáról, Róma, 1957)

F3 „[A Szerződést aláíró tagállamok – a „Tizenkettek” – képviselői] [...] új szakaszot jelölnek ki az európai integráció folyamatában, [...] ELHATÁROZVA, hogy megvalósítják gazdaságaik megerősítését és egymáshoz való közelítését, és hogy létrehoznak egy gazdasági és pénzügyi uniót, [...] ELHATÁROZVA, hogy közös külpolitikát és biztonságpolitikát valósítanak meg, [...] MEGERŐSÍTVE, hogy céljuk megkönyíteni a személyek szabad mozgását, miközben gondoskodnak népeik biztonságáról és védelméről, [...] ÚGY HATÁROZTAK, hogy egy európai Uniót hoznak létre.” (Részletek az 1992. február 7-én aláírt maastrichti szerződésből)

F4 Az európai integráció folyamata

1957	Belgium Franciaország Hollandia Luxemburg Németország (NSZK) Olaszország	1995	Ausztria Finnország Svédország	2007	Bulgária Románia
1973	Dánia Írország Nagy-Britannia	2004	Ciprus Csehország Észtország Lengyelország Lettország Litvánia Magyarország Málta Szlovákia Szlovénia	2013	Horvátország
1981	Görögország				
1986	Portugália Spanyolország				
1990	NDK (csatlakozva az NSZK-hoz)				

Az európai integrációs folyamat (V., VI.)

Az 1940-es évek végén létrejött szuperhatalmakkal szemben szükségesnek látszott Nyugat-Európa erőforrásainak egyesítése.

1 Az integráció Robert Schuman francia külügymintiszter javaslata szerint kezdődött meg. ✓ A nyersanyagok közös kiaknázására 1951-ben az **NSZK**, **Franciaország**, **Olaszország** és a **Benelux államok** létrehozták az Európai Szén- és Acélközösséget, a **Montánuniót**. ✓✓ 1957-ben a római szerződéssel magasabb szintű együttműködés, vámunió jött létre, ✓ és ezzel megalakult az **Európai Gazdasági Közössége**, a **Közös Piac**. ✓✓

Az Európai Atomergetia Közössége, vagyis az Euratom egyezményben az államok elkötelezők magukat az atomenergia békés célú felhasználása, az atomenergia-ipar korszerűsítése mellett. ✓ 1967-ben a Montánuniót, az Euratomot és az EGK-t összevonva létrejött az Európai Közösségek szervezete. ✓✓

Az alapítókhoz újabb államok csatlakoztak: 1973-ban **Dániát**, **Írországot** és **Nagy-Britanniát**, 1981-ben **Görögországot**, 1986-ban **Portugáliát** és **Spanyolországot** is felvették a tagok közé. A szervezeti átalakulás után már az Európai Unióba lépett be 1995-ben **Ausztria**, **Finnország** és **Svédország**. A bővítés 2004-ben volt a legnagyobb arányú. A keleti blokk megszűnése után nyolc volt kommunista állam (köztük **Magyarország**) mellett **Ciprus** és **Málta** lett tagja az Európai Uniónak. 2007-ben **Bulgária** és **Románia**, 2013-ban **Horvátország** csatlakozott. Ezzel egyelőre lezárult az új államok felvétele. ✓ Mivel a 2016-os népszavazást követően 2020. január 31-én az Egyesült Királyság kilépett az Európai Unióból (**brexit**), annak jelenleg 27 tagja van. ✓✓

2 Az Európai Unió az 1992-ben aláírt **maastrichti szerződés** 1993-as hatályba lépése alapján jött létre. ✓ A névváltozás az államok közötti kapcsolatok átalakulását, szorosabbá válását jelzi. Bevezették az uniós állampolgárságot, növelték az Európai Parlament hatáskörét és kijelölték az együttműködés három pillérét. ✓✓ A **gazdasági** együttműködés mellett közös **kül- és biztonságpolitikát** alítottak ki, és összehangolták a tagállamok **belügyi** és **igazságügyi** működését. ✓ a jogszabályok, az igazságszolgáltatás, a menedékjog és a bevándorlás területén. Az 1995-ös **schengeni egyezménnyel** a belső határokon megszüntették az útlevél-ellenőrzést. ✓✓

A maastrichti szerződést aláíró államok kinyilvánították szándékukat a **külpolitikai** együttműködésre a közös védelmi és biztonságpolitika kialakítására, de ez nem korlátozta **szuverenitásukat** (önállóság). A **belügyek** és az **igazságügy** területén az elvek és az értékrend összehangolását jelölték meg célként. ✓ A gazdasági **integráció** következő

T2 NSZK, Franciaország, Olaszország, Benelux államok

F1 Montánunió
E1 Európai Gazdasági Közösségek, Közös Piac

F2 Dánia, Írország, Nagy-Britannia, Görögország, Portugália, Spanyolország, Ausztria, Finnország, Svédország

T1 2004
T2 Magyarország, Málta, Ciprus, Bulgária, Románia, Horvátország

F4 brexit
T1 1992
maastrichti szerződés

E2 gazdaság
kül- és biztonságpolitika
belügy, igazságügy

T1 1995
E3 schengeni egyezmény

szuverenitás

integráció

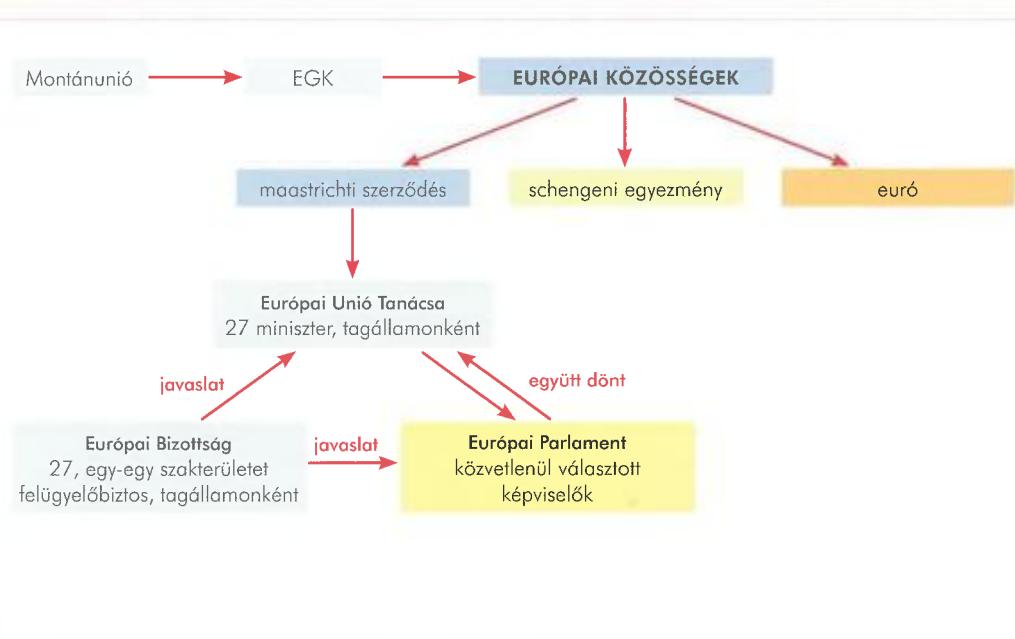
A globális világ sajátosságai

mozzanatakként 1999-ben számlapénzként, **2002**-ben készpénzként megkezdték a közös fizetőeszköz bevezetését, az **eurót** azonban nem minden tagállam használja.✓

3 Az Európai Unió **szakpolitikai** döntéseiért az **Európai Unió Tanácsa** és az Európai Bizottság felelős.✓ A Tanács tagjai az országok hivatalban lévő szakminiszterei, a Bizottság tagjai a tagállamok által öt évre delegált biztosok, élén a megválasztott elnök áll.✓ A Tanács tagjai országukat képviselik, a testület összehangolja a tagországok szakpolitikai döntéseit és az Európai Parlamenttel közösen megalkotja az uniós jogszabályokat. Az **Európai Bizottság** az EU egészének érdekeit képviseli, a **biztosok** uniós szakpolitikai területért felelnek.✓ A Bizottság terjeszti elő a jogszabálytervezeteket, az EU költségvetési tervezetét, valamint felügyeli az uniós jog alkalmazását.✓

Az Unió legfőbb döntéshozó szerve az **Európai Parlament**, amelynek képviselőit ötévente választják meg az uniós választópolgárok. 751 **képviselője** volt, ami a brexittel 705-re csökkent. A képviselők nem országonként, hanem politikai pártcsaládok részeként vesznek részt a parlament munkájában.✓ Egy ország képviselőinek száma az ország lélekszámával arányos. Az EP a demokratikus működés érdekében ellenőri a többi uniós intézményt, különösen a Bizottságot.✓

Fontos szerepet tölt be még az **Európai Tanács**, amely meghatározza az EU politikai programját. Ezt az uniós országok államfői, illetve kormányfői alkotják.

T1 2002

euró

F3

szakpolitika
Európai Unió
Tanácsa

E4

Európai Bizottság
biztos

E5

Európai Parlament
képviselő

E6

Európai Tanács

Feladat

A forrás és az ismeretei alapján mutassa be a globális vilaggazdaság ellentmondásait!

Válaszában térjen ki a következő szempontokra!

- 1 A gazdasági globalizáció fogalma és jellemzői
- 2 A transznacionális vállalatok szerepe
- 3 A globalizáció politikai hatásai
- 4 A fenntartható fejlődés kérdése

F1 „Globális tevékenységeknek köszönhetően képesek – a váltózó keresletnek és költségfeltételeknek megfelelően – tevékenységeket átcsoportosítani multinacionális hálózataikban, termelésük összehangolása és különböző országok közötti megosztása érdekében. [...]” (OECD, 2010, *Measuring Globalisation. Handbook on Economic Globalisation Indicators*)

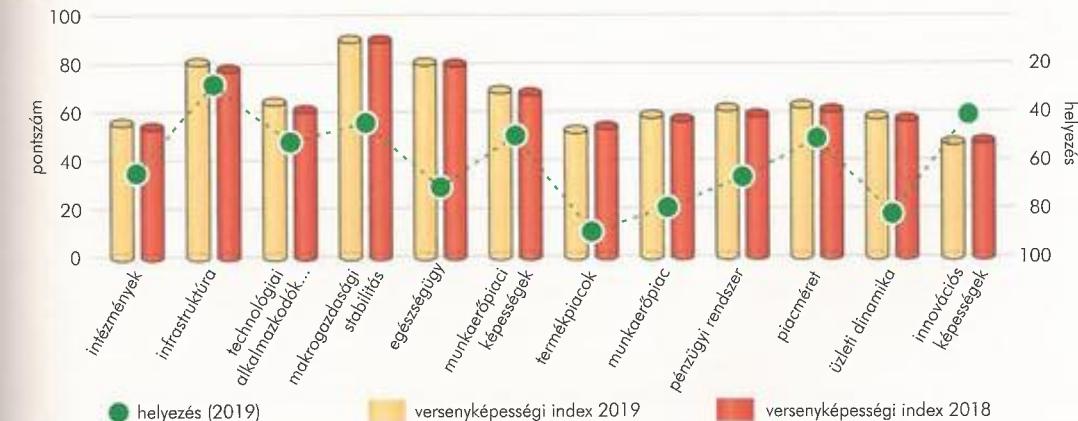
F2 A globalizáció ábrázolása egy karikatúrán

F4 Globális klímasztrájk Berlinben

F3 Magyarország versenyképességi tényezőinek pontszáma, és a világ országai között elérte helyezése a Világgazdasági Fórum ranglistáján

A globális világgazdaság ellentmondásai (I.)

A **globalizáció** kifejezés világméretű egységesülési folyamatokat jelöl. Ennek egyik megjelenési formája a gazdasági globalizáció, amelynek következtében nemzetközi tulajdonú (**multinacionális**) és nemzetek feletti (**transznacionális**) **vállalatok** jöttek létre.

1 A globális **világgazdaság** az egész világot behálózó gazdasági rendszer, ✓ amelynek kiépülése évszázadok óta folyamatosan zajlik, összekapcsolva a **Föld országainak** gazdaságát. A globalizáció jelenlegi szintjét a **tőkekonzentráció** miatt sokan aggasztónak találják, mások a fejlődés lehetőségeinek bővülést hangsúlyozzák ezzel kapcsolatban. ✓

A globalizáció a **20. század végén** gyorsult fel, amikor a tudomány és a technika ugrásszerű fejlődése következtében megjelentek a számítógépek. ✓ Ezek elterjedése és az **internet** kiépülése lehetővé tette a korlátlan információáramlást. Így az 1980–1990-es évektől a világkereskedelem és a pénzügyi tevékenységek már globális szinten működhettek. ✓

2 A gazdasági globalizáció a nemzetek feletti (**transznacionális**) vállalatoknak kedvez leginkább, amelyek képesek egy vállalatközpontból hatékonyan irányítani az egész világra kiterjedő cégbirodalmukat, és a szükségleteknek megfelelően átcsoportosítani az erőforrásokat. ✓ Ezek a vállalatok a **tőke**, a fejlett **technológia** és a magasan képzett munkaerő birtokában a leghatékonyabb munkaszervezést tudják megvalósítani a **profit** maximalizálása érdekében. ✓ A globális vállalatok előszeretettel építenek gyárakat gazdaságilag kevésbé fejlett (pl. kelet-európai) vagy fejlődő (pl. ázsiai, afrikai, dél-amerikai) országokban. ✓ Ott ugyanis olcsóbb a munkaerő, alacsonyabb szintű **környezetvédelmi** és munkajogi szabályozások vannak, így a **tőkekivitel** révén nagyobb profitot érnek el. ✓

3 A globalizáció ellentmondásos folyamat: bár a **fejlett világ**ban az ipar leépül, megszűnnek ipari munkahelyek, de csökken a termékek ára és a környezeti terhelés; a **fejlődő országokban** pedig **modernizációt**, gazdasági növekedést eredményez. ✓ A transznacionális cégek ugyanis **leányvállalataik** révén új technológiát telepítenek, munkahelyeket teremtenek és jelentős mennyiségi adót fizetnek az államoknak. ✓ Fontos tehát tudni, hogy hol érdemes befektetni. Az államok **versenyképességét** ezért világgazdasági szervezetek vizsgálják statisztikai módszerekkel, és az eredményeket rendszeresen közzéteszik. ✓ Ezek az adatok a tőke számára vonzó feltételek szintjét mutatják az egyes országokban. Különösen a kis, nyitott gazdaságoknak kell arra törekedni, hogy a versenyképességi mutatókat javítsák. ✓ A gazdasági előnyöknek azonban politikai ára van. ✓ Egyes elemzők arra figyelmeztetnek, hogy a nemzetgazdaságok szerepének csökkenése csökkentheti a nemzeti kormányok **szuverenitását**. Így az állampolgárok életét

globalizáció
multinacionális,
transznacionális
vállalat

világgazdaság

T2 a Föld országai
tőkekonzentráció

E1 20. század vége

T1 internet

E2

tőke, technológia

F1 profit

környezetvédelem
tőkekivitel

F2

fejlett világ

fejlődő országok
modernizáció
leányvállalat

E3 versenyképesség

F3 szuverenitás

transznacionális
vállalat

E4 USA, Ny-Európa,
Kína, DK-Ázsia

E5 Európai Unió
szabad kereskedelmi
övezetek

E6 szén dioxid-kibocsátás
éghajlatváltozás
olajipar

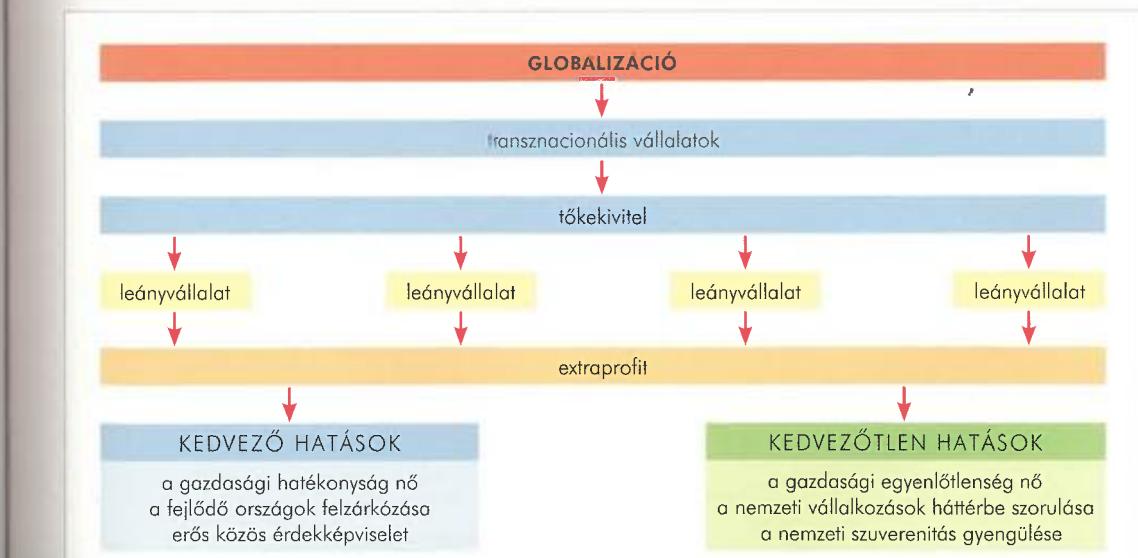
E7 fenntartható
fejlődés

érintő kérdésekben a döntés jog a **transznacionális vállalatok** kezébe kerülhet. Ez azonban egyelőre nem tény, legfeljebb állásfoglalás, de felhívja a figyelmet a globalizáció egy lehetséges veszélyére. ✓

A globalizáció átrendezte a világgazdaságot. Az **USA** és a **nyugat-európai** államok hagyományos dominanciáját megtörni látzik **Kína** felemelkedése, illetve megnőtt a csendes-óceáni térség és **Délkelet-Ázsia** gazdasági jelentősége is. ✓ Ez új versenyhelyzetet teremt a világgazdaságban, amelynek szereplői különböző történelmi és geopolitikai adottságokkal rendelkeznek. A hátrányok leküzdése és a gazdasági erő növelése érdekében a regionális összefogás jelenthet megoldást. Ezért az **Európai Unió** kívül is léteznek **szabad kereskedelmi övezetek**: Észak-Amerikában, Dél-Amerikában és Ázsiaban. Ezek az integrációk a globális törekvésekkel szemben jöttek létre, de maguk is erősítik a globalizáció folyamatát. ✓

4 A globalizáció kritikusai a **szén-dioxid-kibocsátás** és a következményeként zajló **éghajlatváltozás** miatt a nemzetközi tőkét hibáztatják. Valóban a legszenyezőbb ágazatok, a járműipar, az **olajipar** és a kereskedelem szereplői közül kerülnek ki a leggazdagabb vállalatok. Világszerte tömegek követlik, hogy a nemzetközi cégek mondjanak le profitjuk egy részéről a környezet megóvása érdekében. ✓ A **fennartató fejlődés** lehetőségeivel hétköznapi emberek, tudósok és szervezetek is foglalkoznak, de mivel a probléma világméretű, csak globális összefogással lehet megoldani. A legfőbb kérdések még nyitottak: miként lehet a szükségleteket úgy befolyásolni és kielégíteni, hogy ne kerüljön veszélybe az emberiség jövője? Hogyan lehet feloldani a társsadalmi-gazdasági fejlődés és a környezetvédelem ellentétét? ✓

F4

A középkori magyar állam megteremtése

Fogalmak

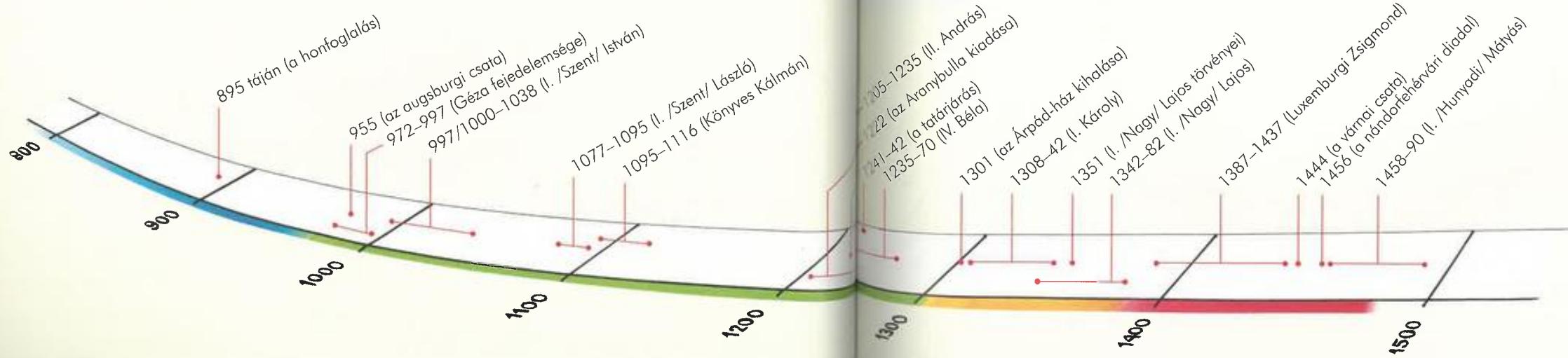
- nyelvrokonság, őstörténet, őshaza, törzssövetség, kettős fejedelemség
- honfoglalás, kalandozás
- királyi vármegye, ispán, nádor, egyházmegye, királyi tanács, tized
- szerviens, várjobbágy, vajda, Aranybulla, nemesi vármegye, székely, szász, kun
- bandérium, aranyforint, regálé, harmincad, kapuadó, szabad királyi város, bányaváros, mezőváros, úriszék, báró, köznemes, kilenced, ősiség, perszonálunió
- végvári rendszer, rendi országgyűlés, rendkívüli hadiadó, füstpénz, fekete sereg, Corvina

Személyek

- Árpád
- Géza fejedelem, I. (Szent) István, Koppány, I. (Szent) László, Könyves Kálmán, Anonymus
- II. András, IV. Béla
- I. Károly, I. (Nagy) Lajos
- Luxemburgi Zsigmond, Hunyadi János, Hunyadi Mátys

Topográfia

- Magna Hungaria, Kazár Birodalom, Levédia, Etelköz
- Verecke-hágó, Augsburg
- Pannonhalma, Esztergom, Székesfehérvár, Pozsony, Horvátország, Erdély, Dalmácia
- Muhi, Buda
- Visegrád

A magyar nép története az államalapításig

Feladat

A források és ismeretei segítségével mutassa be a magyar honfoglalás előzményeit és a honfoglalást! Használja a történelmi atlaszát is!

Válaszában térjen ki a következő szempontokra!

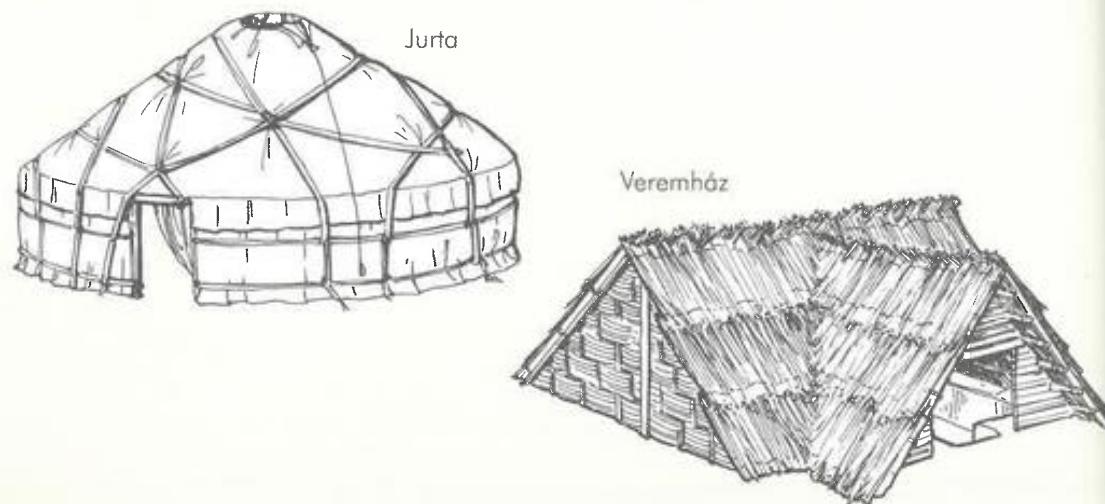
- ① A magyar nép vándorlásának állomásai
- ② A honfoglalás folyamata
- ③ A honfoglaló magyarok életmódja
- ④ A kettős honfoglalás elmélete

F1 „Ezért akkor a hét fejedelmi személy, akit mind a mai napig hétmagyarnak hívnak, [...] tanácsot tartott, és késedelem nélkül fegyverrel, haddal igyekezett módját ejteni, hogy szülőföldjét elhagyja, s olyan földet foglaljon el magának, amelyen laknia lehet. Akkor a választásuk arra esett, hogy majd Pannónia földjét keresik fel.” (Anonymous: Gesta Hungarorum)

F2 „Tudnivaló, hogy Moravia fejedelme, Svatopluk vitész volt és félelmetes a vele szomszédos népek szemében. Ennek a Svatoplunknak három fia volt, és halála előtt országát három részre osztotta fel; [...] ennek a Svatoplunknak a halála után [894] [...] belháborút indítottak egymás ellen, s jöttek a türök, teljesen tönkretétekké őket, és elfoglalták országukat, amelyben most is laknak.” (Bírborbanszületett Konstantin: A birodalom kormányzása)

F3 „A magyar pedig a türök egy fajtája. Főnökük 20.000 lovassal vonul ki. Főnökük neve K.nde [kende]. Ez azonban csak névleges címe [szakrális/szent fejedelem] királyuknak, minthogy azt az embert, aki királyként uralkodik [hadvezér] fölöttük, Dzs.lanak [gyula] hívják. minden magyar a Dzs.la nevű főnökük parancsait követi a háború dolgában, a védelemben és más ügyekben.” (Ibn Ruszta, 930 körül)

F4 A honfoglaló magyarok jellegzetes lakóhelyei

A honfoglalás (II.)

1 A magyar nép történetének korai időszakáról jelenleg különböző feltételezések vannak. A legelfogadottabb elmélet szerint az Urál vidékéről származó törzsek első lakóhelye a Volga és a Káma folyókvidékén, a mai Baskíria területén, **Magna Hungariában** volt.✓ Innentől a népesség nagyobb része valószínűleg a 7. században a sztyeppe-vándorolt. **Levédiának** nevezett szállásterületükön a **Kazár Birodalommal** kerültek kapcsolatba. Ettől elszakadva, 850 körül telepedtek le **Etelközben**. A „folyóköz” jelentésű kifejezés a Fekete-tengertől északra elterülő sík területre vonatkozott, amelynek fő folyói a Don, a Dnyeper, a Dnyeszter, a Bug, a Szeret és a Prut.✓

A sztyeppei vándorlás idején a magyarok **törzsi** szervezetben éltek,✓ amelynek alapegységei a nagycsaládok, **nemzetiségek** voltak. A törzsek tagjai közös őstől származtatták magukat, ami erősítette összetartozásukat.✓✓ A magyar törzsek többször kötöttek zsákmány fejében katonai szövetséget; hadjárataik során ismerkedtek meg a Kárpát-medencével, amely az Etelközönél jobban védhető volt, és adottságai is megfelelték életformájuknak. Ezért határozhatták el birtokbavételét.✓ A törzsek (Megyer, Nyék, Tarján, Jenő, Kér, Keszi, Kurtgyarmat) vezetői szövetséget kötötték, amelyet ősi szokás szerint **vérszerződéssel** erősítettek meg.✓✓ Az új haza megszerzésének közvetlen előzménye volt, hogy 894-ben magyar törzsek harcoltak a Balkánon Bizánc szövetségeseként a bolgárok ellen, és Svatopluk morva fejedelem szövetségeseként a Kárpát-medencében a frankok ellen. Svatopluk azonban meghalt, a vele kötött szövetség felbomlott.✓ Ezzel lehetővé vált területeinek elfoglalása.✓

2 A Kárpát-medence birtokbavétele, a **honfoglalás 895**-ben katonai akcióként indult meg.✓ A főrők **Árpád** vezetésével a **Verecke-hágón** keresztül vonultak be, hogy előkészíték a nép beköltözését. Közben az Etelközben maradtakat besenyő támadás érte, ezért az Al-Duna felé vonultak, ahol a bolgár cár is megtámadta őket. Az erdélyi hágókon azonban sikeres átjutniuk, így 896-ra a magyar törzsszövetség megszállta a Tisza-szántó és Erdélyt.✓✓ A következő években fennhatóságuk alá vonták az egész Kárpát-medencét.✓ 899-ig a Duna–Garam vonaláig terjesztették ki uralmukat. A keleti frankok szövetségeseként Itáliába indított hadjáratukból visszatérve 900-ban megszállták a Dunántúlt, és a 900-as évek elején kiszorították a morva uralmat a Felvidékről. A honfoglalás lezárásaként 907-ben a bajorok legyőzésével megszilárdították a nyugati határokat.✓

Etelközben már biztosan két fejedelem állt a törzsszövetség élén: a szakrális uralkodó volt a **kende**, a hadvezér pedig a **gyula**.✓ A honfoglalás idején Kurszán és Árpád irányították a törzsszövetséget. Amikor a honfoglalás során Kurszán meghalt, Árpád megszüntette a **kettős fejedelemséget**. A hatalom így az **Árpád-házon** belül öröklődött.✓✓

T2 Magna Hungaria

T2 Levédia, Kazár
Birodalom
Etelköz

E1
törzs
nemzetiség

E2

F1 vérszerződés

F2
T1 895
honfoglalás
Árpád

T2 Verecke-hágó

E3

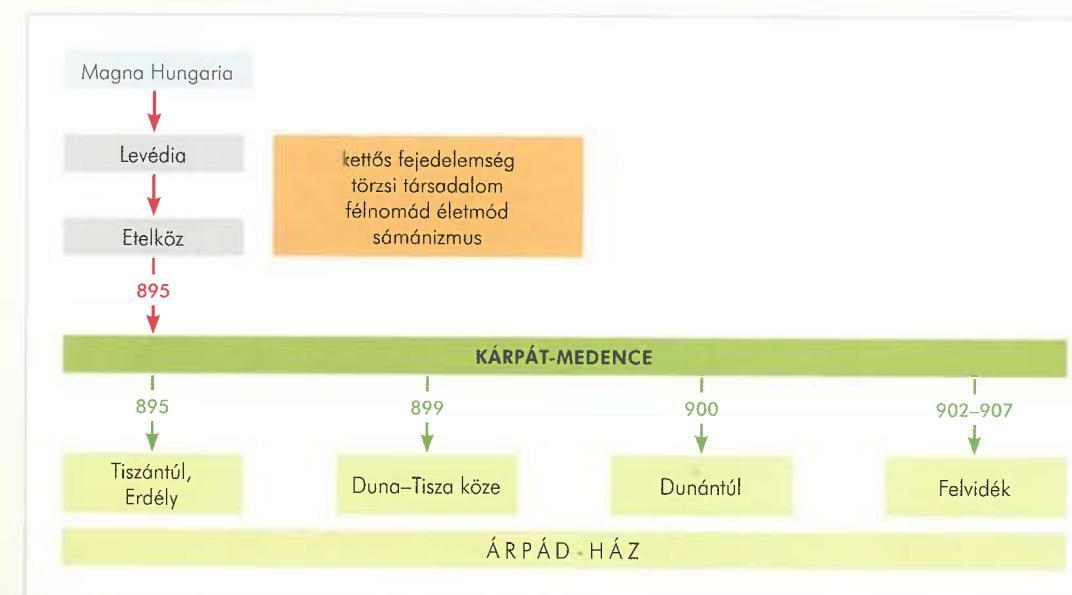
kende, gyula

E4
F3 kettős fejedelemség
Árpád-ház

3 A korabeli leírások szerint a magyarok a honfoglalás idején **fél-nomád** életmódot folytattak. ✓ Erre az jellemző, hogy a nagycsaládok a saját törzsük szállásterületén a folyók mentén a téli és a nyári szállás között vándoroltak. Tavasszal állataikat legeltetve elindultak a **nyári szállás** felé, ahonnan az ősz folyamán visszatértek a **téli szállásra**. Itt halászattal és földműveléssel foglalkoztak. A födeket a nagycsalád téli szálláson maradó tagjai művelték. ✓✓ A legeltetés idején könnyen szétszedhető favász kerek sátorban, **jurtában** laktak; a téli szálláson félíg földbe ásott veremházakat építettek, amelyeknek oldalfalait vesszőből fonták és sárral tapasztották, tetejét lombbal, szalmával, náddal fedték be. ✓ A kétféle lakóhely is a félíg letelepült, azaz félnomád életformára utal. ✓✓

A magyarok vallása a honfogláskor a **sámánizmus** volt. ✓ Ennek központjában a világfa állt, amelyen a tálkos (sámán) az alsó vagy felső világba juthatott, hogy kapcsolatba kerüljön a közösséget támogató szellemekkel. ✓✓ A pogány vallás mitikus elemeit a népmesék őrizték meg.

4 A magyarság őstörténetének egy erősen vitatott elméletét fogalmazta meg László Gyula régész. Ez volt a **kettős honfoglalás** elmélete, amely nem nyelvészeti, hanem a honfoglalás kori temetők régészeti adataiból indult ki. ✓ Eszerint a magyar nép két rokon ága különböző időkben költözött be a Kárpát-medencébe. A 670–680 táján érkezett onogurokat László Gyula az úgynevezett griffes-indás régészeti kultúrához sorolta. Feltételezése szerint ők lehettek a Kárpát-medencében letelepült magyarok első csoportja. Elmélete szerint tehát a 895-ben Árpád vezetésével lezajlott honfoglalás a magyarok második betelepülése volt. ✓✓

félnomád

nyári szállás
téli szállás

E5
jurta

F4
sámánizmus

E6
kettős honfoglalás

E6

Az államalapítás és az Árpád-házi uralkodók kora

Feladat

A források és ismeretei segítségével mutassa be I. (Szent) István államszervező tevékenységét!

Válaszában térjen ki a következő szempontokra!

- 1 Géza fejedelemsége
- 2 I. István uralmának megszilárdítása
- 3 A vármegyeszervezet
- 4 A kereszteny egyházszervezet

F1 „[Géza] midőn intelmekkel nem tudta megtéríteni őket, mert buzgón hódoltak a pogány szertartásoknak, kénytelen volt némelyeket fegyverrel elnyomni [...], mivel többen voltak a hit ellenzői, mint követői.” (Képes krónika)

F2 „[...] Szent István király már előbb, ifjú korában dicsőséges háborút viselt a vímez és hatalmas Koppány vezér ellen.

[...] Géza fejedelem halála után Koppány [...] Szent István királyt meg akarta ölni, és hercegsége területét a maga hatalma alá akarta hajtani. [...] Szent István [...] egész seregének fejévé és vezérévé pedig Vecellint tette meg, egy német származású jövevényt. [...] Ebben az ütközetben Vecellin ispán megölte Koppány herceget, és ezért a megboldogult Istvántól, aki akkor még fejedelem volt, terjedelmes hűbéri födeket kapott jutalmul.” (Thuróczy-krónika)

F3 „[...] aki [...] az Istennek szentelt és [...] a királyi mentesség védelme alá helyezett birtokokat gyalázattal illeti, vagy megkárosítani merészkedik, [...] közösítsek ki.

1. Tíz falu építsen egy templomot, amelyet két telekkel s ugyanannyi rabszolgával lássanak el, lóval és kancával, hat ökörrel és két tehennel, harminc aprómarhával. Ruhákról és oltártárokrol a király gondoskodjék, papról és könyvekről a püspök. [...]
18. Ha valakinek az Isten tizedet adott egy évben, a tizedik részt adjon az Istennek, és ha valaki tizedet elrejtíti, kilenc részt fizessen.” (I. István I. és II. törvénykönyve)

F4 „Ha valaki a szabadok közül lopást követ el, úgy határoztunk, hogy eme törvény szerint adjon elégítéttel: ha először: váltsa meg magát, ha tudja, ha pedig nem tudja, adják el. Ha pedig eladása után is lopást követ el, a rabszolgákról szóló törvény szerint bűnhődjék.” (Szent István II. törvénykönyve)

I. (Szent) István államszervező tevékenysége (III.)

1 A 955-ös **augsburgi** vereség véget vetett a kalandozásoknak. A Német-római Császárság és Bizánc megerősödése arra készítette **Géza** nagyfejedelmet (**972–997**), hogy jó viszonyt alakítson ki a két nagyhatalommal, és népét illessze be a keresztény Európába. Ezért megkeresztelkedett, tértő papokat kért I. Ottó császártól, és **Pannonhalmán** bencés monostort alapított. **A kereszténység erőszakos terjesztését felhasználta hatalma törzsszövetségen belüli megerősítésére.** Új fejedelmi központját **Esztergomban** alakította ki, felesége udvartartását Veszprémbe helyezte. Utódjául fiát, a kereszténynek nevezt Istvánt jelölte, aki a nyugati szövetség megerősítésére Gizella bajor hercegnővel kötött házasságot. **✓✓**

2 I. István a primogenitúra elve alapján örökölte a hatalmat apjától 997-ben. **✓** Azonban rokona, Koppány a nomád öröklési rend, a **seniorátus** szerint magának követelte a fejedelmi címet. **✓✓** A hatalomért vívott küzdelemben István a felesége kíséretében érkezett lóvagokra támaszkodva győzött a Veszprém mellett vívott csatában. **✓** Ez a kereszténység és az új típusú állam győzelmét is jelentette: Istvánt 1000. december 31-én vagy 1001. január 1-jén királyá koronázták. **✓✓**

István ezután tovább folytatta az ország egyesítését, a központi hatalom kiépítését. Az ellenálló **törzsfőket** fegyverrel kényszerítette behódolásra. **✓** 1003-ban rokona, az erdélyi Gyula önállóságát szüntette meg, ezután a Szerémségre terjesztette ki fennhatóságát, majd Aba Sámuel és a békési Vata törzsi területeit kapcsolta **királyságához**. 1028 körül számolta fel a Maros mentén Ajtony törzsi államát, ezzel a **Kárpát-medence** egyedüli urává vált. A lázadások megelőzésére szételepítette a törzseket. **✓✓**

3 I. István frank mintára alakította ki a területi alapú **közigazgatást**. **✓** Egységei a királyi várak köré szervezett **vármegyék** voltak, amelyek területébe királyi, egyházi és magánföldesúri **birtokok** is beletartoztak. Az elsőtől elhelyezkedő királyi birtokok alkották a katonai és gazdasági feladatakat ellátó várispánságot. Mivel a várispánság és a vármegye területén a királyi földek voltak túlsúlyban, az István-kori megyéket **királyi vármegyének** nevezik. **✓✓** A vármegye élén az **ispán** állt. Az ő feladata volt az **adószedés**, a vármegye területén élő világiak feletti **bíráskodás** és a királyi **haderő** vezetése. **✓** A várszervezethez tartozó **várkatonák** és előjárói, a **várho-bágyok** feladata a katonáskodás volt. A termelőmunkát a **várnépek** végezték, ők terményadót fizettek, amelynek 1/3-a a várispánt, 2/3-a a királyt illette. A király a vármegyében a várispán képviselte, az udvarban távollétében a **nádorispán** helyettesítette, akinek fő feladata az udvar ellátását biztosító udvari népek irányítása volt. **✓✓**

T1	955
T2	Augsburg
T1	972–997
	Géza
T2	Pannonhalma
E1	kereszténység
T2	Esztergom
F1	
	I. István primogenitúra
E2	seniorátus
F2	
	törzsfő
	királyság
T2	Kárpát-medence
E3	
	közigazgatás vármegye birtok
E4	királyi vármegye ispán, adószedés bíráskodás, haderő várkatona várho-bágy, várnép
	nádorispán
E5	

István korában alakult ki a feudális földtulajdon. A hozzá hű nemzetiségek megtarthatták földjeiket, a szolgálatába állt külföldi lovagok és az egyház jelentős birtokadományokban részesült.

4 István alakította ki a magyar egyházszervezetet. Uralkodása alatt (**997/1000–1038**) tíz **egyházmegyét** alapított: az esztergomi és a kalocsai **érsekséget** és nyolc **püspökséget**. Támogatásával latin és görög rítusú szerzetesi **kolostorok** is létesültek. **✓** Az esztergomi érsekség létrehozásával a magyar egyház közvetlenül Róma fennhatósága alá került, de Szent István gyakorolhatta az invesztitúrát. Az uralkodói törekvéseinél szolgáló egyháizról **adománybirtokokkal** és **törvényekkel** is gondoskodott. **✓✓** Elrendelte a **templomok** építését, és előírta azok felszerelését. Törvénye foglalta az egyház fenntartását szolgáló **tized** megfizetését is. **✓** Törvény kötelezte az embereket a keresztény hit gyakorlására, a vallási szabályok betartására: kötelező volt a mise látogatása, a megfelelő viselkedés, a **gyónás** és a **böjt**. **✓✓**

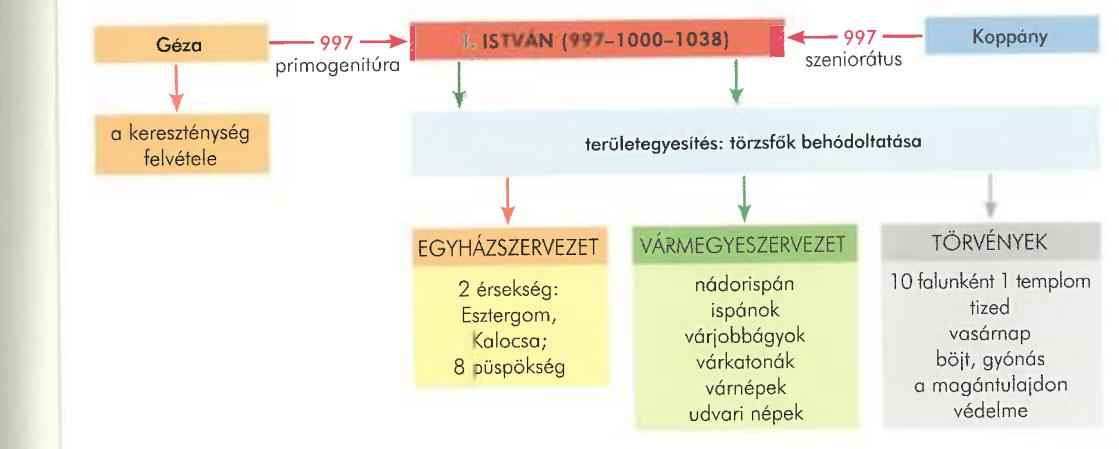
I. István két törvénykönyvet adott ki. Súlyos büntetések kilátásba helyezésével védte a magántulajdont, az egyházi és királyi javakat. **✓** A magántulajdont támogatta azzal is, hogy lehetővé tette a szabad végrendelkezést. Tiltotta az erőszakos cselekedeteket, a vérbosszút, gyilkosságot, kardrántást, ezzel a jogalkotásban is európai mintát követett. **✓✓**

Szent István uralkodása alatt a magyar állam elérte a korai feudális államok fejlettségi szintjét. **✓** Az ország az uralkodó magánbirtokaként működött, ő rendelkezett a legtöbb földdel és minden állami bevétellel. A gazdasági ügyeket és a pénzverést a **kamara** intézte. Uralkodói székhelynek 1020 után **Fehérvár** tekinthető, bár állandó uralkodói központ nem volt. **✓✓**

T1	997/1000–1038
	egyházmegye
	érsekség
	püspökség
	kolostor
	adománybirtok
E6	törvény
	templom
	tized
F3	gyónás, böjt

F4	
	kamara
T2	Fehérvár

E6	
	kamara
T2	Fehérvár

Feladat

A források és saját ismeretei alapján mutassa be a tatárjárást Magyarországon!
Térjen ki a tatárjárási demográfiai következményeire is! Használja a történelmi atlaszát!

Válaszában térjen ki a következő szempontokra!

- 1 A tatárjárási előzményei
- 2 A tatárjárási eseményei és következményei
- 3 IV. Béla országépítő politikája

F1 „[...] Ezenkívül a nemesek keserű szívvel mondatták, hogy amikor őket, vagy elődeiket a királyok hadjáratba küldték, [...] a visszatérőknek megfelelő jutalomként falvakat, birtokokat és ingatlanokat adományoztak örök birtoklásul. Ez pedig [IV. Béla] nemcsak nem adott nekik semmit, hanem a már odaadományozott birtokokat is visszavette a saját jogkörébe és tulajdonába anélkül, hogy az illető polgári jogainak valamelyen fokú elvesztésére ítéltetett volna.” (Rogerius: *Siralmas ének*)

F2 „[...] Mások pedig, azt magyarázgatták, hogy Kuthen [Kötöny] az embereivel azért elűzte [előzte] meg őket, több mint egy évvel, hogy [...] amikor értesül azok bejöveteléről, megkezdje a harcot a király ellen, és így azok könnyebben birtokukba vehetik majd a Kaput.” (Rogerius váradi kanonok *Siralmas éneke*)

F3 „A város [Esztergom] várát nem tudták elfoglalni, mert a spanyol Simeon ispán sok számszerűjásszával bátran megvédelmezte. És amikor Székesfehérvár városához érkeztek, amelyet mocsarak vesznek körül, [...] nem tudták elfoglalni. És miközben pannóniai Szent Márton várát ostromolták, [...] hirtelen visszarendelték őket, úgyhogy azokon a vidékeken ez a három helység maradt megvívatlanul. Néhány vár kivételével teljesen elfoglalták az országot, és ahogyan tovahaladtak az ország pusztán és üresen maradt.” (Rogerius váradi kanonok *Siralmas éneke*)

F4 „[...] és miután a magyarok abban az időben nem vethettek, ezért amazok kivonulása után sokkal többen haltak éhen, mint ahányan fogásigba estek vagy kard alatt haltak.” (Képes krónika)

A tatárjárási következménye

1 IV. Béla (1235–70) uralkodása első éveiben a királyi hatalom megerősítésére törekedett. Ennek érdekében az apja által eladományozott birtokok egy részét visszavette, és apja hívei közül többeket eltávolított a hatalomból.✓ A király és a főurak közti feszültséget növelte, hogy a mongolok elől menekülő *kunokat* befogadta, és az alföldi területeken letelepítette. Ezzel a hadsereg megerősítése volt a célja, de a nomadizáló kunok és a birtokosok között állandóak voltak az összetűzések.✓✓

A kunok problémája elterelte a figyelmet a tatár veszélyről. Pedig Julianus Domonkos-rendi szerzetes, aki felkutatta a keleten maradt magyarokat,✓ a mongol (**tatár**) fenyegetés hírével érkezett vissza Baskíriából. Ott ugyanis már nem találta meg a magyarok telepeit.✓✓

2 Miután a király hírt kapott Kijev elestéről, hadba hívta a nemeseket, közülük azonban kevesen tettek eleget kötelességüknek. A gyepük eltorlaszolása, őrzése sem állította meg a támadókat. Batu kán vezetésével a tatárok 1241 tavaszán három irányból törtek az országra. Miután a Verecke-hágót védő sereget felszámolták, akadálytalanul vonultak az ország közepe felé. A helyzetet súlyosította, hogy a magyarok rátámadtak a kunokra, azzal vágolva őket, hogy a tatárok kémei, és megölték fejedelemüköt, Kötönyt.✓ A kunok a Szerémség felé kivonultak az országból. Ezzel IV. Béla elvesztette könnyűlovas haderejét.✓✓ A döntő csata **1241. április 11-**én a Sajó partján fekvő **Muhi** mellett a mongolok győzelmevel végződött.✓ A vereségen szerepet játszott, hogy a magyarok rosszul választottak helyszínt és taktikát: a mongolok magaslatról tartották szemmel a völgyben táborozó hadsereget, és be tudták keríteni a szekértábot. A magyar sereg nagy része megsemmisült. A király előbb a keleti területeket dúlták fel, majd 1241–42 telén a befagyott Dunán átkelve a Dunántúlt is végigpusztították.✓ Csak néhány megerősített vár és a kőfallal védett Esztergom, Fehérvár, Pannonhalma tudott ellenállni. A támadók célja a rablás mellett a lakosság megfélemlítése, az uralkodó behódoltatása volt. 1242 tavaszán azonban Batu váratlanul – valószínűleg Ögödej nagykán halálhírére – kivonult az országból.✓✓

Az 1241–42-es **tatárjárási** során a népesség jelentős része elpusztult. Ezt csak részben lehet a katonai eseményekkel és a lakosság egy részének elhurcolásával magyarázni. Súlyosabb következménnyel járt a termény és az állatállomány elpusztítása, a vetés elmaradása, aminek következtében **éhínség** és **járványok** is megtizedelték a lakosságot.✓ A becslések szerint az embervesztés 20–50 százalékos volt. Ha a lakosság legalább 15 százalékos csökkenésével számolunk,

T1 1235–70
IV. Béla

király
mongol, kun

F1
tatár

F2
T1 1241. április 11.
T2

tatárjárási

éhínség, járvány

Az Anjouk és Luxemburgi Zsigmond kora

akkor 2 millió főst népességet feltételezve a tatárjárás során, minimum 300 ezer fővel csökkent az ország lakossága.✓✓

3 A tatárok kivonulása után IV. Béla megkezdte az ország újjáépítését.✓ Ebben elsődleges volt a népesség pótłása. Visszahívta a kunokat, és letelepítette őket az Alföldön. A szövetség megerősítésére fiát, a trónörököst összeházasította a kun fejedelem lányával, aki a keresztségen az Erzsébet nevet kapta. A kunokkal együtt iráni nyelvű **jászok** is érkeztek.✓✓ Nyugatról főleg nem túl nagyszámú német **hospes** jött Magyarországra.✓ Megkezdődött a pásztorkodással foglalkozó **románok** nagyobb arányú betelepedése is az erdélyi területekre.✓✓

Mivel a mongolok támadását csak néhány kőfallal megerősített hely tudta visszaverni,✓ Béla változtatott korábbi birtokpolitikáján. Apjához hasonlóan nagy számban adományozott királyi birtokokat, de azzal a feltételellet, hogy az adományozott **kővárat** épít. A várépítésben ő maga járt élen Buda megalapításával. Az adományozás következetében felbomlott a királyi vármegyerendszer, és kialakult a tarományúri hatalom, amit a várak építése is erősített.✓✓

A nemesség két jól elkülönülő csoportra bomlott, a **bárókra**, valamint az 1267-es törvényben először nemesnek nevezett **közne-mességre**.✓ A bárók nyomása miatt a köznemeselek főúri családok védelmét keresték, aminek következtében új kapcsolatrendszer jött létre, a **familiárisi** viszony. A bárók katonai és egyéb szolgálatokért cserébe védelmet biztosítottak a hozzájuk csatlakozó köznemesekek és birtokaiknak. Ezek a köznemesei családok a bárók familiájába tartoztak.✓✓ Átalakult a katonai rendszer is. A magánbirtokosok kötelesek voltak katonákat kiállítani, és hadba vezetni a király oldalán.✓ A familiárisok részben a nagybirtokosok magánhadseregeiben, **bandériumában** szolgáltak, részben birtokaik igazgatásával foglalkoztak.✓✓

F4

E4 jász
hospes
román

E5

kővár

F3

háro
köznemes

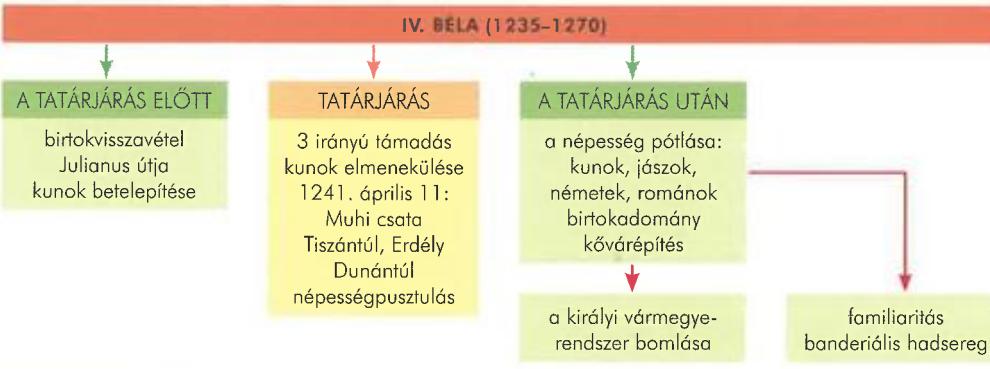
F4

familiáris

E6

bandérium

E6

Feladat

A források és ismeretei alapján mutassa be I. Károly intézkedéseit, amelyek hozzájárultak a magyar állam megerősítéséhez! Használja a történelmi atlaszát!

Válaszában térjen ki a következő szempontokra!

- 1 A hatalom megszerzése
- 2 I. Károly gazdaságpolitikája
- 3 Áratermelés és külkereskedelem
- 4 A visegrádi királytalálkozó jelentősége

F1 „Országunk főpapjainak és báróinak alaposan megfontolt tanácsával egyetértően kegyesen elrendeljük örökre szólónak, hogy ha a főpapok, szerzetesek és világi papok vagy a nemesek bármelyikének földjein és birtokán arany-, illetve ezüstbányát fognak találni, s amennyiben nem tagadják le azok létezését és nem tagadják meg a feltárásukat, akkor ugyanők örökre elvezék örvendezve azon földjeik változatlan birtoklását, amelyeken ezek az arany- és ezüstbányák találhatók, sőt a földjükön talált arany-, illetve ezüstbányákból származó, a bányászok szokása szerint befolyó királyi jövedelmek [urbura] harmadrészét is kapják meg teljességgel örök időkre. (I. Károly oklevele, 1327)

F2 „Tudjátok meg, hogy országunk főpapjai, bárói és nemesei [...] elénk járulva alázatosan azt kérték tölünk, hogy mivel kamaránk silány pénze országunk lakosságát igen sújtja, országunk egykor jólétének helyreállítására s a közérdek javára maradandó értékű és egész országunkban mindenütt forgó új, jó pénzt veressünk.” (I. Károly rendelete, 1323)

Elrendeltük pedig, hogy a folyó évben forgalomban levő háromféle pénzünket, tudniliuk a forrintokat, garasokat és kisdénárokat [...] az egész országunkban egy és ugyanazon formában. Súlyban, finomságban és értékben verjék és minden eltérés nélkül kerüljenek forgalomba és beváltásra.” (I. Károly rendelete, 1325)

F3 „[...] minden megyében, minden egyes kapu után, amelyen szénával vagy gabonával megvakított szekér képes befordulni vagy azon át kijönni –, lakjék bár ugyanazon kapu mögött, illetve kapuval rendelkező telken három vagy négy, vagy ennél több ember, [...] a kirovás megtörténte után 15 napon belül, a kamara haszna címén, előbb említett kamaráknak 18 dénárt a kamarák ispánjának kezéhez kell szolgáltatni és fizetni [...] kivéven a mi királyi és királynéi szolgáinkat [...] kivéven továbbá az egyházakat, városokat vagy másokat, akik nyilvánvaló kiváltságot, szabadságot élveznek.” (I. Károly 1342. évi dekrétumából)

F4 „[...] minden királyság hasznát szem előtt tartván [...] elrendeltük, hogy minden a mi kereskedőinknek, minden a csehországiaknak és minden más szomszédos országbeliüknek az alább meghirdetett országutakon és útvonalakon kell járniuk és utazniuk. [...] még Béla király jelölte ki minden a brünni polgároknak, minden a nagyszombatiaknak a vámhelyeket, ezeket továbbra is törvényesnek és jogosnak tekintjük.” (I. Károly okleveléből, 1335)

I. Károly gazdasági és pénzügyi intézkedései (I., III.)

1 Az Árpád-ház kihalását követően 1301 és 1308 között **interregnum** volt Magyarországon.✓ A trónért három nőági örökök, a cseh Vencel, a bajor Ottó és a nápolyi Anjou Károly harcolt. A királyi címet végül **I. Károly (1308–42)** szerezte meg. A hatalom ekkor valójában még a **tartományurak**, a „kiskirályok” kezében összpontosult, ezért volt a királyi központ kezdetben Temesváron.✓ Károly első jelentős győzelmét az 1312-es rozgonyi csatában Csák Máté és az Abák felett aratta,✓ majd sorra behódoltatta a Kán, Borsa és Kőszegi családokat. Királyi hatalma akkor vált teljessé, amikor 1321-ben meghalt Csák Máté. A területek megszerzését követően a királyi központ **Visegrád** lett.✓

2 A hatalmát megszilárdító uralkodó gazdasági reformokat vezetett be.✓ Bár a tartományurakkal folytatott harrok során sok földet vett vissza, és a királyi birtokokból továbbra is jelentős állami bevétel származott, I. Károly célja a **regálék**, a királyi felségjogon szedett jövedelmek arányának növelése volt. Ezt a célt szolgálta az **árutermelés** fejlesztése is.✓ A bányászat fellendítése szintén a királyi jövedelmeket növelte, ezért vezette be I. Károly a **bányareformot**: a bányabér, az **urbura** egyharmadát átengedte a birtok tulajdonosának.✓ Mivel az ásványkincsek a kincstárat illették, és a bányát feltároló vállalkozók is a kincstárnak fizettek bérleti díjat, a birtokosok korábban nem voltak érdekeltek bányák felkutatásában. Az új törvény viszont jövedelemhez juttatta a földek tulajdonosait, és a birtokcserét is megszüntette.✓ Az intézkedés hatására a **Felvidéken** és **Erdélyben** fellendült az arany, ezüst, réz és só bányászata.✓ A behívott cseh és német bányászok településeit az uralkodó kiváltságokkal látta el. Ekkor kapott bányavárosi rangot **Selmecbánya**, **Kőmöcbánya**, **Besztercebánya**, Torda és Radna.✓

A kamarához beszolgáltatott nemesércből I. Károly **értékálló pénzt** veretett: **aranyforintot**, ezüstgarast és dénárt.✓ A pénz értékének megtartása érdekében a kincstár lemondott a **pénzrontásról**, és az ebből származó jövedelmet más regálébevételből, az újonnan bevezetett **kapuadóból** pótolta.✓ A 18 dénáros állami adót telkenként rótták ki. Ha egy telken több család osztozott, akkor közösen fizették meg.✓ A kapuadó jelentős bevételt biztosított a kincstárnak, ugyanis a lakosság többsége, a jogilag azonos státuszú **jobbágyok** és mezővárosi **polgárok** fizették.✓

3 A jó minőségű aranyforint bevezetése a pénzforgalom növekedésére, a kül- és belkereskedelem fejlődésére utal.✓ A külkereskedelem vámot megemelték: a korábbi nyolcvanadvám helyett nyugat felé **harmincadvámot**, dél felé az áruk értékének **huszadvám**

interregnum

I. Károly

T1 1308–42

E1 tartományúr

Visegrád

T2 E2

regálék

árutermelés

E3

bányareform

urbura

F1

T2

E4

ÉRTÉKÁLLÓ PÉNZ

ARANYFORINT

PÉRIZONTÁS

F2

KAPUADÓ

F3

JOBBÁGY

POIGÁR

HARMINCADVÁM

HUSZADVÁM

E5

E6

T1

1335

KIRÁLYTALÁLKÖZÖ

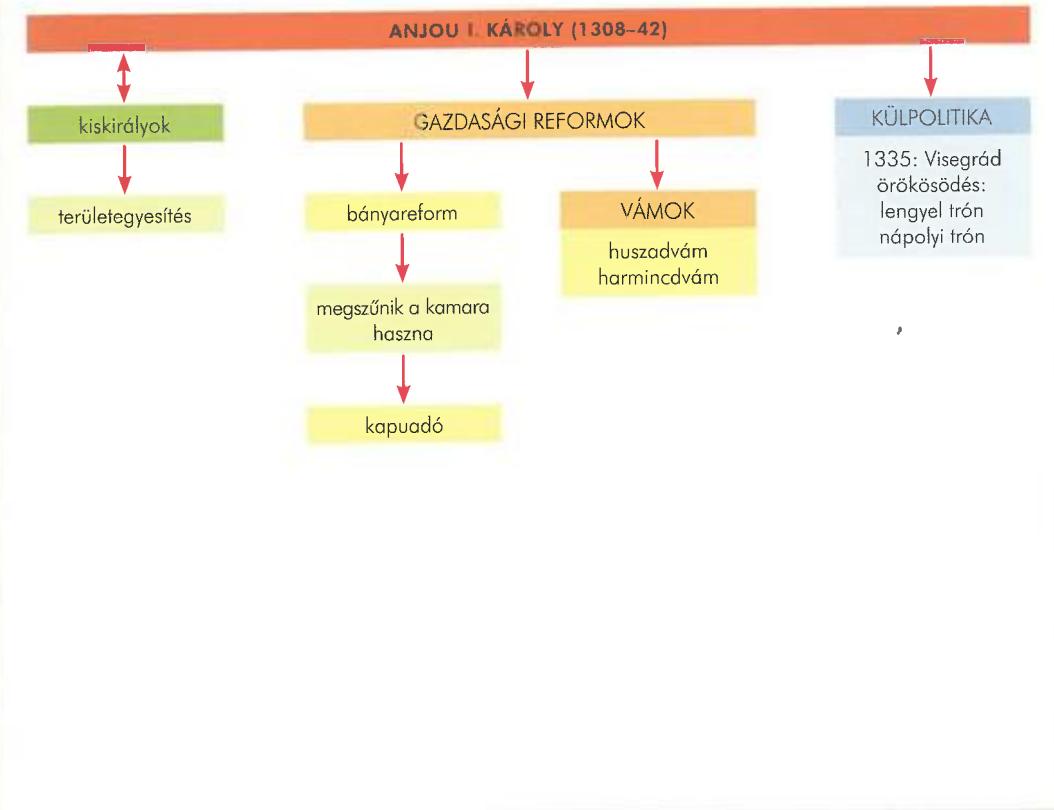
F4

E6

kellett megfizetni.✓✓ A fellendülő kereskedelem exportcikkei főleg mezőgazdasági termékek és nemesfémek voltak.✓ Nyugatra jelentős mennyiségű marhát hajtottak, bort, viaszat, bőrt, valamint aranyat, ezüstöt, rezet vittek; kelet felé inkább nyugati árukat közvetítettek. A behozott áruk főleg iparcikkek voltak: textíliák és fémáruk, de luxuscikkek, levantei áruk, keleti fűszerek is érkeztek Magyarországra.✓✓

4 I. Károly uralkodásának legfontosabb eseményei közé tartozott az **1335**-ös visegrádi **királytalálkozó**, ahol a magyar király Luxemburgi János cseh és III. Kázmér lengyel uralkodóval kereskedelmi megállapodást kötött.✓ Az uralkodók új kereskedelmi útvonalakat jelöltek ki, amelyek elkerültek az árumegállító joggal rendelkező Bécset. Ugyanakkor a budai, krakkói és brnói **árumegállító joggal** országaik kereskedőit juttatták előnyökhez.✓✓

I. Károly fiai öröklése érdekében is folytatott tárgyalásokat.✓ III. Kázmérral megállapodott, hogy a magyar trónörökös, Lajos örökli a lengyel trónt. Fatalabb fiának, András hercegnek a nápolyi királyságot szánta, aki a Róbert nápolyi királlyal kötött szerződés értelmében feleségül vette a nápolyi trónörökösőt, Johannát.✓✓

A középkori magyar állam megeremtése

A Hunyadiak

Feladat

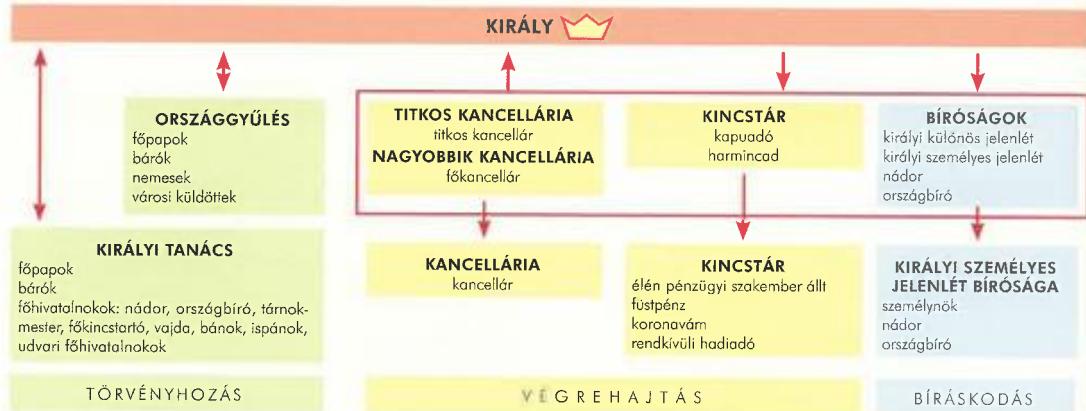
A források és ismeretei alapján mutassa be I. (Hunyadi) Mátyás uralkodását! Emelje ki és értékelje külpolitikai törekvéseit!

Válaszában térjen ki a következő szempontokra!

- ① I. (Hunyadi) Mátyás hatalomra kerülésének körülményei, az ország helyzete
- ② A központosító reformok és a külpolitikai törekvések összefüggése
- ③ I. Mátyás hadjáratai
- ④ I. Mátyás uralkodásnak értékelése

F1 „[...] a Szent Koronát, [...] Mátyás királynak, fiunknak és az ő magyar királyságának kegyesen visszaadtuk. [...] Továbbá [...] elhatározatott és végezetet, hogy ha a magyar királyság megüresedik, mert az előbb mondott Mátyás király ágyékából nem származnak törvényes fiak vagy unokák, mi [...] vagy fiunk [...], akit az a királyság királyának választott, Magyarország ama királyságának élére [...] állítatik.” (Mátyás és III. Frigyes bécsújhelyi egyezsége)

F2 A központosítás folyamata

F3 „[...] eddig többet szereztem meg, mint amennyit vesztettem. Ha ez hanyagság, akkor megval-lom, nem vagyok képes elérni azt, [...] hogy a határon ne történjenek jelentéktelen berontások és rablások, mert ott nem is választanak el bennünket hegyek és folyók. [...] Emellett könörgök szentséteknek, jelentéktelen támogatással és seregekkel ne követelje mindenig, hogy szerfeleit ha-talmas dolgok menjenek végbe.” (Mátyás levele II. Pál pápához, 1465)

F4 „Életében mind az egész ország reá kiált vala Mátyás királyra, hogy felette telhetetlen vala; megnyúzná és megtörné az országot a sok vámokkal és nagy rovásokkal, mert négyesről rója vala minden esztendőben az országot. De mihelyt meghala, minden ember ottan dicsírni kezdé őt. Mert mindenki meg kezde bomlani a békesség az országban. Ottan megelevenülének a törökök is, és az ország az egyik nyavajából a másikba esik. Akkoron kezdé minden ember megismerni, micsoda jeles fejedelem volt volna az Mátyás király.” (Heltai Gáspár: Krónika az magyaroknak dolgairól, 1575)

I. (Hunyadi) Mátyás reformjai és külpolitikája (III., VI.)

1. (Hunyadi) Mátyás 1458-tól 1490-ig uralkodott Magyarországon. Apja, **Hunyadi János** korábban az ország kormányzója volt. Amikor 1457-ben V. László magyar és cseh király utód nélkül váratlanul meghalt, a **ligák** vezetői megegyeztek Mátyás királyával választásában – bár a jelölt nem királyi családból származott. Ezt a **főpapok** és a **bárók** is elfogadták.✓ A Hunyadiak **familiárisai** tömegesen jelentek meg az országgyűlésen, és kikényszerítették a megállapodás betartását. Mátyás ekkor Prágában tartózkodott, ahová még V. László foglyaként került. Az új cseh uralkodó, Podjebrád György a lányával kötendő házasság és váltságdíj fejében engedte őt szabadon. Mátyás végül 1458 februárjában tért haza. A korona III. Frigyesnél volt Bécsben, ezért a fiatal királyt **Budán** trónra ültetéssel iktatták be a hatalomba.✓✓

2. Bár trónra lépése előtt elfogadta a bárók követeléseit, 1459-ben új politikába kezdett.✓ A bárói hivatalokba alacsony származású **nemeseket** vagy **polgárokat** helyezett, akik kiszolgálták **közpon-tosító** törekvéseit. A **fekete sereg** alapjait 1462-ben, a Felvidéket megszálló huszita vezér, Jan Griska behódoltatásával alapozta meg. A képzett katonákból korszerű **zsoldos** hadsereget hozott létre.✓ Hatalma végleg megszilárdult, miután 1463-ban III. Frigyes 80 000 arany és a Habsburg-dinaszia öröklési jogát kimondó szerződés fejében visszaadta a **koronát**,✓ és az esztergomi érsek **1464**-ben megkoronázta.✓✓

A **kancelláriát** és a **legfelsőbb bíróságot** ezután a király személyesen felügyelte.✓ A **kincstár** elére állított Ernuszt János adó-reformja hatékonyabbá tette az adók beszedését. A korábbi adókat eltöröltek és azonos mértékben, de új néven ismét bevezették, ezáltal megszűntek a **mentességek**. A korábban is létező **rendkívüli hadiadót** évente – néha többször – beszedték. A kapuadó helyett bevezetett királyi kincstár adóját **füstpénznek** is nevezték, mert háztartásonként vetették ki. A harmadikadám új neve **koronavám** lett.✓✓

Első felesége halála után Mátyás arra törekedett, hogy egy tekintélyes európai uralkodócsaládból kapjon feleséget. Végül 1476-ban elnyerte **Aragóniai Beatrix** nápolyi királylány kezét.✓ A királyné érkezése után kialakított új, **reneszánsz** udvartartás és a királyi építések is a király korlátozott hatalmát hangsúlyozták.✓✓

3. A jövedelmeit Mátyás külpolitikai céljaira fordította. Ezeket részben az határozta meg, hogy 1456 után is folytatódott a **török** előrenyomulás. **Szerbia, Bosznia** és **Havasalföld** török függésbe került, összeomlott a Luxemburgi Zsigmond által kiépített ütközőállami rendszer. Az európai uralkodók, a pápa és a bárók határozott török ellenes fellépést vártak Mátyástól.✓ 1463-ban és 1464-ben indított

Hunyadi Mátyás

T1 1458–1490

T2 Magyarország

Hunyadi János

ligák

főpapok, bárók

familiáris

T2 Buda

E1

nemesek, polgarok

központosítás

fekete sereg

E2 zsoldos

korona

T1 1464

F1 kancellária

legfelsőbb bíróság

kincstár

mentességek

rendkívüli hadiadó

füstpénz

koronavám

Aragóniai Beatrix

reneszánsz

E3

török

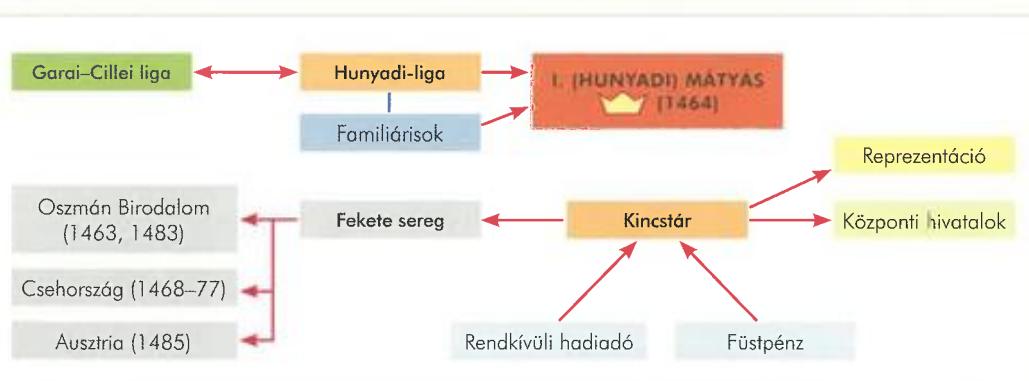
T2 Szerbia, Bosznia

Havasalföld

hadjárataival Bosznia egy részét meghódította. A kockázatos háborúk helyett azonban az aktív védelmet választotta: az állandó zsoldoshadsereg és a Temesvártól az Adriáig húzódó **második végvárvonal** is ezt a politikát szolgálta.✓ A török végvár, Szabács 1476-os elfoglalását és az 1479-es kenyérmezei győzelmet propagandaeszközként is felhasználta kritikusaival szemben, de ezek eredménye volt a Portával **1483**-ban megkötött és ötévente megújított **béke**.

A törökkel szembeni külpolitika hátterében Mátyás nyugati tervei álltak: célja a **Német-római Császárság** megszerzése volt. Ehhez szüksége volt a cseh trónnal járó választófejedelmi címre.✓ Az **1468**-ban kezdődő **cseh háborúk** miatt még hívei, Vitéz János és Janus Pannonius is összeesküdték ellenére. Podjebrád György 1471-es halála után a cseh országgyűlés a lengyel **Jagelló Ulászlót** (a későbbi II. Ulászló magyar királyt) ismerte el a trónon. Mátyás folytatta a cseh háborút, és 1477-ben megszerezte Morvaországot, Lausitzot és Sziáliát.✓ A törökkel 1783-ban kötött béke lehetővé tette, hogy újra nyugat felé háborúzzon. Sikerei csúcsán, **1485**-ben bevonult **Bécsbe**,✓ de a birodalmi gyűléseen III. Frigyes fiát, Miksát választották római királlyá, azaz a császári cím várományosává.✓ Mátyás ezután arra törekedett, hogy házasságon kívül született fiát, **Corvin Jánost** elismertesse örököseként.✓ Ám 1490-ben bekövetkezett haláláig nem sikerült megnugyatónan rendeznie az **utódlást**.✓

④ Bár kortársai sok bírálattal illették Mátyást, a közvetlen és kései utókor már pozitívan ítélte meg uralkodását. Ezt az is erősítette, hogy a halála után következő események az ország három részre szakadásához vezettek.✓ Mátyás idején Magyarország még valóban **nagyhatalom** volt, de a lakosság túladóztatása miatt megtorpan a **gazdaság** fejlődése. Jövedelmeit a hadsereg, a háborúk és az udvari reprezentáció felemészette, de a közép-európai monarchiát nem tudta megvalósítani. A központosítás is rövidesen összeomlott, mivel nem politikai intézményekre, hanem az uralkodó személyére alapozódott.✓

Jegyzetek:

F3 második végvárvonal

T1 1483
béke

Német-római
Császárság

T1 1468
cseh háborúk
Jagelló Ulászló

E4 1485

T1 Bécs

E5 Corvin János

E6 utódlás

nagyhatalom
gazdaság

F4

Magyarország a kora újkorban (1490-1790)

Fogalmak

örökös jobbágyság,
hajdú,
vitézlő rend,
unitárius

jezsuita,
barokk

kuruc, trónfosztás

betelepítés, betelepülés,
Pragmatica Sanctio,
Helytartótanács,
felső tábla, alsó tábla,
vármrendelet,
úrbéri rendelet,
Ratio Educationis,
turelmi rendelet,
jobbágyrendelet

Személyek

II. Lajos,
Szapolyai János,
I. Ferdinánd,
I. Szulejmán,
Dobó István,
Zrínyi Miklós,
Bocskai István,
Bethlen Gábor,
Károli Gáspár

Pázmány Péter,
Zrínyi Miklós (a költő és
hadvezér),
I. Lipót,
Savoyai Jenő

II. Rákóczi Ferenc

III. Károly,
Mária Terézia,
II. József,
Kazinczy Ferenc

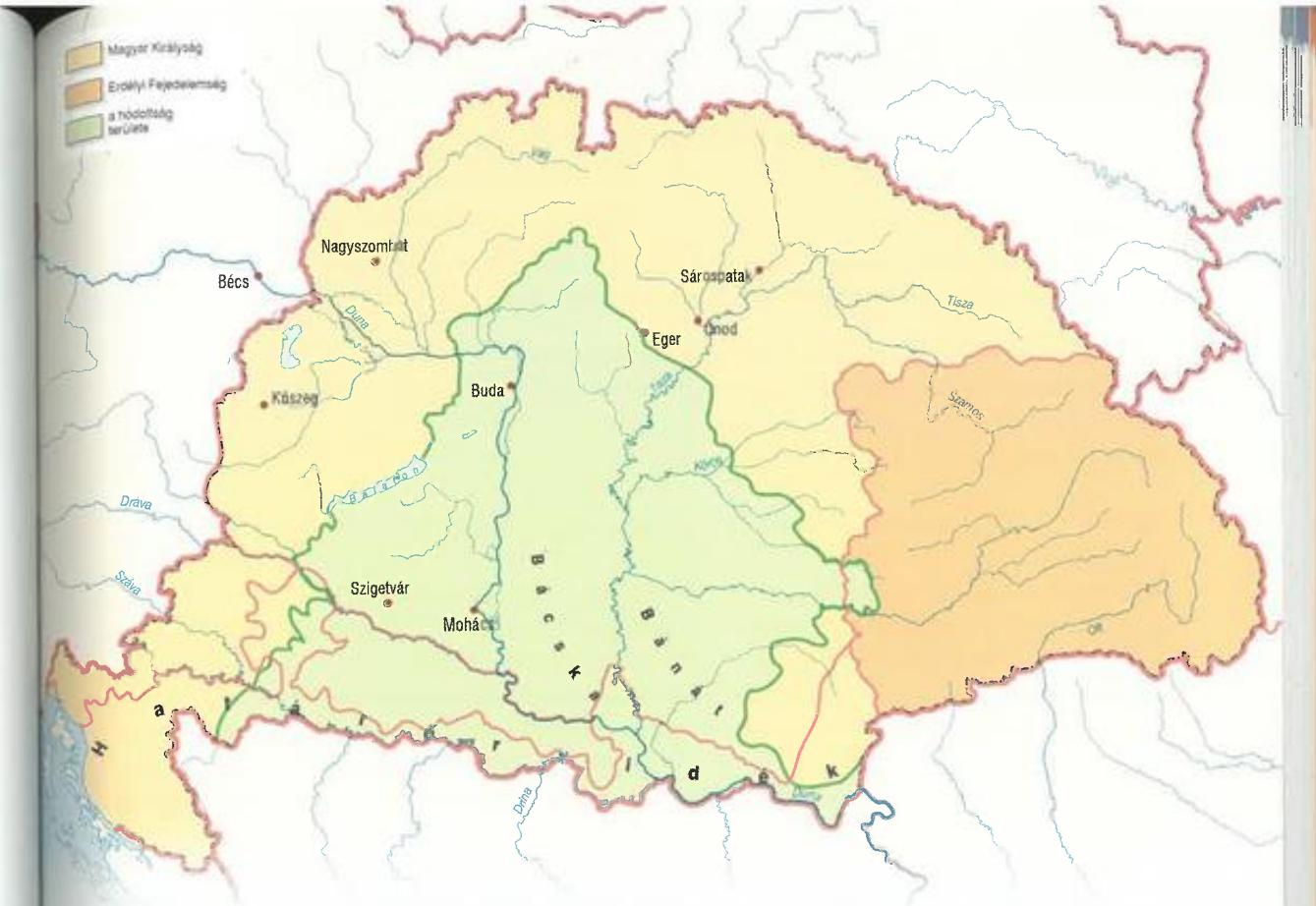
Topográfia

Mohács,
Kőszeg,
Buda,
hódoltság,
Eger,
Szigetvár

Nagyszombat,
Bécs

Sárospatak,
Ónod

Határvidék,
Bácska,
Bánát

1526 (a mohácsi csata)
1541 (Buda török elfoglalása, az ország
tényleges három részre szakadása)
1552 (Eger sikertelen török ostroma)
1566 (Szigetvár eleste)

1591-1606 (a tizenöt éves háború)

1664 (Zrínyi Miklós teli had-
írata, a vassári béké)

1686 (Buda visszafoglalása)

1699 (a karlócai béké)

1703-11 (a Rákóczi-szabadságharc)
1707 (az ónodi országgyűlés)
1711 (a szatmári béké)
1723 (Pragmatica Sanctio)

1740-80 (Mária Terézia)

1780-1790 (II. József)

1500

1600

1700

1800

Az ország három részre szakadása

Feladat

A források és saját ismeretei alapján mutassa be a mohácsi csata kül- és belpolitikai előzményeit és a csatavesztés körléményeit! Használja a történelmi atlaszt is!

Válaszában térjen ki a következő szempontokra!

- 1 A Mátyás halála utáni politikai helyzet Magyarországon
- 2 Az európai nagyhatalmi politika
- 3 A mohácsi csata körléményei

F1 [III. Ulászló] „ugyan mit lehetne ilyen súlyos pénzügyi problémák [...] közepette, amikor sem a kiszabott adókat, sem a vámokat nem fizetik be, hanem privát céljaikra fordítják; a hadjáratba nem küldik el az előírt számú csapatot [...] A királyi kincstárnok néhány tisztviselőjét [...] [a birtokos] parancsára megölték, mikor a királyt adót akarták beszedni. [...] A cseh katonák megtagadták a vezérő Báthori parancsát, míg az ígért zsoldot ki nem utalják. [...] [1492] augusztus hónapban a veterán csehek úgynevezett fekete serege [...] önkényeskedéseinek és mohóságának túrhelyetlen szabadosságáért Kinizsi Pál kapitánytól elnyerte méltó büntetését.” (Antonio Bonfini)

F2 „A jelenlegi helyzet miatt teljes mértékben a mostani vezetés a felelős, mely idegen uralom alatt működik, és emiatt a régi erények és erkölcsök lehanyatlottak. Az egyetlen lehetséges megoldás, ha Ulászló halála után magyar királyt választanak.” (1505. évi rákosi végzés)

F3 „Te, ki Ferenc vagy, Franciaország királya, [...] levelet juttattál Portához, a fejedelmek me nedékhéz, [...] Tudunkra adtad, hogy az ellenség országodat elfoglalta, jelenleg magad is fogásban vagy, segítségről fordultál hozzánk, szabadulásodhoz segélyért. [...] Császári tudományom ezeket minden részletükben tanulmányozta és teljes mértékben megértette. 932. évben [1526. január közepe], a birodalom fővárosában, a jól őrzött Konstantinápolyban levő székespalotámban.” (Szulejmán levele I. Ferenchez)

F4 A Magyar Királyság és az Oszmán Birodalom erőviszonyai a mohácsi csatában

	MAGYAR KIRÁLYSÁG	OSZMÁN BIRODALOM
Terület	325 000 km ²	1 500 000 km ²
Lakosság	3,5 millió	12-13 millió
Állami bevételek	250-300 000 arany	4 000 000 arany
Állandó hadsereg	5-6 000 fő	55 000 fő
Vezetők	II. Lajos (1516-26) magyar király † Tomori Pál kalocsai érsek † Szapolyai György szepesi gróf †	I. (Nagy) Szulejmán szultán Bali szendrői bég Ibrahim nagyvezir
Szembenálló erők	Kb. 24 800 fős magyar sereg, horvát hadtestek, spanyolok, németek, csehek, pápai zsoldosok, 85 ágyú	Kb. 60 000 fő 160 ágyú
Veszteségek	Kb. 12-14 000 halott, köztük 16 zászlósúr és 5 püspök	10 000 fő (?)

A mohácsi csata körléményei (III., VI.)

E1 A Mátyás halálát követő trónharcokból a cseh király, II. (Jagelló) Ulászló (1490-1516) került ki győztesen.✓ Uralkodása alatt újjáéledtek a **bárói ligák**, amelyek megszereztek a fontosabb hivatalokat.✓✓ A királyi jövedelmek már Mátyás uralkodásának második felétől csökkentek. A zsoldosok fizetés hiányában rendszeresen fosztogatták a lakosságot, ezért felszámolták a fekete sereget,✓ és az ország védelme a **banderiális haderőre** hárult. A kincstár a végvárakat is alig tudta fenntartani.✓✓

A köznemesség 1505-ben a rákosi országgyűlésen **Szapolyai János erdélyi vajdát** támogatta, és kimondta, hogy Ulászló halála után magyar származású királyt kell választani.✓ II. Ulászló viszont **házassági szerződést** kötött a német-római császárral, amely szerint gyermekei házasságra lépnek Habsburg Miksa unokáival. Ez a szerződés a Jagellók Magyarországát a Habsburg-dinasziához kapcsolta.✓✓

A Jagellók uralma alatt tovább nőttek az ellentétek a magyar társadalmon belül.✓ Az egymással szemben álló bárók a hatalomból való részesedésre, javaik gyarapítására törekedtek. Nőttek az ellentétek a főnemesség és a köznemesség között.✓✓ A bárók hatalmát közremészi **familiárisaik** erősítették. A nemesek egyre súlyosabb terheket rötték a **jobbágynak**. Amikor a török a határokat veszélyeztette, Bákok Tamás esztergom érsek 1514-ben keresztes sereget szervezett, amelynek vezetését Dózsa Györgyre bízta.✓ Dózsa a nemesek ellen vezette a sereget, de Szapolyai János vereséget mért rájuk. Megtorlás-ként kivégezték a vezéreket, majd törvénybe iktatták a jobbágynak röghöz kötését, az **örökös jobbágyságot**, amit a gyakorlatban nem lehetett megvalósítani.✓✓

E2 Az európai politikát a 16. század elején a Habsburg–Valois ellentét határozta meg. I. Ferenc szövetségre lépett I. Szulejmánnal,✓ valamint 1526-ban létrehozta a Habsburg-ellenes **cognaci ligát**. Mivel a Habsburg–Jagelló házassági szerződés révén Magyarország a Habsburgok szövetsége volt, II. Lajos ebben a helyzetben legfeljebb nagybátyja, Zsigmond lengyel király támogatásában reménykedhetett,✓✓ akit azonban lekötöttek a Német Lovagrenddel és a Moszkvai Nagyfejedelemseggyel vívott háborúk.

E3 **I. (Nagy) Szulejmán** (1520–1566) trónra lépésével az oszmán külpolitikában az európai terjeszkedés került előtérbe: 1520-ban támadást indítottak Magyarország ellen.✓ A **végvárak** azonban nem kaptak sem anyagi, sem katonai támogatást, így 1521-ben elesett a déli védelmi vonal kulcsa, Nándorfehérvár,✓✓ majd a következő években egymás után foglalták el a várakat. Így az ország védetlenné vált a török támadással szemben.

bárói ligák

E1

banderiális haderő

F1

Szapolyai János
erdélyi vajda
házassági szerződés

F2

familiáris
jobbágynak

E3

cognaci liga

F3

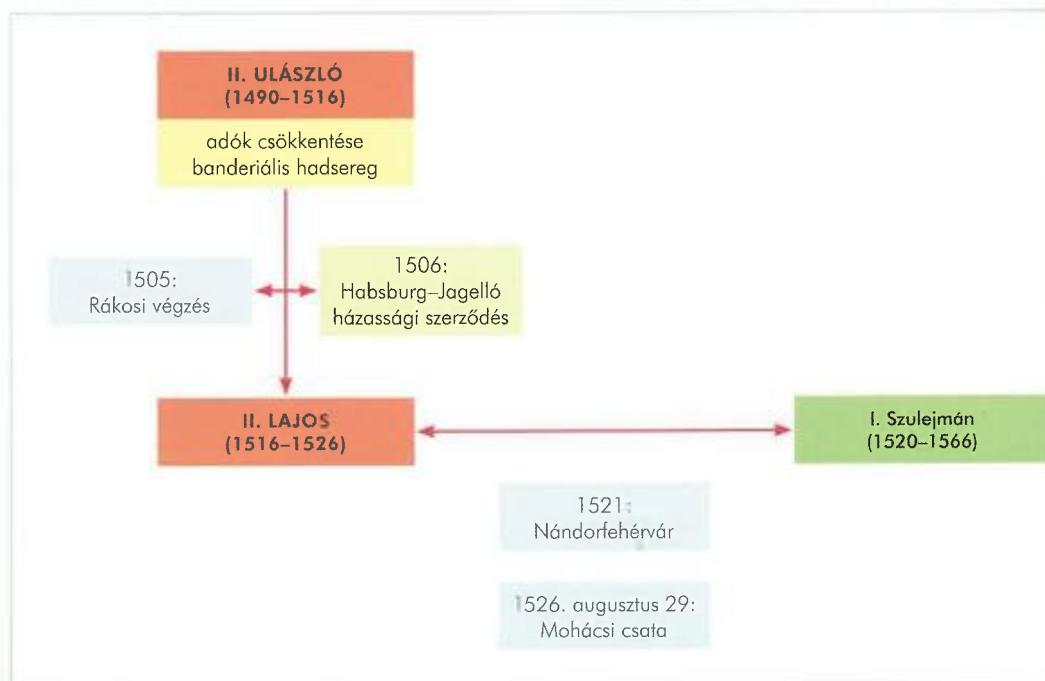
I. (Nagy) Szulejmán
végvár

E4

3 Az I. Ferencsel kötött szövetségi megállapodás✓ értelmében 1526 tavaszán Szulejmán megtámadta a Bécs felé útjába eső Magyarországot.✓ A magyar erők **1526.** augusztus 29-én **Mohácsnál** ütköztek meg a törökkel. A fiatal uralkodó, **II. Lajos** személyesen vezette a királyi hadsereget.

Az erőviszonyok a törököknek kedveztek: az Oszmán Birodalom területe, lakossága, katonai ereje többszöröse volt Magyarországnak. A török győzelemben az ágyúk és a **tüzérség** számbeli fölénnye is jelentős szerepet játszott. A csatában elpusztult a magyar hadsereg fele, életüket vesszítették a fővezérek, Tomori Pál és Szapolyai György, valamint más főurak és főpapok.✓ Az oszmán hadsereg ekkor Európában a legkorábban volt: a zsoldos **janicsárok** fegyelmezett, képzett, nagy harci értékű egységeket alkottak. Hiába vonult fel ellenük a valaha létezett legerősebb magyar hadsereg, a szultáni haderő másfél óra alatt megsemmisítette.✓

Menekülés közben meghalt II. Lajos is.✓ Szulejmán serege ellenállás nélkül elfoglalta és kifosztotta Budát, de még 1526 őszén elhagyta az országot. Önmagában a mohácsi csatavesztés tehát nem okozta az önálló magyar királyság megszűnését.✓ A belső ellentétek, a bárók és a nemesek közötti viszály és a trónutódlás körüli küzelmek megosztották az erőket, lehetővé tették a török beavatkozását, ami már elvezetett az ország három részre szakadásához és az önálló magyar állam bukásához.

E5

T1 1526
T2 Mohács
II. Lajos
tüzérség

janicsár

F4

E6

Feladat

A források és ismeretei alapján mutassa be a mohácsi csata következményeit: tárja fel az ország három részre szakadásának okait! Használja a történelmi atlaszt is!

Válaszban térjen ki a következő szempontokra!

- 1 A mohácsi csata
- 2 A kettős királyválasztás
- 3 A váradai béke
- 4 Az ország három részre szakadása

F1 „Mivel a különböző rendű és rangú emberek között igen sokan vannak, a kik Zápolyai [Szapolyai] János felekezetéhez és pártjához szítanak, aikik [...] a királyi felség szerencsés megkoronázása végett Székes-Fehérvárott tartott országgyűlésen hozott határozathoz képest Zápolyai Jánostól elpártolni és a királyi felség iránt köteles engedelmességet tanúsítani átallottak: Ennél fogva [...] végeztük és határoztuk: Hogy a királyi felség az ilyeneket, bármely rendűek és rangúak legyenek, mint hozzá nyilvánvalón hűtleneket, nyilvánosan elitélvén, megfenyítse és tényleg kellő büntetéssel sújtsa.” (1528. évi II. törvénycikk)

F2 „Leveleinben és mindenütt másutt felséges János királyt testvérünknek és Magyarország, Dalmácia, Horvátország királyának fogjuk írni és nevezni. [...] Ami a magyar királyságot illeti, úgy határoztak, hogy mind Ferdinánd király, mind János király az országnak azt a részét, amelyet jelenleg ténylegesen elfoglalva tart, szabadon megtarthassa. [...] János király úr kijelenti, hogy beleegyezik abba, hogy halála után, még ha lenne is fia, az egész magyar királyság Ferdinánd király úrra vagy az ő utódaira szálljon.” (A váradai béke, 1538)

F3 Szulejmán koronát ad Szapolyai Jánosnak (török miniatúra)

F4 „Három-négy nap múlva az iszlám padisahja [szultán] is megérkezett Buda alá. [...] [Izabella], ki Budán volt, igen sok ajándékkal és néhány béggel együtt kiküldte fiát az uralkodóhoz. Az iszlám padisahja illő tiszteettel fogadta [...] és ajándékokat adott neki s anyjának [...]. Ezt mondta nekik: Bécs királya, Ferdinánd nem engedi nektek, hogy bírátok Budát, mindenüllan hóborgat benneteket; ennél fogva célszerűbb lesz, ha Erdély országát és a hozzá tartozó részeket adom nektek s oda mentek és ott éltek.” (Lutfi pasa történetíró; 1541)

Az ország három részre szakadása (III., VI.)

- 1** I. Szulejmán az I. Ferencsel kötött szövetségi megállapodás értelmében✓ 1526 tavaszán megindította Habsburg-ellenes hadjáratát, és megtámadta az útjába eső Magyarországot. Az oszmán hadsereg Drinápolyból a Szófia–Nis–Nándorfehérvár útvonalon nyomult előre.✓ A lassan gyülekező magyar erők késve indultak, és több segédcsapat a csata idejére sem érkezett meg. A fiatal uralkodó, II. Lajos személyesen vezette a királyi hadsereget, amely Mohács térségében találkozott a túlerőben lévő, korszerűbb és magasabb harci értékű török erőkkel. Az ütközet **1526.** augusztus 29-én zajlott.✓ A magyar hadsereg másfél óra alatt megsemmisült, életüket vesztették a fővezérek, Tomori Pál és Szapolyai György, valamint más főurak és főpapok. Menekülés közben meghalt a király is.✓ Szulejmán serege a vezetés nélkül maradt országban ellenállás nélkül nyomult tovább.✓ Elfoglalta Budát, de még 1526 őszén kivonult az országból. A mohácsi csatavesztés tehát nem okozta önmagában a magyar királyság önállóságának megszűnését.✓✓
- 2** II. Lajosnak nem volt örököse, az utódlásról azonban két megállapodás is született korábban.✓ Így 1526-ban II. Lajos halála után **kettős királyválasztásra** került sor Magyarországon.✓✓ A megosztott rendek – a **rákosi határozatnak** megfelelően – **Szapolyai Jánost**,✓ valamint a Habsburg–Jagelló **házassági szerződés** alapján **Habsburg (I.) Ferdinádot** is megválasztották, és királyá koronázták.✓✓ Mindkét csoport bízott abban, hogy az uralkodó külső segítséggel megvédi a határokat a törökkel szemben. A két király azonban az egymás elleni harcra fordította erejét.✓ A kialakult hatalmi egyensúly következtében Szapolyai az erdélyi vajdaságra támaszkodva az ország keleti felében gyakorolt uralkodói jogokat, Nyugat-Magyarország pedig a Bécsből kormányzó Ferdinánd irányítása alatt állt. Ugyanakkor mindenki király ki akarta terjeszteni a hatalmát az egész ország területére. Ferdinánd 1527-ben megkísérelte az ellenláncot, és sikerült Szapolyait kiűznie Budáról.✓✓ Mivel a szultánnak nem állt szándékában megszállni Magyarországot, de a térség felett befolyás biztosításához fontos volt számára a megosztottság fenntartása, ezért a katonailag a gyengébb I. János mellé állt. Elismerte őt uralkodónak, ugyanakkor vazallusi szerepre kényszerítette.✓ Amikor Szulejmán 1529-ben hadjáratot indított Bécs elfoglalására, a tényleges célját nem tudta megvalósítani, de Budát elfoglalta Ferdinándtól, és visszaadta hűberesének.✓✓
- 3** Miután az uralkodók belátták az egymás elleni harc értelmetlenségét, 1538-ban aláírták a **váradi békét**. Ebben kölcsönösen elismerték egymás királyságát, és megállapodtak, hogy Szapolyai

I. Szulejmán

E1 II. Lajos
T2 Mohács

T1 1526

E2

E3

E4 kettős királyválasztás
rákosi határozat
Szapolyai János

F1 házassági szerződés
Habsburg (I.) Ferdinand

E5

váradi béké

F3

halála után az ország Ferdinánd koronája alatt egyesül.✓ A megállapodás lehetővé tette, hogy felszámolják a magyar területek és erők megosztottságát. Szapolyai azonban halálos ágyán feleskette híveit 1540-ben született fia, János Zsigmond hűségére.✓✓

- 4** Amikor Szapolyai halálhírére Ferdinánd **1541**-ben át akarta venni Budát, a Szapolyai-párt a szultánoz fordult segítségről. Szulejmán elismerte a csecsemő János Zsigmondot magyar királynak, **hűbereseként** védelmébe vette. Csapatai elűzték az ostromló Habsburg erőket, majd harc nélkül elfoglalták **Budát**. A szultán János Zsigmondnak adta a Tisza-tó és Erdélyt,✓ de Budát nem hagyhatta a kezén, mert nem bízott abban, hogy a gyermekek nevében uralkodó csoport fenn tudja tartani az ország megosztottságát.✓✓ Az ország tehát három részre szakadt:✓ a Habsburgok uralma alatt álló, Pozsony-központú **Magyar Királyság** a dunántúli és felvidéki területekből állt. A keleti részekből, az erdélyi vajdaságból és a hozzá csatolt Partiumból kialakult a Gyulafehérvár-központú **Erdélyi Fejedelemeség**. A kettő közé ékelődött a megosztottságot biztosító, Buda-központú **török hódoltság**, amely az Oszmán Birodalom tartománya volt.✓✓

F2

T1 1541

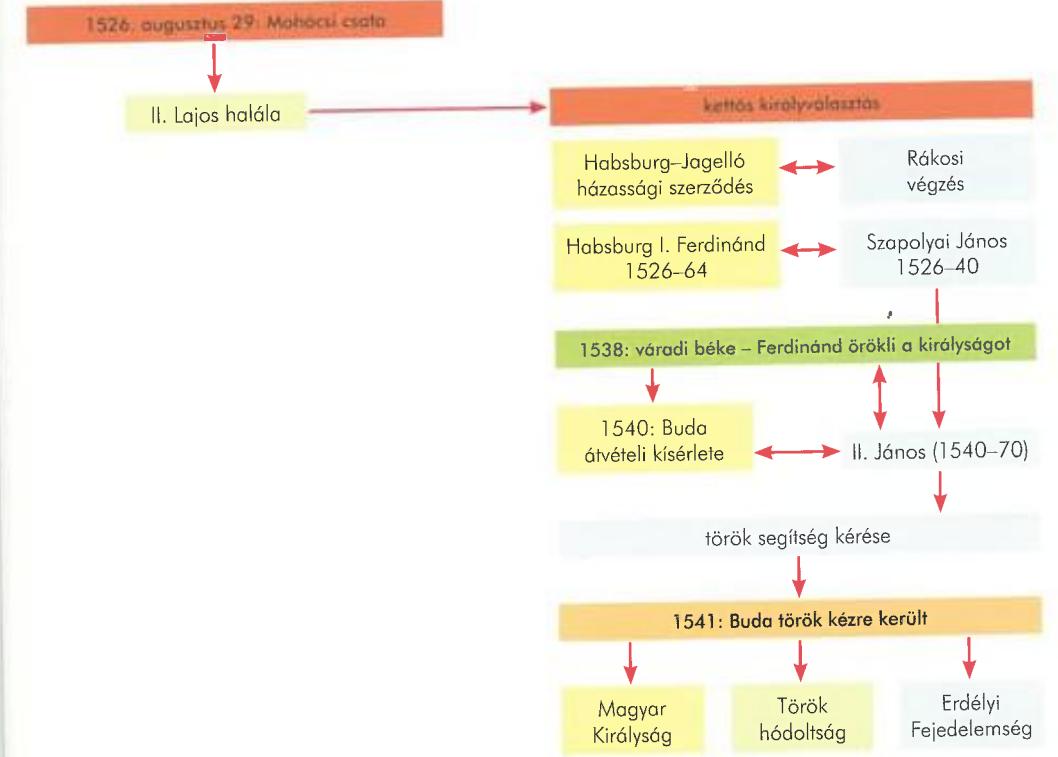
hűberes

T2 Buda

F4

T2 Magyar Királyság,
Erdélyi Fejedelemeség,
hódoltság

E6

Feladat

A források és saját ismeretei alapján mutassa be az 1541-től 1568-ig tartó török–magyar háború fontosabb eseményeit! Térjen ki Magyarország védelmi rendszerére! Használja a történelmi atlaszt is!

Válaszában figyeljen a következő szempontokra:

- 1 Az ország helyzete
 - 2 A török hadjáratok
 - 3 A drinápolyi béke
 - 4 A végvárrrendszer

F1 [1551-ben] „híre jött, hogy [...] [Ferdinánd] beleavatkozott [...] Erdel vilájetének dolgaiba, [...] melynek szandzsásága [...] János előbbi magyar király fiának ajándékoztatott. Ezen értesülés szükségessé tette, hogy a győzedelmes hadseregből egy hadosztály küldessék ama vidékre. [...] [Ahmed] pasa [1552. április 22-én] indult el Edirne városából. [...] Temesvár várának elfoglalása félelembe ejtvén a gyaurokat, Lugos és Karánsebes [...] meghódolt a magas udvarnak. Lippa [védői] saját kezeikkel gyűjtötték fel házaikat és megfutottak [...] [Ahmed] az egész győzelmes hadsereggel Szolnok [...] felé indult. [A várat] kézre kerítették. [...] Mivel [...] Eger [...] jelentékeny vár vala, ezért a győzelmes hadsereggel az ellen indult a nevezett helyről és hozzáfogott vívásához. [...] Negyven napig tartott a harc [...] Jobbnak és célszerűnek tartották, ha a vár alól elvonulnak s felhagynak a vívással és a harccal.” (Dzselálzáde Musztafa)

F2 „A király a kezén levő terület békés birtokában marad s évi 30 000 magyar aranyat fizet »tiszteletdíj« fejében a szultánnak. Mindkét fél szigorúan kötelezi magát, hogy minden támadástól vagy kártételektől tartózkodik. [...] Várat és erődöt a maga területén mindegyik fél szabadon építhet vagy tatarozhat. Minthogy a kihívásokból és párbajokból sok valódi békebontás támad, a párbaj vagy csak a kopjatörés minden részen szigorúan tiltatik. [...] A békékötés kiterjed Erdélyre, s János Zsigmond ama területek birtokában marad, melyek kezén vannak. A szultán ígéri, hogy a fejedelmet a béké megtartására kötelezi, s a király ellen segíteni nem fogja.” (A II. Szelim és II. Miksa által kötött drinápolyi béké) (1568)

F3 „Az egyiptomi vilajet éves adóját – mintegy 30 ezer aranyat – úgy küldték Budára, hogy a pénzes lánkokat ki sem nyitották.” (Pecsevi: Tarih-i Peçevi)

F4 „Hanem, mivel az ellenséggel határos várakat az érdekeltek elegendő őrséggel és a szükséges dolgozókkal el nem láthatják, miután az ellenséges hatalom az ő javaikat és jövedelmeiket elpusztította [...] hogy az ország belső részei nagyobb biztonságban legyenek, az összes karok a legalázatosabban könyörögnek a királyi felségnek, [...] méltóztassék ő felsége az említett várak védelmére valamely erős őrséget alkalmazni, a melynek segítségével a várakat is biztosabban meg lehessen védeni és az ellenséget is a szabad portyázástól és garázdálkodástól vissza lehessen tartani.” (1543. évi VII. törvénycikk)

A várháborúk (VI.)

- 1 Szapolyai János** halála után Ferdinárd kísérletet tett az 1538-ban megkötött váradi béke érvényesítésére és Buda átvételére, a Szapolyai párt azonban ellenállt, és Szulejmántól kért segítséget. **1541**-ben a török felmentő sereg harc nélkül elfoglalta és megtartotta Budát, ezzel az ország három részre szakadt.✓ A Duna menti középső területek az Oszmán Birodalom fennhatósága alá kerültek, elválasztva egymástól a Magyar Királyság nyugati és keleti részeit. A **hódoltság** közigazgatási és katonai központja **Buda** lett.✓

2 Az 1541 után kialakult hódoltsági terület és a Magyar Királyság között a határvédelmet mindenkit fél várak láncolatával biztosította. A Buda elfoglalását követő években **Szulejmán** arra törekedett, hogy a Habsburg kézen levő **végvárákat** elfoglalva növelje a Buda-i vilajet területét, és ezzel Buda védelmét.✓ Ezért 1543-ban újabb **hadjáratot** indított.✓ Ekkor a Habsburg kézen levő várakat foglalta el: Siklóst, Pécsét, Székesfehérvárt, Tatát, Esztergomot,✓ Visegrádot, Vácot, Hatvant és Nógrádot. Az esztergomi érsek Nagyszombatba tette át székhelyét.✓✓

A keleti országrészt vezető Fráter György az 1538-as váradi békének és az 1541-es gyalui egyezménynek megfelelően 1551-ben **Ferdinánd** uralma alatt akarta egyesíteni a Magyar Királyságot.✓ A kísérlet kudarca fulladt, Fráter Györgyöt pedig Ferdinánd zsoldosai megölték.✓✓ Az egyesítési kísérlet következményeként a török **1552**-ben támadást indított a Magyar Királyság védelmi vonala ellen. A budai pasa a nőgrádi várakat, köztük Drégelyt hódoltatta, miközben az Ahmed vezette főerők a Tisza-túlön nyomultak előre, elfoglalva Temesvár és Lippa várát. Ezután a két török **hadserege** egyesült, bevette Szolnokot, majd a Felvidék kapuja, **Eger** alá vonult.✓ **Dobó István** kapitány és a védők kitartottak, végül mintegy két hónapos **ostrom** után, október végén a törökök elvonultak. Ezzel az egriek meavédték a felvidéki városokat.✓✓

Újabb nagy hadjáratra csak 1566-ban került sor. Ekkor Szulejmán személyesen indult Bécs elfoglalására.✓ A támadó török sereget kettéosztotta. Míg egy seregrész elfoglalta Gyulát, a **szultán Szigetvár** alá vonult, amelynek élén **Zrínyi Miklós** horvát bán állt. A várkapitány kitartott, amíg a vár védhető volt. A hadjáratot vezető idős szultán az ostrom alatt meghalt. Halálával lezárult a **várháborúk** első korszaka Magyarországon.✓✓

3 Szulejmán utóda, II. Szelim szultán és Ferdinánd örököse, II. Miksa német-római császár **fegyverszünetet** kötöttek, majd 1568-ban aláírták a **drinápolyi békét**. Miksa elismerte a török hódításokat, és évi adó fizetésére kötelezte magát. A felek kölcsönösen megtiltották

Szabolyai János

T1 1541

T2 hódoltság, Buda

三

vár

I. Szulejmán
yégyvár

hadiárgat

I. Ferdinánd

1552

hadsereg
Eger
Dobó István
estrom

8310

1566

Szigetvár
szultán
Zrínyi Miklós
várháborúk

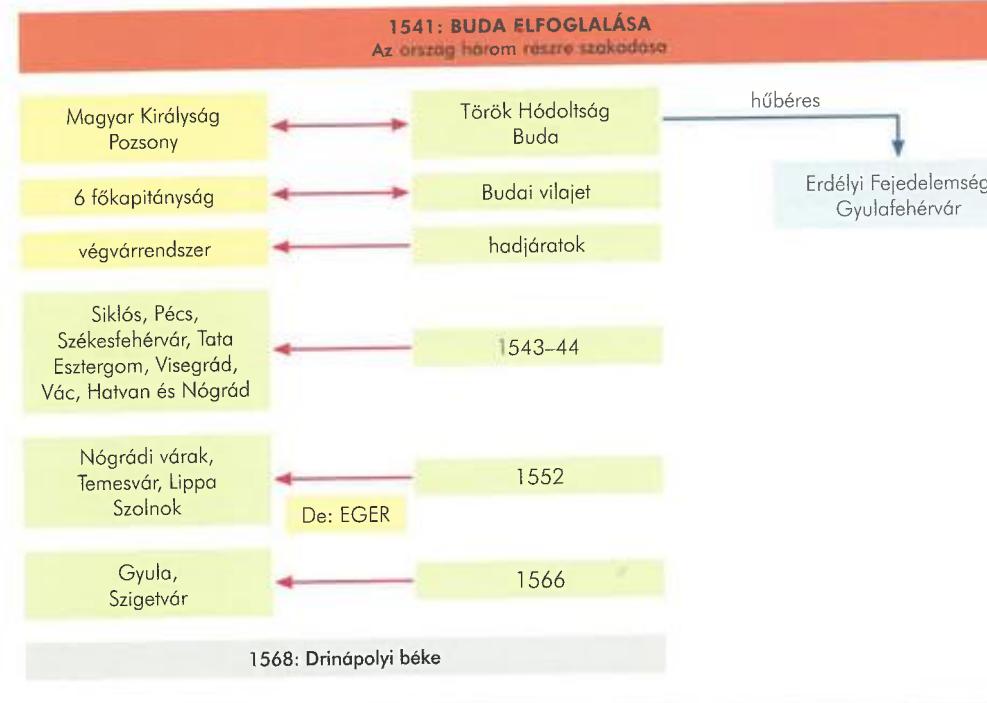
fegyverszünet drinápolyi béke

Az Erdélyi Fejedelemség virágkora

az újabb portyákat, garantálták a kialakult határokat, és vállalták, hogy egyikük sem támadja meg Erdélyt. ✓ Ezzel 25 évre fennmaradt a **hatalmi egyensúly**, és ez időt adott a védelmi rendszerek kialakítására. ✓✓

④ A Magyar Királyság és az Oszmán Birodalom is várakkal biztosította területei védelmét. A Habsburg uralkodók az Adriai-tengertől az erdélyi határig hat **főkapitányságot** hoztak létre. ✓ A főkapitányságok központjához, a fővárhoz nagyobb és kisebb erősségek, **palánkvárak**, őrházak kapcsolódottak. Ezek hálózata szolgálta a terület védelmét és ellenőrzését. ✓✓ Az oszmánok a hódoltság területének növekedésével a budai mellett újabb **vilajeteket** (temesvári, egri, kanizsai, váradi, újvári) alakítottak ki, és a magyarhoz hasonló várhálózatot tartottak fenn. A hódoltság fenntartásának költségeit más tartományokból kellett átcsoportosítani, ✓ mert az innen származó jövedelmek nem biztosították a hadsereg ellátását. ✓✓

A várak fenntartása, felújítása a bécsi udvar számára is olyan súlyos terhet jelentett, amelyet a magyarországi bevételekből nem lehetett fedezni. ✓ Csak a katonák **zsoldja** duplája volt az összes magyar állami jövedelemnek. Mivel az ország a Habsburg-tartományokat védte, a birodalom többi **tartománya** hozzájárult a katonai kiadások fedezéséhez. ✓✓

F2 hatalmi egyensúly

F3 főkapitányság
palánkvár

F4 vilajet

F5 zsold
tartomány

E6

Feladat

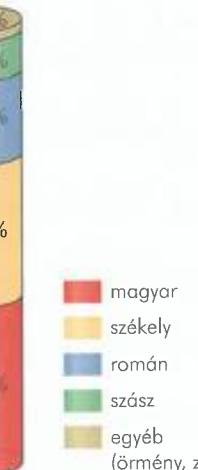
A források és ismeretei alapján mutassa be Erdély etnikai és rendi összetételét a 16–17. században! Térjen ki a vallások helyzetére az Erdélyi Fejedelemségben!

Válaszában figyeljen a következő szempontokra!

- 1 Az Erdélyi Fejedelemség sajátos helyzete
- 2 Az erdélyi népesség etnikai összetétele
- 3 Az erdélyi népek vallási megoszlása

F1 „Megfontolván, hogy ezt a földkerekség két legnagyobb uralkodója között elhelyeztetett [...] tartományt másként megőrizni és kormányozni nem lehet, [...] ezért [...] arra fordítottam igyekezetemet s a tartomány jövedelmeit és lehetőségeit, hogy az egyik császár felé engedelmességgel, a másik felé pedig ajándékkoval és magunk alávetésével kedvezzenek, hogy a tartomány a külső ellenségtől minden veszély esetén nyugalomban, teljes egészében megőriztessék.” (Báthori István ítéletleveléből, 1575)

F2 Etnikai arányok Erdélyben a 17. században

F3 „Erdélyben román falu azelőtt kevés volt, de most a hegyekben nagymértékben elszaporodtak, mivel a síkvidék pusztulásával szemben a hegyvidék megépült.” (Zacharias Geizkofler császári fizetőmester beszámolója, 1602)

F4 „Hűséges vendégeink, az erdőn túli szászok közösen királyi felségünk lábai elő borultak, és panaszaikkal alázatosan rámutattak arra, hogy szabadságukat, amellyel [...] Géza király hívta be őket, teljesen elvesztették. Ezért közhírré tesszük, hogy korábbi szabadságukat visszaadtuk [...]. Az egész nép egy nép legyen, egy bíró alatt álljon; [...] szébeni gróf, csak olyan legyen, aki állandóan köztük lakik [...]. Kereskedőik szabadon fel és alá járkálhatnak Királyságunk területén anélkül, hogy bármely vámot fizetnének; vásáraikat vámmentesen tarthatják meg. Kelt az Úr megtestesülése utáni 1224. évben [...].” (Andreanum)

Erdély sajátos etnikai és vallási helyzete (II., III.)

Erdély területén a lakosságot főleg magyarok, románok és szászok alkották. A társadalmi és politikai fejlődését sajátos, az ország többi részétől nemileg eltérő vonások jellemzék. Ennek okai közül kiemelhető a központtól való távolság, ezért már az Árpád-kortól királyi főtisztviselő, a vajda irányította. A peremterületen kialakult közigazgatási egységek, a székely és szász székek önkormányzati jogokkal rendelkeztek, ezenkívül joghatóságok is voltak. Az **Erdélyi Fejedelemség** rendi államszervezete ezekből az előzményekből jött létre.

1 A keleti országrész önálló állammá szervezése a mohácsi vereség és a kettős királyválasztás után **Szapolyai János** és Fráter György nevéhez fűződik.✓ A megosztottság káros hatását felismerte Fráter György 1541-ben egyesíteni akarta az országot I. (Habsburg) **Ferdinánd** uralma alatt. Ez azonban ellenkezett I. **Szulejmán** érdekelivel. Így a két nagyhatalom között Erdély szuverén állammá vált, bár önállósága csak korlátozott lehetett.✓ Az 1570-ben aláírt speyeri szerződés értelmében az Erdélyi Fejedelemség a **Magyar Királyság** része volt, az erőviszonyok azonban az **Oszmán Birodalom vazallusává** tettek.✓ A fejedelmet a szultán beleegyezésével iktatták be a hatalomba, a fejedelemség adót fizetett, külpolitikáját pedig egyeztetni kellett a Portával. A legjelentősebb erdélyi fejedelmek, például Báthori István (1571–86) vagy **Bethlen Gábor** (1613–29) reálpolitikusként alkalmazkodtak a Porta elvárásaihoz.✓

2 Erdélyben az etnikai arányok folyamatosan változtak, a ritkán lakott területekre ugyanis az uralkodók és a birtokosok szívesen fogadtak be újabb csoportokat. Ennek ellenére a 16–17. században az Erdélyi Fejedelemség népességének több mint felét még **magyarok** tettek ki.✓ Az erdélyi **vármegyékben** és a **Székelyföldön** élőket azonban eltérő közigazgatásuk és társadalmi tagozódásuk miatt megkülönböztették egymástól.✓✓ A megyék társadalmát **nemesek**, **jobbágyok** és **polgárok** alkották. A hétszék lakosságát kitevő **székelyek** kollektív kiváltságokat kaptak: **katonai szolgálatuk** fejében adómentességet élveztek, és földjüköt szabadon birtokolták. Helyzetük így a nemességhöz hasonlított.✓ A 16. században azonban meg bomlott a székely társadalom egysége, és a katonáskodni nem tudó közsékek jobbágysorba süllyedtek.✓✓

A 13. századtól folyamatosan érkező **románok pásztorkodással** foglalkoztak,✓ ezért a hegyvidékeken telepedtek meg. A **jobbágyságba** csak a 16. században tagozódtak be. A Báthori István halálát követő belharcokban ugyanis számos falu elnéptelenedett, ahol a birtokosok vagy a román pásztorok lettelepítésével, vagy a román fejedelemségekből érkező új csoportokkal pótolták a kieső munkaerőt.✓✓

T2 Erdély

T2 Erdélyi Fejedelemség

Szapolyai János

T1 1541
I. (Habsburg)
Ferdinánd

E1 I. Szulejmán
T2 Magyar Királyság
Oszmán Birodalom
vazallus

Bethlen Gábor

F1

T1 16–17. század
magyarok

T2 Székelyföld
vármegyék

F2 nemesek,
jobbágyok, polgárok, székelyek

katonai szolgálat

E2 románok
pásztorkodás
jobbágyság

F3

A **szászok** a 12. századtól települtek be nagyobb számban Erdélybe. Első ismert kiváltságaikat még II. András királytól kapták 1224-ben.✓ A **Királyföldön** (vagy Szászföldön), valamint **Brassó** és **Beszterce** környékén éltek. A szászok városai és falvai voltak a legfejlettebbek a fejedelemségen. A polgárokhoz hasonlóan a földművesek is szabadok voltak, közösen adóztak, és a falvak is tisztségviselőt választhattak.✓✓

Bethlen Gábor fejedelem telepítette be a főleg kereskedelemmel foglalkozó **zsidókat** és **öröményeket** Erdélybe.✓ A Csehországból elüldözött, nálunk **habánoknak** nevezett anabaptista kézműveseket az ipar fejlesztése végett fogadta be.✓✓

Az Erdélyi Fejedelemség rendi tagozódása eltért a magyarországitól: **rendi jogokkal** nem a fő- és köznemesek, valamint a szabad királyi városok rendelkeztek, hanem a kápolnai uniót alkotó **három „nemzet”**.✓ (A nemzet ekkor még nem az azonos nyelven beszélőket, hanem az azonos jogállású alattvalókat jelentette.) A fejedelem a kiváltságokkal rendelkező közösségek, a **székely** és a **szász** székek, valamint a vármegyei (**magyar**) **nemesség** követéit hívta meg az **országgylésre**, amely **egykamarás** volt. Erdélyben ugyanis hiányzott a nagybirtokos réteg.✓✓

3 Az erdélyi etnikumokat a vallásuk is megkülönböztette. A rendi jogokkal rendelkező csoportok **vallási felekezeteit** az 1568-as tordai országgylésen hozott törvény „**bevettnek**” nyilvánította.✓ A magyarok főleg **reformátusok**, a székelyek reformátusok és **katolikusok**, kisebb elszórt közösségeik **unitáriusok**, a szászok **lutheránusok** voltak. Az **ortodox** vallás, amelyhez a románok tartoztak, megtűrt lett.✓✓ A felekezetek közötti viszony békés volt, az **izraelita** zsidókat sem üldözték.✓ Amikor Európa-szerte vallásháborúk, felekezeti viták, protestánsüldözések zajlottak, Erdélyt **tolerancia** jellemzette.✓✓

szászok

T2 Királyföld, Brassó
Beszterce

F4
E3
E4

zsidó, örmény
habánok

E5
E6

rendi jogok

három „nemzet”

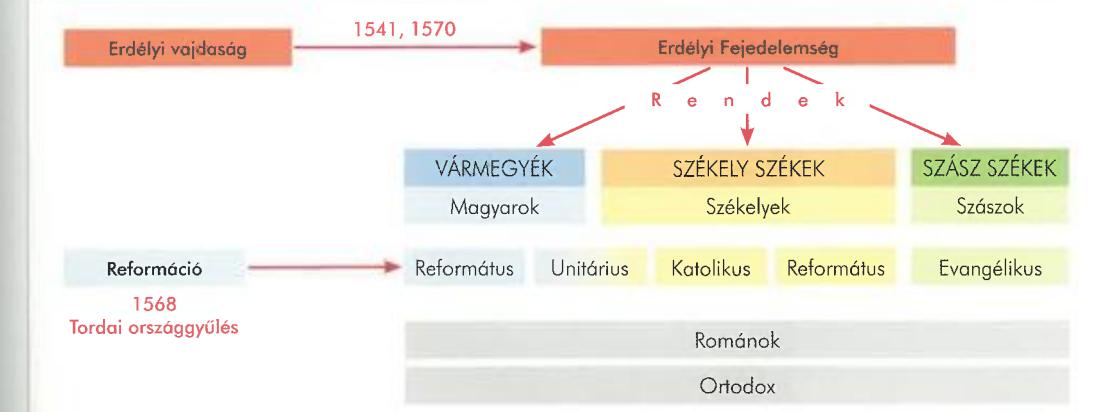
székely, szász,
magyar nemesség
E4
T1
E5
E6

1568
bevett vallásfelkezett

református
katolikus, unitárius

izraelita

tolerancia

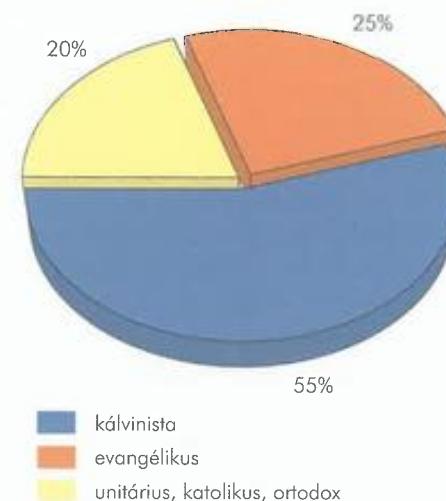
Feladat

A források és ismeretei alapján mutassa be a magyarországi reformáció és ellenreformáció kultúrára gyakorolt hatását!

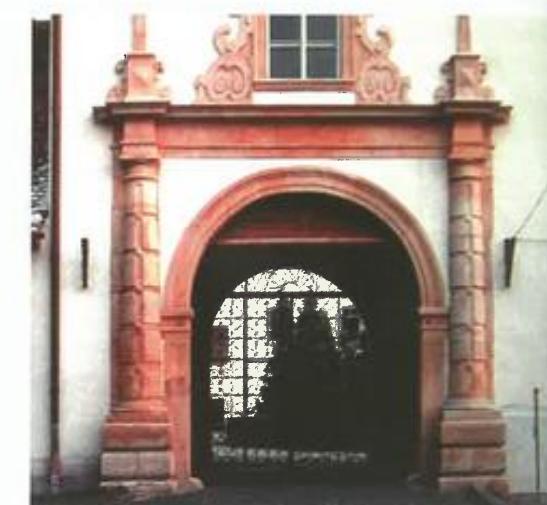
Válaszában térjen ki a következő szempontokra!

- 1 A reformáció elterjedése és irányzatai Magyarországon
- 2 A reformáció kulturális hatásai
- 3 A katolikus megújulás kulturális hatása

F1 Vallási megoszlás a 16. század végén
(a három országrészben összesen)

F2 A gyulafehérvári fejedelmi palota reneszánsz kapuja

F3 „Arra törekedtem [...], hogy erőmhöz képest enyhítsek azon a hatalmas hiányon, mely hazai nyelven írt könyvekben mutatkozik, és hogy tanulóifjúságunknak legyen legalább egyetlen olyan könyve, melyből az egész művelteg szövedékes szálait legombolyíthatja, mégpedig anyanyelvén. Ezért, mellőzve mindenütt az álokoskodásokat és felesleges vitákat, a legjobb szerzők alapján, a valósághoz ragaszkodó ábrázolásban, az igazság szabadságának zászlója alatt honfitársaim elé tárta mindazokat a dolgokat, melyek hasznosak, és amelyeket ismerni szükséges.” (Apáczai Csere János: Magyar Enciklopédia, 1653)

F4 A szigetvári Szent Rókus templom kupolafreskója:
Zrínyi kirohanása

A hazai reformáció és a barokk kulturális hatása (V)

A reformáció Magyarországon az 1520-as években jelent meg. Bár a század végére a lakosság döntő többsége valamelyik protestáns felekezethez csatlakozott, Magyarország ma mégis inkább katolikus ország, ami a katolikus egyház és a katolikus Habsburgok ellenreformációs lépéseinél eredménye.

1 Az 1541 után részekre szakadt országban meggyengült a katolikus egyház.✓ A hódoltság területén elveszítette birtokait, és jelentősen csökkentek a jövedelmei. A püspökségek elköltözése miatt ebben az országrészben az egyház szervezete is szétesett. Ugyanakkor Európa más országaihoz hasonlóan gyorsan terjedt a **reformáció**: a nemesek, a polgárok és a jobbágyok kedvezően fogadták Luther tanait.✓✓ A 16. század végére a lakosság 80-90%-a valamelyik **protestáns** felekezethez csatlakozott,✓ az **evangélikus, református** és **unitárius** vallási irányzatok pedig **egyházakká** szerveződtek: egységesítették tanaikat és püspöki rendszert alakítottak ki.✓✓ A három országrészben eltérő volt a protestánsok helyzete.✓ A **Magyar Királyság**ban a katolikus Habsburgok megpróbálták akadályozni a reformáció terjedését; a **hódoltság**ban a török állam közömbösen viseltetett a keresztények vallási ügyei iránt. Az **Erdélyi Fejedelem-ségen** azonban a tordai országgyűlésen 1568-ban elfogadott törvény szabad vallásgyakorlatot biztosított a protestánsoknak.✓✓

2 Miután **Buda** török fennhatóság alá került, és megsemmisült a mintaadó uralkodói központ, a kultúra támogatása az egyházkra, a **gyulafehérvári** fejedelmi udvarra és **főúri mecénásokra** hárult. A gyulafehérvári fejedelmi palotát **Bethlen Gábor** építette át **reneszánsz** stílusban.✓ Ennek hatása az erdélyi építészetben, lakberendezésben, ötvösművészettel és a viseletben is jól megfigyelhető. Általánosítva is kijelenthető, hogy a reformáció Magyarországon és különösen Erdélyben a reneszánsz stílussal kapcsolódott össze.✓✓

A Biblia első teljes magyar fordítását **Károli Gáspár** protestáns prédikátor készítette el. Ezt megjelenése helyéről **Vizsolyi Bibliának** nevezik.✓ A reformáció a **bibliafordítások**, prédikációk, hitviták révén hozzájárult az anyanyelv fejlődéséhez. Megnőtt a magyar nyelvű szépirodalmi alkotások száma, és kiadták az első magyarul írt tudományos könyveket is.✓✓

A protestáns iskolákban **anyanyelven** tanítottak, és korszerű ismeretek átadására törekedtek. Apáczai Csere János például a magyar nyelvű tankönyvében először próbálta meg magyarítani a tudományos nyelvet.✓ Protestáns **kollégiumok**, azaz közép- és főiskolák jöttek létre Debrecenben, Sárospatakon, Gyulafehérváron és Kolozsváron. A protestáns egyházak, a fejedelmek és főurak **nyomdákat** is

T2 Magyarország

T1 1541

reformáció

16. század

protestáns,
evangélikus, refor-
mátus, unitárius

E1

egyház
Magyar Királyság,
hódoltság, Erdélyi
Fejedelemség

T1 1568

T2 Buda, Gyulafe-
hervár

E2 főúri mecénások
Bethlen Gábor
reneszánsz

F2

Károli Gáspár
Vizsolyi Biblia
bibliafordítások

E3

anyanyelv

kollégiumok

nyomdák

A török kiűzése és a Rákóczi-szabadságharc

fenntartottak. A nyomatás ugyanis lehetővé tette, hogy a Biblia több emberhez jusson el, és a diákok is nyomtatott tankönyvekből tanulhatnak. Mindezek hatására jelentősen emelkedett a műveltségi szint. ✓✓

③ A magyar **katolikus egyház** számára létfontosságú volt, hogy híveit visszaszerezze. **Pázmány Péter** esztergomi érsek a **trienti zsinat** szellemében vezetett be reformokat. ✓ Megkövetelte a papoktól a tanulást és a példamutató életet. Bécsben **papnevelő intézetet**, **Nagyszombatban egyetemet**, a református kollégiumokkal veresenyzékes jezsuita gimnáziumot és nyomdákat alapított. Íróként, szónokként a **barokk** szellemisége jelentős képviselője volt. Prédikációi, személyes kapcsolatai nagy szerepet játszottak a magyar főnemesség katolicizmushoz való visszatérítésében. ✓✓ Támogatta a magyar nyelvű katolikus *Biblia* kiadását is, ✓ amely 1626-ban jelent meg Kál-di György fordításában. ✓✓

A **katolikus megújulással** összefonódó barokk stílus a **17. században** jelent meg Magyarországon. Az első barokk épület a nagyszombati jezsuita egyetem temploma volt. ✓ A barokk templomok, paloták, kastélyok, városházák és lakóházak máig meghatározzák számos település képét, ugyanis a török kiűzése után az ország barokk stílusban épült újjá. ✓✓

A magyar barokk művészeti összefonódott a török elleni harccal. Ezért szerepelhet egy világi esemény, Zrínyi kirohanása templomi freskón. ✓ A hadvezér nemcsak a **hazaszeretetet** és a hősiességet képviseli, hanem önfeláldozásával a krisztusi példa követője, a pogányok elleni harc révén a hit védelmezője, **Krisztus katonája**, aki a barokk értékrendben egyenrangú a szentekkel. Így ábrázolta őt a költő, **Zrínyi Miklós** eposza is. ✓✓

Az ellenreformáció és a katolikus megújulása, a meggyőzés és az időnkénti erőszakos fellépés ✓ együttesen azt eredményezte, hogy a 17. század végére Magyarországon megnőtt a katolikusok aránya. ✓✓

F3

katolikus egyház
trienti zsinat
Pázmány Péter
papnevelő intézet
Nagyszombat
egyetem
barokk

T2

E4

E6

T1

E5

F4

E6

Feladat

A források és ismeretei alapján mutassa be a Rákóczi-szabadságharc okait és főbb eredményeit!

Válaszában térij ki a következő szempontokra!

- ① A társadalmi sérelmek
- ② A szabadságharc fontosabb eseményei
- ③ Bukás és kompromisszum

F1 Magyarország számára sérelmes intézkedések

F2 „A höchstädti vesztett csata óta elvesztettem reményemet az idegen csapatok segítségében, és ezért nagyon is hajlottam a békére, de az ország érdekének megfelelő békére, melyet csak az angolok és hollandok közbenjárására remélhettem, akik, ha komolyan akarták volna, kényszerítették volna erre a császárt. A közvetítőket akartam hát alaposan meggyőzni ügyünk igazságáról. Ez arra bírt, hogy szabályos tárgyalásokat kezdjek.” (II. Rákóczi Ferenc: Emlékiratok)

F3 „Minek okáért az Ausztriai Ház [...] az országlakos rendeinek [...] nyilvánvaló ellenségévé változtatta magát, [...] magunkat említett első Joseph császár és [...] az egész Ausztriai Ház [...] jussától a magyar koronánkhoz [...] most avagy a jövendőben [...] felszabadultaknak és megmenekedetteknek lenni végezvén [...] szabad akaratunkból [...] országunkat király nélkül lenni jelentjük és hirdetjük [...].” (Az ónodi országos gyűlés rendelkezéseiből, 1707)

F4 „Másodszor. Valamennyi – mind felsőbb, mind alsóbb rendű és rangú, akár polgári, akár katonai rendben levő – Rákóczi-követőnek, [...] megbocsátó kegyelmet adunk jósgáson; [...]kik [...] visszatértek a szent királyi korona iránti köteles hűségre, [...] javaikra is kiterjesztjük a kegyelmet; [...] hozzájárultuk ahhoz is, hogy a birtokosok közül azokat, akiknek a parasztjai nem tudják megfizetni a hadiadót, ne büntessék jószágvesztéssel. [...] Azokat a nem nemesi rendűeket pedig, akiket bármilyen oknál fogva szabadosoknak ismertek el, a jövőben is ilyeneknek kell tartani, de a földesurak jogosérme nélkül. Harmadszor. A vallás ügyében érvényben hagyjuk az ország elfogadott törvényeit, [...] mind Magyarországon, mind Erdélyben; [...]”

Tizedszer. Sértelesen megmarad a lehetőség nemcsak arra, hogy az elkövetkező országgylésen az egyéb sérelmeket előadhassák, hanem annak a lehetősége is, hogy mindenre, ami ténylegesen a nemzet üdvét és becsületét szolgálja [...].” (A szatmári békéből, 1711. május 1.)

A Rákóczi-szabadságharc okai, főbb eseményei és eredményei (III., IV.)

A Habsburg és az Oszmán Birodalom között 1699-ben lezárult a háború. A felszabadítással párhuzamosan megkezdődött **Magyarország** beillesztése a birodalomba, ami konfliktusokkal járt együtt.

1 Az udvar államszervezési céljai és a magyar társadalom egyes csoportjainak érdekei szembe kerültek egymással. I. Lipótnak (1657–1705) – saját és felmenői tapasztalatai alapján is – szüksége volt az uralkodói jogok kiszélesítésére, ezért 1687-ben lemondatta a rendeket az **ellenállás** és a **szabad királyválasztás** jogáról. Nem hívott össze országgyűlést, és a magyarokat kihagyta saját országuk vezetéséből.✓✓

A megszűnt hódoltság földterületeit az **Újszerzeményi Bizottság** kezelte. A tulajdonosok csak az adomány levelek bemutatása és a fegyverválltság kifizetése után kapták vissza birtokaikat. A **végvári katonaságot** birodalmi csapatokkal váltották fel, amelyek ellátása (portio, forspont) a parasztokat terhelte, és az általuk fizetett állami **adó** is emelkedett. Az erőszakos **rekatolizálás** a protestánsok érdekeit sértette.✓ Mindezek ellenére a magyar társadalom egy része kitartott az uralkodó mellett, másik része azonban szembefordult I. Lipóttal.✓✓

2 Az 1697-ben kirobált parasztfelkelést a császári haderő leverte, de 1703-ban a Tiszaháton újabb szervezkedés kezdődött.✓ Az elégedetlenek II. Rákóczi Ferencet tekintették lehetséges vezérüknek, aki a leggazdagabb, legtekintélyesebb főnemes volt, erdélyi fejedelmek leszármazottja.✓✓ Rákócziit a Habsburgokkal 1701 óta háborúzó XIV. Lajos francia király is támogatta:✓ pénzt és katonai tanácsadókat ígért, ha megindítja függetlenségi mozgalmát.✓✓

Rákóczi kihasználta a **spanyol örökösödési háborút** és az országban uralkodó hangulatot.✓ Felkelésének zászlajára írt jelzavárat („A hazáért és a szabadságért!”) minden résztvevő a maga céljai szerint értelmezhette. Irányításával a tiszaháti felkelés **szabadságharc-**cá szélesedett.✓✓ Nem voltak kevesen azok sem, akik az uralkodó mellett kitartottak, mert a legitimitást fontosabbnak tartották sérelmeiknél.✓ A kibontakozó küzdelem így egyszerre volt Habsburg-ellenes szabadságharc és a társadalom eltérő oldalon álló csoportjai, a **kurucok** és a **labancok** közötti **polgárháború**.✓✓

A szabadságharc 1703-tól több mint nyolc évig tartott. A francia szövetségesek **höchstädti** veresége miatt a függetlenség 1704-től elérhetetlen céllá vált.✓ A nemzetközi konfliktusokba bekapcsolt küzdelem sorsát eldöntő ütközeteket tehát nem is a magyar hadszíntéren vívták. A diplomáciai támogatás hiánya előre vetítette a kudarcot, amit azonban Rákóczi mindenképpen el akart kerülni.✓✓

T1 1699
T2 Magyarország

I. Lipót

T1 1687
ellenállás, szabad királyválasztás

E1 Újszerzeményi Bizottság
végvári katonaság

adó
rekatolizálás

F1

T1 1703
II. Rákóczi Ferenc

E2 XIV. Lajos

E6 spanyol örökösödési háború

E3 szabadságharc

E4 kurucok, labancok polgárháború

T2 Höchstädt
T1 1704

F2

A kuruc haderő sikerei átmenetiek és részlegesek voltak. 1703 és 1705 között a **Tiszántúl**, a **Duna-Tisza köze** és a **Felvidék** tartósan a kuruc állam fennhatósága alá került. A **Dunántúlon** és **Erdélyben** ingatag volt a kuruc hatalom, a határőrvidékek és a fontos várak pedig kitartottak az uralkodó mellett.✓ 1707-től csökkent a kuruc állam területe, az 1708-as trencséni vereség után pedig rohamosan fogyott a hadsereg létszáma. A nyilvánvaló katonai vereség ellenére Rákóczi hívei csak 1711-ben tettek le a fegyvert.✓✓ II. Rákóczi Ferenc eredeti célkitűzéséhez az 1707-es **ónodi országos gyűlése** juttattak legközelebb, amikor a kuruc rendek kimondták a **Habsburg-ház trónfosztását**.✓ Az európai államok azonban nem ismerték el az önálló Magyarországot.✓✓

3 Károlyi Sándor kuruc főparancsnok és Pálffy János labanc császári megbízott tárgyalásainak eredményeképpen 1711-ben aláírták a **szatmári békét**, amely az új uralkodó, III. Károly (1711–1740) magyar rendekkel szembeni reálpolitikáját és a Habsburg birodalom megváltozott európai hatalmi helyzetét tükrözte. Bár a szabadságharc **katonai vereséggel** ért véget, a legyőzötteket nem büntették a felségáralásért kiszabható fő- és jóságvesztéssel, hanem mind a fejelemek, mind híveinek **megkegyelmeztek**, amennyiben **hűségesküt** tettek. A békét nem állította helyre az ország területi egységét, de biztosította a **rendi jogokat** Magyarországon és Erdélyben: az uralkodó igéretet tett a korábbi **vallásügyi** törvények megtartására, az **országgyűlések** rendszeres összejövésére, a rendekkel való együttműködés kereteinek fenntartására.✓ Ezáltal Magyarország és az Erdélyi Nagyfejedelemseg politikai rendszere rendi monarchia maradt, fenntartva a nemesség számos korábbi kiváltságát.✓✓ A szatmári béké viszont biztosította az uralkodó politikai mozgásterét is azzal, hogy nem állította vissza a szabad királyválasztás és az ellenállás jogát, a hatalom korlátozására alkalmas legerősebb rendi jogokat.✓ A magyar nemesség pedig ezt a helyzetet elfogadta. A szatmári béké tehát az udvar és a magyar rendi társadalom reális **kompromisszuma** volt, amely biztosította Magyarország újjászervezését és békés fejlődését. A nemesség elérte célját, a dinaszia pedig felismerte, hogy engedményekkel tartós békét biztosíthat Magyarországon és Erdélyben.✓✓

T1 1703–1705
T2 Tiszántúl, Duna-Tisza köze, Felvidék, Dunántúl, Erdély

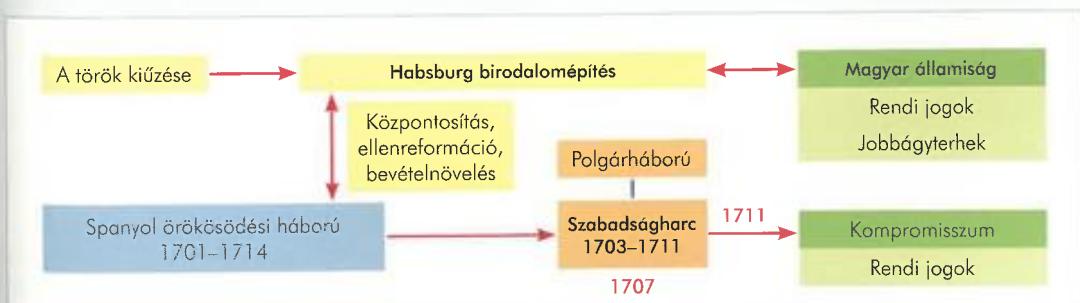
T1 1711
E5
T1 1707
T2 Ónod
F3 országos gyűlés trónfosztás

T1 1711
szatmári béké
III. Károly
katonai vereség

kegyelem
hűségesküt
rendi jogok
vallásügy
országgyűlés

F4 kompromisszum

E6

Magyarország a 18. sz.-i Habsburg Birodalomban

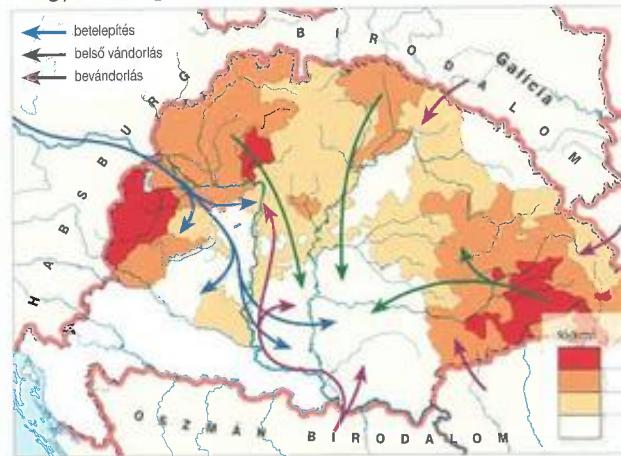
Feladat

A források és ismeretei alapján mutassa be Magyarország 18. századi demográfiai átalakulását, a népességmozgások okait, formáit és következményeit!

Válaszban térjen ki a következő szempontokra!

- ① Magyarország demográfiai helyzete a 18. század elején
- ② A népességmozgások formái a 18. században
- ③ A demográfiai változás következményei a 18. század végén

F1 A népsűrűség és a migráció formái a 18. század eleji Magyarországon

F2 A Magyar Korona országainak etnikai térképe és az etnikumok aránya

F4 „Az országok és tartományok legnagyobb és különös boldogsága többnyire abban rejlik: földművelésre, az építkezések kivitelésére [...] és különböző állami kötelesség teljesítésére ne csak rátermett, hanem számában is azonos nagyságú lakossággal rendelkezzünk.” (Mária Terézia rendelete, 1763)

Magyarország demográfiai és etnikai átalakulása (II.)

A török kiúzése és a Rákóczi-szabadságharc után (az 1720-as években) megkezdődhetett Magyarország újjáépítése. Az ekkor lezajlott népesedési folyamatok jelentős hatást gyakoroltak az ország gazdasági, kulturális és etnikai fejlődésére.

1 A háborúkban elpusztult falvakat újra kellett telepíteni, határukat művelés alá vonni. A demográfiai viszonyok azonban ezt nehezítették, mivel a népesség eloszlása aránytalan volt: ✓ a **Felvidék**, **Erdély** és a **Partium** sűrűn lakott, az egykori hódoltsági terület, a **Dél-Dunántúl**, a **Duna-Tisza köze** és a **Tiszántúl** szinte lakatlan volt. Ezekben a régiókban hiányzott leginkább a munkaerő. ✓✓ A kedvező **demográfiai** változás kisebb részben a természetes szaporodásnak, nagyobb részben a **népmozgásoknak** volt köszönhető.

2 A **belső vándorlás** javított a népesség eloszlásának aránytalanosságán. A magyarok a sűrűn lakott peremterületekről a ritkán lakott síkvidékekre költöztek. ✓ Helyüköt a felvidéki **szlovákok** és az erdélyi **románok** foglalták el. ✓✓

A 16. század óta tartó önkéntes **betelepülés** aránya is megnőtt. ✓ A Balkánról románok, **szerbek** érkeztek, északon jellemző volt a csehek és lengyelek kisebb mértékű betelepedése, ÉK-en pedig a **ruszinok**. ✓✓

Szervezett telepítés keretében német nyelvű csoportok (pl. **svábok**, bajorok, hesseniek) érkeztek a Német-római Birodalom tartományaiból. ✓ A Balkánról menekült szerbek nagy részét az udvar a **Határőrvídeken** telepítette le. ✓✓ A **telepítésekkel** az uralkodók, **III. Károly** és **Mária Terézia** célja a gazdasági élet, elsősorban az élelmiszer-termelés, másodsorban az iparcikk-előállítás megindítása és az adófizetők számának növelése, a birtokosok célja a munkaerő és a birtokból származó jövedelem biztosítása volt. ✓ A birtok ugyanis csak akkor vált értékessé, ha a **jobbágynak** megművelte a földet, és a telek használatáért megfizették a járadékokat (pénz, termény, munka). ✓✓ Az önként vagy szervezetten érkező telepesek évekig tartó **mentességet** kaptak az állami adó és a katonai sorozás alól, valamint szabad költözést biztosítottak számukra. ✓ Az **állam** mintájára a földesurak is adtak ideiglenes kedvezményeket. ✓✓

3 A demográfiai folyamatok hatására a **18. század** végére jelentősen átalakult Magyarország és Erdély lakosságának **etnikai összetétele** és területi eloszlása. A magyarok településterülete kisebb lett: főleg a középső síkvidéki részeken, a földművelésre alkalmas erdélyi medencékben, illetve a székely székekben maradtak többségen. ✓ A Magyar Korona országainak lakossága 1720 és 1787 között 4,3 millióról 9,6 millióra nőtt. Az egész Kárpát-medencében a nem magyar

T2 Felvidék, Erdély, Partium, Dél-Dunántúl, Duna-Tisza köze, Tiszántúl

F1 demográfia népmozgás belső vándorlás

szlovák román betelepülés szerb ruszin sváb

T2 Határőrvídek **E3** telepítés III. Károly Mária Terézia

jobbágy mentesség állam

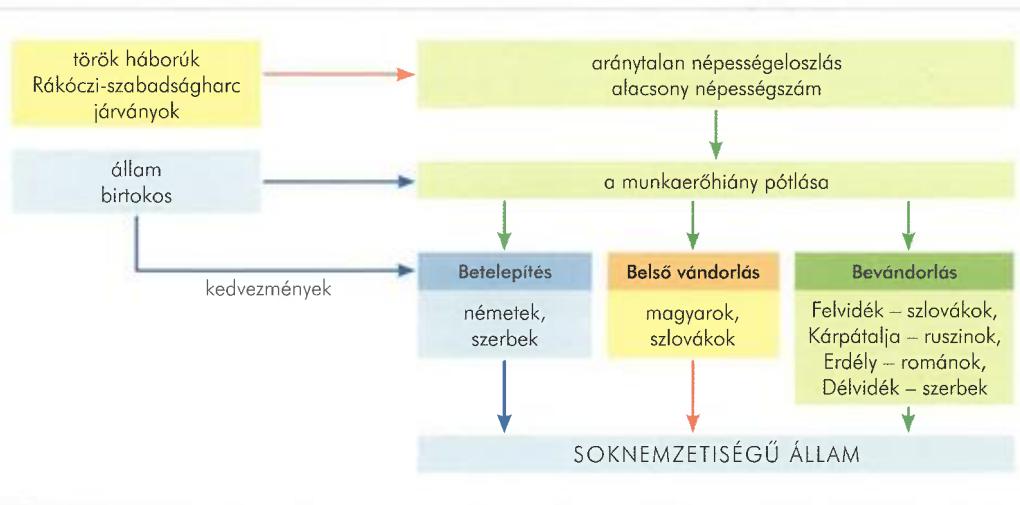
F4 F3

18. század etnikai összetétel

népesség aránya elérte a 65%-ot. ✓ A szlovákok a Felvidéken délebbre húzódtak, de szlovák falvak települtek Pest megyébe, a Dél-Alföldre és a Tisza mentén is. ✓ A Felvidék keleti részén a ruszinok kerültek számbeli fölénnybe. Erdélyben a románok aránya a nagyfejedelemeség teljes lakosságán belül meghaladta az 50%-ot. Délen, a Dráva és a Száva között területen a horvátok és a szerbek voltak többségen. ✓

A németeknek több csoportja alakult ki: a **szászok** Erdélyben a 12. század óta egy tömörben éltek, de a középkor óta laktak német nyelvű polgárok a városokban és a bányavárosokban is. A 18. században betelepített németek **etnikai szigeteit** alkottak a nyugati határszélen, a Dunántúlon, Buda környékén és a Dél-Alföldön. ✓ Etnikailag a legkevertebb terület a **Bánát** volt, itt magyarok, németek, szerbek, horvátok és románok éltek együtt. ✓ A kis lélekszámú etnikumok közé tartoztak a vándor életmódot folytató **cigányok**.

A 18. században a Magyar Korona országainak **társadalma rendi jellegű** volt, a lakosság elsősorban jogi szempontok szerint tagozódott. A kiváltságolt csoportok a rendi nemzethez tartoztak, amelynek tagjait összekötötte a **hungarus** hazafiság **tudata** is. ✓ A kiváltságokkal nem rendelkezők a joghatóságuk és lakóhelyük szerint tartoztak össze. A rendi társadalomban elfoglalt helyzetnél is fontosabbnak számított azonban a **felekezeti hovatartozás**. ✓ A Magyar Királyságban a magyarok többsége **katolikus**, kisebb része **református** volt, a szlovákok és a németek katolikusok vagy evangéliusok, a horvátok katolikusok voltak. ✓ Az **ortodox** felekezethez tartozó ruszinok szinte teljesen, a románok részben görög katolikussá váltak, a szerbek viszont megőrizték ortodox hitüket. Erdély rendi nemzetek szerint tagolt társadalmában a magyarok és a székelyek reformátusok, katolikusok és **unitáriusok** voltak, a szászok **evangéliusk**ok, a rendi nemzetbe nem tartozó románok pedig főleg ortodoxok. ✓

szász

etnikai sziget

Bánát

cigány

rendi társadalom

hungarus tudat
felekezeti hova-
tartozáskatolikus
református
ortodoxunitárius
evangélius**Feladat**

A források és ismeretei alapján mutassa be Mária Terézia reformjait, és térjen ki a felvilágosult abszolutizmusra is!

Válaszában figyeljen a következő szempontokra!

- 1 A felvilágosult abszolutizmus
- 2 Mária Terézia trónra lépése és uralkodásának első szakasza
- 3 Mária Terézia gazdaságpolitikai rendeletei
- 4 Mária Terézia oktatási és egyházpolitikai rendeletei

F1 „A porosz állam I. Frigyes Vilmos alatt egészben megváltozott: [...] A hadsereg létszámát a király erősen felemezte. [...] A király [...] különös gondot fordított az ipar emelésére: szigorúan megtiltotta a gyapjú kivitelét; 1714-ben raktárat állított. [...] A posztó biztos vevőt talált a hadseregen, melyet minden évben újraöltözötték. A posztószállítás még a külföldre is terjedt: [...] porosz kereskedők szállították az orosz csapatok számára a posztót. [...] Berlinben lópormalmokat állítottak fel, Spandauban kardkészítő műhelyeket, Potsdamban fegyvergyárákat, Neustadtban vas- és bőrgyárat. [...] A porosz korsók, bársonyszövetek és aranytítek egész Németországban elterjedtek.” (Nagy Frigyes emlékiratából)

F2 „Magyarországról, a mi személyünkről, gyermekeinkről és a koronáról van szó. mindenkitől elhagyatottan, egyedül a magyarok hűségéhez és régóta ismert áldozatkészségehez folyamunk. Személyünk, gyermekeink, koronánk és a birodalom e végső veszedelmében kérjük a rendek haladéktalan segítségét!” (Mária Terézia beszéde az országgyűlésen, 1741)

F3 „Nem akarok a törvény ellen cselekedni, szeretem a nemzetet, hálás vagyok iránta, de ha király akarok maradni, kell, hogy épp úgy igazságot szolgáltathassak a szegénynek, mint a gazdagnak. Lelkiismeretem szerint kell eljárnom, nem akarok elkárhozni egy pár mágnás és nemes miatt. Sok hónapon át iparkodtam, hogy ez elveket megegyeztessem az ország alapelveivel; rajtavesztettem és a paraszt fizeti az árat. Nem akarok mászt, mint a közjót, melyet nem szabad, hogy magánérdek zavarjon.” (Mária Terézia levele Pálffy Miklós országbírónak, 1767)

F4 „A nevelés és közoktatás egyetemes gondozása, [...] hazai törvényeink szabványai szerint a királynak van fenntartva, mindenazonáltal ennek a nagy intézménynek igazgatása s a legfelsőbb elhatározással meghozott rendeleteknek végrehajtása az ország politikai hatóságaira van ruházva.” (Az 1777. évi Ratio Educationis)

Mária Terézia reformjai (III., V.)

1 A gazdasági és társadalmi fejlődésben a Nyugathoz képest elmaradt országok (pl. Ausztria, Poroszország, Oroszország) uralkodói a 18. században reformokkal próbálták meg csökkenteni hátrányukat. A **felvilágosult abszolutizmus** képviselői azt vallották, hogy minden változásnak az **állam** érdekeit kell szolgálnia. A reformokhoz **merkantilista gazdaságpolitikával** teremtették meg a pénzügyi alapokat. A nagyhatalmi pozíció biztosítása és a határok védelme érdekében fejlesztették a hadsereget.✓ Korszerű, központosított kormányzást alakítottak ki. A **felvilágosodás** szellemében vallási türelmet gyakoroltak, és oktatási, egészségügyi, szociálpolitikai, gazdasági reformokat vezettek be.✓✓

2 **Mária Terézia (1740–1780)** a Poroszország által is elfogadott, az öröklés rendjét szabályozó **Pragmatica Sanctio** alapján lett a **Habsburg Birodalom** uralkodója.✓ Trónra lépésekor mégis kitört az osztrák örökösdési háború, amely a birodalom felbomlásával fenyegetett.✓✓ A magyar rendek nem használták ki az uralkodónő nehéz helyzetét, és megadták a kért katonai támogatást,✓ cserébe rendi jogaiak elismerését, elsősorban a nemesi **adómentesség** fenntartását várták.✓✓ A háború lezárása után azonban Mária Terézia megkezdte birodalma modernizálását, amihez szüksége volt a jövedelmek növelésére. Ekkor tett kísérletet a magyar rendi kiváltságok felszámolására, a nemesség megadóztatására.✓ Az országgyűléseken a rendek ellenálltak, emiatt Mária Terézia 1764 után abszolutistikusan kormányzott.✓✓

3 A Magyar Királyság a 16. században kialakult európai munkamegosztásban **mezőgazdasági** termelőként és iparcikkek piacaként vett részt.✓ Bár az **ipari** fejlődés elmaradása a 18. században már hátrányt jelentett, a Habsburg Birodalmon belül kialakított **munkamegosztás** továbbra is fenntartotta ezt a helyzetet.✓✓

Amikor az örökösdési háborúban a birodalom elvesítette legiparosodottabb tartományát, Sziléziát, a királynő tanácsadói átfogó iparfejlesztési **reformokat** dolgoztak ki. Ezekből Magyarországon csak néhány manufaktúra valósult meg, a bányászat fejlesztése azonban sikeres volt.

Az új gazdaságpolitika része volt az 1754-ben kiadott merkantilista szellemű **vámrendelet**.✓ Az egész Habsburg Birodalomban érvényesített iparfejlesztő politika értelmében magas behozatali **vámokkal** visszafogták az iparcikkek importját, és magas kiviteli vámot róttak ki a **nyersanyagokra** és az élelmiszerkre a kivitel megakadályozása érdekében.✓✓ Az uralkodó ugyanis hiába akart összbirodalmi gazdaságpolitikát folytatni, a magyar rendek ragaszkodtak **adómentességhöz**, és nem támogatták az iparfejlesztést sem.✓ Így hát az udvar a cseh és osztrák ipar fejlődését segítette azáltal is, hogy termékeik

felvilágosult abszolutizmus

állam

merkantilista gazdaságpolitika

felvilágosodás

F1

Mária Terézia
Pragmatica Sanctio

T1

1740–80

E1

Habsburg Birodalom

F2

adómentesség

F3

mezőgazdaság
ipar
munkamegosztás

E2

reformok

E3

vámrendelet
vám
nyersanyag
adómentesség

számára egy belső vámhatár kialakításával Magyarországon biztosított piacot. A magyar agrártermékeket is előnyösebb volt a hagyományos külföldi **piacok** helyett az örökö tartományokban értékesíteni, így Magyarország legfőbb **kereskedelmi** partnere Ausztria lett.✓✓

A birodalom modernizálása megkívánta a jövedelmek növelését. Mivel az adóterhek főleg a **jobbágyokat** sújtották, az udvar a jobbágyok állami adózó képességének megőrzése érdekében 1767-ben **úrbéri rendeletet** adott ki.✓ Az **Urbárium** előírta az úrbéres telekek méreteinek egységesítését az adózás racionalizálása érdekében. A jobbágyok védelmében maximalizálta és egységesítette a földesúri szolgáltatásokat: az egész teljes jobbágyok fő terhe a heti egynapi **igásrobot**, valamint a **kilenced** volt.✓✓

4 Mária Terézia az 1750-es évektől folytatott felvilágosult **reformpolitikáját** Magyarországon oktatási, népesedési, egészségügyi és egyházi rendeletei révén valósította meg. A királynő az állam fejlődésének alapját az iskolázottságban látta,✓ ezért több intézkedése irányult az **oktatás** modernizálására. Az 1745-ben alapított **Theresianum** és az 1760-ban létrehozott **nemesi testőrség** még csak a nemesség művelését célozta, az 1770-es években azonban már az egész társadalmat érintő reformokat vezetett be.✓✓ Az 1777-es **Ratio Educationis** az állam által irányított, egységes tananyagra épülő népoktatást írt elő.✓ A rendelet kialakította az oktatási rendszer egymásra épülő szintjeit, és lehetővé tette a továbbtanulást **gimnáziumokban**, akadémiaikon és **egyetemeken**.✓✓ Az oktatás fejlesztésének pénzügyi alapját a pápa által feloszlatott jezsuita rend vagyona képezte.

Mária Terézia újjászervezte Szent István **egyházi** intézményrendszerét.✓ Célja az volt, hogy mind a **Magyar Királyságban**, mind az **Erdélyi Nagyfejedelemségen** a **püspökségek** területi eloszlása jobban igazodjon a megváltozott népesedési viszonyokhoz. Ezért jöttek létre például Szombathely és Székesfehérvár római katolikus püspökségei.✓✓

piac
kereskedelelem

jobbágy

úrbéri rendelet
Urbárium

robot, kilenced
reformpolitika

oktatás
Theresianum
nemesi testőrség

Ratio Educationis

gimnázium
egyetem

egyház
Magyar Királyság
Erdélyi Nagyfejedelemség

püspökség

Feladat

A források és ismeretei alapján mutassa be II. József uralkodói törekvésein!

Válaszában térjen ki a következő szempontokra!

- ① Egyházat érintő rendeletek
- ② Közigazgatási reformok
- ③ Társadalmat érintő rendeletek

F1 „[...] az egész nemesei [...] senki másnak hatalma alatt nem állanak, mint a törvényesen megkoronázott fejedelmeknek; [...] mindenben [...] adó, vám és harmincad fizetésétől mindenrőre teljesen mentesek és ki vannak véve, csupán csak az ország védelmére tartoznak katonáskodni.” (Werbőczy István: Hármaskönyv, 1514)

F2 „[...] a császár kijelentette, hogy »fel sem merül, hogy emberek milliói megváltoztassák anyanyelüket, és egy másikat beszéljenek«, csak arról van szó, hogy a hivatalokban és az iskolákban a latin helyett a német nyelvet használják. [...] Ugyanakkor a császár arról is gondoskodott, hogy a nép anyanyelvén ismerhesse meg a jogszabályokat, ezért elrendelte azok magyarrá fordítását, hiszen alsó szinten (községek, mezővárosok) anyanyelven folyt a közigazgatás és a bíráskodás.” (Katus László: A modern Magyarország születése)

F3 „1. minden nem katolikusnak, a helvét és az ágostai hitvallásúknak éppúgy, mint a görög szertartású nem egyesítéteknek, [...] a magán vallásgyakorlatot – tekintet nélkül arra, hogy az adott helyen az valaha is szokásban volt-e vagy sem – kegyesen engedélyezzük. [...] 3. [...] a közhivatalok odaítélése tekintetében általános érvényű mellőzni kell a vallási különbségeket, és kizárolag az érdemeket, a tehetséget s a becsületes és keresztenyi életet kell mérlegelni.” (Türelmi rendelet, 1781)

F4 „Először: A Jobbágyság állapotát annyiban, a mennyiben a Parasztok ennél fogva eddig előre örököslődés alá vettetve és a földhöz kötöttet voltanak, jövendőre teljességgel következendőképpen minden Parasztot, akár mely nevezet és vallásbeliek légyenek, jövendőre magok személyekre nézve lakásokat szabadosan változtatható emberekké tesszük, és mindenütt olyanoknak tartani parancsoljuk, maga a Természet Törvénye és a köz Jó azt kívánván. Másodszor: Azt akarjuk, hogy minden Parasztnak szabad légyen maga kedve szerint, Földös Úrnak engedelme nélkül is házasodni, Tudományoknak és Mesterségeknek tanulásra magát adni, s azokat akárholt gyakorolni. [...] Negyedszer: minden paraszt ember maga ingó Javait és Keresményit, [...] szabadon eladhatja, ajándékozhatja, megcserélheti, elzálogosíthatja.” (Jobbágymrendelet, 1785)

II. József reformjai (III., V.)

II. József (1780–90), Mária Terézia legidősebb gyermeke volt a Habsburg–Lotharingiai-dinasztia első uralkodója. ✓ Trónörökös-ként beutazta a birodalmat, többször megfordult Magyarországon és járt a szomszédos országokban (Poroszország, Oroszország, Franciaország) is. Már 1765-től Mária Terézia **társuralkodója** lett, de csak 1780-ban lépett a **Habsburg Birodalom** trónjára. ✓✓ A **felvilágosult abszolutizmus** követőjeként központosított kormányzást valósított meg. Önmagát az állam első hivatalnokának tekintette, akinek feladata az alattvalók boldogulásának biztosítása.

1 Célja a birodalom egységes **kormányzásának** kialakítása ✓ és a gazdaság felzárkóztatása volt. Az ehhez szükséges **reformokat** a rendek bevonása nélkül akarta megvalósítani. ✓✓ A magyar nemesség évszázadok óta a koronázott uralkodótól várt kiváltságai biztosítását. ✓ József azonban nem koronáztatta meg magát, hogy ne kelljen felesküdnie a **rendi alkotmányra**, és így a magyar nemesség kiváltságait is fel tudja számolni. ✓✓

1784-ben a latin helyett a németet tette **Magyarországon is hivatalos nyelvvé**. ✓ Ezzel az egységes, modern birodalmi kormányzást akarta megvalósítani és az adminisztrációt megkönnyíteni. Ugyanez a cél vezette, amikor összevonta a kormányszerveket, és átalakította a hagyományos magyar közigazgatást: a megyéket az újonnan szervezett nagyobb egységeknek, a kerületnek rendelte alá. ✓✓

2 II. József, trónra lépését követően, először a katolikus egyház befolyását korlátozó intézkedéseket hozott. ✓ A **cenzúrát** kivette az egyház kezéből, és enyhítette szigorát. ✓✓ **Türelmi rendeletével** a Magyar Királyságban a római katolikussal egyenrangúvá tette a görögkeleti és a protestáns felekezeteket. Ezzel lehetővé vált, hogy nem katolikusok is hivatalt viselhessenek és állami szolgálatot vállalhassanak. ✓ Megújította a **főkegyúri jogot** és a **placetum regiumot** (**királyi tetszvényjog**), ezzel növelte az állam ellenőrzését az egyház felett, és korlátozva a **pápa** egyházi befolyását a Habsburg Birodalom területén. ✓✓ Elrendelte a nem tanító és nem gyógyító **szerzetesrendek** feloszlatait, ✓ de az állami kézbe vett vagyonukat a plébániák számának növelésére és a **papképzésre** fordította. Ezáltal bevonta az alsó papságot a társadalmi reformok végrehajtásába. ✓✓ 1782-ben VI. Pius pápa sikertelenül próbálta meg rábírni egyházpolitikai rendeleteinek visszavonására. Ez volt a fordított Canossa-járás.

3 Az előző évi erdélyi **parasztfelkelés** hatására 1785-ben Magyarországon is bevezetett **jobbágymrendeletben** az uralkodó eltörölte az **örökös jobbágyságot** és a jobbágynév használatát. Szabad

T1 1780–90
II. József

társuralkodó

E1
T2 Habsburg Birodalom
felvilágosult abszolutizmus

kormányzás
reform

E2
F1
T2 rendi alkotmány
Magyarország
hivatalos nyelv

cenzúra
türelmi rendelet

főkegyúri jog
királyi tetszvényjog
pápa
szerzetesrend

papképzés

parasztfelkelés
jobbágymrendelet
örökös jobbágyság

költözési, tanulási és pályaválasztási jogot biztosított a parasztoknak, akik vagyonukkal is rendelkezhettek.✓ A jobbágyrendelet azonban a jobbágy-földesúri viszonyt érdemben nem érintette.✓✓ II. József 1785-ben népszámlálást rendelt el. A házak és birtokok összeírásával a nemesség megadóztatását készítette elő,✓ de ezt már nem tudta megvalósítani.✓✓

II. József politikáját magyar főnemesek, valamint a nemesi és polgári értelmiség köreiből kikerült **jozefinisták** támogatták, akik belátták a reformok szükségeségét. Közéjük tartozott például Széchényi Ferenc, Teleki Sámuel, Berzeviczy Gergely, Kazinczy Ferenc és Hajnóczy József, akik hivatalt is vállaltak az uralkodó törekvéseinél megvalósítása érdekében.

II. József politikája a Magyar Korona országaiban a **rendek ellenállását** váltotta ki.✓ A katolikus egyház és a nemesség sérelmezte kiválságainak megsértését, az intézkedések bevezetésének **abszolutisztikus** módját. A németalföldi ellenállás, a francia forradalom, a török háború és betegsége hatására az uralkodó 1790-ben rendeleteinek nagy részét visszavonta, de a türelmi rendelet, a jobbágyrendelet és az alsó papságra vonatkozó rendeletek halála után is érvényben maradtak.✓✓

Jegyzetek:

F4

E5

jozefinista

rendi ellenállás

abszolutisztikus

E6

